Husiatyn Memorial Book

Mi-bet aba

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Aviṭuv, Avraham Yitsḥaḳ, b. 1898.
TITLE	Mi-bet aba : pirḳe zikhronot mi-yeme yaldut be-ʻayarat moladeti Husyaṭin / Avraham Yitsḥaḳ Aviṭuv (Birnboim).
IMPRINT	880-03 Tel-Aviv : [h. mo. l.], [1964 or 1965]
DESCRIPT	155 p. : ill., facsims., ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Husi͡atyn -- Biography. Husi͡atyn (Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Husi͡atyn.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

אברהם יצחק אביטוב (בירנבוים) / מבית אבא

אברהם יצחק אביטוב (בירנבוים)

מבית אבא

פרקי זכרונות מימי ילדות
בעיירת מולדתי

הוסיאטין

הוצאת המחבר א. י. אביטוב
רח' ריינס 60. תל־אביב

נדפס בדפוס הקואופרטיבי „הפועל הצעיר” בע”מ
תל־אביב שנת תשכ”ה

מוקדש לזכר
א ש ת י, היקרה באדם,
רעיה נאמנה ואם מסורה,
שרה בת חיה ופיבל רינגל
מפרובוזנה גליציה.
כ׳ אלול תרס״ג —
כ״ה אלול תשכ״ד
ת נ צ ב ״ ה

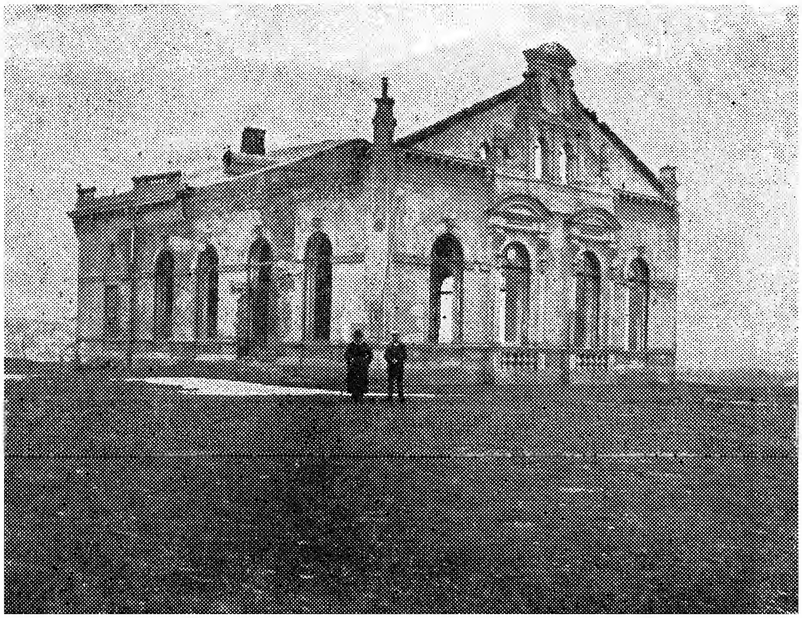

ב״ה

ליום המקודש ראש השנה תחלת עת וזמן ימות השנה
שהפרד מאתנו שנה הישנה וזאת מקומה תירש החדשה
נשפוך שיחתינו לפני יוצרינו לכפר עלינו ביום הזה
הוציא כאור משפטינו וצדקתינו בימים ימי כפורים האלה
טובות רבות תחל עלינו וזכה לעלות לציון ברנה
וכן בבוא מועד תקופת השנה הרגשנו חב להקריב תודה
בריב תהלות לשעבר ולהגיש ברכתינו מלבבינו על שנה
הבאה עלינו לטובה שתהיה שנת חיים וברכה והרוחה
תכתבו ותחתמו בספר הצדיקים לאלתר לחיים
HERZLICHEN GLÜCKWUNSCH ZUM JAHRESWECHSEL SENDET

תמונה זו, פרי מכחולו של פנחס נייגעבורן, שו״ב בקלן,
בנו של אברהם איצי שו״ב — הופצה בגלוית „שנה טובה״.

הקלויז של הרבי
בחורבנו

קינה

בשקט חיו את חייהם, וחרש שבקו חיים יהודי הוסיאטין.

שקטה חייתה עיר זו, כמאות ואלפי ערים אחרות ברחבי גליציה, וחרישית שבקה את חייה ומתה על קדוש השם, כאשר מתו מאות ואלפי ערים ועיירות ברחבי גליציה.

בשקט חיו יהודים אלה, לומדי תורה ופשוטי עם, חנונים, בעלי מלאכה, פועלים, מלמדים וסוחרים זעירים שפשטו בכפרים עם רכולתם והגיעו משבת לשבת אל חיק משפחותיהם... פשטו חיי כלב והפכו לבני מלכים.

חרש שבקו חיים בשעת סופה וסערה שאחזה בעולם כולו, עת מעצמות עולם התמודדו לחיים ולמוות והקריבו אומה שלמה כעולה תמימה למולך הנאצי על מנת להציל את עורם־הם. בשקט חיו אבות יקרים וחביבים שפרקם נאה וזקנם מגודל, עם אמהות קדושות וטהורות, שהקריבו ברצון את חייהן להצלת פרי בטנן.

חרש שבקו חיים כולם כשגופותיהם מתעוותות עדיין בעוית הגסיסה ומזעזעת את עפר קברותיהם שבהם נקברו חיים. ומגפיים מסומרות של גויים שכנים מהדקים את האדמה מעליהם, כדי להחניק את זעקתם העולה השמימה.

בשקט חייתה לה עדת יהודים, ומשאת נפשם לחם לפי הטף וספר לרוות את צמאון הנפש לדבר ד׳, וחרש שבקו חיים כולם, ודממה השתררה בכל רחבי פולניה, גליציה ואוקראינה, שאפסו בה היהודים, אולם הם במותם החרישי צוו עלינו לזעוק אל העולם כולו את זעקתם האחרונה, זעקה חסרת אונים, לגזול מן העולם לנצח את מנוחתו ושאננותו, ותהא זעקה זו למזכרת עוון לעולם זה שסרסר בדמנו ומכר יחד עם מצפונו הוא את חיי היהודים ומסרם למולך.

חיים שקטים אלה שנכרתו ללא עת, תובעים ממך — התיחד עם זכרם הקדוש והנאדר בקודש, התפלל לעלוי נשמותיהם הקדושות.

יתגדל ויתקדש...

אברהם איצי

הוסיאטין עיירתי, רצוני לכפר בזה מעט מזעיר על חטאי נגדך, חטא השכחה, שכחה מתוך ידיעה ברורה. היתה זו תקופת החלוץ, כל אשר עלה ארצה השתדל לשרוף את הגשר המקשרו אל הגולה הדואבת, נתקתי קשרי עם ידידים וחברים קרובים על מנת לשכוח ולהנתק לגמרי. הדבר לא ניתן לי. לאחר ידיעות על הזועה, השחיטה והאבדון, החורבן וההרס, נזכרתי בך עיירת מולדתי, אולם לצערי בא הדבר באחור, עבר הזמן. בחלומותי בלילה קמת לפני בכל תפארתך, כל בית, כל גבעה עומדים לפני, נצבים לפני אישיה ולומדיה וביחוד הקלויז של הרבי, שבו קניתי דעת וראיתי ראשית בחרותי. ובשנות עלומי המעטים אשר חינכו לציונות ועליה, מהם הצליחו לעלות ולהכות שרש בארצנו הברוכה, והנותרים אהובי נפשי, נפלו תחת קרדום הצוררים ביום מר ונמהר. וביחוד לא אשכח אותו ידיד נעורים ר' מאירל שוחט, אשר מאחורי הקלויז, על הדשא בסמוך למקום בו נקברו חיים הקרבנות של יום ההרג הראשון הי"ד, רקמנו בסתר את דרכנו לציון ושם חלמנו וחזינו את החיים החדשים בארצנו. אתה מאירל שו"ב נמנעה ממך האפשרות של עליה — ריחיים על צוארך — ואני הגשמתי, והתאכזרתי לידידות נושנה. אמרתי אכפרה לכל אלה התמימים והישרים ואקים מצבת זכרון במדת יכלתי וכוחותי הדלים. ואם לא הקפתי את הכל כרצוני, הרי אבקש סליחה מראש ואקווה כי תרומתי הדלה תעורר ישנים ויבואו אחרים להוסיף על תפארת העיירה ויושביה כהנה וכהנה.

אברהם יצחק

מצבת הזכרון ביער הקדושים

הוסיאטין — עיירתי

הוסיאטין, עיר מולדתי, שוכנת בגבול רוסיה וגליציה שמלפני מלחמת העולם. הרים ויערות סביב לה, הנהר זברוטש חוצץ בינה לבין אחותה הוסיאטין של רוסיה. בית בבית מגיע, יחסי שכנות וקרבת משפחה, יונקות אחת מהשניה, זו מתרבות המערב וזו מתרבות המזרח. יהודיה חופש תנועה להם מעבר לגבול, המסחר רחב ומשגשג, עבודה לרוב, כי על כן עיר ספר היא. הפרנסה מצויה בשפע וחיים חיי רווחה.

קהילה עתיקת־יומין מאורגנת על מוסדותיה, בית חולים, מושב זקנים, מוסדות צדקה וכו׳. בית הכנסת מן העתיקים והמפורסמים שבפולין. בשנת ת״ח שימש מקום מבצר ליהודיה בפני פורעי חמלניצקי ימח שמו. תמונת בית הכנסת נמצאת במוזיאון בצלאל בירושלים. לפי ספרו של בלבן ז״ל, „יהודי הספר, ספר שימושי ללמודי הספרות״, היתה העיר, לפני חלוקת פולין בפלך פודוליה מחוז טשרנובוגרודסק. אדמתה השתייכה לבעלים פרטיים. כבר במאה ה־16 מוצאים בה בית כנסת (לפי גירסת יהודי הוסיאטין בית הכנסת עומד הרבה זמן לפני זה לפחות במאה ה־15). יחס בעלי העיר ליהודיה היה שונה לפי התקופות. בשנת 1623 טעמה טעם של עלילות דם, בעלת העיר הלשקה קלינובסקה ובנה מרתין האשימו שלושה מיהודי העיירה חוכרי אחוזותיה בשחיטת ילדים נוצרים. שלושת היהודים נשפטו ללא חקירה ודברי עדים, עינו אותם עינויים קשים ונוראים ובסוף ציוו להעלותם על המוקד ונשרפו על קידוש השם. בשנת 1672 עברה העיר לשלטון הטורקים ועד היום נמצאים בה שרידי מבצרים, ארבעת השערים המהווים שוק העיר ומבצרים הנמצאים בשטח חצר הרבי. שלטון הטורקים נמשך כשלושים שנה בערך, ולאחר תקופה זאת חזרה העיר לשלטון פולין. בראשית המאה ה־17 בתקופת הולדת הבעש״ט, מנתה הוסיאטין לפי הספר הנ״ל 1435 נפש, אשר שילמו מס גולגולת לוועד ארבע הארצות. בשנים הראשונות למאה ה־18 עברה העיר ואדמותיה לידי השר מיכאל פוטוצקי הטוב והמיטיב ליהודים. הוא חידש את בנין בית הכנסת והקים גדר סביב בית הקברות החדש־העתיק, בנה בית מרזח ומסרו לרשות היהודים. בתקופה זאת נתמנה הגמון חדש בקאמיניץ פודולסק בשם צרקובסקי והוא ציווה להרוס את בית הקברות, אשר לדבריו עומד על הריסות כנסיה קאתולית, וכמו כן לסגור את בית הכנסת. נוסף לכך הטיל על יהודי הוסיאטין סך של 1000 דוקאטים קנס לטובת ההגמונות בקאמיניץ. השר פוטוצקי התנגד לגזירה זאת ולא נתן להוציאה לפועל. הדבר הובא למשפט בלובלין, ההגמון זכה במשפט אולם הודות לשר פוטוצקי נשאר בית הקברות ברשות היהודים. לאחר כיבוש גאליציה על ידי אוסטריה נעשתה הוסיאטין למרכז חשוב למסחר עם פודוליה. בשנת 1900 מנתה העיר 5.373 נפש ובשנת 1914 מנתה קרוב לשמונת אלפים נפש.

הסופר הורודצקי בספרו על ר׳ נחמן מבראצלאב מזכיר את הוסיאטין כעיר מגוריו של רבי נחמן. לאחר שנשא אשה מבנות העיר, התבודד בהריה וביערותיה, שט בנהריה בספינה אשר נהג בה בעצמו וכאן פיתח ראשוני רעיונותיו על החסידות.

כאן איווה למושב לו הרב הצדיק ר' מרדכי שרגא ז"ל, בנו של הרוזיני זצ"ל, — ייתכן בהשפעת הסיבה, שכאן התגורר נכד הבעש"ט ר' נחמן זצ"ל — ואחריו המשיך בנו האדמו"ר ר' ישראל שליט"א השוכן כבוד בעירנו תל־אביב.

בהוסיאטין חי מספר שנים הרב המלבי"ם, שלקח לאשה אחת מבנות העיר. כאן חי שנים רבות המשכיל והעסקן ר' שלמה בובר ז"ל בעל המדרשים וכן המשכיל הנודע ר' יוסיל שור.

בפרעות רוסיה בשנות ה־80 למאה שעברה, מצאו בהוסיאטין רבים מיהודיה מקלט, תחנת מעבר ראשונה לארץ ישראל ולאמריקה. במלחמת יאפאן מצאו בה מפלט רבים מיקירי ישראל. ובתור כזאת ינקה מפי ראשוני דבריה ומטפחיה של חובבי ציון הרוסיים, היא שימשה גם גשר־קשר לציונות והשכלה בשביל ערי הסביבה.

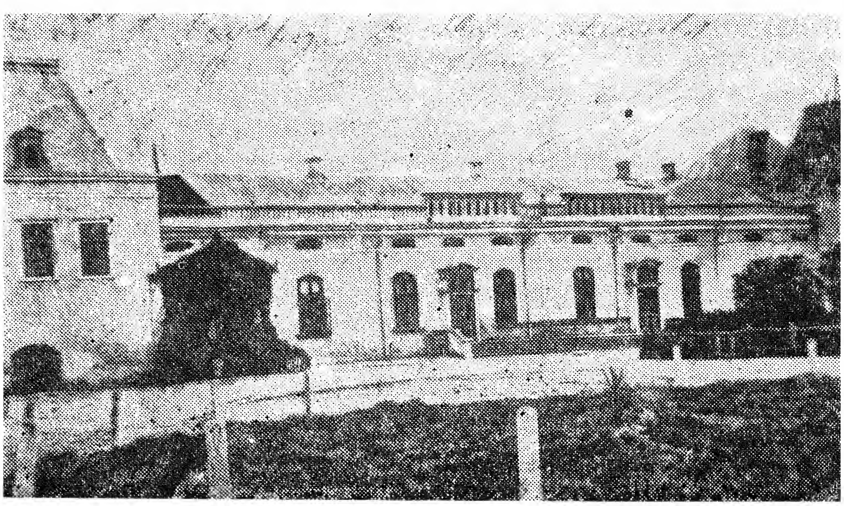
מלחמת העולם הראשונה הפסיקה את מהלך התפתחותה, העיר נחרבה כמעט כליל. חצר האדמו"ר נחרבה ונשדדה והקלויז נהפך בידי הכובשים הרוסיים לאורוות סוסים ומוסך למכוניות משא. ב־1915 חזרו מקצת מיהודיה להקים את הריסותיה. זמן קצר לאחר כך בגזירת מפקד צבא הכיבוש אחי־קיסר־רוסיה, גורשו כל יהודי הספר ובתוכם השארית של יהודי הוסיאטין למרחבי רוסיה, הם ונשותיהם וטפם. ולולא אחינו שברוסיה ובראשם העסקן הסופר אנסקי ז"ל מי יודע אם היה נשאר מהם שריד ופליט.

העיר נשדדה מחדש ונהרסה עד היסוד. מלאכת השוד והביזה למדו הגויים עוד לפני דניקין ופטלורה והיטלר ימח־שמם.

לאחר מלחמת העולם חזרו יהודיה בשלישית להקים הריסותיה ובנו ונבנו. כאן הוקם הקשר לחלוץ האוקראיני על ידי אר"ז ז"ל בעזרת כותב הטורים האלה והאחיות ברנדס. רבים עברו על ידי הקמת הקשר הזה לארץ ישראל, ביחוד מחלוצי אוקראינה, פרוסקורוב ויניצה, באר ועוד. בני הוסיאטין נמצאים בין בוני חולדה, כפר החורש ופזורים גם בקבוצות כבודדים.

סניף המזרחי התפתח כאן יפה; כאן היה סניף עיקרי לתנועת ההתאחדות ואחר כך גורדוניה. בית הספר העברי הוציא תלמידים יודעי עברית. עולה מהוסיאטין לארץ ישראל נקלט יפה מאין חבלי לימוד שפה, כי השפה שגורה על פיו מחוץ לארץ.

הכרוניקה העתונאית הודיעה מפי עתונות רוסית, כי בהרי הוסיאטין מצאו מקום סתר מספר גבורים וכולם נפלו חלל, לאחר קרב עם מחריביה, עמלק שבימינו ימח־שמו, חוץ מאחד שניצל, בן כפר קרוב להוסיאטין פחמן שמו, אשר נענד באותות הצטיינות על גבורתו. פחמן זה הגבור היה לפני 20 שנה בארץ ישראל וחזר בו לכפרו, אולי רוח ארץ ישראל פעלה בקרבו וזכה לגבורה.

בית האדמו"רים
לפני החורבן

א. י. אביטוב

העיירה לפני מלחמת העולם

העיירה הוסיאטין היתה מן העיירות המפורסמות ביותר ושמעה הגיע למרחקים. שתי סיבות לכך, היסטוריות וגיאוגרפיות.

כעיר ספר בין גליציה לרוסיה ומקום מגורי האדמו"ר לבית רוזין ר' מרדכי שרגא צעיר בניו ואחריו בנו ר' ישראל זצוק"ל.

מאות ואלפים מיהודי רוסיה אשר ברחו מאימת הפוגרומים ומלחמת רוסיה—יאפאן מצאו בעיירתנו מקלט־בית וכן חופש ביטוי פוליטי, כנהוג בימים ההם בממלכת אוסטריה־אונגריה, בה נהגו היהודים באופן יחסי כלפי יהודי רוסיה משוויון זכויות פוליטיות ואזרחיות. זכורני בשנת 1904 קמתי בבוקר והנה מצאתי בית מלא אנשים זרים, לשאלתי השיבתני אמי, אלה הם דודים ודודות שבאו מעבר לגבול.

בשמחה רבה קיבלתי את הבשורה על הרחבת המשפחה של דודים ודודות אשר לא ידעתים, באתי לחדר ובשורה בפי לחברי כי בביתנו נמצאים דודים ודודות שבאו מרוסיה. מה הופתעתי כי גם בפי חברי אותה בשורה, גם לבתיהם באו דודים ודודות. העיירה כולה הפכה למשפחה אחת של עזרה לפליטים, יהודים הזניחו פרנסותיהם ולכולם דאגה אחת ורצון אחד לעזור לפליטים ולנרדפים. מכאן פרשו דרכים מי לאמריקה הצפונית — ארצות הברית ודרומה לארגנטינה, מעטים גם לארץ ישראל. בארצות מגוריהם החדשות סיפרו על הבית הארעי שמצאו בעיירתנו, והעזרה שקיבלו להגירה מעבר לים. רבים מהם עמדו שנים רבות בקשרי מכתבים ואף באו בקשרי חתון עם בנות ובנים מבני העיירה. יש ונשארו גם כתושבים קבועים ומכאן הכינוי יפונצ'יקים, כלומר פליטי מלחמת יפאן רוסיה. תודות לתנועת הפליטים אשר נמשכה זמן רב גם לאחר מלחמת רוסיה—יפאן, התפתחה פרנסה חדשה של מבריח גבול, וכן סוכנויות נסיעות. אחת מאלה אשר קיבלה פרסומת כמעט עולמית היא סוכנות הנסיעות של פיני קפלר ובניו אשר היתה קשורה בקשרי מסחר עם כל חברות האניות המפליגות לימים וארצות רחוקות. העיירה היתה ידועה למרחקים גם תודות להתפתחות המסחר, תחנת מעבר לסחר רוסיה גליציה, ומכאן לשוקי העולם, לונדון, המבורג, ליפציג, קלן ואחרים. מאות קרונות תבואה הועמסו בתחנת הרכבת של הוסיאטין, אשר הובאו לשם דרך גשר הגבול במאות עגלות, שיירות שלמות של עגלות נמשכו לאורך כל הדרך מן הגבול עד לתחנה ללא הפסק של יום ולילה. כאן הקימו חברות בעלות פרסום עולמי בשטח סחר הביצים והתבואה את מחסניהם וסוכנויותיהם אשר תפסו עשרות ומאות קילומטרים — במיוחד התפתח כאן עסק סחר הביצים, כאן נארזו ונבחנו מחדש, וחלק גדול של הנוער העובד, ראו בעבודה זאת דרך לחיים ומכאן לעולם הגדול, בעלי מקצוע באריזת או בבחינת טריות הביצים אשר יצאו מבית ספר של מחסני הוסיאטין — קיבלו בנקל עבודה בערי גרמניה ובמיוחד בערי הנמל המבורג, ברמן ואחרים.

חצר הרבי

כאן קבע למקום מגוריו בנו הצעיר של הצדיק מריזין ר' מוטילי ואחריו בנו ר' ישראל זצוק"ל, בסביבה זו קבע את מושבו גם בנו השני של הצדיק מריז'ין בצ'ורטקוב וכן חתנא דבי הוסיאטין הרבי מקופיצ'יניץ. שלשתם ביחד היוו בימים ההם כעין מלוכה תוך מלוכה, והשפעתם רבתה לא רק על יהודי הסביבה, כי אם גם על האינטליגנציה הנוצרית בעלי

האחוזות הגדולות ואנשי השררה הפולניים, — בחצרות אלה הוכרעו ענינים פוליטיים חשובים של בחירות, פוליטיקת המסים וכו׳.

האציל לבית גולוכובסקי, אדם גולוכובסקי עתיר נכסים והשפעה גדולה בפרלמנט ובבית הקיסר פרנץ יוסף, היה מבאי ביתו של הרבי מהוסיאטין וקשר ידידות שרר ביניהם. יהודי העיירה נעזרו בהרבה ע״י קשרי ידידות אלה. חצר הרבי על הקלויז שתפס שטח רחב ובנוי לתפארת היה אחד הבנינים המפוארים בסביבה. — החצר הקיפה הרבה בנינים, מגורי הרבי ובני ביתו וכן דירות אנשי השרות. גנים ובמיוחד גן החורף שטופח במיוחד ע״י גנן מפורסם (אגב גנן זה השתתף עם חורבן העיר בשוד והרס של מפרנסו), אולם החתונות וכן מקום כנוסי החסידים אולם רחב ידיים בנוי בצורה גוטית על עמודים וקורות קשרו ביניהם. באולם זה שנקרא סלאז׳ כונסו מאות ואלפים חסידים בימי חג ושבתות כמעט מכל חלקי רוסיה ואוסטריה. ע״י חצר הרבי התקיימו עשרות משפחות חזנים שמשים ומשרתים, וכן בעלי אכסניות וגם בתי מלון, — מי שלא ראה שמחת ריקוד חסידים בימי חג לא ראה עליית נשמה של שמחה מתוך דבקות והתפשטות גשמית, לדעתי טרם מיצו את כל היופי של הנשמה החסידית אפילו מגדולי הסופרים בשטח זה הורדצקי, בובר, שניאורסון ושטינמן.

בית הכנסת

בית הכנסת העתיק ביותר בגליציה ואולי בכל פולין לפי תעודות רשמיות קיים מן המאה ה־16 ויש מקדימים אותו למאה ה־15. זה בנין בנוי לתפארת אשר משך הרבה תיירים חוקרי עתיקות לראותו ולהתרשם, בימי ת״ח פרעות חמלניצקי שימש כמבצר ליהודיה. — תופס שטח רצוף של עשרות מטרים מרובעים, בעל כפה גדולה בנוי אבנים ללא עמודים, טיח חוץ אמנותי אשר אין דוגמתו, בפנים תקרה עגולה מצויירת צבע שמן עתיק אשר אינו מתיישן עם הזמן, וחיטובי עץ ואבן. קרנות מיוחדות נשמרו לבדק הבנין ואף ממשלת אוסטריה ואח״כ ממשלת פולין השתתפו בהחזקת הבנין.

הצלם ההיסטורי אלתר קציזנא השאיר בירושתו צילום נהדר של בית כנסת זה וכן צילום השוק בחורבנו.

החיים החברתיים

שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה התפתחו כאן חיים חברתיים, אם עד אז שלטו בעיירה מספר משפחות מי בכהונת ראש העיר או ראש הקהל, אחת המשפחות העשירות והמיוחסות בעיר משפחת פוהורילס החזיקה בשלטון עשרות בשנים, ללא דריסת רגל לאחרים — קמה רוח חדשה, מספר משכילים הביאו מהפכה בחיים החברתיים ואחר מאבק קשה הצליחו לשנות פני הדברים. קמה הסתדרות ציונית די חזקה, אשר הקיפה את הנוער וכן אברכי קסט. נוסדה גימנסיה אשר שפת הוראתה היתה פולנית וכללה הוראת היסטוריה יהודית. בית ספר עברי הראשון בסביבה, ספריה עירונית ועוד דברים הקשורים בחיי תרבות, הלהקה הדרמטית בהנהלת גימפל מצאה בעיירתנו כר נרחב וימי שהייתה בעיירה נמשכו לעתים שבועות. בבחירות לראשות העיר נבחר

המשכיל בעל בית המרקחת אדולף לנדס, בתקופת כהונתו נבחרו כחברי מועצת העיר גם מחוגי בעלי המלאכה והנוונים זעירים — הוא שנתן צורה לעיר, בנה כבישים ומדרכות, רשת ביוב כללית, תחנה לחשמל ומפעל מים. אחריו שימש בכהונה זו הציוני פיליף קאואלעק, בעל דפוס גדול ובית מסחר למכשירי כתיבה וכן הוצאת ספרים, ביזמתו הוקם בית חרושת גדול לצפרני עט היחיד בגליציה, רשת טלפונים. הוא כיהן גם כראש הבנק העירוני ואח״כ ראש הבנק המחוזי, עסקן ציבורי אשר אין קופת שרצים אחריו, טהור־עיניים ונקי כפיים. מחיי תרבות העיר נהנו גם שכני העיירה מעבר הרוסי, דאָס שטעטל, כפי שהיינו רגילים לקרוא לעיירה השכנה. בניהם ביקרו בבתי ספר שלנו, בעיירה זו היתה קיימת הוצאת ספרים מפורסמת, שוגר את פרנקל ושמם יצא לתהילה. הרבה אוניברסיטאות עמדו אתם בקשרי מסחר וחלופי כתבי יד יקרי ערך, הרב ר׳ דוד פרנקל ז״ל היה הרוח החיה בהוצאה והוא גם ניהל בפועל את ההוצאה, אדם בעל השכלה תורנית גבוהה וזכרון פנומני וכן בעל ידיעות של שפות לועז וייזכר כאן לטובה יעקב רבר בן דודתי דבורה, אשר שימש שנים רבות כעוזר ספרן לר׳ דוד פרנקל ז״ל. אין פינה בעולם אשר ב״כ ההוצאה לא ביקר בה, כאן היה אוסף כתבי יד העשיר כמעט בעולם ביודאיקה, כתבי יד עתיקים אשר כאן קיבלו את ההגהה הנכונה והעתקים מהם נדפסו בבית דפוס לצרכי חקירה מדעית והיסטורית.

משפט ביילים

בשנת 1913 הביאו לבית הראי־נע סרט אשר מראה משפט ביילים, מאורע אשר העסיק כל יהודי באשר הוא יהודי וכמובן שהנוער הירבה להתווכח על המשפט ותוצאותיו. והנה קרה מקרה מוזר, בוויכוח התערב סגן מושל המחוז ובין השאר הביע דעה כי אמנם כן הוא מאמין שהיהודים משתמשים בדם נוצרים לצרכי אפיית מצות... קמה סערה, נקראה אספת נוער כללית והוגשו מחאות למושל המחוז בהם נדרש לסלק את סגנו, נאסף סכום כסף להגשת משפט לדוגמא נגד שונאי ישראל. המשפט העסיק טובי המשפטנים בסביבה ועבר כל דרגות המשפט בה חוייב סגן המושל ואף חוייב לתשלום סכום כסף גדול לצרכי צדקה. הוגש ע״י ערעור והמשפט לא נסתיים כי בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה ובתשעה באב תרע״ד נשמעו היריות הראשונות בעיירה, התחילה בריחה כללית. הרוסים פרצו לגליציה והוסיאטין היתה הראשונה לחורבן גליציה והצורר הנ״ל השתתף בהסתת הרוסים להשמדה, הרס וחורבן. היהודים ברחו והתיישבו בעיירות הסמוכות קופיצ׳ינצה פרוביזנה וכורוסטקוב. העשירים הגיעו גם לוינה ובוהמיה. הרבי שהיה עם פרוץ המלחמה בבית מרפא לא ראה את הוסיאטין בחורבנה והתיישב בוינה, הוא ובני ביתו.

עם השתלטות הרוסים על גליציה כולה, ניסו מאות משפחות לחזור ולבנות חיים חדשים. יש והצליחו גם לעשות חיים, לבנות ולהיבנות ועם גזרת הצר להגלות יהודי הספר לסיביריה שוב נחרבה ונבנתה שלישית בימי פולין וכך התקיימו עד לכיבוש הנאצי והוא השלים את החורבן עד היסוד.

כיום אין זכר לא לעיירה ולא ליהודיה. חלק מהם נקברו חיים מאחורי הקלויז שמאחורי הגבעה, ע״י הנהר זברוטש, חלק הוגלה ונהרג ביחד עם קהילות אחרות, קופיצ׳ינצה, פרוביזנה ואחרים, ובזה תמו ימי הוסיאטין אשר נמשכו כ־500 שנה ויותר.

תקופת אלול-תשרי

פרנסת תושביה היהודיים של עיירתי היא לפי תקופות השנה. וכוללן יחד; סחר־תבואה, ביצים, שומן אווזים, עסקי גבול, הברחת מכס, הערמה על חוקי העברה ממדינה למדינה וכו׳, שכבה שכבה ופרנסתה. מעמד הסוחרים והחנוונים; אנשי החצר, הווה אומר חוג אשר יסוד פרנסתו — הצדיק מהוסיאטין, שמקום מושבו בעיר זו וממנו זיווה והדרה של העיירה. ברצוני לאמץ את זכרוני ולתאר בעיקר את החוג האחרון הזה, את אנשי החצר. עסקם: בתי אכסניה, משכב לינת לילה להשכיר, וגם ביניהם חוגים ומעמדות: המקורבים יותר לחצר הם הגבאים והשמשים; נוסף למשכורתם הבאה מקופת החצר, הם עוסקים גם באכסנאות, כלומר, לא הם אלא נשותיהם ובנותיהם. יש גם הנותנים אש״ל שלם — מקבליהם הם בעיקר אנשים אמידים. את אלה, את „השמנה וסלתה״, אנשי הכיס והמכובדים ביותר, כמו ליפא טירקל ובניו, עובדיה גינזברג, יוסף מילגרוס וכו׳ מקבלים כמובן הגבאים הראשיים ר׳ יוסף שוגר ואחיו יודל אשר לו גם הזכות על ממכר היין. שניים במעלה — נחום כהן ויחיאל וולף, איצי מאיר מרדר ור׳ זלמן שרייבר (כינוייו „שרייבר״ משום שהנו כתבא רבא וכותב פתקאות הבקשה — בהתקבל החסיד לפני הרבי, מגיש בצרוף הפדיון בכסף גם פתק בקשה לתפילה ורחמים עם פרוט השמות של המשפחה וכו׳). דרגה ג׳ — אלה הן אכסניות השו״בים שמואל הירשל ור׳ אברהם־איצי שוחט.

בחודש אב לובשים הבתים רצינות, התכוננות לקראת קבלת האורחים הרבים. כאן עוסקים בסיוד הבתים, התקנת המזרונים, החלפת קש לכרים או שחת, הכל לפי המעמד, הוספת דרגשים למשכב אדם וכו׳. הנשים הולכות רכיל אחת על השניה, נוצרת קלחת של ערוב־תבשילין, זו למשל הסיגה גבולה של זו בקניית הכפרות אשתקד, קניית אמורי האברים של הפרות השחוטות, אם זה בזכות אבות או בגלל קשרים אחרים, האמרת המחיר וכו׳. וזאת לדעת: כל בעלת אכסניה עושה חשבונה על יסוד השגת שיירי־בשר אלה, רגלים, ראש, מעיים; ראשית, מפני הזול, ושנית, אפשר להרבות במנות רגל קרושה (חולודץ או פיציי). אין סוף למריבה שקטה זו. ובעליהן של הללו כאילו כל זה לא נוגע להם, יושבים להם בצוותא ושותים לחיים ונהנים אחד ממשנהו, חיי עולם הזה ממש במימושו ומקצת מן המקצת — עולם הבא.

והנה ימי אלול באים וקרבים. הכל לובש קדרות, רצינות. בעלי מרה שחורה מוסיפים קמט על קמטיהם, דאגה וחשבון נפש.

התקיעה הראשונה נשמעת, תינוקות דבית רבן נרעדים ונפחדים, האם בבית מבהילה את בנה בחטא ועונש, בבית הכנסת של תהילים מתרבין „זאגערס״ (אומרי תהילים). מתווספים מנינים, ובאמירה עצובה מתחילים „אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים״. הניגון הולך ומתפשט ומקיף גם ילדי „חדרים״ ובחורי הקלויז; הלומדים המתמידים מתלוצצים ע״ח יהודים יראי־חטא, כל שגיאת דפוס או אימרה נפלטת מיחסים לבעלי תשובה אלה, מבריחי מכס וגונבי נפשות.

ומענין לענין, על יד בתי האכסניה של אנשי החצר התקיימו גם בתי מלון ממש. אלה שימשו בעיקר לעוברי דרך, סוכני פירמות, אנשי חו״ל ובעיקר שימשו את הפריצים מעברו השני של הגבול. אלה נוהגים ברחבות. והשטן מקטרג דווקא בחדשי הרחמים והתפילה, אזי הם מופיעים בעיירה, מרכבותיהם רתומים ל־4—6 סוסים דוהרים. ימי האסיף

הגיעו וטרנספורט התבואות מתחיל. הוסיאטין תחנת מעבר היא מרוסיה לגרמניה ואנגליה. — המלון הקבוע שלהם הוטל שורץ הנודע לשמצה בין מבקשי־אל. על יד המלון סרסור לדבר עבירה, ומשה קפילי שמו, יהודי קטן קומה, רזה, בעל עיניים טרוטות וריח חתול באפו, זריז ככספית, ממלא תמיד רצון הפריץ, ובעיקר שהוא משיג עבורו תאוות־בשרים כרצונו; אם זו מינקת בעלת דדים או סתם שפחה של אחד מבעלי הבתים החשובים. הפריץ טופח על שכמו למשה קפילו כלומר, מוח יש לו בקדקדו ומבין ענין. צרה הבאה לעיר, מחלת ילדים, מלכה, אשת שמואל שוחט קוראת לעצרת את נשי החצר, ואת כל הכתוב בתוכחת מוסר שופכים על ראשו של משה קפילו; כי בגללו הרעה. פעם קרה מקרה אשר בעקבותיו יכול היה להתחולל פוגרום ממש, ומעשה שהיה כך היה. הימים ימי בחירות לפרלמנט האוסטרי, האוקראינים קמו לתחיה ומועמדם הוא פטריצקי, אכר בעל השכלה, אשר נאומיו אש להבות, והנה הגיע גם לעירנו לנאום את נאום הבחירות. נתאספו אכרים בהמוניהם מכל הסביבה, ופטריצקי — מקום משכנו בבית המלון הידוע, הוטל ברקו שוורץ, אשר משה קפילו משמשו. בלילה — ע״י הפצרות מתנגדי פטריצקי — גנב משה קפילו את נעליו ומכנסיו של פטריצקי וגם את רשימות הנאום. ובבוקר — סערה בעיר. המונים מתאספים לשמוע את פטריצקי והנה מופיע פטריצקי בתחתוניו ויחף ומתחיל בנאומו. העיירה כולה פחדה מפני נקמת ההמון, אולם פטריצקי, למרות חימתו, ידע ברוב פקחותו להשקיט את הרוחות והכל עבר בשלום.

נחזור נא לענייננו. הנה מופיעות הסנוניות הראשונות של אנשי החצר; אלה הם הפרושים ממשפחותיהם המבלים את מחצית זמנם בחצר הרבי, ולמען הרבי הם שוהים בהוסיאטין מחודש אלול שבת סליחות עד ל־ג׳ מר־חשון, יום פטירת הצדיק מריזין. ביניהם בולטים במיוחד „הנכדים". הללו בני שושלות שונות של רביים, אשר ירדו מדרגתם ומצטופפים בצילם של אחרים. אלה מקבלים „יאכל" לאכסניתם ע״י מנהל משק החצר. על אחד מאלה יש סיפור מעניין. בהופיעו בפני מנהל המשק, הוא ביניש בעל הבית, הציג את עצמו „אני פלוני בן פלוני הצדיק". ביניש עושה את עצמו כלא שומע ועונה לו בחטף: „אויכיט מיר א רבי", כלומר: „גם זה הוא רבי ייקרא, את שמעו לא שמעתי". משיב לו הנכד: „וגם יהודי סתם תלמיד חכם חייבין במזונותיו" — „תלמיד חכם"! — שואל ביניש בפליאה ופונה לעוזרו: „הוציא נא מהר את ספר המהרש״א ונבחנהו. הנכד שמע על המהרש״א פרחה נשמתו ויצא כלעומת שבא. וזאת עלי לציין, כי ביניש זה במחילה מכבודו עם הארץ דאורייתא היה. בסופו של דבר, לאחר תחנונים ובקשות קיבל ע״י עוזרו של בעל המשק את „האוכל" המבוקש. ויהיה בסוף היום, בהחקר העוזר ע״י ביניש על מספר המנות, סיפר לו כי לא עמד בפני הפצרותיו של הנכד ונתן לו מתוך רחמנות. ע״כ השיב לו ביניש בגערה: „יהודי המשרת בחצרו של רבי ויש לו עוד זיק של רחמים לא יכירנו מקומו כאן".

ר׳ הירשל מרובה. — מרובה על שום מה? מפני שכרסו מרובה ואכילתו מרובה. יהודי שמח ומשמח בשמחת תורה, מנהל המקהלה של צאן קדשים רוקד עמהם ומעורב ביניהם כאחד משלהם. קטן קומה ורעבתן מאין כמותו. הגזמות שונות ומשונות מייחסים לו על דרך אכילתו. הסופר ר׳ אשר ברש מרחיב עליו את הדיבור בסיפורו „תמונות מבית התבשיל". ברצוני לספר על מקרה אחד המיוחס אליו. ביומא דפגרא אחד, י״ט כסלו, בטוב לב החסידים ביין ובמאכלים שונים, י״ט מיני מאכל, הופיע ר׳ הירשל לסעודה רעב כמנהגו, שואל — מה אכילה כאן? משיבים לו במקהלה: בשר טבול ברוטב, ומיד ניתנה לו קערת

משפחת
משה חיים הופריכטר

בשר. נוטל את ידיו ושם עינו בקערה, ואינו רואה את הנעשה סביבו, כי כולו תאוות האכילה. והנה מרים עיניו ורואה — השאר אוכלים לביבות גבינה טבולות בשמנת, והוא אסור באכילה, משום בשר וחלב, מיד תפס הנעשה וכי הערימו עליו בכוונה. מרוב חימה קם ונטל מאחד השולחנות קערה מלאה לביבות, התיישב על כסא והמשיך לשבת 6 שעות רצופות, בהציצו מתוך תאווה לקערת הלביבות, עד אשר הותרה לו אכילתן.

דינה עקרת הבית של אכסניית המיוחסים הכריזה על יום פטירת אביה, הכינה סעודה כסעודת שלמה בשעתו, ור׳ הירשל מיסב לשולחן. דינה מכבדת את אורחיה ונפשה יוצאת לשמוע תהילת אביה. ר׳ הירשל תפס את הענין ובכל פעם שדינה עוברת הוא מרים עיניו מתוך הקערה ופונה לחברו: אביה גדול שבגדולים היה, מעשי צדקה שלו ידועים לכל, תלמיד חכם היה. והיא מדי פעם מוסיפה לקערתו עוד ועוד, כהנה וכהנה.

ר׳ טוביה (דער פוילישר) הפולני הוא טיפוס אחר. כולו רוחניות, לבושו נקי ואין רבב על בגדו, כולו אומר דרך ארץ. קנה־המקטורת תקוע בפיו וזקנו מסורק למשעי, כולו אומר חג וחיוך תמיד על שפתיו; בר־אורין מעיין תמיד בספר; אך בהיפתח פיו לספר סיפורי חסידים, הרי זה מעין מתגבר והכל שומעים לו, זקן ונער. אינו שתיין, אולם אינו פותח בשיחה כל עוד כוס היין אינה עמו, שותה לחיים, שם ידו על כוסו וכך ממשיך שעות על גבי שעות. ותיתי לו לר׳ טוביה אשר בימי נעורי הלעיטני בסיפורים, מהם אני שואב עד היום.

ר׳ אהרלי יהודי תמים, אינו נחשב לבר־אוריין, אולם טוב לב, וכל חייו מקדיש לחסדים לטובת אחרים. עסקיו — בימים שבית המרחץ פתוח לקהל — לעמוד כולו דיומא בבית המרחץ ולהשאיל — למי אולר לנטילת צפרניים, למי חוט ומחט להדק כפתור הכתונת, למי מסרק וכו׳ (א מעסרל, א שערעלי, א נודל, א קעמאלי) כך עומד הוא ומכריז, ויהודים בני רחמנים עושים עמו חסד, ונעזרים על ידו. ועוד ענין לו להכריז בסיום החזן — בחללו של החצר ממפתן הקלויז: קדושה — במרכז — כתר; נותן גמ״ח ע״מ לא להחזיר: ידו פתוחה לכל.

נחזור נא רגע קט לאכסניות. נפתח באכסניה של יחיאלקה, אשה לא מוצלחת ביותר ובכ״ז ניהלה אכסניה. מספרים: בערבי חג צר הבית מהכיל את האורחים. והנה נדחק באמצע בעלה כאורח לא קרוא ומכנסיו נקרעו — והיא, עקרת הבית בחפזונה, קוראת

אחריו עם החוט ומחט ביד: (גיב די פולקה, וועל דיר צינעהען), תן ברכך ואתקין לך הטעון תיקון. או בצאתו לעניניו והיא רוצה להפיח את הגחלים שבמיחם פונה אליו: הנך יוצא, המתן מעט ותן לי את מגפך להפחת הגחלים שבמיחם.

האכסניה של ר׳ יוסף. אשתו שולטת בכל, באכסניה זו מתארחים המכובדים ביותר, והאמידים הם — הנגידים אנשי סקלט ופודבולוצ׳יסק. בקפוטותיהם המבריקות, אבנטי־משי שלהם הרחבים, השולחנות ערוכים מבוקר עד שעה מאוחרת בערב ומאכלי מעדנים על השולחנות.

בכלל היושבים בחצר הרבי היה אחד ר׳ קלמן שמו, והוא איש תמים וירא שמים, פרוש מהוויית העולם ולומד תמיד משניות בעל־פה. היה מעשה ועבר על יד בית יראתם ועמד לפני הפסל של אנטוני הקדוש שבמבואו והטיל מימיו, ראה זאת בעל הטרפיק (חנות לממכר טבק) ונתחלחל וגער בו, השיב לו ר׳ קלמן (כ׳האב גימיינט אז דער באק איז דיינער) חשבתי, כי שלך הוא זה.

ושוב מעשה בר׳ קלמן, שחבריו שלחוהו במוצאי שבת בליל סגריר להשיג תוספת י״ש. כשחזר שאלו אותו מה מזג האוויר, השיב כי אינו יודע (ווייל כ׳בין גיגאנגען אינטרעמירט) יען הלכתי בעקיפין — סביב סביב.

אחד היושבים, פישלי שמו, רגילות היתה בו לטפוח על גבו של כל עובר ולהחליק לו בחיבה ועניוות. מה עשו חובשי הקלויז? התחילו גם הם לטפוח על גבו ולהחליק לו, אלא שהחלקתם על דרך צביטה העושה רושם; וביותר הציקו לו בניו של שמואל שו״ב. בא ר׳ פישלי להתאונן באזני אביהם לאמר (ווי קימט צי דיר שמואל אזוינע ממזרים, דו ביזט דאך אַ כשר׳ער יוד, א פנים אז זי איז אַ כלבתא) מהיכן לך שמואל ממזרים כאלה, הרי אתה יהודי כשר, כנראה היא מרשעת, כלבתא.

בראש השנה מת אחד היושבים. בא הרופא לבדוק אותו, כדי לקבוע סיבת מותו וליתן תעודת מוות. משנכנס אל החדרים הנקראים „חברת שטיב״ מצא את כולם מוטלים בשטריימליך (מצנפת שבת) ומלבושים על דרגשיהם. פנה לגבאי ר׳ יוסף שוגר, שיאמר לו מי מהם המת, השיב לו: (נעם דיר וועלכען דו ווילסט) קח את מי שאתה רוצה.

מנדיל הבלן מבקש להודיע לרבי בהיותו במקוה, כי ר׳ שלום בעל השחרית הצטנן ולא יוכל בשבת לעבור לפני התיבה. אך כדי שלא לדבר בלשון הקודש בבית המרחץ הוא מודיע בזה הלשון: (פרידל וועט דעם זיבעטן טאג נישט געהען צים קעסטעל) פרידל לא ילך ביום השביעי אל הארגז.

מעשה באחד הגבאים שבנה לו בית חדש ושקע בחובות והנושים מציקים לו הרבה, בא אחד מהם ראה את סידורי הבית הנאים ואף בית הכבוד סמוך לו ואמר לו: באמת, אתה עשיר, שהרי נתקיים בך מאמר חז״ל: איזהו עשיר, כל שבית הכסא סמוך לשולחנו. השיב לו (אודאי אנעשירות — חתונה מאכן א טאכטער דערמיט קען מען ניט, אבער פערשטופען אַ בעל חוב דערמיט דעם פיסק איז כדאי) ודאי עשירות היא, להשיא בת אי אפשר, אך לסתום בה את פיו של בעל חוב כדאי וכדאי.

ימי אלול מתקרבים לקיצם. שבת סליחות. האכסניות מתמלאות. כל חסיד ואכסניתו הקבועה. בקלויז הכנות אחרונות לאמירת סליחות. החזן ר׳ אברהם מבאר חוזר עם מקהלתו על הפזמונים, פה ושם חוזר אחד במקובץ על ניגונים (אינחזרן א ניגון). רעש. הרבי ומקורביו החתנים ר׳ יענקניו ור׳ נחומניו מתקרבים, ומיד נוצרים שני טורים, והרבי הולך בינותם בשלווה נפשית ובשמחה עצורה: החזן פותח באמירת הסליחות „יתגדל

ויתקדש", „אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה" והקהל אחריו, קהל מגוון מאנשי פודוליה, גליציה המערבית, אנשי קראקו וטרנו, מתי־מעט מפולניה הקונגרסאית, ביניהם אנשי הרובשוב, חלם וגם ורשה, וביניהם מתבלט ר' משה'לי, אשר מנהל בעצמו עדה של חסידים בוורשה, לתפילות „עננו" ו„מי שענה" יוצא הרבי מחדר היחוד והוא בעצמו עובר לפני התיבה, בקלויז הגדול השלך הס והקהל עוקב בשקט אחר תפילת הרבי, דמעות יורדות בדבקות, יצאה הגשמיות ופנתה דרך לעולם הרוח והאצילות: ומיד לאחר אמירת הסליחות פורץ הקהל הגדול בן מאות בריקוד כללי ובשירה מונוטונית אחת, „ועל ידי זה יושפע שפע רב" וחוזר חלילה על הפסוק. בפינה אחרת נשמע ניגון, „א פריילִיכס" מלהיב ומשתלהב, שמחה ודיצה בכל. לאט לאט נשתתק הכל כאילו בפקודה מגבוה, והנה נראה הרבי דרך החלון של חדרו ושוב חוזר הריקוד למסלולו וביתר התלהבות, ואחרי הכל נהירה לבית היין של ר' יידל שוגר, ועד אור הבוקר נמשך הריקוד. עברה שבת סליחות, חלק חוזר לביתו ובאים אחרים, היותר אמידים; לימי ראש השנה באים רבנים, שוחטים מהמפורסמים. הרב מקמיניץ פודולסק, נימרוב, ויניצה, פרוסקורוב, רימלוב, טרמבובלה, סקלט ועוד ועוד. תופסים מקומותיהם ומתכוננים לחג.

בדרך כלל בימי ראש השנה התפילה נמשכת זמן רב, עד השעה 3—4, אין זמן לנוח. ומיד — לשולחן של הרבי. צפיפות איומה, אנשים נאחזים בקורות התיקרה, בחבלים קושרים אחד את השני, לחזות בשולחנו של הרבי. אנחנו, הדור הצעיר, משתוללים ומתלוצצים, שרים ורוקדים — ואין מפריע, כל הקפדנים נעלמו והפקרותא בכל. אפילו הגן הגדול הנקרא (אוגורד) אשר כל ימות השנה נעול, וגנן שומר עציו — נפתח לכבוד החג ואנו פורעים בו כהוגן, אם בפרח או בציץ או בגבעול.

עשרת ימי תשובה שוב מטילים אימה ופחד, ערב יום כפורים מתקרב ובא, קהל החסידים מתרבה. יום כפורים הוא יומם של חסידים בעלי בתים. מתפללים מנחה, קערות הצדקה מסודרות בסדר צבאי ממש והון תועפות נכנס לקערות אלה. ר' יוסף שוגר המנצח על הקערות, ועל ידו עומד יוסילי שמש, יהודי תמים ובטלן גדול; והנה מתחיל יוסילי לדרוש את שכרו פעם ופעמיים ואין עונה. מתחנן יוסילי: הבה לי 10 ריניש, ואין שומע, והוא חוזר על הפזמון. נתמלא ר' יוסיל הגבאי חימה וסטר לו ליוסילי הקטן על לחיו — ומיד מתחרט, יוסילי הקטן יוצא את הקלויז והגבאי רץ אחריו בבהלה: יוסיל קח את אשר רצית, והוא אינו שומע, רץ. „הא לך כפליים"... בסופו של הדבר נתרצה ומחל לו בהתערבות אחרים. ערב „כל נדרי" יש למחול ולסלוח. לשנה הבאה חזר המחזה. יוסילי הקטן „מנדנד" לו לגבאי על הנשמה". הבה כסף! כאן מתפרץ ר' יוסף שוגר: מה שקרה בשנה שעברה לא יחזור, מותר לך לעמוד כך אפילו עד לאחר נעילה, סטירה שוב לא תקבל.

והנה יהודי גברתן, „משכמו ומעלה", כורע ארצה ויוסילי הקטן הצנום במגלב בידו מונה אחת ושתיים; היהודי שוכב על הארץ ומכה על לבו „על חטא שחטאתי לפניך", ובסופו קם ומשלשל לידיו של יוסילי מנה הגונה של פרוטות. חשבתי בלבי בתום נעורי: ערב יום כיפור הוא היום של החלש, וגם עלי לעשות כמעשהו של יוסילי שמש. קמתי ויצאתי לחצר וזימנתי את אויבי הנצחי, הוא שמואל האדמוני, בחור חצוף וגבור, מלך הילדים. „בוא ושכב" אמרתי לו „היום הוא יומי ובידי מקל אשר עקרתי מגנו של הרבי". אמרתי להשתלט עליו וצוויתי עליו: אמור על חטא שחטאתי לפניך, הוא לא חשב הרבה, לא ציית לפקודתי, אדרבא, טלטלני בזרועותיו ומיד הייתי מוטל על הארץ צבוט באגרופיו ורגליו, ללא נשימה, והוא צועק ומרים קולו: „על חטא". נחבלתי יפה ובקושי הגעתי

למחרת לתפילת נעילה. יום כיפור זה נחרת יפה בזכרוני, ומאז לא נפגשתי יותר בשמואל האדמוני, הוא עקר את רגליו וברח לעיירה אחרת, להיות סטודנט בגימנסיה, ובזה תמו נעורי. לאחר שלוש שנים פרצה מלחמת העולם הראשונה, עיירתי היתה הראשונה לחורבן גליציה, נשרפה ונחרבה, תושביה הוגלו, מי לרוסיה ומי לעיירות הקרובות, אף לוינה הבירה הגיעו. עם חורבן העיר נשרף ונשדד גם חצר הרבי; הרבי בחר לו מקום מושב חדש, את וינה הבירה — ונדמה לי כי עם העקירה מהוסיאטין, מקור יניקתה של חסידות הוסיאטין נחרבה ונתמעטה גם השפעתה — הלכה וירדה, וכיום שרידיה פליטיה אשר הם הם זכרונות העבר.

פרקי הווי מחיי תושביה

חלק גדול מתושביה היהודיים אינם נקראים בשמות משפחה. ואת בן העיירה יכנו אם לפי העסק או לפי ענין אחר, כינוי אשר נדבק באדם מילדותו או כינוי אשר עבר אליו בירושה. מעטים מאוד הנקראים בשמות משפחה והם או בעלי עסק הקשורים במסחרם למרחקים או בעלי „קדמא ואזלא", כלומר בעלי שפם המסולסלים למעלה, אלה הם מעט המתבוללים, פקידי בית המשפט ושר המחוז.

אם תקרא לאדם בשמו הפרטי ולא ידעו להשיב לך דבר עליו, עליך לצרף כינויו, ואז תדע קורותיו, אם בעל דמיון הנך. אלה הם כינויים משונים מאוד, אשר מומחי הפולקלור עוד יצטרכו לשבת שבעה נקיים עליהם בכדי לפתור מקור מחצבתם. אם תקרא אדם בשם אברהם־איצי חזקאל־זלמן שרייברס, ברוך בירש זלמן־שימעס, יוסף משה חיים־הירשלס — וידעת כי המדובר באיש מושרש בעיירה זו, דור שלישי ורביעי. אם האדם נקרא בשם אשתו, למשל, חיים־נפתלי ביילה׳ס, שמחה בזיה׳ס משהנ׳י בסיס — הרי סימן מובהק הוא, כי האשה היא עקרת הבית ממש, והבעל במחילה מכבודו לא־יוצלח, או שהוא חדש בעיירה, וצורף לבית אשתו, או ההיפך: ביילה הנזילס, ביילה יענקל פין די פיש — הרי ברור כי הבעל הוא יענקל פין די פיש — ברור הרי כי הבעל הוא גבר בעמיו והוא שולט בביתו. כן יש גם סימני היכר לפי מוצאו של האדם, למשל: לוי אדעסער, אלי שרוגרודר, אברהם בארר, פיביש בודזנובר, יוסי טרנופולר, חיים יוסל פראסקאראוער וכו׳, הרי ברור שהמדובר באדם אשר קנה שבות בהוסיאטין והוא גר ותושב, יש גם כינויים אשר בשום אופן קשה לזהותם והם דבוקים לאדם עוד מרחם אמו ונשארו לצאצאיהם. ויש כינויים לפי העסק: ביילה די נפטניטשקה, מאיר קופר, זלמן שרייבר, משה קויליטש, וולף בולקה, יענקל גונר, בעריש קאטשקע, משה פוך, בעריש טרוביטש, שרה פונם מעהל, יענקל טרעגער, מוטקעלא שכור, מיטה די קימפעטורן ועוד ועוד — אשר אין למנותם משום קוצר היריעה.

אנשי העיירה התבלטו כלהוטים אחר אכילה טובה. ל„זוללי הוסיאטין" שם בכל הסביבה, וזה בא להם מתוך שפע של פרנסה. אולם היו גם משפחות אשר חיו חיי דחקות ועוני. — היו כאן משכילים ולומדים — חסידים ואנשי מעשה, כת של אפיקורסים־להכעיס, חרדים למצוות ד׳ — הלכה למעשה ועמי הארצים הראויים לחמלה ממש.

מנין השנים כאן היה לפי מאורעות שאירעו בעיירה. כך וכך שנים אחר החלירע, ואחר השרפה הגדולה. משום שהאוכלוסיה מגוונת נוצר גם פולקלור מגוון, לעתים נושא חותם מקומי ולעתים מקיף יותר.

והנה כמה סיפורי־מעשיות — דברים שהיו.

מעשה ברב אחד, אשר מציינים לשבחו, כי לא ידע צורת מטבע ולעולם לא עבר ברחובות העיר מחוץ לבית הכנסת. שבילו היחיד היה — מביתו לבית הכנסת. והנה קרהו מקרה וכפרי אחד אשר חפץ ביקרו הזמין את הרב לסנדקאות בברית מילה של נכדו. הרב הסכים בחפץ לב לקיים מצות הסנדקאות ולהשלים את המנין. באחד הימים הופיעה לפני בית הרב עגלת חורף והרב מוזמן להסיע את עצמו לכפר במרחק שתי שעות נסיעה. בדרך כי ארכה לו, שלג וכפור — והימים ימי חורף עזים — פונה הרב לכפרי: בקשה לי אליך ושאלה בצדה, האם גם ישוב זה ושדות אלה בשלטונו של קיר״ה (קיסר ירום הודו)? והכפרי מסביר, כי הלאה מכאן והרחק מזה, גם השדות ההם, בשלטון קיר״ה. אימץ הרב שעה קלה את עיניו ואמר בלשון של תמיהה ופליאה: מלך אדיר הוא קיר״ה שלנו, רב כוח הוא ואושר.

כאשר האדמו״ר קבע את מושבו בהוסיאטין קבע גם מנין של חסידים הקרויים „יושבים״. והנה נפטר אחד מהם לעולמו ויצא השמש של חברה קדישא, כמנהג העיירה להכריז „מת מצוה״. ובימים ההם עניני החסידות עוד היו זרים למקצת מתושביה, והיה כי שאלה האשה מפי השמש מי נפטר? ואמר „א יושב׳ל״. לא הבינה תשובתו חזרה ושאלה לפרושו של זה. השיב לה בזה הלשון: דאס איז א בריה וואס פלוסקעט זיך אין מקוה אין פרעסט יושקה (זו בריה המשתכשכת במקוה ואוכל מרק דליל).

משה פוך, אב לשבעה בנים, אחד שיצא לתרבות רעה לפי מושגי הזמן ההוא, גילח פאת זקנו ופאת ראשו. האיש חלה במחלה מסוכנת ועמד לצוות לבניו. הזמין מספר שכנים כעדים לצלילות דעתו ואת ר׳ זלמן שרייבער לכתוב ולרשום את הצוואה, והוא מתחיל לצוות: רכוש משלי אין לי אולם דר אני ברחוב אשר ב״ה בתים בה, ואצוה ע״כ את ביתו של משה־יוסיל לבני הבכור ראובן, את ביתו של ברוך מרדכי לבני השני... וכך הוא הולך ומונה בית אחר בית, עד אשר הגיע לביתו של אחד העדים. פורץ העד באנחה ובבקשת תחנונים: משה, משה׳ניו טאטע, את ביתי אנא אל תרשום, הוא עלול לעבור לבנך הצעיר הרשע, והוא ודאי יטלטלני על מטלטלי מביתי, ואנה אני בא עם אשתי ומשפחתי.

אידלי, אשה מרשעת ואשת חיל — לה בעל רביעי — לאחר שהספיקה להתגרש מהראשון והשני והשלישי סתם מת, ובעלה הרביעי לאחר צרות שסבל ממנה דורש פיטורין והיא ממאנת, ונימוקיה עמה: מסכימה להפרד ממנו, בתנאי שיחזירה למצב הקודם — והיא היתה אלמנה בקחתו אותה לאשה — אם כן מסכימה היא להשאר גם עתה אלמנה, ואז ישוחרר ממנה עולמית.

חזן הרבי רבים קנאו בו בשל שלום ביתו, הוא היה נוהג כבוד באשתו כדי כך שהיה פונה אליה — זוגתי, במחילה מכבודך, מזגי לי כוס חמין. חזן זה זכה להגיע לאדרת פרוה. אשתו עומדת בבית הכנסת בשבת שמברכין ומתפללת: רבונו של עולם, זכני ותן קצת שלג וכפור למען יוכל בעלי שיחיה ללבוש את אדרת הפרוה שלו, רחם נא למעני, בל ילעיגו לי שכני, כי לבעלי אין פרוה.

א. י. אביטוב

חג הסוכות בבית סבא

מיד לאחר ההבדלה במוצאי יום כפור, יוצא סבא משה בלוית נכדיו, לקבוע יתד להקמת הסוכה. עצם הבניה מתחילה רק למחרת היום. נוהג מקובל בעיירה, כי התזמורת המקומית המורכבת ממשפחת הלמפים ובראשם בריל כלי־זמר תנגן ותשמח קהל החסידים בחצר הרבי. אנחנו, הילדים, להוטים אחרי חצוצרת נחום אלי, מי שהיה מחצצר בצבא הקיסר קיר"ה והמתופף יוסי ברל. וזה בשעת הסעודה הגדולה של משפחת הרבי, מנגנים נגוני תפלה, מרשים וכו'. הקהל הרב שומע, מקשיב ונהנה, והחסידים, אנשי מעשה, יוצאים בריקוד ומתוך התלהבות הריקוד שוכחים עולם ומלואו, וגם מטרת בואם לחצר הרבי והיא — קבלת ברכת פרידה ולהתכונן לדרך הביתה — ומשום כך משתהים לעוד יום.

האכסנאים שמחים להזדמנות לכלכל ליום נוסף כמה עשרות אורחים ע"מ לקבל פרס נוסף — הרי זו הזדמנות שאינה חוזרת... בעלי בתים, אשר לבם טוב עליהם לאחר הצום והבטחון, כי אמנם זכו לחתימה טובה, גם הם מזמינים את כלי הזמר לביתם וכמובן שגם סבא משה מזמינם לביתו לשמח את המשפחה הענפה — בנים, בנות, חתנים וכלות וצאצאיהם, אשר דאגת פרנסתם על שכם הסבא. אלה מתאספים כדי לקבל את פני הסתיו הבא ואחריו החורף בדיצה, רינה וחדוה. למחרת, מתחילה התעוררות לבנין הסוכות. לפני הכל לאחר תפלת הבוקר ונטילת ידים לפת שחרית, יוצא סבא לסיור בעיר כדי לראות הנעשה בשטח הבניה הגדולה לסוכות. אברכים ובעלי בתים סוחבים קרשים, קורות וכו', כי מי זה בעל בית הגון ולא יקים סוכה לו ולבני ביתו. תוך כדי סיור מדריך סבא ומיעץ כיצד להקים סוכה לשם הידור מצוה, כי נוסף לעסקו במכירת נפט בסיטונאות וליחידים, הוא גם לעתים קבלן בנין.

לעת הצהרים חוזר סבא מסיורו שמח וטוב לב ואז הוא מתפנה לבנין סוכתו. לפני כן, מחלקת סבתא בילה שקיות ממתקים לנכדיה, וזה ביד רחבה, ומיד אחרי זה מתחילה בנית הסוכה. הסבא מפקד עליון, ואנחנו הקטנים פקודיו, ממלאים כל הוראה בקפדנות יוצאת מן הכלל. הסוכה כולה, על חלקיה מחוץ לסכך, מוכנה כמובן, בעלית הגג. היא שמורה משׁשת ימי בראשית. דפנות מוכנות, אשר יש לחברן בברגים, כל בורג ומקומו, ודרושה לזה מומחיות, למען לא להמיר בורג בבורג או להעביר דופן אשר נועד לו מקום אחר ממקומו.

במקרה וחלילה החלפת דופן בדופן, הרי מיד גערה: „גוי, הרי לא זה בקשתי". ובמקרה ובכור נכדיו העיר להצדקתו „העברתי את הדופן ממקומו, למען הרחיב כוח הקליטה של הסוכה"; מיד פונה סבא לעוזרת כנגדו, הרי זו סבתא בילה: „נו? הוא אשר אמרתי: ממשומד זה לא יצא ירא שמים ותלמיד חכם. בודאי ובודאי שלא לקליטה של עמי ארצות, לי די והותר לי במספר העמי ארצות המתכנסים ואתה משומד בתוכם". — הקירות עומדים על תלם והנה הרכבת הסוכך (שלאך בלע"ז), זהו מין מעשה מחשבת שבא להגן על הסכך מפני גשם. במשיכת חבל אחד, הרי הסוכך מורם או מורד. לסוכך, כוח משיכה אצל הילדים. ובמקרה משיכה והסוכך יורד, זה קורה בשעת קידוש וסיומו בברכה לישב בסוכה — סטירת לחי מצלצלת היא מנת חלקו של המושך וזה מידי הסבא בעצמו, אשר רק בשעות הצהרים נעזר על ידינו. יש לציין, כי סוכך זה הוא פטנט של הסבא אשר איש לא ההין לעשות כמוהו, ורבים הסקרנים שבאו לראות את הסוכה ההדורה, סוכה אשר ברצונך היא סוכה וברצונך בית.

בדחילו ורחימא מחכים לגמר תפלת מעריב ומיד לסוכה... מתוך מסירה מפה לפה ידענו כבר סוג הבעלי־בתים אשר יסבו בסוכתנו, ועי"ז ידענו גם את הכושלים בקידוש, ובמיוחד חכינו לכשלונו של ליזר גוי, וזה בחג שחל במוצש"ק עם הקידוש הארוך של יקנה"ז — יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן. זו היתה בשבילו בעיה חמורה מאד. מספרים עליו כי בשעת אמירת תהילים בליל הושענא רבה, היה מזיע מאד ומתקשה בפסוקי תהילים, היה חוזר ואומר: מוכן אני לנסוע לעשרות ירידים מאשר לחזור על כל תהילים. אולם, כאשר אני מגיע לפסוקי דזמרא כאן בעצם אני מתהלך כמו בבית... ביחוד התקשה בסדר האושפיזין ואמירת יהי רצון. מובן שנוצר חומר של הלצות על חשבונו. ועוד מספרים לגנותו מתוך צחוק בריא, שכאשר נעשה לבעל בית אמיד ונבחר לגבאי של ביהכ"נ לחברות תהילים, לאחר השרפה הגדולה, בה ניזוק גם ביהכ"נ, נחרכו בין שאר הנזקים שולי ש"ס עם כריכה מהודרת, דבר שגרם צער רב ללומדים, הרגיע אותם ליזר הגבאי בקול בס שלו: מילא, נחרכו שולי הדפים, עצה בפי: נתקין את הש"ס למשניות ע"י קצוץ מזה ומזה ויצא משניות מהודר. תלמדו בחורים משניות. איך אומרין הבריות — אם אין שקצות לרקוד נסתפק בבחורות סתם...

הסעודה נמשכת ללא סוף, כי כל עקרת בית רוצה להתהדר לפני השניה במיני מאכליה וצורת ההגשה של כל דבר במקומו וכו׳.

בימי החג של סוכות מתפלל הרבי ומקורביו בסוכתו ביחידות. עין זרה לא תחדור לתפלת שחרית, ובעיקר באמירת ההלל ותפלות הושענא — סוד הנענועים בארבעת המינים לפי מקורות הקבלה ומסורת אבות (נענועים חמורים). לאו כל אדם זוכה, ולכן גם מעטים החסידים הבאים לימי הסוכות. לעומת זאת מתגברת תנועת החסידים ליום הושענא רבה ושמחת תורה. עוד בליל הושענא־רבה מתכנסים חסידים ואנשי מעשה בסוכותיהם ללמוד תיקון משנה תורה ופשוטי עם לאמירת תהילים. בסוכה הגדולה של סבא משה, רבה התכונה. מסורת בידי סבתא בילה להכין בליל הושענא־רבה סעודה גדולה עם כל מיני לביבות — סעודת הודיה על הבראת סבא משה ביום זה, והוא יום פטירת הזקן מצ׳ורטקוב רבי דוד משה זצק"ל.

בליל זה מכבד את סבא משה הסבא השני שלמה זלמן. הוא מופיע כולו משי מאובנט וידיו תקועות באבנטו מתוך רחבות נפשית והשטרימל בראשו כולו אומר כבוד. מפנים לו מקום בראש. הסבא שלמה זלמן המיוחס והלמדן של המשפחה פיו מפיק מרגליות בספוריו על חסידים, צדיקים ואנשי מעשה ובמיוחד על הצדיק מצ׳ורטקוב שלזכרו מסבים לשולחן.

בין מנה למנה קולחת שיחה על דא ועל הא. הסבתא בילה עומדת מרחוק ונהנית מההמולה הרבה בסוכתה ומוסיפה מנה למנה חמיצה חמה וקערה גדולה של תפוחי אדמה צלויים, ועוד ועוד. סעודה כזאת אינה מסתיימת ללא ריקוד מצוה והמהדרים ממשיכים. עם עלית השחר מקדימים לקום לתפילת הושענא־רבה, נשים רצות להקדים בתפלה בבתי כנסת של בעלי מלאכה, הרי עליהן עול הבית להכין את סעודת הושענא־רבה בזמן, וגם להכין עצמן לקראת חג שמיני עצרת ושמחת תורה. החסידים משתדלים להדביק את התפילה בצותא עם הרבי וזמן התפילה נמשך עד אחר הצהרים.

ההכנות לתפילת הושענא־רבה רבות מאוד. מקדימים ללכת למקוה, כדי להספיק לזמן התפלה, וזה שמעתי מפי ותיקי חסידי הוסיאטין, כי מי שלא זכה להתפלל בצותא עם האדמו"ר הזקן בתפלות הושענא אינו יודע טעם תפלה מה היא, דבקות מה היא, התיחדות

עם הבורא מה היא. כאן הוסרה כל מחיצה וחציצה בין הקהל לכביכול, באה התפשטות הגשמיות וגלוי הרוחניות. חסידים ותיקים אינם מופיעים בהושענא־רבה בביהכ״נ עם ארבעת המינים ביד — סוד הנענועים חמור מאוד, וכיצד לא יראו את הרבי בעבודת הקודש הנמשכת זמן רב בנענועים של ארבעת המינים — מזרחה, דרומה, צפונה, מעלה מטה, ומערבה. מתחילה ההקפה. כל ספרי התורה מוצאים מן הארון. מקיפים את שולחן הקריאה (הבמה), החזן בראש ופניו מופנים לרבי. אחריו הולכים המקורבים והחסידים. הרבי יוצא מחדר התבודדותו ומצטרף לקהל המתפללים לתפילת הלל והושיעה־נא. מונים אחת אחת זכויות העם לקורותיו ולכל פסוק הושענא יורדת דמעה לכוס הדמעות של יגון העם. ומיד אחריה הושיעה־נא, אל נא, הושע נא, סלח נא והצליחה נא והושיענו אל מעזינו. והנה סיום התפילה: התפילה על ביאת הגואל — קול צמח, איש צמח, שמו הוא דוד בעצמו מבשר ואומר. קול רנת ישועות לעם כולם לדוד ולזרעו עד עולם מבשר ואומר.

כמו במקל קסמים מדבקות עמוקה ושמחה יוצאת מן הלב ונכנסת ללב, קול מבשר ואומר ונדמה לך, כי אמנם באה הגאולה, ומתברכים בגמר טוב.

לחיים לחיים לשנה הבאה בירושלים. יוצאים בריקוד קול רינה וישועה באהלי צדיקים, ועי״ז יושפע שפע רב אמן ואמן.

שמחת תורה — „צאן-קדשים״

אברהם ברוך הסנדלר, שמריל הסבל, וינקיל נושא כליו ואם נצרף אליהם את מנדלי בור־ריק הרי זו קבוצה בעלת גוונים שונים ועם זאת קבוצה מושלמת, ביום שמחת תורה. אברהם ברוך הסנדלר מומחה מאין כמוהו לתפירת מגפיים, אך דא עקא נתאלמן מאשתו ומרוב געגועיו אליה התחיל לשתות לשכרה ואשרי הזוכה אחרי ריצות מרובות ומתן בסתר של כוסות יי״ש וחתיכת סוכר, לקבל זוג מגפיים תפורים כהלכה, ורבים המקנאים בזוכה. הוא תופר מגפיים לחצר האדמו״ר זצ״ל, בני הבית ומקורביו ולהבדיל הגרף גולוכובסקי גם הוא בין לקוחותיו וכן אנשי השלטון. הוא בעל המלאכה הראשון שהעיז להתיצב בראש קבוצת בעלי מלאכה ודרש שתופם בשלטון הקהלה כשווים בין שווים. גם אנחנו בני אברהם יצחק ויעקב בסיס כל נאומיו שיחותיו הצעקניות. אך לא תמיד ידע להשלים את המלאכה, כי בינתיים השתכר ושכח את אחיו לדעה והמרד בבעלי הבתים. השני שבחבורה שמריל הסבל, אינו שותה ובכלל נזיר, שקט ברוחו נושא את קבצנותו בגאווה, גם בנשאו על שכמו שק קמח בן 100 קילו אינו נכנע לו, הולך זקוף קומה והשק על גבו הדוק היטב בחבל אשר קשור למתניו. רזה כמקל ונמוך קומה הוא שמריל, אך ידיו — ידי ברזל ואוי לו למי שנפגע על ידו בסטירת לחי, היה בטוח שיזדקק בזמן מן הזמנים לשניים תותבות. מוניטין יצאו לו כסבל בעל מחשבה ובאמת מלאכת הסבלות אצלו היא מלאכת מחשבת, חבית נפט גדולה להעלות מן המרתף זה מין משחק ילדים, או להוריד חבית יין למרתפו של רבי י. ש. ולעומת זאת ינקיל נושא כליו גם הוא סבל וחבל קשור למתניו, אך הוא למעשה סבל קטינא משמש כעוזר לשמריל. לינקיל יצא שם טוב וזה לא בגלל כנותו הוא, אלא בשל זוגתו הגיורת, אשר עד לעת זקנתו קרא לה מיין שקצה׳לי, מחיה נפשות. ומעשה שהיה כך היה: ינקיל, ששימש בנעוריו מסיק תנור בבית מרחץ, אין לו דירת קבע, לינת הלילה שלו בבית המרחץ, כאן חי ומכאן יצא להיות בעל בית בעמיו. השקצה, גם היא עבדה בבית המרחץ ומיטיבה לדעת דיני טבילה,

מדברת יידיש עסיסית, היות וכמעט נולדה בבית המרחץ. וכך התהווה ברית נשואין ביניהם, הביעה את רצונה להתגייר למען ינקיל שלה ואהבת ישראל. זכרתי את ינקיל הסבל והגיורת שלו כאשר היו כבר בגיל של זקנה מופלגת ותמיד הספור על התגיירותה כאילו אתמול קרה. הוא ינקיל נשען ע״י קיר אחת החנויות, החבל קשור למתניו ומחכה לעבודה, והיא הגיורת עוזרת כמבשלת באחד מבתי הגבירים ושומרת על כשרות למהדרין מן המהדרין ויום יום מביאה את ארוחתה לינקיל שלה ע״י החנות בשוק וכך יושבים ואוכלים בצוותא. וכאשר ינקיל מקל בברכת המזון היא מזכירה לו אכלת ושבעת — תברך. היא ממונה בבית המרחץ על הטבילה והיה כי אשה לא תבוא למקווה, היא מוצאת את הדרך לבעלה ובסודי סודות מוסרת לו על הפיגור של אשתו. ואחרון מנדלי בור־ריק משלים את הקבוצה. הוא מנדלי וקורותיו עמו. בילדותו נתיתם מאביו ואמו וע״י רוב פנוק של בני העיר ומשפחה נשאר בור־ריק עזוב לנפשו, מילא כל שליחות בעיירה. ידע לצחצח נעלים, לשטוף כלים בכל שמחה של ברית או חתונה ועיקר פרנסתו סבל הדואר. כל טלגרמה שנתקבלה והיא דחופה היה הוא המביא, ומקבל תמורת זאת כוסית יי״ש ופרוסת לחם לעתים גם מרוחה בחמאה. מסתפק במועט, ועם זאת כוחו וגבורתו מלא עולם. עם התבגרותו הצטרף למבריחי־גבול בין רוסיה לגליציה. הוא יודע כל מבוא, הנהר החוצץ בין גליציה לרוסיה ומשמרות הגבול. קרה ומנדלי עובר את הגבול והשטן, הוא שומר הגבול עומד לו בדרך, מנדלי שלנו ללא שהיות יתרות מרים את הז׳נדרם שומר הגבול אחת ושתים, והז׳נדרם איננו. טבל אותו בנהר לנצח, על נשקו וסמל מלכותו של קיסר ירום הודו. והוא, מנדלי שלנו, יצא שלם בגופו, ועמו הסחורה המוברחת. לאחר זמן וחקירה נמרצת של בולשת המחוז, נאסר מנדלי כאשם בטביעת הז׳נדרם, ונשפט לו 10 שנות מאסר עם עבודת פרך בעיר המחוז, טרנופול. לאחר עשר שנות שבתו של מנדלי בבית הסוהר שוחרר והוא כבר לא מנדלי... אדם שבור יצא וקצת לקוי בשכלו אשר כל בריון מצא פורקן להתעלל בו, חזר על הסיפור של טביעת הז׳נדרם בכל מסיבה של מושב ליצים, וכך נצטרף מנדלי לחבורת צאן קדשים של שמחת תורה. כאמור חבורת צאן קדשים אינם מן המכובדים ביותר, מקומם בבית הכנסת מאחורי התנור פרט לאברהם ברוך שאינו מוותר על ירושת אביו ויושב לו בצד צפון ומחכה לעליה בתורה בשבת שקוראין בה את התוכחה. הם הסכינו במלאכתם כל אחד כדרכו, אך ביום שמחת תורה נהפכים לאחרים. מחדשים נעוריהם הולכים מבית לבית ואחריהם קבוצת ילדים, בידי הנערים דגלים קטנים ואילו הם הרביעיה נושאים דגל גדול ועליו חרותים באותיות גדולות „דגל מחנה יהודה" הם עוברים לפני התיבה כראשי צבא מרימים את הדגל. ליד אחד מבעלי הבתים המכובדים, קוראים בקול גדול „צאן קדשים" והילדים עונים בשובבות רבה מֶה מֶה. כך הולך ושונה המחזה ליד כל בית, עקרות הבית ועוזריהן מציאות ממיטב המאכלים שאוכלים בשמחת תורה, כרוב ממולא בשר, תופינים והעיקר יין תפוחים או שזיפים.

כך דרכם מדי שנה בשנה, וברוב ימי השנה מנת חלקם עצבות ולחם צר, ואילו בשמחת תורה מנערים חצנם מכל דאגות יום יום ומקיימים בכל מאודם ו„שמחת בחגיך והיית אך שמח" וכנגדם החסידים בקבוציהם יושבים בצוותא בבית רבי י. ש. שרים בדבקות ניגוני חסידים ושותים מי דבש. רבי י. ש. מוזג מתוך חבית שאף פעם אינה מתרוקנת, והעוזרת כנגדו רעיתו ש. ל. מגישה מעדני מלאכים. להם השעה אינה דוחקת, בחצר הרבי והקלויז עושים ההכנות לקראת סידורי ההקפות, הגבאים עם רבי י. בראשה מפקדים, ומושיבים מכובדים שונים בהם ראשי המחוז, הבאים לחזות בהקפות ובעיקר בריקוד הדבקות של

הרבי זצ"ל בנגנו את הניגון הידוע שבמסורת בני ריזין, — ואילו החסידים, צעירים ואברכי משי הסמוכים על שולחן הוריהם או חותניהם, ביניהם בחורים חובשי בית המדרש דרכם אצה להם, חסים על בני משפחותיהם שלא יאחרו שבת ויתנמנמו וע"י כך יושבת ח"ו חגם, ממהרים הם לבתי כנסת סמוכים ע"מ לצאת חובת ההקפות ותפילת מעריב של חג. בעיקר נוהרים לבית כנסת של חברת תהילים מתוך רצון לחזות כיצד עמי ארצות מסדרים הקפותיהם. וזאת לדעת — בית הכנסת חברת תהילים נמצא בבית שייע איציק מליין, עשיר כקורח ועם זאת קמצן גדול, נוהג בחייו נזירות מושלמת מיין ובשר, מגדל שערותיו כך שאין להבדיל בין שערות ראשו לזקנו, מין בריה משונה, לא טבילה ולא בית מרחץ. בתו, האלמנה, מטפלת בו בכל, היא סבלנית. היא המטפלת בשערותיו, סורקת ושומרת על נקיונו— הוא שייע איציק אינו יוצא מפתח ביתו פרט להצטרף עם נץ החמה לתפילת תיקון חצות. כאשר מת בזקנה מופלגת יש ואמרו ומנו שנות חייו 108 ויותר. לאחר זמן, נודע כי כל התנהגותו המוזרה היתה בשל הפרוזה לטבעונות. ובבית התפילה רבה ההמולה, ההקפות נמכרות בפומבי. נחום חזן, גם מוהל העיר, עומד על דרגש מיוחד ועל ידו הגבאי הראשי פנחס הירש. פניהם לקהל ונחום חזן מכריז בקול בדיחות הדעת עד שקולו כמעט ניחר, „עוזר דלים" 3 כתרים, זאת הפעם הראשונה והפעם השנייה... והפעם — מי מוסיף על המחיר, שלושה כתרים ועשרה גרושים, מודיע אברך שטרם נגמל מחלב אמו, אשר זה עתה יצא מבית חמיו ע"מ לשלוח יד במסחר, חמשה כתרים קורא האיש העומד ע"י המכריז בקול גדול וללא שמץ של ענווה, „עוזר דלים" חמשה כתרים, זאת הפעם הראשונה והשניה, והפעם — מי יוסיף על המחיר, חמשה כתרים ועשרה גרושים מכריז בקול דק האברך הראשון, שמונה כתרים קורא מתחרהו בקול גדול אשר נאמרה בחוצפה יתרה — כל הקהל בבית התפילה מפנים את מבטם למתחרה הגדול המקפיץ בבת אחת בכתרים רבים ואינו מדבר כלל על גרושים. והרי הוא הספיק כבר לקנות את „אתה הראית" במחיר שנים עשר כתר: קנה גם את הפסוק מלכותך עבור בנו ועוד ידו נטויה. והאיש אינו כלל מן האמידים, ס"ה לו דוכן קטן בשוק של כל מיני סדקית, אך רואים כי האיש אינו בעולם המציאות, כלו אש להבה להרבות בקניה, ואת ההקפה „עוזר דלים" הוא יקנה בכל מחיר, יש לו מין אמונה כי הודות לכך יצליח בדרכו, וההצלחה תאיר לו פנים, הרי ההתחלה כבר ישנה זכה האיש בהגרלה המלכותית סך 500 כתר ואין איש יודע סודו פרט למספר ידידים אשר כבר היו שליחי המקום, בבחינת „עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפיים יגיד דבר". למחרת שמחת תורה נודע סודו ברבים, — מרוב טיפול בהקפות שכחתי את ידידנו החזן והמוהל רבי נחום חזן. הרבה מלאכות לו ומעט ברכות, בנות לו אשר מזמן ראויות לחופה והוא אין פרוטה לפרטה, — אך עם זאת פתגם בפיו. כל בת שאני משיא אם כי אין לי פרוטה ועם זאת אני מרויח קפוטה חדשה ולעתים גם מגבעת קטיפה חדשה. הוא היה אומר — האוכל בשר בקר זה מאכל ממש. בשר עוף כאילו אכלת מאכלי חלב, מאכלי חלב דומה לצום וצום זו מיתה, ורבי נחום שלנו צם לעתים קרובות, ועתה נחזור לזוכה בגורל. „יש עושר השמור לבעליו לרעתו" — נוסע לירידים האיש וסחורתו עמו בדרך ללאשקוביץ, מרכז הירידים, פרצה חבורת שודדים, שדדו ממנו, הכל גם הכסף וגם הסחורה והגיע עד לככר לחם, בברכת הגומל בבית הכנסת, הודה לאל על הצלת נפשו וכי יצא מן העסק בפצעים קלים. בשמחת תורה של השנה הבאה הצטרף גם הוא ליורדים ומקומו בבית הכנסת לא ניכר. כדי לא לסטות מן הסיפור שמחת תורה נמסור, כי אמנם ליזר זכה בהקפה של „עוזר דלים". כל הקהל ברך על המוגמר והשמחה במעונם של באי בית הכנסת, בכל הקפה — וברגע זה הופיעו

אנשי „צאן קדשים" בקריאה המורגלת בפיהם „צאן קדשים" והילדים אחריהם מֶה מֶה, השאון והרעש בבית הכנסת גדול. הרי בליל שמחת תורה הותרה הרצועה, נפל החייץ המבדיל בין גברים לנשים, בשעת חדווה מותר, והתערבו בין הגברים בבית הכנסת, הן עומדות דחוקות וצפופות על הספסל אשר לאורך הכותל, לצד צפון לראות במעמד ההקפות לשמוע אל הרינה ואל התפילה, הן מביטות, הן משגיחות, הן מתבוננות, הן רואות גם את הקלקלה. מאן דהוא מקדיח את התבשיל — העיקר הן רואות הכל, ואילו לנו אסור להביט בפניהן „היחתה איש גחלים בחיקו ורגליו לא תכוינה" ועם זאת יש ואחד הבחורים יורה מבט אל היפות, קורץ לה עין והיא מחזירה בקריצת עין, — המבטים נפגשים, קוי העינים מבריקות, וזרם חם ניצוק בכל הגוף, ורעדה נעימה תבוא בעצמותיו של הבחור... ועם זאת כאילו כפאו שד נוזף בעצמו: אסור! — מוסיף להביט וחום נעים מתפשט בכל אברי גופו... והשטן כוחו גדול. נסתיימו ההקפות וקוראים לחשובי הבחורים להקפות נוספות, גם ידידנו נקרא, מחזיק הוא בספר תורה בידיו צמוד ללבו, מחבקו ומנשקו, מתקרב הוא עם המקיפים לצד צפון בו צמודות הנשים על הספסל, בהתקרבו אל המקום בו עמדה היפה בנשים, אינו יודע מה היה כי עמד במקומו רגע ועוד רגע, והנה יד שלוחה אל התורה אשר בידו לגעת בה, והיד יד רכה מאוד ולבנה מאוד, וגם נגעה בקצה אצבעותיה בלחיו הימנית, וקסם חם שפוך בכל עצמותיו ובאין רואים בהמולה כי רבה נשק בקצה אצבעותיה... הבחור ההולך מאחריו דוחפו והוא אינו מתקדם מכרכר כרכורים ועומד על עמדו אבדו עשתונותיו. והנה עוד הפעם שלוחה יד אל הספר שבידו לגעת בו, והיד יד צנומה מאוד ושזופה מאוד. והבחור ההולך מאחוריו חומד לו לצון ומלחש לאזנו, נדמה לי שאתה חוזר בשעת ההקפות על הפרק „כיצד מרקדין לפני הכלה" — זאת שאתה עומד לפניה היא כמדומה לי ארוסתך היעודה לך מימי קטנותך, בלי משים מרים עיניו לראותה ומה נדהם בראותו כי פניה ירוקים ועינים טרוטות לה והיא נמוכת קומה... אל תסתכל בפני אשה אפילו ארוסתך היא מוכיחו הבחור ההולך אחריו, והוא מוכה תמהון והספר תורה נשמט מידיו... פחד וזעקת שבר אחז את הקהל, ריצה מבוהלת לכאן ולכאן, הבחור מנסה להרים את הספר ומתעלף, הקהל רועש גועש סביב ספר התורה והבחור בעלפונו — היפה בנשים בהתבוננה במצב קמה באומץ לב ופניה ישר לבחור להצילו וניצל... ובבית הכנסת הושבתה השמחה. אך צאן קדשים מרעישים בחוץ אברהם ברוך בראש וקהל הילדים עמו צאן קדשים והילדים עונים בהמולה רבה מה מֶה.

למחרת שמחת תורה קבל כל הקהל דבית הכנסת חברת תהילים במצוות הרב הודעה לצום כללי כולל ילדים מגיל בר מצוה ונשים בכלל זה, ותפילת יום כיפור קטן בכל בתי הכנסת שבעיר.

כך הושבת החג בשל נשיקה חטופה בקצה האצבעות של אשה בעצם שמחת ההקפות.

זכרונות ט"ו בשבט

לאחר ימי סתיו גשומים ובוץ דביק החודרים לעצמות, בא חודש שבט המרובה בשלג וכפור. זוגות נאהבים לבושי פרוות מתנים אהבים בלילות הכפור והשלג, ואילו הגששים המומחים מתוכנו יודעים להבחין ולזהות את העקבות. חודש שבט מעלה זכרונות של ערבי ליל חורף, עם הגלישה במזחלת במורדים משופעים ומסוכנים של הגבעות הנקראים „הייקי"

בלוית בת גילי. יש ונכשלים ונופלים וחוזרים הביתה עם אף שסוע או במחילה מכבודכם במכנסים קרועים. מים גנובים אלה ימתקו, שכן הגלישה במזחלות ובמגלשים נעשית בחשאי ללא ידיעת הרבי ואף לא של ההורים. והיה אם יתפסוך — אין העונש מאחר לבוא מידי הרבי, משום שלא חזרת בזמן לחזרות משנה בלימודי הגמרא. הכנת המזחלות דורשת מומחיות מיוחדת ולא כל נער יודע את המלאכה. המומחים לכך באים על שכרם בתשלומים של ממש, כגון כפתורים מן המעיל, דברי מתיקה ועזרה בלחישה בשעת החזרות בתלמוד.

כתוב ולמלשינים אל תהי תקוה. אך למלשינים מבין חברי האירה ההצלחה תמיד פנים. אלה הצבועים הלא יוצלחים שאינם יודעים לגלוש בשלג בנעלי גלישה — אינם עומדים לצד חברם בצרתו כאשר נתפס בחטאו. נהפוך הוא: הם מוסיפים ללחוש באזני הרבי את סוד העלמנו בין מנחה למעריב ואף מוסרים לו עם מי היינו. אנו החוטאים מנסים להתכחש לכל הסיפור, ואולם רצועת מגלבו של הרבי מאלצנו לספר הכל.

חקירת הרבי מתחילה בצורה מסודרת: — „נו תכשיט היכן היית בעת שחזרנו על פרשת השבוע" הנחקר מגמגם ומשיב: — „בבית, כאבה הבטן, אך חברי המלשין העומד ממולי מתגרה בי ומשיב במקומי: „לא רבי, הוא לא היה בבית, הוא בריא בהחלט, פשוט השתמט מלימודי אור החיים, עסק בגלישה מעל הגבעות כל שעות אחר הצהרים". חורון פני מעידים בי כי נכשלתי ונלכדתי בפח. ומאז קיימת כעין מלחמה שקטה ביני לבין הרבי וממשיכים בלימודים.

ט"ו בשבט מתקרב והשלג נמס, כלומר סימני פיוס ביני לרבי. חיוך פייסני מופיע על פני הרבי המודיע בחגיגיות: — „היודעים אתם תלמידי, כי בעוד שבוע נחוג חג החמשה־עשר בשבט — ראש השנה לאילנות". וכאן מסביר הרבי בנעימה טובה לתלמידיו מהות החג לכל פרטיו. ודש בשאלת החיים והמות, גן העדן והגהינום. כן מוסיף הוא שכל אלה הנועלים מגלשים ועוסקים בגלישה תחת אשר ילמדו תורה, עלולים ח"ו לרשת את הגהינום, וכי עלינו לחזור למוטב. ראש השנה לאילנות — ממשיך הרבי — בו נדון כל עץ, אם ללבלוב או לנוון ורקבון ובנידון זה דומה הוא לחי. השיחה נמשכת ועוברת לחיי העבר של עמנו עת ישב איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, על „שבעת המינים" שנתברכה בהם ארץ ישראל: על הפירות שבהם: התאנה, הגפן, הרימון, הזית, להדגשה מיוחדת זוכה הרימון שיש בו תרי"ג גרעינים כתרי"ג מצוות. עם תום הסיפור מציע הרבי שותפות של כל פירות ט"ו בשבט שהתלמידים יביאו מביתם. כל אלה יובאו לבית הרבי ומהם יכינו סעודת חג לכבוד ט"ו בשבט, לשם עשיית ברכה משותפת על פרי הארץ ותנובתה. ביום ט"ו בשבט, הביא כל תלמיד צרורו, והרבי מסב בראש השולחן. אין עוד סימן וזכר לרצועה ולמגלב. כל ישראל חברים, אף תינוקות של בית רבן. ערימה של פירות מפירות הגדלים בארץ נערמים על השולחן: הרבי ממיין כל פרי למינו, התאנה בראש ואחרון אחרון חביב — החרוב. הרי זה החרוב שאפילו העזים בארץ ישראל נהנות ממתקו. הרבי טועם ראשון ובדבקות רבה מברך: „ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם בורא פרי העץ", כולנו עונים בצוותא — אמן! ומיד לאחר זה: „ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". אחריו מברכים כולנו בצוותא וטועמים בדחילו ורחימו מפירות הארץ. חסידים ובני חסידים הולכים לחזות בעריכת השולחן של האדמו"ר, ואשרי הזוכה לקבל מידו הקדושה פלח רימון בצירוף מספר שקדים ותמרים, מפירות ארץ ישראל הבאים דרך הים ישר לחצר הרבי. הפירות נשלחו ע"י אחד בשם פודהורצר איש יליד סקלט, אשר קבע את מקום מגוריו בצפת עיר הקודש.

יש ומזדמן גם יהודי מארץ ישראל וכולנו מביטים בסקרנות על מלבושיו. מין כתונת פסים עם חגורה רחבה אשר אינו דומה כלל לאבנט שלנו. — מביטים בהערכה וצמאים לשמוע על הארץ וחמדותיה: קבר רחל, מערת המכפלה והכותל המערבי. והוא מעיין של ספורים, סיפור רודף סיפור. ואנו כולנו נערים וזקנים עומדים סביבו במעגל עד השעה המאוחרת, והנה נפתחה דלת החדר המיוחד של הרבי. היהודי נקרא לפנים ההיכל ואנחנו התפזרנו איש לביתו, מתוך כמיהה גדולה לחזות בעצם עינינו את הכותל — שריד בית מקדשנו.

ולמחרת שוב לחדר וחזרה ללימודי התורה. המגלב של הרבי חוזר לכהונתו. ואנו ממשיכים להערים בכל מיני צורות על מנת ליהנות במקצת מן הקצת מן האיסורים החמורים ביותר, כמו רחיצה בנהר בימי הקיץ הלוהטים וגלישה במגלשיים בימי החורף.

התכונה לפסח בבית סבא

מיד לאחר סוכות, מזג אויר סתוי, גשם וקור חודר לעצמות. עגלות האכרים מתקרבות לעיירה ובתוכן מכל טוב; אווזים וברווזים, תפוחי אדמה וכל תנובת שדה. סבתא יוצאת לשוק, שוהה חצי יום בחוץ ובשובה, לפניה אכר עם עגלה מלאה סלק להכנת חמיצה לפסח, תפוחי אדמה ובתוך השלל מספר אווזים, אשר השומן שלהם צריך לשמש לפסח, כמובן בתוספת גידול והשמנה. והשמחה בבית — תפוחי אדמה נשפכים מהשקים ואנחנו הזאטוטים אוספים אחד אחד לממגורות המרתף וכן הסלק, לעומת זאת האווזים זוכים בעליה לדרגה, לעלית הגג, שם מוכנים בשבילם לולים. ימי הגידול וההשמנה נמשכים חמשה, ששה שבועות וגזר דינם נחרץ. בשבוע של חנוכה מורידים מן העליה אחד אחד כבולים לשחיטה, בדרך לא רגילה מובלים האווזים לטבח. השוחט בעל קפוטת המשי מוזמן מבעוד יום לבית, שם מוכן כיבוד, שותים לחיים ויושבים בצוותא כשעה ויותר, ולאחר זאת ניגש השוחט למלאכה, מברך ושוחט. הסבתא בלוויית אמא ולפעמים גם המשרתת ניגשות למלאכת המריטה — מריטת הנוצות היא מלאכה הטעונה בקיאות, כי הנוצות הלבנות צריכות לשמש לכרים וכסתות לבנים ולנכדים. חדר מוכן בכשרות למהדרין ובו כלים כשרים לפסח מוכן מבעוד יום לקבל את האווזים השחוטים נקיים מנוצות, ואז מתחילה המלאכה של פשיטת העור, אשר ממנו מטגנים את השומן לפסח. מתחיל הטיגון, ריח הפסח מורגש בבית, אנחנו מחכים לגלידי שומן אשר הסבתא הבטיחה לתת לנו במנות קצובות, אולם אנחנו לא מסתפקים בכך, סוחטים מכל הבא ליד, ונתפסים בגניבה. הסבתא מתרגזת ורצה אחרינו עם מגבת ביד. הסבא עומד מן הצד ומחייך, — „ביילה״ — קורא הוא — „הניחי להם, ישמחו הילדים״, והיא בשלה. „מי כאן עקרת הבית אני או אתה? בקשת סעודה לכבוד חנוכה והזמנת אנשים ומה יהיה כשהילדים יאכלו את גלידי השומן ויקלקלו את קיבותיהם, ובשביל הקנישס שאתה וחבריך כל כך להוטים אחריהם לא ישארו לי גלידי שומן למילוי״. — „מילא״ — עונה הסבא בסבר פנים יפות — „יהיו קנישס בפחות גלידי שומן, העיקר שהנכדים ישמחו״. — „עוד מעט, לאחר תפילת מעריב אאסוף אותם ואחלק לכל אחד מהם דמי חנוכה״. — „ומה דעתך בילשה״ — אומר לה בנעימה של פיוס — „כמה לתת להם השנה?״ הסבתא מתפייסת לאטה וחוזרת לעבודתה...

מתקרב היום המיוחל, יום בדיקת חמץ וההכנות לכך. אנו מפזרים פירורי לחם בפינות, וסבא הולך עם הנר ביד ולפי הוראותינו, אוסף את הפירורים לתוך כף העץ ואומר בדחילו ורחימו את ברכת בדיקת החמץ. ובבוקר השכם למחרת מתחילה עבודה קדחתנית. לפני הכל תפילה בצבור, אכילה כדי שובע, החמץ האחרון נאכל, מנקים את הבית מחדש, משפשפים וממרקים. זוהי כמובן, עבודת הנשים, אנחנו הגברים עובדים בהגעלת הכלים.

מיד לאחר החנוכה מתחילה הדאגה ללבוש חג לגברים, ובתוכם הנכדים. הסבא עבר את גיל החמישים, ולדעתו נאה לו ללבוש קיטל לסדר כמנהג גבראין יהודאין. הסבתא מקמטת קצת את מצחה ובעיניה אפשר לקרוא דאגה של אשה במיטב התפתחותה הנשיית לבעלה החש זקנה... אולם מיד מחליטה לקשט את הקיטל גם בקישוטי זהב מלאכת מחשבת. מעילים לנכדים גם זו פרשה הטעונה בירור, אם ארוכים או קצרים. וזאת לדעת, אבא כבר יצא מתחומי העיירה בקשרי מסחר, ביקר גם בערי גרמניה ולדעתו לא כדאי להאריך את המעילים עד לכרסולי הרגליים. את הפיאות אפשר לקצר ולסלסלן כדבעי, הכתונת אפשר גם לכפתר ולקשטה במין סרט, אשר אם תרצו תקראו לזה עניבה. פורצת מחלוקת בין הסבתא לחתנה והנצחון לצד החתן, אשר ריח ברלין נודף ממנו ולדברי הסבא אפשר גם למצוא בכיסיו את הביאור למשה מנדלסון, ויש אומרים שגם הולך יום יום לבית ממכר הטבק לשם קריאת העתון „נויע פרייע פרעסע". אוי לאזניים השומעות זאת. נגמרה פרשת בחירת הבדים ואז מתחילה הריצה לחייט, על מנת שהבגדים יהיו מוכנים לקראת החג. והחייט מערים, מבטיח ואינו מקיים. ולבסוף, בערב פסח, ספק גדול אם הבגד יהיה מוכן לפסח. בערב פסח כמעט עם חשכה מופיע החייט: המחט תקועה במעילו, בא למדוד מדידה אחרונה וכשעה לפני העליה לסדר, הבגד מוכן וכמובן תמיד יש תיקון, הבגד יצא צר מדי או רחב מדי, והתיקון מובטח לאיה"ש לאחר החג.

קדחת ההכנות לפסח מתחילות מיד לאחר פורים. יום יום יש מה להביא מן השוק, צלחות, כוסות, סירים וכו', כלים מובאים לטבילה לנהר, זו עבודת הסבא הנעשית בעזרתנו, טובלים כוס אחר כוס וצלחת אחר צלחת ובכל פעם יש לחזור ולאמר לכבוד פסח כשר לפסח. מן המרתף מעלים חביונית עץ בעלת קיבול גדול בשביל סלק לכבישה, ממנה יעשו חמיצה לפסח. החביונית מתמלאת ומעמידים אותה על אדן החלון על מנת שכבישת הסלק תהיה כהלכה.

הלימודים בחדר נפסקים לשעה שעתיים ביום. מתחילה ברירת החיטה בל ימצא בה כל דבר מחמיץ, בצל וכו', החיטה נטחנת בריחיים של יד, וכך מקבלים קמח כשר למצה שמורה. בכליון עינים מחכים לאותו שבוע לפני פסח, בה מתחילים באפית המצות. בהשכמת הבוקר מעירים אותנו, נקבע התור לאפיה. הסבא בעצמו מגיש את המים שלנו לאפיית המצה שמורה. עבודת האפייה נעשית רק על ידי גברים, ולאחר כל לישה אומר הלש „מצות מצווה" ואנחנו חוזרים במקהלה אחריו. נגמרה האפיה, הסבתא מחלקת לחבר האופים מתנות ביד נדיבה ואנחנו נושאים בתוך סדין פתוח על שני מוטות את המצות על מנת להכניסם לארגז השמור לדבר.

השבוע שלפני הפסח עובר בנדידה ממקום למקום. כאן אל תשב, כאן אל תעמוד, כיצד אתה אוכל ועוד. הסבא עייף מנדודים ופונה לסבתאביילה: „נדמה לי כי הכל כבר כשר למהדרין". על כך משיבה סבתא כמעט ברוגזה: „נדמה לי כי אשתקד כבר אמרתי לך כי בנדון כשרות לפסח אין סומכין על הגברים" — ומיד פונה לאמר: „בריינה, נדמה לי כי הספסל אינו די ממורק, קחי נא את הסכין והמברשת, אולי יש שם חשש של חמץ".

הכנת החרוסת, העברת החזרת דרך הפומפיה וכו׳. אמא מכינה תפוחי אדמה לארוחת הצהרים ואופה גושי תפוחי אדמה מרוסקים, מהם מכינים קמח תפוחי אדמה לכל מיני מאכלי פסח. שעת הצהרים מתקרבת, אנחנו רצים בכיסים מלאים אגוזים לשחק ולזכות במנה נוספת ברמייה ודרכי משחק מזויפים. אנחנו מערימים על יותר קטנים ומריקים את כיסיהם. אחד פורץ בבכי, מקבל צביטה חזקה ומשתתק מיד, וכך חוזר המשחק.

קולו של הסבא נשמע מרחוק: „נו ילדים, ומה בדבר ארבעת הקושיות, התדעו לשאול?״ עוברים בחינה קצרה והכל בסדר. הסבא נותן הוראה אחרונה כי עלינו להתכונן ולהתלבש לכבוד החג וללכת לבית הכנסת — ובבית הכנסת נפגשים משי במשי, הילדים מודדים האחד את השני, בגדיו של מי נאים יותר. ההליכה הביתה בצוותא בנעימה של שמחה וחג, הולכים הסבא וחתניו ואחריהם הנכדים. פורצים הביתה בשמחה ובבית הכל מבריק, הנרות דולקים ואור בבית, רק הסבתא והאמא ניכרת בהן עייפות רבה, אולם הן כבר מוכנות ולבושות בגדי לבן והכל מוכן להסב לסדר.

הא לחמא עניא ועבדים היינו, יודע סבא לנהל את הסדר במשמעת רבה וללא הגה מיותר ובלילה השני של פסח, סדר שני, מיד לאחר גמר הסעודה וברכת המזון פונה סבא לצד מזרח ומתחיל בספירת העומר, אחריו גם אנחנו, ובדבקות אין למעלה הימנה נאמרת תפילת ריבונו של עולם והסיום ועל ידי זה יושפע שפע רב בכל העולמות. לאחר גמר הסדר השני, אם כי ימי החג עודם לפנינו, אנחנו מרגישים בכל זאת געגועים לחזור לסדר ולהסבה ולהסב בשלישית לו רק נתרצה הסבא לכך. ולשנה הבאה בירושלים נאמרת בנעימה של געגועים חזקים לירושלים עיר הקודש בה דוד חנה. והסבא מספר סיפור ארוך על שליח מארץ־ישראל שביקר אצלנו לפני שנים בסדר וכך נוצרת האוירה של געגועים וחיבה לציון, ואולי זכרונות ליל הסדר הביאו אותי וגם את משפחתי לארץ, אליה שאפו וחלמו דורות.

כוחו של נגון — שבועות

תכונה רבה בחצר האדמו״ר הזקן, חג השבועות קרב ובא, השנה היא שנת תרע״ג, שנה לאחר הפורענות הגדולה, שמיטת הכספים לפי חוק מיוחד מוראַטוֹריוּם. עשירים הפכו עניים, בן לילה.

הורגלנו מילדותנו לראות בחג השבועות חסידים יותר מן הרגיל בחגים אחרים, חג השבועות הוא נוח לכל, אפשר לאכל תבשילי חלב וגם בשר למעוטי יכולת, ובכל מקום שאתה רוצה. סוכות יש לאכל רק בסוכות, בפסח המהדרין אינם אוכלים מחוץ לביתם. לא כן שבועות. חג השבועות נועד מדרך הטבע לתפקיד של ושמחת בחגיך. אך שנת תרע״ג עלתה לשיאה במספר הבאים. באו קרובים ורחוקים, ובחצר רחבת הידים המולה רבה, הקלויז הגדול לא יכיל את באיו ומן ההכרח להעביר בעוד מועד את תפילת החג לאולם הגדול, המקום שנועד לחתונות ושמחת תורה. סל״ז זה הוא בניין ענק בנוי עץ מעליו גג נע, במשיכת חבל הוא נפתח ומשמש סוכה למהדרין מן המהדרין, ומשיכת חבל חוזרת מניעה את הגג חזרה לתקנו ושני החצאים מתחברים כלא היה. זו מלאכת מחשבת מיוחדת במינה ובימי חורף וגשמים לא חדרה טפת מים פנימה. הממונה על שמירת המתקן של הגג והסל״ז בכללו מסור היה בידי גוי השבת של החצר הגוי מיכלקה, אשר מנעוריו שמש בחצר הרבי בבחינת כל בו. קרה מקרה ומיכלקה זה בהתקינו את הגג לתפקידו

נפל מגבה רב ושבר את מפרקתו, והוא שוכב על ערש דוי וכפסע בינו למות. לחוקרים מטעם המשטרה כיצד זה קרה, ובאם ננקטו פעולות זהירות וכו׳ והמשטרה העוינת לחצר הרבי מעונינת להוציא ממנו הודעה, כי אמנם נפל מתוך זדון, אך הוא באחת: הרבי אינו אשם ואף לא מקורביו, וכך נפח את נשמתו, ומספרים ממש כרבן גמליאל שספד בשעתו לעבדו טבו גם הוא זצוק״ל אמר דברי שבח על נאמנותו של מיכל׳קה. נחזור לענינו. בחצר כאמור המולה רבה, ביניש בעל הבית הוא הממונה על המטבחים וכל היוצא מזה, מתהלך ברגלו הצולעת, שתי ידיו תחובות לכיסי החזיה, וכובע הסמט שמוט מעל ראשו. עליו להכין צידה לשני ימים להמון רב. בגן הגדול ומסביב הגן מצטופפים מעגלים מעגלים של חסידים המחכים לתורם להתקבל בחדר היחוד של הרבי ולהשיח את דאגותיהם, האחד עומד להשיא את בתו והשני בית החכירה נשמט מידיו ע״י מתחרו, השלישי ירד מנכסיו, והרביעי בריאות חסרה לו. כל אחד ודאגתו צרור צרותיו עמו. בהוסיאטין לא נדחקים, בכל שררה השלוה, כל אחד יודע את מקומו, יומו ותורו. רבנים, שוחטים, תלמידי חכמים, וסתם בעלי בתים, גם מלמדי תינוקות, כל אחד יזכה בבוא השעה להתקבל בחדר היחוד.

ובינתים משננים נגון — נגון חדש שזה עתה יצא מהיכל הנגינה, חוזרים ומשננים לאברכים הסמוכים על שלחן חותניהם ע״מ שילמדו וילמדו אחרים — (ובלשון חסידים: מ׳חזר׳ט אַ נגון) תוך כדי שנון הנגון חלה הסתבכות ולא ידעו לסיימו וכן להתחיל. נסו כל תחבולה לא הועילו גם קמוט מצחים, הנגון פרח מהראש והזכרון ואיננו. תדהמה והשתוממות, מה קרה, כיצד זה קרה שהנגון נשמט וזכרונו נשכח בן רגע. כרמז מגבוה הניע את ידו אחד מזקני החסידים טוביה מהרובשוב (ברוך ינובר בספרו אדם בעירו מקדיש לו פרק מיוחד) והתחיל להסביר כחו של נגון. דבר על סגולתו של נגון וביחוד נגוני בית ריזין, נגון ההקפות בשמחת תורה, נגון ההקפות בהושענה רבא וכו׳. דבר בעצב רב בהשתפכות נפש, וסביבו דומיה שותים בצמא את דבריו, והוא ר׳ טוביה בעצמו זיעה ניגרת ממצחו הרחב.

יש ואדם רוצה להזכר באיזה נגון אשר לכאורה היה ידוע לו, והנגון פורח אף מזכרונו. מאמץ את כחותיו להזכר בו ולא עולה בידו. ולעומת זאת יש ונגון מטריד אותך ולית אתר פנוי מיניה בקומך ובשבתך בתפלתך, ובשיחתך הזמזום אינו סר מפיך הוא מולך בכל אשר תפנה, הוא מנקר את מוחך ממש כאותו יתוש של טיטוס, בשני המקרים הללו מעיד הדבר, כי הנגון עם כל ערכו אינו משורש נשמתך, אתה לחוד והנגון לחוד. אך יש והנגון נענה לך בכל שעת רצון, בשעת הרחבת הדעת והרגשתך היא נעימה כולך אומר שירה וכל אבריך מתמזגים יחד ומהוים חטיבה אחת, הוא הדבר ביחוד וברבים בעת חסידים ובעגול של קבוצת חסידים — דין אחד לכלם.

ועתה דעו לכם מסורת היא בידנו כי נגוני בית ריזין הם משרש נשמתם של חסידי ריזין הם, בניהם ובני בניהם, חסיד בית ריזין הרוצה להזכר בנגונו של הריזינאי או בניו הצדיקים, והנגון מתעלם ממנו והוא חותר אליו בכל מאמצי הזכרון ואינו נזכר בו, סימן ניכר בזה כי דרכיו נשתבשו ועליו לפשפש במעשיו שמא ח״ו סר מדרך הישר. נגון אינו סר ממנגנו ללא סיבה. — נגון צריך לצאת מן הלב ואם ההפך מזה הרי זו זמרה — חינגא ותו לא. נפשפש במעשינו, נשתה לחיים, נברך אחד את השני מעומק הלב וללא פניות והשי״ת ירחם עלינו — כי עת צרה לישראל.

ואכן היה זה החג האחרון לפני מלחמת העולם הראשונה...

דיוקנאות מן העבר הקרוב

קרו מקרים ופשוטי עם נכשלו באכילת מאכלי בשר בתשעת ימי האבל. ישבו שבעת טובי העיר על המדוכה וטכסו עצה, כיצד למנוע מאנשים כשרים ויראים לעבור עבירה בשוגג. הוחלט בפקודת הרב שהחל מראש חודש אב על כל בית אב להעביר את כלי הבשר לפקדון בידי הרב, עד עבור תשעת ימי האבל. הככר מאחורי בית הכנסת הגדול נועד למטרה זאת ועל השמירה הופקד ר' וואביק השמש. השטח התמלא כלים מכלים שונים, והערבוביה היתה גדולה. זו טוענת בכף וזה טוען בקדירה, זו טוענת שלי נתחלף בשלך, וזה טוען על חסרון כיס וגזרה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה, ומן הדין לבטלה.

שיכבה דקה מן הדקה אשר ביד אפשר לסופרה, קבוצת קוראי „נייע פרייע פרעסע" הוינאית ו„המצפה" הקרקואית, מפיצי אור והשכלה מרדו בהחלטה, ואף הרשו לעצמם לעשות מעשה, בקשו מעקרות ביתם לבשל מאכלי בשר בימי תשעה ואף בתשעה באב, הפכו את יום האבל ליום שמחה. „הבדלו מן העדה הזאת", כך קרא רב העיר ועמו ראשי הציבור. יינם יין נסך ואסורים לבוא בקהל. והם בשלהם. „הווה אדם בצאתך" „ואדם בביתך".

בקבוצה זאת התבלט אחד בשם פולאק, כלומר שם משפחתו לא דוקא פולק אלא כך קראו לו, פולאק על שום מה, משום שבמשאל העם הממלכתי להשתיכות העדתית השיב, אני פולאק בן הארץ הזאת, נאמן למקום מולדתי, אך משום מה הורי משתיכים לדת משה, וכך גם אני — וזאת לדעת פולאק על אף הכרזותיו בהתקדמות ופרוגרסיה. הינו עשיר מלווה בריבית ואין אדם בעיר אשר פולאק לא נשכו ע"י נשך, ומוראו על כל. ידוע בעיר בקמצנותו עד שהפך למשל ושנינה. מקמץ בהוצאות כלכלת ביתו ואף מונע מילדיו תלמוד תורה. משום שזה כרוך בהוצאות שכר לימוד. והנה ידידנו פולאק מורד אף הוא בהחלטת הרב, ומחליט שהיות ותשעה באב יוצא בעונת הדובדבנים שהם בשפע ובזול, וביקש מאשתו להכין לכבוד תשעה באב לביבות ממולאות בדובדבנים. ידעו פרנסי העיר ורבה, כי פולאק אינו נכנע למשוגותיהם, הזמין את ריעיו ע"מ לשבת בצוותא ולקיים מצות אכילה בתשעה באב.

למחרת שאלוהו חבריו: ידידנו פולאק, מה ראית לחלל צום התשעה באב ובאם כבר החלטת לחלל ולבעוט במנהגים קדומים, הרי היה עליך להכין סעודת נהנין. תרנגולת מטוגנת בחמאה, יין ובירה וכל המשמח לבב אנוש... ואתה לא כן עשית, כיבדת אותנו בלביבות עלובות, שאינן שוות שכר חלול תענית ציבור? על כך השיב פולאק: וכי רצונכם שאאבד עצמי לדעת? הרי לסעודה זו שאתם אומרים שהיתה עלובה הוצאתי הון תועפות, וידוע לכם כי כל הוני בא לי מצרוף פרוטה לפרוטה בתוספת ריבית שבועית. כל פרוטה אשר היה עלי להוציא נמדדת אצלי בשקליא וטריא וע"י ההוצאה הגדולה אשר הוצאתי עליכם, זוללים, אצטרך לחזור ולקמץ במזון ובלבוש.

אמנם אני בעל השכלה וקדמה, אני בעד מרידה בכל הישן ובעיקר בפרנסי העיר ורבה הפאנאטי, אך להרחיק לכך עד איבוד לדעת איני מוכן.

ה א ח ר ש ב ע י ר ת י

הירשל'ה חסיה'ס ועמו חבריו לדעה, אברכי משי מושלמים לומדי תורה לשמה ושומרי מצוותיה. הירשל'ה הוא העלוי שבעיירה ובר אבהן. רוח חדשה נשבה בעיירה, אי פה

אי שם מעיינים וגם קוראים בספר גרמני. המורה לגרמנית דוד בלום הסגי־נהור מלמד לבני העיירה תורת שילר־וגיטה בע״פ, ואי אדם השואף לתואר משכיל שאינו יודע פרקים שלמים בע״פ מתוך שילר „די גלאקע״ או אינו קורא „די רויבער״, וגם אברכי המשי שלנו הציצו ונפגעו מיפיפיתו של יפת, נתנו עינם וראשם להשכלה ומתוך כך זנחו תורת ישראל, ע״י פריקת עול המצוות, קצצו בפיאותיהם ואף לבשו קצרות, הספרים שבקלויז נתיתמו מאין לומד ומעיין, הפרצה הראשונה של מעשה להכעיס.

לקראת היריד הגדול המתקיים אחד לשנה מופיעים בעיירה כל מיני מוקיונים, רוקדי חבל, ומנחשי עתידות, לצד זה יש גם הצגות קרוסלה המסובבת על עקבותיה מורכבת מסוסי עץ וכרכרות וכו׳, רצה הגורל ותאריך היריד הגדול יצא בחג השבועות. הירשל׳ה חסיה׳ס וחבריו מחליטים לעשות מעשה בחג השבועות בעת התפילה, יוצאים הם ומתישבים בקרוסלה, בעצם ימי החג משלשלים לכיס בעל הקרוסלה סכום מסוים ע״מ שיפעיל מיד את כל מתקני הקרוסלה על (הקטרינקה) תיבת נגינה ובהלולא רבה של שירה וזמרה עושים סיבוב אחר סיבוב, ובכל הפסקה מתגרים במתפללים. — הלב מתפלץ לראות חלול חג, מאן דהוא צועק, מקלל ומקמץ אגרוף, והבחורים בשלהם. יוצא גם סבי ע״ה ופונה בתחנונים להירשל׳ה: הירשל, הבט וראה מה מעשיך, חלול חג מתן תורה בפרהסיא ומעשי הוללות של להכעיס. והוא בשלו אינו שומע. חוזר סבי ופונה שוב למצפונו: זכור אבותיך הקדושים, גדולי היחס, לומדי תורה ושומרי מצוות תמימי דרך, הירשל הירשל מה עולל לך אותו מורה הדויטש דוד בלום, זכור תורתך שלמדת, הלילות בהם היית ער ולמדת בהתלהבות, עתיד היית להיות רב ומורה בישראל. כאן מתפרץ הירשל׳ה שלנו כלפי סבי: לא הירשל חסיה׳ס שמי אלא הנריך פאהארילס, ואם אתה רוצה לדעת הריני מעתה ואילך מתלמידיו של אלישע בן אבויה „אחר״. כאן פרצה זעקת כאב: אוי ואבוי. לא די לו שהנו מחלל חג ושבת בפרהסיא, אלא הוא מכריז על עצמו שהנו „אחר״. הניחו לו, הניחו לו, שמא עלול ח״ו להכריז כי יצא מכלל ישראל. כך התפזר הקהל לאט לאט ובשקט כל אחד לביתו מתבודד עם עצמו.

ר׳ יוסילי שור ומשה׳לה החייט

משה׳לי — חייט מדורי דורות, גם אביו וגם סבו חייטים היו. המחט תחובה לדש בגדם העליון בצאתם ובבואם. משה׳לי החייט הנחיל גם לבניו את מלאכת המחט, ואילו הנכדים, אברהם הירש ופנחס׳ל, רגליהם על סף הרבנות ולרבנות לא הגיעו. אף כי ידיעתם עמוקה מני ים בתלמוד ומפרשיו, משמשים הם כדיינים, שהרי בני חייטים המה, וכיצד ירכינו קהל הרוזנים והשרים שליטי הקהל, ראשיהם בפני בני חייטים.

אך נחזור לסבא משה׳לי החייט. אין הוא נמנה עם המחדשים, עוסק הוא בהטלאת טלאים, לוקח בגד שיצא מכלל שימוש והופכו לבגד בשביל זאטוט של פלוני הקבצן ואלמוני היורד. כן אין הוא נמנה עם לומדי התורה ויודעי מכמניה וחמדותיה. ר׳ משה׳לי רק מתפלל, הכל אצלו דרך התפילה, מתפלל תהלים, מתפלל משנה, ידו גם בתפלת תקוני זהר, כל דבר ביומו ועתו, — אינו עושה מלאכתו רמיה, תפילה הרי תפילה ממש, חבר בחברת תהלים, ומתפלל עם ותיקין. גם בשעת מלאכתו התקין לו דרך מיוחדת של תפילה — הלואי רבונו של עולם והתקון והתפירה שלו לא ימצאו פגומים והלואי, שאספיק לגמרה לעת הצורך, שכן הגשמים מתדפקים ובאים ופלוני זקוק לבגד. בנו של פלוני חר׳ לא יוכל עם בוא הזמן להצטרף בין הלומדים בקלויז של ר׳ יוסילי.

דירתו של ר׳ משה׳לי החייט, רחוקה מחצר הרבי האדמו״ר ר׳ מרדכי שרגא זצ״ל כשני רחובות, ועם זאת לא תדרוך כף רגלו בקלויז של הרבי אף בימי חג ומועד. אם כי ידוע שר׳ משה׳לי דבוק בחסידות ונמנה בין מעריצי הרבי — דרך מיוחדת לו לר׳ משה׳לי. הוא רוצה לחיות את החויה של הנסיעה ממש לרבי. נוהג לצאת את ביתו בדרך לרבי פעם בשנה משבת סליחות עד לצום גדליהו, וזו דרכו: מצוה על אשתו להכין לו צידה לדרך, השטרימל והקפוטה, מזמין את עצמו לאכסניה הנמצאת ברחוב השני, נפרד מבני ביתו נושק את המזוזה והתרמיל בידיו; וכך יוצא הוא כאילו נוסע לראות פני הרבי, בא לחצר הרבי נותן שלום ומקבל שלום, מידידיו הגבאים, ומבקש לקבל שלום למשש את ידיו של הרבי הקדוש. וכך שוכח ר׳ משה׳לי את מחטו למשך 8—10 ימים ונמצא בעולם שכולו רוח, נועם, מתקבל לראיון אצל הרבי, שוהה מספר רגעים, ולאחר מכן לוקח עמו ברכת פרידה ושפע של חיי רוח לשנה שלמה וחוזר שוב למחטו ולתפילותיו.

ר׳ יוסלי שור גבה קומה, כרסו עמו, אין רבב על בגדיו ואיצטלא דרבנן על גופו, גדול בתורה ובר אבהין, גר ותושב בעיר, אינו מעורב ביותר בין הבריות, ואינו מש מאוהלה של תורה. בנים ובנות לו כליל השלמות, ממש תורה וגדולה במקום אחד, איש אינו יודע את מוצאו, מנין בא ומדוע קבע את מקומו דוקא בהוסיאטין, עיר הספר ומקום מושבו של אחד מגדולי הרבנים. ידוע האדם כמתנגד חריף, אינו גורס מליץ בין הרבש״ע לצאן מרעיתו, ביתו הבנוי תלפיות סמוך לחצר הרבי ועם זאת לא תדרוך כף רגלו על סף הקלויז של הרבי וגם לא בחצרו, יש אומרים כי התנגדותו אינה התנגדות של ממש, יש בו בר׳ יוסילי עודף של שמינית שבשמינית של גאוה, כאילו נפגע ע״י גבאי פלוני ופלוני, ויש אומרים כי מפליטי חסידי בלז הינו, באשר גורש משם. גרסתו אומרת כי אפשר להיות ירא שמים, אף בכותונת לא פרומה, לנעול נעלים ולאו דוקא מגפיים, ומותר גם ללבוש מכנסים מגוהצים.

כאמור, ר׳ יוסילי מקובל כמתנגד, — תורם תרומות הגונות לכל מוסדות העיר, ובעיקר מחזיק בלומדי תורה לשמה. אף בנה לעצמו קלויז הנקרא בשמו ר׳ יוסילי שור׳ס קלויז. ומספרים, כי בחנוכת הקלויז, הוא בעל הקלויז, לא השתתף באשר לא רצה להיות נוכח בשעת הדבקת המזוזה ע״י הרבי. לעתים, כאשר הרבי חלה בחליו, ואנשי העיר נשים וטף התפללו להבראתו, הקהיל אף הוא את באי הקלויז שלו, לתפילה לחסדי שמים להבראתו של הרבי, והוא עצמו פסע בין כותל לכותל זעק ובכה וי וי ולא סר לביתו עד שלא הודיעו מן חצר הרבי כי במצב החולה חל שינוי לטובה. לאחר זמן שאלו לו מה לו למתנגד ולבכיו ולצערו לרבי. על כך השיב: אני מתנגד, אבל מה ערך למתנגד בלי רבי.

מלחמת מעמדות

במשך דורותיים או שלושה, נמצא השלטון בידי אב ובנו, — משפחת פוהורילס עתירי הנכסים אשר חלקו ביניהם את השלטון. האב שמש בתפקיד ראש הקהלה, ואילו הבן, המתקדם במקצת, כראש העיר.

וזכורני בימי קטנותי, היה זה בשנת תרס״ג—תרס״ד, שלטו בעיר האב שמעון ובנו משה. מוסדות הסעד, דמי קבורה, קמחא דפסחא, עצים להסקה לדלי אמצעים וכו׳ הכל מרוכז היה בידי שני אלה. קמו עוררין הקצבים ובעלי העגלה, ממש כבני קורח בשעתו וטענו —

גם אנו בני אברהם ורוצים באות כוח בשלטון הקהלה והעיריה. הקצבים בקול דממה דקה, — שמא יצווה הכל־יכול הרב להטריף את בהמתם, ואילו בעלי העגלה בקול רם. מנהיג לא היה להם, והנה קם להם גואל בן טובים הירש מץ היודע לשתות לשכרה וצועק בריש גלי: „אין לנו חלק ונחלה בשמעון ומשה האב ובנו" — והוא הירש מץ בעל עגלה לסוסה כחושה ומדולדלת, הסוסה מושכת בעול לפרנס את בעלה הירש מץ בפריקת סחורה וטעינת סחורה, היא הסוסה אינה תובעת אוכל לפיה, והוא בעל העגלה אינו זוכר סוסתו לשים מספוא נגד עיניה עד שמתפגרת. קמה צעקה בעיירה. סוסתו של הירשלי התפגרה ומי יפרנס את בעלה ומשפחתו? שתדלנים נסו לקחת דברים עם הגבירים השניים לתרום מקופת הקהל, ע"מ לרכוש סוסה חדשה להרשלה, — הלכו מר' שמעון לר' משה, הללו עשו אזנם כאפרכסת לשמוע את הסיפור על בן טובים שקלקל, והוא לא עלינו בעל עגלה עלוב. שאלו הללו את בעלי הלב, ומה לדעתכם באם נענה, ונתרום לאותו עלוב תרומה הגונה לרכישת סוסה חדשה, האם יחדל הוא להעליבנו בראש חוצות ולצעוק בפה מלא: „רדו! תפח רוחם של הגבירים שמעון ומשה, זוללי 2 ביצים ליום שפיגעל אייער ומנת בשר של חזה לארוחת יומם, ואותה השפחה בעלת הדדים שאינה נותנת ליהודי לעבור על פתח ביתם". אמנם מידת הענוה לחם חוקנו, אולם מי כמוכם יודע מה מסירותנו לעירנו תפארתנו, תפארת ונוי לישראל על מוסדותיה השונים?" עומדים בעלי הלב ומשיבים בהכנעה כיאה לגבירים: „אמנם כן, אנו מודים, אבל רחמנות: יהודי שחטא ישראל הוא".

סוף סוף זכה הירשלה מץ לסוסה חדשה, אולם דרך הטבע שהאדם פושט צורה ולובש צורה, פרט להירשלי מץ, הוא חוזר לסורו, משתכר וצועק חמס על הגבורים השנים, — „מוצצי דם עניים", ואף קורא לסוסתו בשם שני ראשי הקהל שמע'לי ומשה'לי „ויאר". קורא הוא „משה הצהוב תפח רוחך משך בעול" ומצליף בשוטו כאילו הצליף בראש העיר. לאחר שנים קם לו להירשלי מץ ריע טוב ונאמן בגלגולו של אברהם ברוך הסנדלר, מומחה להתקנת מגפים. וגדולי השררה השתדלו להפיג את שכרותו למען יוכל להכין להם נעל טובה לימי חגא ואידיהם. כאמור טובים השניים מן האחד, עשו יד אחת, להקים ויהי מה מרד נגד ראשי הקהל, קראו לאסיפת הסנדלרים ובעלי העגלה במטרה להעמיד איש משלהם למועצת הקהלה והעיריה.

בעלי הבתים נבהלו משני הפוחזים הללו הרוצים לשנות מעשי בראשית, ולהציע סנדלר למועצת העיריה. אולם מול פיהם של הירשלי מץ ואברהם ברוך הסנדלר מי יעמוד? הם יודעים כל סודות הנהגת ביתם והם קוראים בשמות בעלי בתים חשובים הגורסים עונג שבת ע"י טיול מחוץ לעיר, ולעתים לסור לאותה חורבה טמאה... מנסים לשחדם וללא הועיל, — וראשי העיר האב ובנו מלאו פיהם מים. ביום הבחירות הרעש היה גדול, מאן דהוא נחבל גם בגלגלתו, ובסופו של דבר נבחר אברהם ברוך הסנדלר כחבר מועצת העיריה, ששון שמחה ודיצה שררו במחנה בעלי המלאכה. ביום המיועד לכינוס המועצה שלח ראש העיריה הוא ר' משה פוהורילס רץ מיוחד להזמין אליו לסעודת צהרים את חבר המועצה החדש האדון אברהם ברוך. אברהם ברוך לא העיז לסרב, וכי מי יסרב לכבוד כזה של סעודת צהרים בצותא עם ראש העיר. ר' אברהם ברוך שלנו לבש בגדי שבת ושם פעמיו לבית ראש העיריה, פוסע פסיעה קטנה למען ידעו חסידיו, כי אמנם לסעודת צהרים עם ראש העיר הוא הולך. ובבית ראש העיר מוכן היה הכל

לסעודה, סעודה כיד המלך, יינות מיינות שונים, מן המשובחים ביותר. אברהם ברוך אכל ושתה עד שנתבסם לגמרי...

לישיבת המועצה אברהם ברוך כבר לא הופיע. פתק בחתימת ידו נמסר לידי ראש העיר, האומר, כי כל אשר יציע וידבר ראש העיר, נאמר ומוצע גם בשמו ובשם חבריו לדעה, — וע״כ חתמתי בידיעה והכרה מלאה. וכך נמשכה השושלת של האב ובנו, ומלחמת המעמדות נסתיימה במפח נפש.

צחוק ודמע

גציל פונה לשלום במכתב תשובה באיזה ענין, כהקדמה למכתב פורס בשלומו בזה הלשון: „יענה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום״. שלום מוצא עלבון בפניה כזו ומשיב לו מיד במכתב:

ואתה גציל וביתך גציל ושמך גציל וכל אשר לך גציל.

שלום דער געסַמטער (המורעל) נקרא כך בפי הבריות משום מעשה שהיה: שלום מלמד תינוקות היה, והיא עקרת ביתו, חנות לה לכל מיני סידקית, הוא בטלנותו עולה על למדנותו, והיא חריצותה ושקידתה במסחר עולה על ניהול ביתה וחינוך ילדיה.

לעת שנה יולדת וממשיכה דרכה, הוא כרוב בטלנותו כן רב ידו בזלילה מכל הבא ליד, והיה מעשה והיא הכינה צנצנת ריבת דובדבנים כמאכל למריחת הלחם לפי הטף. פעם בצאתה לדרך — ובידעה את טבע בעלה הזהירתו על כך — „הנה צנצנת זו הכינותי בה רעל להרעלת העכברים, למען השם, אל תגע בזה״. בהעדרה מן הבית נשאר הוא למשמרת משק הבית ועל חנותם העלובה, אך יצאה לדרך והנה שפע רב בחנות, והוא ר׳ שלום אינו מוצא ידיו ורגליו בכל העסק הזה. בסופו של דבר החנות כמעט נתרוקנה ותמורתה אין. מרוב יאוש החליט ר׳ שלום לאבד עצמו לדעת, והנה נזכר, כי אי שם על הארון נמצאת צנצנת רעל. ומן המחשבה למעשה, עולה על הכסא ומוריד את צנצנת הרעל (ריבת דובדבנים) תוקע בה כף וזולל, וירא כי טוב, המשיך להרעיל את עצמו עד השארית האחרונה, התפרקד על מטתו, אמר וידוי לעצמו וחכה למלאך המות שיעצם עיניו. תוך כדי עינויים אלה חזרה אשתו הביתה והשבר גדול. החנות מקור המחיה נתרוקנה, היא הקימה צעקה, וגערות וקללות מלוות את שלום — ושלום שוכב על מטתו „מת״ ללא רוח חיים בו. הכל שכחו את החנות ופנו להעיר את שלום מעלפונו, אך הוא אינו זע ואינו נע. עוצם עיניו ומת. נסו לזעזע את שלום וללא הצלחה. סטרו לו על לחיו ולא זז. נטל הלץ שלנו מחט ותקעו מתחת לזרועותיו של שלום וכאן קרה הנס. שלום התחיל מצעק אוי ושוב אוי. וכאן נתגלתה כל השערוריה, ומאז כנויו „שלום דער געסַמטער״.

„היושבים״ — מנין החסידים

כשהזקן זצ״ל קבע את מושבו בהוסיאטין, קבע גם מנין חסידים הקרויים י ו ש ב י ם. והנה נפטר אחד היושבים לעולמו, ויצא השמש, כדרכו, להכריז על כך. ובימים ההם ענין החסידות ומנהגיה עודם בחינת חידוש בעיני יושבי העיירה והיה כי שאלה אשה מפי השמש, מי נפטר ואמר: אַ יושב׳ל, לא הבינה תשובתו ושאלה לפירושה. השיב לה בזה הלשון: דאָס איז אַ בריה וואָס פליסקעט זיך אין מקווה און עסט יושקע (זו ברייה המשתכשכת במקווה ואוכל מרק דליל).

✶

בכלל היושבים היה אחד, ר׳ קלמן שמו, והוא איש תמים וירא שמים, פרוש מהויות העולם ולומד תמיד משניות בעל פה. מעשה ועבר על יד בית יראתם ועמד לפני הפסל של אנטוני הקדוש שבמבואו והטיל מימיו. ראה זאת בעל הבית הסמוך והוא ממונה הטראפיק (חנות לממכר טבאק) ונתחלחל וגער בו. השיב לו ר׳ קלמן בתמימות: כ׳האָב געמיינט אַז דער באק איז דיינער (חשבתי כי התיש הוא שלך).

הערה: תיבה באק פירושה כפול באק — תיש, באג — אל, ועל כן נקרא כן פסל של עבודה זרה

✶

ושוב מעשה בר׳ קלמן יושב, שחבריו שלחו אותו במוצאי שבת בליל סגריר להשיג תוספת יין שרוף. כשחזר שאלו אותו מה מזג האויר, השיב כי אינו יודע: ווייל כ׳בין געגאַנגען אונטערימערט (כי הלכתי מאחור, בעקיפין).

הערה: זו תשובה לשאלה: וויזוי איז אויף דער גאַס (אין דרויסען), שפירושה כפול; איך ברחוב (בחוץ); איך מזג־האויר?

✶

מעשה ובאחד מימי החג מת אחד היושבים, בא הרופא לבדוק אותו כדי לקבוע סיבת מותו וליתן תעודת המות. משנכנס לחדרם, הנקרא חברה־שטוב, מצא כולם מוטלים בשטריימליך (מצנפות שבת) ובמלבושים על דרגשיהם. פנה לגבאי ר׳ יוסל שוואגר שיאמר לו, מי מהם המת. השיב לו: נעם דיר וועלכען די ווילסט (קח לך מי שאתה רוצה).

✶

אחד היושבים, ר׳ שבתי׳ל שמו, רגילות היתה בו לטפוח על גבו של כל עובר ולהחליק לו, אלא שהחלקתם על דרך צביטה העושה רושם. וביותר הציקו לו בניו של ר׳ שמואל שו״ב. בא ר׳ שבתי׳ל להתאונן על משובתם באזני אביהם לאמר: וואו קומט צו דיר, שמואל אזוינע ממזרים, דו ביזט דאָך אַ כשר׳ער יוד; אפנים, אז זי איז אַ קלאַפטע (מהיכן לך, שמואל, ממזרים כאלה, הרי אתה יהודי כשר; כנראה היא מרשעת).

הערה: קלאפטע — כך הקרי הפוניטי האידי של הכתיב האתימולוגי העברי כלבתא (כלבה).

✶

מיכל הבלן, מבקש להודיע לרבי בהיותו במקוה כי ר׳ שלום בעל השחרית הצטנן ולא יוכל לעבור בשבת לפני התיבה. אך שלא לדבר בלשון הקודש בבית המרחץ הוא מודיע בזו הלשון: „פרידעל וועט דעם זעבענטען טאָג נישט געהן צום קעסטעל״.

הערה: פרידעל כהקטנה של פרידע — שלום; דעם זיבענטען טאָג — יום השביעי — שבת; קעסטעל — תיבה. לאמור משחק מלים משולש.

✶

מעשה בר׳ יוסיל שוואגר שבנה לו בית חדש ושקע בחובות והנושים הציקו לו הרבה. בא אחד מהם, ראה סידורי הבית הנאים: ואף בית הכבוד הסמוך לו, אמר לו: באמת ר׳ יוסיל אתה עשיר, שהרי נתקיים בך מאמר חז״ל איזהו עשיר שבית הכסא סמוך לשולחנו. השיב לו: אודאי אנ׳עשירות — חתונה מאַכע אַ טאָכטער דערמיט קען מען נישט, אָבער פערשטופן אַ בעל חוב דערמיט דעם פיסק איז כדאי (ודאי עשירות היא, להשיא בה בת אי אפשר, אך לסתום בה פי בעל חוב כדאי).

„הקומוניסט" הראשון

היה זה בשנות העשרים בימי הכבוש הקצר של חלק מגליציה שעל הספר, מזרחה מן הנהר סן מזה, ונהר הדניסטר מזה, ע״י הבולשביקים. האוכלוסיה היהודית שבעה פוגרומים, אם ע״י האוקראינים ואם ע״י הפולנים גם יחד, ובזו לשלטון פרוע ותהפוכות של האוקראינים והפולנים. מובן מתוך זה, כי הנוער היהודי חיכה ליום בו יגורש השלטון הפורע של האוקראינים. באו הבולשביקים, והנוער נגרר אחריהם, אחרי הברק של שויון וקבלת משרות. שורות הציונים התרוקנו, ובחלקם הפכו את דגלם מכחול לבן לאדום. העיירה הסמוכה לקפיציניץ הורוסטקוב התברכה בנוער תוסס וער למתרחש. הם הצמיחו רבקומים וגנרלים, מושלי מחוזות וכו׳. ביניהם התבלט אחד בשם מ., בן נגידים, סוחר בדים ופשתן. בחור משכיל ומוח פתוח, ראש המתוכחים ונואם בחסד. אך רוסית זו מנין לו? רוסית הוא נואם ומבטיח גן עדן עלי אדמות. יש אומרים שגם בהיותו ציוני, ניהל מחתרת קומוניסטית לעיני המשטרה הפולנית־אוקראינית. הימים הראשונים של הכבוש עברו, והנה מודבקות מודעות גדולות בחוצות העיירה, כי כל סחורה של בדים ומיני מכולת מוחרמים לטובת השלטונות והאוכלוסיה מחוסרת כל. בגדים, סדינים, וכן מצעים ובגדים, מיועדים להלבשת החיילים היחפים והערומים.

ידידנו מ. התיצב בראש המחרימים כיאה לקומוניסט נאמן ואדוק. וכדי לשמש דוגמא לאחרים — התחיל במבצע ההחרמה אצל הוריו. חגור אקדח ולבוש מכנסי רכיבה ומגפים, ואחריו מספר ערלים אוקראינים שגם הם חגורים אקדחים, החלו בהחרמה. חנות הבדים התרוקנה והעמיסו את הכל על עגלות. מ. ירד למרתף והוציא גם משם את שארית הפליטה. האם עמדה ודמעותיה יורדות על לחייה, תוך מלמול של קללות על ראש פרי בטנה. אוי לה ואבוי שכך ראתהו. והוא אף מבט אינו מפנה אליה, פקודות מפקודות שונות יוצאות מפיו ברוסית, כאילו נולד גוי, ואף פעם לא הוציא הגה של יידיש מפיו.

הוא, חסיד תורת לנין הועלה בדרגה. אף נשלח להראות את מוראותיו בעיירות הסביבה, קופיציניץ ופרובוזנה. בכל מקום נקט שיטה של קומוניסט אדוק. אמנם אין הפליה בין יהודי ללא יהודי, אך משום מה נהל את פעולות ההחרמה דוקא בין היהודים ורק אצל היהודים. בכל מדרך כף רגלו תלווהו קללה נמרצת: הלואי וימות מיתה משונה וישבור את מפרקתו. והוא שומע ולא שומע.

מרוב צרות ועלבונות הסתלקה אמו והלכה לעולמה והשאירה אחריה בת לא נשואה ומחוסרת כותונת לכסות מערומיה, שכוחה תש ובשרה כחש והצטמק.

ידידנו חזר לעיירה לתהות על קנקנו של השלטון באם הכל מתנהל כסדרו לפי כל חוקיו של לנין.

אחותו האומללה פגשה אותו ברחוב ופרצה בבכי מר ללא הפוגה, ובשרה לו על מות האם. וידידנו לא נדהם כלל, ואולי הבליג על צערו, פנה לאחותו בלשון רוסית, כמובן: מה לך כי נזעקת לבכות על מות אשה יהודיה, אף כי זו היתה אמי, הרי עם זאת, אשה פשוטה ממוצא בורגני.

לא נאריך בדברים — סופו של בן הבליעל בא, מרוב אדיקותו הקומוניסטית עבר על חוקי ההחרמה וקומם נגדו את האכרים.

הוא הועמד למשפט מהיר ופסק דינו יצא למיתה בתליה. בצהרי יום ראשון יצא שומר העיירה (זה שהחליף מספר פעמים את צבע כובעו) התוף בידו והכריז: יהודים ועמי ארצות! הנני מכריז ומודיע כי היום בשעה 4 אחה״צ ייתלה היהודי הבוגד מ. על שהחרים רכוש האכרים ושם בכליו. בל ייעדר איש.

בשעה היעודה הוצא מ. ע״י חבריו ונתלה בפומבי. ואנחנו כולנו אמרנו: כן יאבדו כל הרשעים, ימח שמם ונמח מלהזכירם, יצאו אנשי בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלוהים אחרים, אחת דמו להסקל.

בעלי העגלה

הימים ימי מלחמת העולם הראשונה תרע״ד—תרע״ז. גיסות מגיסות שונים מסתובבים בסביבה, מהם נסוגים נסיגת בהלה מן החזית, קרועים ובלואים וגם רעבים — מהם עולים לחזית, רוצים הרוסים לכבוש את פשמישל, מבצר גליציה החוסם את הדרך להרי טטר, האוכלוסיה שנשארה משארית הפליטה סובלת, חוסר פרנסה ופחד מה יביא עמו המחר, חורבן גליציה כמעט והושלם. שוד, הרס, שריפה ואונס — פליטים בכל מקום, בעיקר מן ערי הספר הוסיאטין פודבולוצ׳יסק וסקאלה. אלה מתגוררים בדירת ארעי בבתי כנסת ומחסנים, וחיים מן היד אל הפה. דוכנים בשוק למכירת סיגריות, לחמניות ולחם תירס. זו היא עיקר פרנסת הפליטים, והנותר מבריחים מזונות מעיר לעיר. מספסרים במלח וקמח, מי יעשר ומי ייעני. ובדרכים בין עיר לעיר משתולל הרצח ועמו כאמור הגזילה והאונס.

בעלי העגלה עלו לפסגת החברה. יש מהם הנוסעים כשכירי יום, ויש גם העושים פרקמטיה על דעת עצמם. מהם נחרתו במוחי שני עגלונים עזי פנים, ועזי נפש. גבורים בפיהם ומפריחי יונים. וזה תיאור דמותו כפי שנצטייר בזכרוני: קטני קומה, עבי כרס, נעולים מגפים עד לירכיהם, לבושם פרוות כבשים של גויים, וכובעי פרווה יורדים על מצחיהם, עד לבלי הכר בהם צלם של יהודי, ועם זאת אפשר להשבע כי מעולם לא החסירו הנחת תפילין ואמירת מספר פרקי תהילים מנת יומם.

שני העגלונים נקראו בלשון חבה עוזר׳ל וגוד׳ל. תאומים קראו להם. ידו של האחד לא זזה מידו של השני. טוענים את הסחורה בצוותא ומפרקים אותה בצוותא. כיס אחד להם — אך משום מה עוזר׳ל כרוך תמיד אחר גוד׳ל. עוזר׳ל לא יטול מים ללא נטילת רשות מגוד׳ל, וכך פונה הוא עוזר׳ל לחברו: „גוד׳ל, נדמה לי כי הגיעה שעת התפילה ולגימת כוס יי״ש לארוחת בוקר. גוד׳ל, אשתי תובעת את מזונותיה, וגם כסות לגופה, כמה אתה חושב לתת לי לצורך זה וכו׳״. ומשום כך נוסף לו לעוזר׳ל כנוי לשמו „עוזר׳ל

דיא נקבה״. כאמור גוד׳ל הוא הגבר בעלמא, על פיו יישק דבר — מטעינים שתי העגלות פרקמטיה, גוד׳ל בראש ואחריו עוזר׳ל. השוט משמיע שריקה חדה והעגלות זזות. השעה קרובה לחצות, ובחוץ חושך מצרים, ופרט לשלג הכל מחשיך מחושך.

נוסעים פרסה ופרסה נוספת ומתקרבים אל היער, והנה שריקה, סימן לשודדים לצאת ממחבואם — השינים דו לדו נוקשין, הגבורים השנים פותחים את נשקם, תפילת הדרך ופרקי תהילים, במידה וזכור להם בעל פה — גאט׳ניו וטאט׳ניו, ואין עונה, עוברים מכשול ועוד מכשול ופתאום — עצור. שני שקצים מופיעים כשדים מיער — יהודי, הב את הכסף, בלשון הרוסית. הגבור גוד׳ל מתחיל לשלשל לידיהם חצי רובל ועוד חצי אך זה אינו מספיק, הסכין והרובה עושים את שלהם. גוד׳ל מריק את כיסיו עד הפרוטה האחרונה. מופיעה הקבוצה השניה של שודדי רזרבה, אלה ללא שאלות פורקים את הסחורה מן העגלה, ואילו עוזר׳ל שלנו ממתין לגורלו. מה לעשות? וכאן פורץ בצעקת בהלה: גוד׳ל, זאָל איך שרייען גיוואַלד? כלומר: גוד׳ל, האם עלי לצעוק ולהזעיק עזרה? — גוד׳ל אינו שומע. עוזר׳ל שלנו מגביר את קולו: גוד׳ל, גוד׳ל! זאָל איך שרייען גיוואַלד? גוד׳ל מרוב פחד משיב לו בלשון תהילים תחנונים ובקשה, שתוק. הערלים מבינים מאמע לושן. וכך נמשך הדיאלוג עד שהעגלה נתרוקנה.

ושני הגבורים שלנו גוד׳ל ועוזר׳ל חזרו שניהם בהשכמת הבוקר רק השוט בידיהם ריקים מכל, פצועים ורצוצים.

מאז ירד קרנם של התאומים עוזר׳ל וגוד׳ל.

בורא מאורי האש

יוס׳לי, ראש החברה, היה מושל יחידי בעיירתי וסביבתה. קטן קומה ובעל כרס, כוח הקיבול שלו לשתיה כדת ושלא כדת הוא בלתי מוגבל, אוהב הוא ספירט נקי ללא קנוח, חתיכת סוכר בפה ולחיים טובים ולשלום. כאמור הוא ראש חברת הפורצים, וכל אשר יקרה בעיר הכתובת היא יוסיל. תמורת תשלום וכוסית מוחזרת הגניבה למקום שממנה באה, הוא נראה ובלתי נראה. לפלילים אף פעם לא הגיע, כי מי זה יוכל להוכיח כי יוסילי הוא הפורץ, ואף המשטרה עמו — יד אחת להעלים כל גניבה. יש לציין את מידותיו הנאות, פורש מלחמו לעניים ודן דין אלמנות ויתומים, עושה את תפילתו קבע, ואף מקום נכבד לו בבית התפילה של הקצבים.

היה מקרה ומבית האדמו״ר נגנבו זוג פמוטים, יקרים מאד, וכמנהג המקום פנו לר׳ יוסילי לבקש ממנו את האבדה. כמובן שיוסילי הזעיק מיד את חבריו למלאכה ואין איש יודע על גנבה ממין זה, לא הועילו גערותיו והפצרותיו, הפמוטים אינם. למחרת הופיע ר׳ יוסילי בבית האדמו״ר והודיע שהפמוטים אינם ולא ימצאו — שכן לו היו בידי חסידיו היו מוחזרים מיד, אך כנראה שהפמוטים נלקחו ע״י חסידי האדמו״ר ואם כך לעולם לא יוחזרו...

קרוב לעיירה שכן כפר של אוקראינים מתפרעים. בכל חגא וחינגא התפרעו בעיירה — ור׳ יוסילי שלנו החליט לגמור אתם פעם לתמיד ולהחזיר להם מידה כנגד מידה. החליט ועשה. מחשבה עלתה בלבו להצית את הכפר על כל אשר בו — ומן המחשבה למעשה. הכין את עצמו בעוד יום, באחד מימי שישי יצא ופחית נפט על שכמו, ועמו סמרטוטים טבולים בנפט — הסתיר את הפחית מתחת לאחד השיחים בכניסה לכפר, ומיד עם צאת

השבת אחר תפילת מעריב יצא לעבודתו. הבדיל והצית, בברכו ברוך אתה ד׳ אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש. כך נקם יוסילי מגויים מתפרעים. כל הכפר עלה באש. אף כי כולם ידעו כי אלה הם מעשי ידי יוסילי, אף אחד לא העיז להעלות על דל שפתיו. לשבת הבאה זכה יוסילי בעליה לתורה, ואף נדר נדר לנקום תמיד דם יהודים השפוך. אם קיים את הנדר לא ידעתי, יען כי הוא נעלם בדרך כל הנעלמים ע״י תלייני היטלר.

בראש השנה על קרני האיל

„קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובהמה כי לי הוא״.

מעשה שהיה כך היה. בחצר האדמו״ר בגן הגדול הנקרא בפי כל אוגרוד, היתה גם שמורת טבע לחיות בית וכל עוף למינהו. פנה אשר שמשה מקור להסתכלות ושעשועי־ילדות. באחד הימים נתבשרנו, כי בפנת החי נולד איל בכור לאמו. לנו לקטנים היתה זו בשורה, אך לגדולים מקור לדאגה. הרי אין לשחטו עד שימצאו בו מום — ורק אז אפשר לקיים מצוות פדיון פטר רחם. האיל הלך מחיל אל חיל, גדל ושמן והטיל את מוראו על כל מי שלא הורגל אליו. ובכדי להתבדר נמצא חסיד שוטה, אשר שאל למקור הבהמה הזאת המטילה את מוראה, והיה כי השיבו לו, כי זו מקנת כספו של האדמו״ר. עצם את עיניו ואמר: זרע קדושים. ודאי ירד ממרומים לכפר על חטאיו... ונתגלגל באיל ר״ל. ברבות הימים והאיל אינו נחבל ומום אין בו. הוחלט לשחררו מכבליו, ירוץ לו כרצונו עד שיחבל.

אנחנו מצאנו באיל ענין רב, כל רגע חפשי נמצאנו על יד האיל. ממיטב המאכלים פטמנו אותו בגלוי ובסתר, הרי צער בעלי חיים. האיל שימש לנו כאמור מקור של שעשועים. הוא קיבל את מרותנו, חסד תמורת חסד. נגענו בקרניו והוא אינו נוגח, להיפך, מתכופף קמעא ומאן דהוא מהחבריא עולה על גבו, וראה זה פלא — האיל רץ והרוכב עליו. הדבר נעשה להרגל וסדרנו מין פיס תמורת עשרה כפתורים רכיבה על האיל.

באחד מימי ראש השנה היתה צפיפות רבה גם בקלויז וגם בחצר רחבת הידים. על הדשאים הנרחבים חסידים שבאו להתברך בשנה טובה במחיצת הרבי, לפני תקיעת שופר. בהלת ריצה למקוה, וגם פנחס שוחט בתוך אלה. לבוש שטריימל וזיפיצה חזר מן המקוה, והנה מעדה רגלו מתוך ריצה להספיק לשמיעת קול שופר. בסמוך לו עמד האיל ואנחנו סביבו. ר׳ פנחס נאחז בקרני האיל על מנת לקום, והאיל מה לו ראש השנה ותקיעת שופר. כיון שהורגל שכל הנוגע בקרניו רוכב עליו, התכופף קמעא, ור׳ פנחס נמצא על גבו של האיל. ר׳ פנחס עיניו יוצאות מרוב פחד כיצד לרדת ולא לחלל ח״ו את החג הקדוש, ראש השנה.

ואנחנו להיפך, נגענו במקל בזנבו והאיל עף, טס כמטחוי קשת, ור׳ פנחס עליו, זועק וצורח „געוואַלט יודען ראַטעוועט״. אך מי שומע לו, אין איש מסביבו מחוץ לחבריא. לבסוף נמאס לנו המשחק ועצרנו באיל, ר׳ פנחס כל עוד נשמתו בו נפל אפים ארצה, ומרוב פחד חלה את חליו. תקיעת שופר לא שמע, וגם תפילת ראש השנה של יום השני לא שמע. חובש עמד לידו והוא מכוסה תחבושות ומדבר דברים שלא לענין מרוב חום. לאחר ראש השנה קיימו מצות פדיון פטר רחם — האיל נשחט כי אחת מקרניו נשברה, והסידים ואנשי מעשה מלאו את כרסם בבשר איל בתוספת יי״ש, אך לנו היה זה יום תוגה, נשבתה שמחתנו, מקור שעשועינו האיל היה ואיננו.

הסוס שזכה ל„קדיש"

האדמו"רים לבית ריז'ין בגליציה נוהגים היו בזמנים עברו ברחבות ובגינוני מלכות ממש; גרים היו בחצר רחבת ידים, עם גנים הדורים; ה„קלויז" שלהם היה מן המפוארים שבבתי־הכנסת בפולין וכן היו להם משרתים ומשרתות, ואף מרכבה גדולה לנסיעות, משוכה ע"י ארבעה סוסים אצילים ולסוסים אלה רכב מיוחד לבוש בגדי שרד.

היה באותה עיירה יהודי בן טובים, מחסידי ה„רבי" הריז'יני, שאנו הילדים היינו מכנים אותו ר' לייבוש ברישיש, לפי שלא היה מבטא את המלים בצורה ברורה ונקיה וכאשר היו שואלים אותו מה פרשה קוראים השבת, היה עונה „פרשת ברישיש", כלומר „בראשית". והואיל והמלה „ברישיש" באוקראינית פירושה „משקר", הרי שכינוי זה נשאר לו לעולם ועד...

אותו יהודי נוהג היה, בעת טיוליו של ה„רבי" במרכבתו, להקדים ולגשת אל הסוסים ללטפם בחיבה וללחוש: צדיקים! צדיקים על שום מה? מפני שבגלגולם הראשון הם היו בני אדם ואף צדיקים היו לדבריו, אלא שמחמת חטא שחטאו נתגלגלו לסוסים המשמשים את האדמו"ר.

פעם חלה אחד הסוסים ונתפגר ור' לייבוש ברישיש החליט, כי מן הדין לומר קדיש לעילוי נשמתו של הסוס, לפי שבטוח היה שבגלגולו הראשון היה צדיק. ואמנם משך 11 חודש אמר ר' לייבוש „קדיש" ולמד יום יום פרק במשניות. אנו הילדים מושכים היינו בקפוטה וקוראים: „לייבוש שכחת? ויצמח פורקניה".

ולולא פרצה מלחמת העולם הראשונה, מי יודע אם ר' לייבוש לא היה ממשיך ומתאבל על האי צדיק שנתגלגל לסוס והוטל עליו לשמש את ה„רבי".

בימי השואה

מכתבים אלה נכתבו לאחר החורבן לד״ר ראובן שוגר ז״ל, עורך־דין נודע בתל־אביב ואחד ממיסדי פועלי־ציון בגליציה המזרחית, גיסו של מניק פוהורילס שנהרג הוא ומשפחתו על קדוש השם. מניק פוהורילס בנו של משה פוהורילס מי שהיה שנים רבות ראש העיריה ואחד העשירים בסביבה.

א.
מכתב של ידיד פולני

זאגאן 16.7.46,

לאדוני הדוקטור הנכבד, ר. ש., בארץ־ישראל.

אני שולח לך בזה את המכתבים הכתובים בידי בני משפחתך, אשר קבלתי לפני מותם, בבקשה למסרם לידיך: אני עושה זאת באיחור, משום שרק לפני חודש הגעתי לאזורי פולין המערבית, ורק מפה אפשר לשגר את המכתבים באורח בטוח. עד זמן עזיבתי את אזורי פולין המזרחית לא יכולתי לשלוח את המכתבים האלה, לא היה לי כלל הבטחון שהם יגיעו לידיך.

מתאריך הדפים האלה נובע שהם נכתבו כמעט לפני מותם של בני משפחתך, בזמן השחיטה ההמונית של המרצחים ההיטלריים על אדמת פולין. אפשר להגיד שהם מתו מות גבורים, כי ביום החיסול ההמוני של היהודים — זה היה ב־12.6.42 — נפלו מידי התליינים 1760 איש, ביניהם ילדים בני ימים מספר; אך עמנואל, ברצותו לנקום את מות היקרים לו, ירה במשטרה שרצתה להוציאם מהבונקר; ובכדורים האחרונים שנשארו לו שם קץ לחיי משפחתו ולחייו הוא — כי לא רצה להיות מובל ע״י המרצחים למקום ההריגה ולעבור את כל היסורים שלפני המות.

אני מציין, שעם מאנאֶק (עמנואל) חייתי בידידות לבבית עוד לפני 1939; ובזמן המלחמה, כשהוא גר ליד ביתי בבז׳אֶז׳אני, העמקנו עוד יותר את ידידותנו.

אי אפשר לתאר את האבל ששרר בביתי אחרי מותם — אך אין לתאר גם את הגיהנום שהם עברו שלושתם בזמן הכיבוש ועד מותם. יהי זכרם ברוך!

כמעט בשעות האחרונות של חייו, בצאתו מביתי, אחרי הפרדו מאתנו, השאיר אצלי, מלבד המכתבים המצורפים בזה, גם את צוואתו בצורת מכתב: חצי מרכושו למעני וחציו השני לחנה באֶרמאן, בתם של רישרד ובאֶרטה פרידאנטאל־באֶרמאן. מלבד זאת נמצאת בידי קבלה על לקיחת סוסים מטעם השלטונות הפולניים מאז ושעוד לא נפרעה כולה. הואיל ולא היה בדעתי ליהנות מצוואתו זו, כי מה שעשיתי בשבילם נבע מתוך ידידות עמוקה ולא עלה בדעתי כלל לקבל פרס על מעשי, הריני מבקש להודיעני למי אוכל לשלוח את הדברים לפי רצונם האחרון של עמנואל, רוזה וחולדה.

אם ירצה אדוני לדעת פרטים נוספים בקשר למות הטרגי הזה של משפחתו, אוכל לשרתו ברצון.

הנני גומר ברגשי כבוד

ס. צ׳רבינסקי

* נכתבו פולנית.

ב.

מכתבה של הבת

האהובים עלי מאד!

תקף את כולנו בולמוס של כתיבת מכתבים לפני המות. אם למישהו מאתנו מכירים בחוץ לארץ — הריהו כותב ומאמין שמרצחינו יבואו פעם על ענשם. בשבילכם זה יהיה בלתי מובן — מכתב זה, מלים אלו והתמונות שהן מתארות, לא יחדרו להכרתכם. ואין זה מפליא אותי כלל, כי הרי גם אני, הנתונה במלוא הכרת הדברים האלה, אין ביכולתי להאמין באכזריות ממין זה.

איני יודעת אם אוכל למסור לכם, לפחות חלק המאה, מהמתרחש אצלנו זה שנתיים. אשתדל באופן חלקי ובכשרון דל להסביר לכם את פירושו של „אַויסראטאַן" הידוע: ב־1 ביולי 1941 נכנסו הגרמנים ללבוב, ששם הייתי יחד עם אמא ואבא. לא אתאר לכם פרטים מזכרונות הזמן ההוא, כי על אף הזוועה שבהם נמחקו קצת מזכרוני. אזכיר רק את הבולטים ביותר: פוגרום האוקראינים בו נפלו במות עינויים אלפי אנשים בכל עיר גדודי ס. ס. שעברו את העיר והשאירו אחריהם כמה מאות הרוגים עם הסימן ס. ס. החרות על פניהם בברזל מלובן. ועוד דברים דומים שרק בנס נצלנו מהם שלושתנו. ב־1 בספטמבר הגענו לבז'אז'אן, המקום בו נמצא איגו שלי. היינו מלאי תקוה שאולי בעיירה אפשר יהיה לשאת את הגיהנום הזה. שמחתנו לא ארכה הרבה. ביום הכיפורים נקראו כל הגברים מבני 18 עד 60 להיפקד. מספרם עלה ל־700. הם נכלאו. ביניהם היה גם איגו ואחיו. סיבת מאסרם לא היתה ידועה. דובר באופן כללי על מחנה כאשר הלכתי אחרי שלושה ימים ב־7 בבוקר להשיג תעודה בשביל איגו אצל רופא מכיר (באותו הזמן עוד האמנתי בשטויות כגון ועדות רפואיות וכו'), נתגלה לעיני מראה אשר הקפיא את דמי בקרבי. הרחוב היה מוקף מכל צדדיו אנשי גיסטאפו ומבית הכלא העבירו אנשים למכוניות משא אגב מכות רצח, רק בעוון היותם יהודים. היו 4 מכוניות כאלה ובכל אחת מהן 8 אנשי גיסטאפו ו־50 יהודים לערך. עמדתי וחכיתי, כי רציתי לראות עוד פעם את איגו. כעבור 30 דקות חזרו המכוניות לקחת מטען חדש. וכך 4 פעמים. את איגו לא יכולתי לראות בתוך ההמונים, אך ראיתי יאושם של אנשים אחרים. דודתי, לעולם לא אוכל להביע במלים את אשר הביעו עיני האנשים האלה, אשר הרגישו במותם המידי.

למחרת היום באו אכרים וספרו כי כולם נורו. איש מאתנו לא האמין. הרי השלטונות הבטיחו כי רק לעבודה לקחום.

במשך חצי שנה השליתי את עצמי שאולי בכל זאת יחזור אלי פעם איגו שלי. אך המכוניות שחזרו וטענו כמה פעמים הוכיחו לי שיש להאמין לאכרים. ב־18 בדצמבר, בחנוכה ניתנה פקודה ליודנראט לספק אלף איש, עם חבילות של 10 ק"ג. היה עליהם לנסוע לפודהאיצאַ. את היאוש בעיר אין לתאר, אך הרי אין זאת טרגדיה גדולה, כשצריך להחליף את מקום המגורים, ביחוד כשמושל המחוז בעצמו מטלפן לפודהאיצאַ ומזמין מקום לינה וארוחת צהרים בשביל אלף איש. שהאנשים האלה כלל לא הגיעו לפודהאיצאַ, כי אם נורו יחד עם המיליציה שהעבירה אותם — את זאת אין הכרוניקה מזכירה. זה נקרא בשם גירוש לפודהאיצאַ. ואח"כ חטיפות שונות למחנות, שהאנשים התגוננו נגדן בשארית כוחותיהם. מחנה — פירושו תקופת עבודה קשה שאין בכוח אנוש לשאתה, תקופת רעב נורא, מצוקה וטיפוס, הנגמרת במות ע"י יריה או תליה, כשהכוחות אפסו כליל.

עכשיו גם אנו עומדים על סף המות, שהוא גרוע משל אחרים, כי אנחנו מחכים לו באתי, כשאי אפשר היה לשאת בזה עוד, החלטתי לנסוע בלי ה„סרט" למידובה, בחברת האדון שבידו אני משאירה את המכתב הזה. תפסו אותי ומסרוני בידי המיליציה האוקראינית שאסרה אותי מחדש. ישבתי שלושה ימים ושלושה לילות שקועה במחשבות נוגות עד שלבסוף יצאתי שוב לאויר העולם באורח נס. כמה ימים אחרי זה נשברה רגלה של אמא, ושוב התחילו הגירושים. הדבר התחיל בוארשה, שהיו שם 500.000 יהודים, ונשארו 60.000, בלבוב מ־80.000 נשארו 16.000, בטרנופול ועוד בערים קטנות. וב־21 בספטמבר (היה זה יום יפה) הגיעה ה„אקציה" אלינו. ישבנו במחסן מאחורי עץ, במקלט שארכו 120 מטר, 50 מטר רחבו, 1.30 גבהו, במשך 3 ימים ושני לילות והמות היה פעמיים לנגד עיני, כשנכנסו למחסן והיה די שירימו קרש אחד למעלה... הציל את חיינו בעל הבית, איש שממנו לא פללנו כזאת, באמרו שאין המחסן שייך ליהודים. ב־15 באוקטובר ציוו לנו לעבור לשכונה. הרגשתנו היתה כהרגשת השועל הנופל במלכודת. במשך חודש וחצי היינו שרויים בפחד תמידי מפני אקציה, היינו קמים ב־5 בבוקר וכל מכונית גרמה להלמות־לב חדשה. ב־5 בדצמבר, שוב ביום חנוכה, העירו אותנו בצעקה: אקציה. ירדנו למקלט, אך ב־6 בערב גילו אותנו. היינו בטוחים שיסיעו אותנו למגרש ומשם הלאה, אך פתאום שמענו את המלים: „נעשה עסק" (בגרמנית). התחלנו לאסוף כסף וזהב ומה שלא מסרנו בעצמנו לקחו בכח. במשך שעתיים החזיקו אותנו במתיחות פחד המוות, בשחקם מחזות מסרט־גאנגסטאֶרים „הרי אני איש ס.ס., שטן בבגדי אזרח, ואתם — יהודים". היה זה כמו בקולנוע, אלא אנחנו היינו המשחקים הראשיים. אחר כך לקח אותי אחד מהם למעלה וברצותו לבחון את אומץ־רוחי הידק את אקדוחו לראשי, וציוה לי לספור עד שלוש. הרי לא היתה לי ברירה — וספרתי; על כך קבלתי את התואר: נערה אמיצת־לב. שכחתי לכתוב לכם עוד, שלאקציות אלה קראו בשם גירוש לפולאֶסיה. היו נוסעים בקרונות־משא, מאה איש בקרון, בלי לחם ומים, גרוע מבהמות, אחר כמה ימים הגיעו לבאֶלזאֶץ (אם המפה הפולנית בידכם תמצאו את המקום מעל לראוארוסקה). שם היו מחסלים בזרם חשמל, על מנת לעשות מהגוויות סבון וזבל חימי. בודאי אינכם מאמינים לדברי. הנכם בטוחים שמשהו במוחי לא בסדר; אך לא, הכל אמת. בזמן אקציה כזאת הפיצו מודעות שביום זה וזה יהיה גירוש יהודים וכל אַרי שיסתיר יהודי ייענש קשה. לכן תבינו, שלא הרבה אַריים היו מוכנים לתת מחסה. אחרי ה„אקציה" של דצמבר הובטחה לנו מנוחה עד 15 במארס. אך איש מאתנו לא האמין בדבר, ובצדק, כי אם גם לא היו „אקציות" כלליות, הרי נהרגו בכל זאת כמה מאות איש באמתלאות שונות. רוב האנשים החולים בטיפוס נורו, אחרים נהרגו בגלל „פשעים" כגון, יציאה אל מחוץ לרובע, הסתרת ילד אצל אַרי, מסחר בסתר (אם קנו שתי ליטרות חלב ו־10 ביצים), מסחר בכלל, ובלי סיבה כלל, פשוט — אם נזדמן מישהו לעין הרוצח. גם בעד זה שבזמן האקציה לא רצתה האם לגלות את מקום המקלט, שבו הסתתרו בעלה וילדיה. כפי שהנכם רואים לא חסרו סיבות.

ב־30 במארס, ב־1 וב־2 באפריל, אחרי פורים, עברנו את האקציה האחרונה שנקראה בשם גירוש. תפסו 300 איש, גברים, נשים וטף, העבירום לבית הכלא ואחרי שלושה ימים הובילו את הנשים והטף לבית הקברות וירו בהם. את הגברים לקחו למחנות. המחזות שהתרחשו אז אין לתארם. גם קשה יהיה לך להאמין אם אגיד לכם, שבשעת הובלת האנשים האלה דרך רחובות העיר נפלו רבים מהם מיריות שנורו לתוך ההמון.

עכשו גם אנו עומדים על סף המות, שהוא גרוע משל אחרים, כי אנו מחכים לו במלוא הכרתנו. ואין מנוס, אין רחמים. מה גדול הרצון לחיים — לעבור את זמן הסיוטים ולהוסיף לחיות, לצחוק לקראת השמש, לכל העולם ולחיות, לחיות.

הנני בת 23 שנה ובלבי פצע מכאיב זה שנה וחצי, ובכל זאת רוצה הייתי לחיות, כדי לנקום את המות והעינויים של איגו. אך אין הדבר אפשרי. ומשום זה הנני כותבת אליכם — שלפחות אתם תנקמו את מותנו הנורא. לכל כך הרבה אנשים יש רעל, ובכל זאת הם מרשים שיובילו אותם כצאן לטבח, כי עודם מאמינים באיזה נס שיצילם מידי צורריהם. לנו אין רעל, כי קשה מאד להשיגו כיום, ולכן אין לנו ברירה אחרת, כי אם להשתתף בלויתנו, לפשוט את בגדינו, לעמוד עם הפנים לצד הקבר ולחכות לכדור בעורף. אלך בוודאי לבדי, כי אמא אינה יכולה ללכת, יסתדרו אתה בודאי בבית. ולאבא מחכה עוד המחנה. זה יקרה בודאי בחג הפסח — ויש להניח שזאת תהיה כבר האקציה של החיסול. אתם רואים, בזמן שאצלכם נשפך יין לרגל החג, אצלנו נשפך דם בני אדם אדום.

בתחילה נוצרו „יודנראט" ומיליציה, איש לא יכול אז לדעת לאילו מטרות ישתמשו בם. איש לא יכול להניח שהמיליציה תוציא יחד עם הגרמנים את האנשים בזמן האקציה ותקבור אותם בבית העולם. כמה אנשים נורו פחות מכדי שיוכלו למות ונורא מכדי שיוכלו לחיות. ועכשיו אלה המיליציאנטים, שרגש אנוש עוד נשאר בלבם, שוכבים חולים ובפיהם חזיונות־אימים על מה שראו — שרידי בני־אדם.

הנני כותבת וכותבת, אך בכל זאת לא עלה בידי אפילו במעט מן המעט למסור את אשר עבר עלינו כל אותו הזמן. הן לא אוכל למנות את כל התכווציות הלב לפני כל אקציה מתקרבת; לא אוכל גם לתאר את הפחד האיום אז, כשנכנסו הגרמנים למחסן שלנו, או כששברו את מקלטנו. אין באפשרותי לתאר לכם את התמונות במקלט, כאשר הם לעגו לגברים שלנו על שאינם מגינים על נשיהם וילדיהם. לא תארתי לכם גם את כל הפרטים בין האקציות, את השוד שנקרא בשם חיפוש, שלקחו אז את הכל באמרם: „הרי בין כך ובין כך תמות". וביחוד לא אוכל לתאר לפניכם את פחד־הזוועה מפני המות. ובכל זאת הננו חיים עוד, לא נטרפה עדיין דעתנו, איננו בוכים ולא צורחים. הננו חיים, כאילו כל המתהווה סביבנו אינו נוגע לנו. עד הרגע האחרון של חיינו הננו צוחקים ושרים. ורק לפעמים, כשהמציאות מדברת אלינו בבהירות יתר, הננו שוכחים את הצחוק. דודי, לפני כמה ימים קראתי את מכתבך אלינו מזמן הרוסים, שבו אתה כותב: אפילו היטלר, סמל הנוולות, הרשע והנבזות לא התנפל עד כה על כפרים (כתבת אז על התקפות אויר) ומה דעתך עליו כעת? המשום כך לא התנפל על כפרים, שזה היה בלתי מוסרי בעיניו, או אולי דומה שחבל לו על פצצות לכפרים?

ויווּשקה, הנך עכשו בת 21; את בודאי נערה יפה וזריזה ודאגתך הרבה היא שלחברתך שמלה יפה יותר מאשר לך, או שבחורך בגד בך. האמיני לי שכל הדאגות האלה נעלמות בימים כאלה שלנו. עכשיו לא נשאר דבר חוץ מהחיים הערומים והמות הערום.

מכתבי כבר ארוך ואוכל להפרד מכם. האמינו לי שהייתי רוצה לראות את פניכם כשהמכתב הזה יגיע לידיכם. מכתבי זה הוא כרוניקה קצרה על בז'אֶז'אן; בערים אחרות היה אחרת, יותר טוב, יותר גרוע. בסטניסלבוב, למשל, לא עבר יום במשך 22 חדשים בלי „אקציה", עד היום שהכריזו עליה שהיא „נקיה" מיהודים. „בנקותם" את בולשובצאָ זרקו (האנשים היו במקלטים) פצצות, רמונים ודברים דומים. אפשר היה לכתוב עוד

הרבה על נושא זה, אך אין לי סבלנות. עוד אני מקוה שמדברי אלה תוכלו ליצור לכם תמונה ברורה ממה שעבר עלינו עד יום מותנו. ועם כל זאת בטוחה אני שלא תוכלו להבין ולהרגיש את חיינו אלה, שכל זה יישטף מכם והלאה, כחלום בלהות, ומה מאד לא ארצה בכך... רוצה הייתי שתפרסמו בזמן ההכרעה מכתבים אלה (הם יהיו רבים), שהנקמה לא תהיה קטנה מעינויינו. אני מצרפת לכם חלק מעתון. הביטו, איזו אכזריות, רצחו 124 איש, מהם רובם נשים וילדים.

היו כולכם בריאים, תבלו בנעימים ואל תרעילו לעצמכם את החיים בשטויות. עכשיו הייתי יכולה להביט אחרת על החיים, אך נזכרתי בזה מאוחר מדי. עכשיו ידוע לי, שהכל הבל. והאביב כל כך יפה. מה נורא יהיה מותנו.

אני מנשקת את כולכם בחזקה, את כולכם יחד.

שלכם חולדה

שכחתי לכתוב לכם עוד על ענין אחד. יש עוד חלק של יהודים בעלי זכויות, אלה העונדים סרט עם האות W ‏(Wichtig) בשביל אלה בונים קסרקטינים, בם הם גרים בזמן החיסול בלי משפחותיהם. בעתיד ידברו בודאי על הקסרקטינים האלה כעל גילויי חסד בשביל היהודים שעבדו: הרי יש שם אמבטיות.

אך בודאי לא יראו לכם את המזון שנתנו, ושקסרקטינים אלה היו מוקפים גדר של שני מטרים עם תייל דוקרני. וגם לא יגידו לכם, שכאשר נעשים אנשים אלה מיותרים הם נרצחים ככולנו. עוד יש טפשים המתנדבים למחנות, כדי להציל לזמן־מה את חייהם.

כשאזכור עוד במשהו אוסיף לכם.

נשיקות חמות

חולדה

12 באפריל 1943.

ג.

מכתבה של האם

יקירי ואהובי,

אני לא אוכל לכתוב כחולדה, אין כוחותי מספיקים לכך, אני עם עצבי המורעלים (אני מוסיפה להשתמש באבקות). זה כמה ימים שאני מרגישה בפנימיותי ומעל גבי את המות. אני חשה בדם, בפה, בשינים, על השדים. מכל העברים קורא לי המות. והאנשים כל כך מבקשים וקורצים לחיים. חולדה הצעירונת יכלה להציל את חייה; איש אחד רצה לקחתה אליו ולהסתירה. געׂרתי, בכיתי, שום דבר לא עזר — לא רצתה לנסוע. לא היה בה די כוח לעזוב אותנו ולהציל את נפשה. לא הספיקו עצביה וכוחותיה. ילדים יקרים! מה שעובר עלינו אין לתאר כלל במלים. התוכלו להבין את מצבנו, שבזמן שחולדה היתה חבושה בבית הכלא, הגיע הגיסטאפו כדי להרוג את כל הכלואים. קרה נס ואת חולדה שחררו. עתה אין אנו מצפים עוד לנס. הלכו 4—5 מיליונים וגם אנחנו נלך ביניהם. הייתי רוצה שהמכתב הזה יגיע אליכם. אילו ידעתי שרישרד נמצא אתכם הייתי שקטה יותר. תמיד רציתי להיות אתכם וביניכם הרגשתי טוב. והננו מתים ככלבים מחוסרי־בית, כחיה נרדפת. צמרמורת עוברת בכל עצמותי כשאני חושבת על זה. אני מתחמקת מהנושא הזה. אני משתדלת לשלוט בעצבי ככל האפשר. אך אני מפחדת נורא מפני הרגע הזה. הלואי וניפול שלושתנו או שתינו יחד.

היו בריאים. אני כותבת את המלים האלה למען תדעו באילו תנאים חיינו ואיך מתנו. החיים נוראים, אך נורא מהם שבעתיים המות. אמנם לא חשובים בעיני חיי, בין כך ובין כך אינני מסוגלת לחיות עוד. ביוני 1942 פקעה עצם ברגלי, סיבוכים, ועכשיו אפשר לזרוק את הרגל. זה 8 חדשים שאינני יוצאת החוצה. אל אלוהים, החוצה! אני שמחה שלפחות אתם נמנעתם מזה. אני שמחה שהנכם חיים חיים מלאים וחפשיים. עלי עברו ארבע שנים קשות. עליזים, שקטים ומאושרים. חיו ונצלו כל רגע נעים. אני חובקת אתכם בפעם האחרונה והריני מנשקת אתכם בדמיוני ובחלומי (לעתים תכופות).

אחותכם, דודתכם וגיסתם

רוזאלקה

היום חכינו לפעולת החיסול או שלפני החיסול. לא ידוע מפני מה שונתה התכנית. עוד יום אחד. תמיד חשבתי שיודעת אני לתאר במלים בהירות פלסטיות את אשר ארגיש ואראה. כל אותן המלים אינן אפילו בבואה־פורתא למה שעבר עלינו. אפילו ב־50 אחוזים אין אנו מתארים את זה. בגירוש, בעוני ודלות חיינו עד יומנו האחרון. גם מלבוש לא קבלתי דבר מקרובי. גורלם כגורלנו. אתם לא תאמינו בכל אלה. תוהו ובוהו בראש כשמעלים את הדבר על הדעת.

היום יעבור המכתב לאנשים האלה. אני נפרדת מכם עוד פעם ומנשקת אתכם ארוכות ובחזקה. חשבתי שאולי בכל זאת עוד אראה אתכם. קרה אחרת.

שלכם

רוזאלקה

ד.

מכתבו של האב

אהובי ויקירי,

חולדה ורוזאלקה כתבו על כל מה שעברנו. מה אני סח? אילו צריכים היינו לתאר הכל שעבר עלינו במלחמה זו ובפרט מ־22.6.1941, לא היו מספיקים כרכים רבים וגם אלה לא היו מכילים הכל. התוכלו לתאר לעצמכם חיים עם ברברים במשך 22 חדשים, שלא עבר אף יום בלי טראגדיה? מי שלא חי את זה בעצמו לא יבין זאת. אם תקראו פעם על מה שקרה פה — אל תחשבו שזאת היא איזו הזיה של מחבר, כי אם חלק ממאה או מאלף ממה שהתחולל כאן, כי איש אינו מסוגל להבין את נשמת היהודי. המחבר הארי ימסור לכם רק עובדות יבשות. האפשר להבין זאת, שאיש צועד בסך לקבורתו ולפני הקבר אומרים לו שיתפשט, כי חבל להם למרצחים על הבגדים. הרי אי אפשר להאמין בזה! ובכל זאת כך הוא.

מכל משפחתי נשארו רק יוסף ובנו, אך גם הם לא יאריכו ימים, כי בקרוב יערכו פעולה של „טיהור" פולין המזרחית מיהודים — ו„פעולה" משמעה שחוטפים אנשים, מובילים אותם לבית הקברות ויורים בהם.

בתנאים אלה בלינו 22 חדשים, התחבאנו והסתתרנו בבונקרים שונים, אך לבסוף גם עלינו להכנע.

זכרו, כאשר יבוא יום כריתת השלום אל תשכחו אז את אחיכם ואחיותיכם, ואותם

המיליונים שנפלו בידי המרצחים ועשו כל אשר יהיה לאל ידכם, כדי לנקום את הדם הנקי שנשפך.

את המכתב הזה אנו משאירים אצל אנשים הגונים שהכרנו כאן, אשר עשו בשבילנו הרבה בלי כל תועלת עצמית. הם יוכלו למסור לכם מתי נרצחנו ואת מקום קבורתנו.

יכולנו להסתיר את חולדה, אך היא לא רצתה לעזבנו ועליה לדאבוני למות אתנו; מעשה לא נכון מצדה, כי לנו לא תעזור והרי היא יכולה להציל את עצמה.

היו בריאים ושלמים.

אני מנשק את כולכם בלבביות.

מאנאֶק

סניף „התאחדות"-„צעירי ציון" בהוסיאטין בשנת 1925

דפים מזכרונותי

במלאת 40 שנה לפריצת הדרך

בחודש טבת תר"פ—1920, לאחר שנות האימים והפרעות באוקראינה, נפרץ פתח לעליה, מעבר לגבול. בעיירות הספר נתקבצו יהודים וקבוצות פליטי חרב מחוסרי כל, ומטרה אחת בחייהם — להגיע למחוז חפצם, מי לאמריקה ומי לארץ ישראל. ביניהם קבוצות מאורגנת של החלוץ הבלתי ליגלי; הייבסקציה בולשת אחר כל זר הנכנס לעיירה, לוטשים עין ע"מ להרע, לאסור ואף יותר מזה... ואוי לו לזה שנתפס ונכלא. אחת דתו גירוש למרחקי סיביר, ועמו המות האיטי. כמקום מקלט ארעי שמשו העיירות הוסיאטין, סקאלא ופודבולוציסק. אך גם במקום מקלטם לא שפר חלקם של הניצולים. עין הבולשת הפולנית והז'נדרמריה ערה לבל ימלטו ח"ו יותר מדי יהודים. משמרות חזקים משני עברי הגבול שומרים על נהר הזברוץ רווי הדמים מימים ימימה, עוד מימי חמלניצקי — בעזרת שוחד ותחבולות מתחבולות שונות מתגברים גם על שומרי גבול נאמנים. אם כי רוב תושבי העיירה שיתפו פעולה למתן מחסה לרדופי חרב, הרי עיקר העול היה למעמסה על כתפי מתי מספר של חברים עסקנים מאגודת צעירי־ציון.

באחד מימי שבט תר"פ עבר את הגבול חבר מרכז החלוץ הבלתי ליגלי החי' רזנק־ארז ז"ל, והוא אשר נתן תנופה לפעולה רחבה, במתן עזרה ומחסה לעלית חלוצים. בפעם הראשונה שמענו מפיו על זוועות הפרעות בעיירות אוקראינה, הרדיפה של הצ'ק בעזרת היבסקציה. הבינונו, שמן ההכרח להירתם לעזרה על אף הסכנה להאסר, ואף גרוע מזה.

בעזרת הג'וינט האמריקאי הוקמו ועדות עזרה, ובעיקר להשגת ויזות להגירה לאמריקה ולארץ־ישראל.

ד"ר צבי הלר, אשר שימש בימים ההם ציר בסיים הפולני הראשון, נרתם לפעולה זאת בכל חום לבו. השתמש בחסינותו הפרלמנטרית ועבר בכל מקומות התבערה, בכל מקום סכנה, ועזר. אנחנו היינו תחת חסותו היות והוא נבחר מטעם מחוזנו. כל אשר דרשנו ממנו נתן בחפץ לב, ואף למעלה מזה, לפי דרישתו הוקמה ועדת עליה מקומית, נבחרה ועדה מקומית בהרכב מצומצם של 3 חברים: החי' מינה ברנדס ז"ל, החי' ויטה ברנדס והחת"מ. הועדה לפי היקף פעולותיה היתה מצומצמת ונבחרו אליה חברים בעלי יזמה וחוש של שמירת קונספירציה. עם זאת צורפו אליה עוזרים אשר נשבעו למלא הוראות ללא שאלות, האחים יגנדורף, מרדכי הופריכטר, כץ, רייסברג, אשכנזי, כהן, הליצ'ר, פרידמן ואחרים, תפקידנו נקבע ע"י הממונים עלינו מטעם מרכז צעירי ציון לארגן את ההברחה דרך הגבול והרחקת העוברים במהירות האפשרית ממקום הסכנה לעיירות הקרובות קופיצ'ינצה, פרובוזנה, חורוסטקוב, ומשם לעיר המחוז צ'ורטקוב ומכאן ללמברג.

העבודה אורגנה במיטב הכשרון ואהבת ישראל ומסירות נפש, ללא גבול ועמידה על המשמר יומם ולילה. כתחנת מצפה נקבעה דירת ר' נחמיה גינזברג ז"ל, משם יכלנו להשקיף על הנעשה ע"י הגבול ומעבר לגבול.

יש לציין, כי על אף הסכנה שבדבר, נרתמו לפעולה גם זקן המשפחה ר' נחמיה ועמו ארבעת בניו: נתן, שמעון, זאב ומרדכי. ביתם־קנם הפך לרשות הרבים יומם ולילה, וכך הצלחנו להעביר קבוצות שלמות של חלוצי פרוסקורוב, קמיניץ, ויניצה, זינקוב, באר ודינוביץ. ביניהם משפחת אהרונוביץ, משה קליינמן ואחרים.

אסטה קצת מן הדרך ואספר ספור אופיני על הדרך של הצלת נפשות. איתרע מזלה של משפחת בלינדר, ונתפסו ע"י הז'נדרמריה, וגורלם נחרץ להישלח חזרה לעבר הגבול,

ובינתיים הם נמצאו במעצר. ד"ר צבי הלר נמצא במסעותיו לארגון העזרה. הזעקנו אותו ומיד הופיע. טיכסנו עמו עצה מה לעשות, לא היתה ברירה אלא להשתמש בתחבולה וחסינותו הפרלמנטרית תעזור.

כנינו ארגז בעל נפח גדול ובו חורים לאורור ונשימה, שכרנו עגלה ובה עגלון בעל כוח ועוז, חיים לנגר ז"ל. בעזרת הטיפה המרה יצאה המשפחה לצרכיה ונכנסה ישר לארגז, בעגלה ישב ד"ר הלר ולצדו הח"מ והמטרה — צ'ורטקוב. כך נצלה משפחה בישראל משמד בטוח.

משפחת יצחק הופריכטר בת 5 נפשות עברה את הגבול ע"מ להמשיך ולהגיע לעיר נמל כדי לחזור לאמריקה, פילדלפיה עיר מגוריהם.

תולדות משפחה זאת: בשנת 1905 הגרו מעיירתם הוסיאטין הרוסית לאמריקה, ולפני פרוץ המלחמה הראשונה באו לראות הורים ומשפחה. פרצה המלחמה והם נשארו תקועים בהוסיאטין הרוסית. עברו עליהם כל תלאות המלחמה, נדודים ורעב ללא מוצא לשוב אי פעם לאמריקה. והנה נפתחה הפרצה ועברו את הגבול. אך איתרע מזלם ונתפסו ע"י המשטרה ע"מ להשלח חזרה לרוסיה. כל העיירה היתה כמרקחה. הם גם קרובי משפחה לרבים מבני העיירה כולל משפחתנו.

נסו כל תחבולה ואין ישועה. וכאן נתאמתה האמרה ישועת ד' כהרף עין. בין לקוחות חנות המכלת שלנו היה גם מפקח המשטרה. תוך כדי קניה מתוך רשימת המצרכים שבידי העוזרת, ספרה לתומה על יום הולדת לגברתה. נועצנו מספר חברים, ביניהם מרדכי הופריכטר, כיום תושב עכו מניצולי ההשמדה, וכן שלמה כץ, אף הוא מן הניצולים, האחיות ברנדס ופולה רטהויזר ורייסברג, כי יש לנצל את המקרה אולי יעזור ד' ונצליח לפדות משפחה ממות בטוח. וכך היה: קנינו מתנה יפה בצרוף משקאות ובאנו לברך את הגב' של שר המשטרה ליום הולדתה. והשתיה כדת. ובינתיים נשכרה עגלה רתומה לשני סוסים כאריות, שר המשטרה שותה, שמחה וחינגה בבית, ועמו חיל המשמר. בינתיים משפחת יצחק הופריכטר נעלמה מן האופק.

ט"ו בשבט תרפ"א. השלג ירד כל היום ללא הפוגות, אך על אף הקור השורר התאספו ילדי בית הספר העברי לחגיגת ט"ו בשבט וקבלת פירות א"י אשר ועדת קרן הקיימת הכינה עבורם. לקראת הערב התכונן הנוער לנשף ט"ו בשבט. הייתי במצב רוח מרומם והתכוננתי לחגיגה. ופתאום באה דפיקה בדלת. אחד מעסקני ההברחה מסר לי פתק ובו שתי מלים בלבד: „חכה ב־9 בערב. השעה קרובה". חפזתי לדרך ולחברי הודעתי לחכות לשובי. החבריא הבינו את הרמיזה בהודעתי וחיכו לי במקום המסומן כל אחד בתפקידו. הלכתי לדרכי, הערב היה קר, אבל שקט שרר בכל היקום. השמים היו מעוננים בחלקם והירח הסתתר והתגלה חליפות, כאילו משחק במחבואים. הדרך היתה קשה. השלג שירד כל היום כסה את כל השבילים ואני סללתי את הדרך עד הגבעה.

התקרבתי לבית קטן מכוסה גג קש, דלת הבית נפתחה והשליח חכה לי. במרחק קטן ממנו עמד על המצפה חברנו אברהם איצי אשר מתפקידו היה לסקור את הסביבה ולהודיע על התרחשויות בלתי נראות מראש. ויטה, אחותי, מתפקידה היה לדאוג לאיכסון הבאים והכנת צידה, אוכל חם ומשקה וכן להשהות לוטשי עין לא רצויים. בחדר בו נכנסתי, היה חם ומחניק. התישבתי על כסא ע"י החלון ושלחתי את מבטי לעבר הנחל שם נמצאו האנשים שנצטויתי לחכות להם. הירח האיר את השטח ובלבי קננה הדאגה כיצד יצליחו לעבור את הגבול לאור ירח כזה. הזמן זחל לאטו ולי נדמה שזה נצח. התיאשתי מהצלחת

פגישה גלילית
של תנועת „גורדוניה"

הפעולה, והנה החלה תנועת ענפי האילנות, רוח נשבה וענן כסה את השמים, אפלה. בנשימה עצורה עקבתי אחר הדמויות שהופיעו על יד האילנות העוטרים את הנחל הקפוא, צללי הדמויות התמזגו עם צללי האילנות, חשתי את התקרבותם יותר מאשר ראיתי. שריקת צופר בדומה לצריחת צפור לילה פלחה את האויר. היתה זו שריקתו של הח' אברהם איצי המודיע להמשיך ונתן אות לדמויות להסתדר בשרשרת בהפרשים של 2 מטר איש מרעהו. וכך התקרבו לבית. לאחר שהאחרון בשורה התקרב לבית, עשיתי תנועה ביד וכולם הסתדרו בשרשרת והלכו אחרי.

אברהם איצי פלס כאמור את הדרך בשריקותיו בהפסקות קטנות ושמש החלוץ העובר לפניהם. עברו סימטאות צדדיות עד לשורות הראשונות של בתים יהודים. בחלון אחד הבתים עמד אחד מחברנו, משה אמריך ופנס בידו, סימן שאפשר להכנס. בבית זה חיכו לנו כל צוות העוזרים. ללא פקודות והוראות ידע כל אחד את תפקידו. כל אחד ידע את מספר החלוצים הנתונים לדאגתו לאיכסון, הזנה והלבשה, כל אחד לפי כתבתו. דפיקה קלה בדלת וזוג חלוצים נתקבל ע"י בעל הבית. הכל נעשה בשקט גמור ובחשכה: אף גפרור אסור להדליק. העבירו ילדים למטות הוריהם על מנת להשכיב במיטות ילדיהם של החלוצים. משפחה דומה לחברתה, כל אחת קימה את הצו של הצלת נפשות בדומיה והבנה. ערב זה, לילה זה, היה שיא של הצלחה. בגמר הפעולה בהתקרבי לביתנו הבחנתי דרך החלון בפני אמי צמודים לזגוגיות החלון, אשר הספיקה בחום נשימתה להפשיר את הקרח המכסה את השמשות. הדאגה לשלום בתה גרשו את התנומה מעיניה, כי טיולי לילה שלי ומטרתם לא היו בשבילה סוד.

אבי קם לעריכת חצות בלי להעלות אור, אמר פרקי תהילים בעל פה. מרוב עייפות לא יכולתי להרדם. חשבתי על האנשים, על עבודתם של העסקנים מעבר לגבול הנתונים בכל רגע להלשנה ולמאסר, אשר ביחס אליהם הסכנה שאנו נתונים בה היא אפסית. וכיצד ידענו כי המועברים הם חלוצים? סימן מוסכם היה בינינו, כי העובר פותח את כותונתו ובו טלאי תפור עם סיסמה מסויימת, ובכל פעם החלפנו את הסימן. באחד מהטלאים הבחנתי ראשי תיבות של משפחתנו, התרגשתי ואמרתי לנפשי: במה זכיתי להנצחת שם משפחתי.

כלום חברי בפעולה, פעולתם פחות מסוכנת מפעולותי? בלילה זה עברו 50 איש בקירוב, והצלחנו להרחיקם בשעות הבוקר הרחק מן הגבול.

הוחלט ע״י ועדת העליה להנציח את יום ט״ו בשבט תרפ״א ע״י ישיבה בצוותא שכל אחד יספר בה על רשמיו.

ועתה נחזור לזכרונותי אני: באחד הימים ואני נמצא בבית ר׳ נחמיה גינזברג ז״ל, עומד על המצפה לראות את המתרחש בגבול וסביב הגבול, והנה תפסה משקפתי מעשה זוועה של חיל משמר פולני, אשר התאכזר לאשה ובמכות אכזריות רצה בכוח להחזירה לעבר הגבול הבולשביסטי. ללא מחשבות רבות לקחתי גורל האשה בידי, התגלגלתי מהגבעה שעמדתי בראשה, ובכוח רב התנפלתי על החיל והפלתיו, וכך נמלטה האשה ותינוקה ומצאה מפלט בטוח. פעולתי זאת הנמהרה הפסיקה לזמן מה את פעולתי הציבורית.

למחרת היום נאסרתי, מפקד המשמר, יהודי מומר, התאכזר אלי מאוד וקרא לי בשמות גנאי של אנטישמי מובהק, והרביץ מכות ללא סוף, ואף עוזריו הוסיפו לבעוט בי ולהכות. וכך טולטלתי מן האחד לשני, וכל אחד נותן בי את אותותיו, פני היו נפוחים מרוב מכות וכל גופי היה פצע אחד. עמדתי להשלח במשמר כבד לבית סוהר מרכזי לחריצת דיני, וכאן שיחק לי מזלי. למפקד היה ידיד בשם ינקל קאנאריק, ספר העיירה. אמי ע״ה התחננה בפני הספר קאנאריק שיעשה מאמץ מיוחד להקלת מאסרי. הספר חיבל תחבולות כיצד לעשות זאת. הקדים מעשה למחשבה ובא לבית המפקד לעשות לו תספורת וגלוח בשעות המוקדמות של הבוקר. תוך כדי שיחה סיפר המפקד לידידו הספר על המקרה של פגיעה בחיל פולני ע״י יהודי, בחור צעיר, ועל המאסר שבו הוא נתון. קאנאריק עשה את עצמו לתמים, כאילו אינו יודע כלום על המקרה ושאל שאלות סביב המקרה ושם האסיר. וכאשר המפקד ביטא את שמי, פרץ קאנאריק בצחוק אדיר, ואמר: את המשוגע הזה אתה מחזיק במאסר? ואתה רוצה גם להעמידו לדין? הרי יעשו אותך לצחוק. „מפקד פולני תפס בחור מטורף ומעמידו לדין בשל מעשה מטורף״.

המפקד שמע לדברי קאנאריק בהקשבה רבה, ואולי נתעוררה בו איזו נימה יהודית, וציווה מיד לשחררני, בתנאי שלא יראה את פני יותר בעיירה. באותו יום יצאתי את העיירה, ולצערי לא יספתי לראותה עוד. עלי להוסיף כיום, לאחר 40 שנה, אני מעריך את דברי קאנאריק וקובע כי דבריו היו נכונים. כי למעשה כזה מסוגל רק מטורף, ואמנם היינו כולנו מטורפים להצלת נפשות.

ועתה דומיה בעיירתי באין קול ואין קשב, הכל מת, העיירה נמחקה ממפת הארץ ויהודיה אינם — אינם.

יתגדל ויתקדש שמיה רבה.

אמי — בריינה בלומה ע"ה

אמי ברינה בלימה נולדה בהוסיאטין בצום גדליהו תרל"ט לאמה בילה ואביה ר' משה חיים הופריכטר ז"ל, סבא משה חיים היה מיתומי גזרת הצבא — חטיפת ילדים לצבא הרוסי, יותר נכון גזרת הנחטפים. בית הורי אמי נחשב לבית אמידים, ביתם פתוח לרנחה לכל נדכא ומר נפש, משלחנם לא ירד הלחם והמלח, הבית תמיד מלא אורחים קרואים ובלתי קרואים והמיחם להכנת התה תמיד בפעולה, אמי ע"ה ירשה מהוריה את התכונה של עזרה לזולת וכך נהגה את ביתה כל ימי חייה, וגם עם עלית המשפחה ארצה לא שנתה ממנהגה, ידעה צער וסבל. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נדדה עם הנודדים הפליטים ועמה משפחה מסועפת, שלוש פעמים חזרה ובנתה עם קנה את ביתה מחדש ושלוש פעמים לקחה את מקל הנדודים ביד. זכתה ובניה ובנותיה אשר עלו ארצה סללו לה את הדרך לקליטה בארץ ולעמוד בראש משפחה מסועפת בונה ונבנית.

לאחר מחלה ממושכת עצמה את עיניה ביום כ"ה אייר תש"ט. זכתה להיות במדינת ישראל שנה ומחצית השנה.

אברהם יצחק

א. י. אביטוב

מינה ברנדס־אברמוב

נולדה בבית הורים הקשורים בעבותות־אהבה לדת ולישראל. אביה, ר׳ שלום, נמנה על בעלי הח״ן שבחסידי הוסיאטין. ואם כי גדלה וחונכה בבית דתי לא הסתגרה בד׳ אמותיה והציצה גם אל יפיפיותו של יפת. מילדות התפתח בה חוש העסקנות ואישיותה בלטה ביחוד בימים שלאחר עליית הבולשביקים. ואמנם לאחר שקומץ יהודים קטן חזר לבנות מחדש את ביתו בהוסיאטין החרבה, ובתוכם משפחת ברנדס, החל שלטון הבולשביקים לרדוף את היהדות ואת הציונים. אז התארגנו באוקראינה קבוצות לעליה לארץ. הגבול בין רוסיה לבין פולין היה סגור לחלוטין. אין יוצא ואין בא. ועל אף סכנות הנפשות העיזה קבוצה קטנה לעזור לעליה ע״י חיפוש דרכים לעבור את הנהר זברוץ׳. המנוח ארזי עבר אז את הגבול כדי לגשור גשר לעליה ואנחנו, קבוצה מחברי צעירי ציון, הושטנו לו ללא ליאות יד עוזרת. מינה היתה בראש העוזרים במתן ציוד, תעודות, בגד חם ובעיקר בהעברת האנשים לעיירה קופיצינצה הקרובה שבה ניהל אז את הפעולה זליג לוביאניקר. הז׳נדרמיה התחקתה אחר עקבותינו ולא אחת היתה צפויה סכנה שהמפעל ייפסק ואנו נישלח לבתי סוהר ללא משפט. אף על פי כן, הודות למסירותה של מינה ניצלנו. ומעשה באשה ותינוקת בידה שעמדה לעבור את הנהר זברוץ׳ וחצי גופה כבר היה במים הקרים. על ידה היה שוטר פולני שהאיץ בה לחזור לעבר הגבול הרוסי והיה מכה אותה מכות קשות. למראה הזוועה נחלצנו, ומבלי לחשוב הרבה התנפלנו — קבוצה של 3 בחורים — על השוטר ופירקנו את נשקו. מינה היתה אתנו והוסיפה אומץ וזירוז, והאשה ותינוקה עברו בשלום את הגבול. אנחנו נאסרנו. מפקד המשטרה, יהודי מומר, איים לירות בנו ללא משפט. אולם בקשרינו והשוחד הרב שנתנו — שוחררנו.

מינה עלתה לארץ ב־1925. מבנה גופה לא התאים לעבודה פיסית והיתה מדריכה. עם היווסד משק הפועלות בצפון ת״א הצטרפה לקבוצת חברים בראשות חנה צ׳יז׳יק להקמת משק עצמי. אח״כ עזרה בהקמת משק הפועלות בטבריה. היתה פעילה במפלגת פועלי ארץ־ישראל. כשחלתה למדה הנהלת חשבונות. עבדה במשרדי ויצ״ו והתבלטה כאישיות. לאחר מלחמת העולם השניה התמסרה לקבלת שרידי ההשמדה ובתוכם בני הוסיאטין. מחלתה הממארת גברה ובכ״ד אלול תשי״ד מתה בירושלים.

במותה נתיתמו בני עיירתה וחבריה מאישיות דגולה ומסורה.

דבורה פריידנטל־לוביאניקר

דורה קראו לה בבית אביה, שהיה רחוק מציונות ומיהדות. משפחת עשירים, חוכרי אחוזות ובעלי אחוזות. חונכה על טהרת ההתבוללות. בפרוץ המלחמה העולמית ניטשו מכפר אחוזתם, טודרוב. דורה הגיעה לוינה. בגימנסיה, שם נפגשה עם חברים ציונים ובהשפעתם התקרבה ליהדות ודבקה בה בכל חום נפשה. חברה ב„השומר הצעיר" ואחת מהעומדים בראש. לומדת בשקידה יוצאת מהכלל עברית והיסטוריה ישראלית.

ב־1918 חזרה לגליציה לבית הוריה בקופיצ'ינצה, וכאן התמסרה לפעולה ציונית־חנוכית רחבה. בהשפעתה נוסדו קבוצות ללמוד עברית והיסטוריה, נוסד קן „השומר הצעיר". והימים ימי אחר המלחמה. בני הנוער שבו מן החזיתות ונפשם ריקה. דורה — במרכז החיים בעיירה. עוזרת לכל נצרך, מארגנת עזרה סוציאלית. אותה שעה מתחילה זריחת „החלוץ" האוקראיני, קבוצת זינקוב, ויניצה, פרוסקורוב, באר. חלק גדול עבר דרך עירנו. והידים מלאות עזרה: למי תעודת מסע ומניעת החזרה לרוסיה, ולמי עזרה סתם. קבוצותיה לעברית ריכזו כמעט את כל הנוער, כולם סרים למשמעתה בכבוד ובהערצה. מקדישה מזמנה גם לסידור קורס לעברית למבוגרים באגודת „צעירי ציון", וכולם לומדים בשקידה, ממי שהיה אובאֶרלויטננט בצבא האוסטרי, עד השוליה של המסגר. דמוקרטית בהליכותיה ובנשמתה, חן אציל היה שפוך על פניה, ועל הכל — שובבותה וצחוקה הטוב. עם כניסת הפולנים לגליציה והמאסרים הראשונים של „השומר הצעיר", החליטה לעלות ובשנת תר"פ הגיעה לארץ, לאחר טלטולים רבים עם ניצני העליה השלישית.

בארץ הצטרפה לקבוצת „השומר הצעיר", עבדה בכביש חיפה־ג'דה, חלתה בקדחת קשה והמשיכה. מאין רפוי מסודר נחלשה, והוכרחה לבסוף לצאת לריפוי לחו"ל. שבה לבית הוריה ואחרי מנוחה קצרה, חודש או חדשיים, חזרה לפעולתה הצבורית. ביזמתה נוסד „החלוץ בעירנו". הקבוצה נשלחה להכשרה לאחד ממכירי אביה.

בתרפ"ה שבה ארצה. לאחר זמן מה באה בקשרי משפחה. והימים ימי משבר בארץ. בעלה (זליג לוביאניקר) מחוסר עבודה והיא לומדת להיות אחות. עובדת חצאי ימים ומפרנסת את המשפחה, ועובדת גם בבית. דירתם — דירת חדר אחד — משמש בית הכנסת אורחים — ומפתם יאכלו ובחדרם ישנו חברים בני עיר וחברי קבוצתה. לא אחת יקרה שדורה שבה עייפה ורצוצה מעבודתה ואין מקום פנוי לשינה והלחם שנשתייר מארוחת הבוקר נאכל ע"י חבר רעב.

בעלת מזג טוב ופשוטה בהליכותיה. גם לאחר שהסתדרו המשיכה בחייה הפשוטים. ראיתיה בפעם האחרונה ביום צאתה לוינה ונהניתי מאור פניה. ידעתי את מחלתה והבעתי דאגה לנסיעתה. השיבה בצחוק: אין דבר, יש לי רצון חזק לחיים, ואשוב לבריאותי.

שנתיים התאבקה עם מלאך המוות ונוצחה. בעיר נכריה, בוינה, הוציאה את נשמתה בטהרה. כשבועיים לפני מותה אמרה לאיש שיחה אשר עמד לשוב ארצה: את ארצי לא אוסיף לראות, אשר בה השארתי את כוחי ואת מרצי. בטיוליך בארץ, אנא, עשה עמדי חסד אחרון — מסור דרישת שלום לחברי ולחברותי בעמק.

יהי זכרה ברוך!

חוה ורדי־לוביאניקר

בפולין — פעילה בגורדוניה. אחר עלותה ארצה פנתה למשק פועלות. משם עברה והצטרפה כחברה לקבוצת שילר. מטעם הקבוצה נשלחה לכפר הנוער בן שמן כאם־בית לקבוצת נוער עולה מגורדוניה. לפולין נשלחה פעמיים ערב מלחמת העולם השניה מטעם בן שמן להעלות נוער מהתנועות החלוציות ארצה. י"ג ממיטב שנותיה הקדישה במוסד זה למיטב פעילותה־יצירתה כמחנכת נערצה. זכרה נצור בליבם של מאות חניכים מהם רבים — בתנועה הקבוצית.

מקדשת אמיתית בתמצית כחה וסולדת מכל סלוף ומגינוני העויות, בלתי מתפשרת עם עקרונותיה ואיש מלחמה במאבקיה. עצמאית בדיעותיה ונועזת בחישוף הפגימות במערכות צבור וביחסי אנוש. נושאת האימהות הגדולה ביחס לכל אדם, באשר הוא אדם וביחס לכל נערה ונער באשר נפתלים הם עם עצמם ועם קשיי החיים.

סלחנית ורכה במגע עם כל יחיד על חולשותיו. שום דבר אנושי אינו זר לבינתה ולשפע אהבתה לקרוב ולרחוק. צופיה הליכות ביתה בחן ובחסד, והבית פתוח לרווחה לעשרות רבות מחניכות והפוקדות אותו לשאוב עצה ולגמול אהדה.

מתיסרת למראה הצללים ויודעת לשמוח בכל ניצוץ של אורה ובכל זיק של קידמה, אש התמיד של אמת ואהבה, — בה מקור כחה כמחנכת דגולה. ידידיה ומוקיריה ובעיקר חניכיה שהיו לה כבנים וכבנות, ישאו את זכרה של חוה בנפשם פנימית כצווי מוסרי העומד מעל לזמן מעל לחיים ולמוות.

שולמית פורת

העתק מתוך אגרת לחנוך של אחוד הקבוצות והקבוצים

יצחק בן משה ויקלר

בפילדלפיה שבארה"ב הלך לעולמו בא׳ ניסן תשי"ח, שבע פעולות ומעשים טובים, ציוני מסור, פועל ומפעיל למען ישראל.

משחר נעוריו דבק בציונות. בעיירת־מולדתו פרובוז׳נה שבגליציה קמה האגודה הראשונה „תיאודור הרצל פאריין", והוא מראשוני מייסדיה. בשנת תרס"ד היטתה אותו יד הגורל עם זרם המגרים לארה"ב וחי אמנם בה, אך רוחו היתה עם הבונים בארץ. בעיר מגוריו היה ידוע כאיש „הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו", קשור בכל נימי נפשו ל„ארבייטער פאַרבאַנד", תוררם ומתרים למוסדות ובפעולה למען הטכניון בחיפה השקיע ל„ארבייטער פארבאנד", תורם ומתרים למוסדות ובפעולה למען הטכניון בחיפה השקיע הרבה מרץ וכספים.

בקום המדינה רצה להגשים את חלום חייו ולעלות לארץ. הדבר לא נסתייע בידו מסיבות משפחתיות. תוך ארבע השנים האחרונות ביקר בארץ שלוש פעמים וסייר בה לארכה ולרחבה. כמה ימים לפני מותו הפתאומי נתקבל מכתב בו הודיע כי מתכונן לבקר ברביעית בארץ.

יהי זכרו ברוך.

א. י. אביטוב

ד״ר יצחק (איזידור) ישפה

רופא ותיק במקצועו, עדין־נפש ואציל־רוח, נוח לבריות ומסור ביותר לחוליו. בכל מקום שעבד כיבדוהו והעריצוהו, וביחוד במקום עבודתו האחרון בראשון־לציון.

נולד ב־1891 בעיירה הוסיאטין בבית יהודי מסורתי אשר שימש בית־ועד ל„לומדים״ במקום. באוירה זו ספג הרבה מן התודעה היהודית אשר הביאתהו לארץ חרף כל היתרונות והנוחות שנתנו לו מקצועו ועבודתו בנכר. הוא התחיל את לימודו ב„חדר״, אך היה גם מהראשונים אשר קיבלו השכלה כללית נרחבת. את הגימנסיה גמר בטרנופול והמשיך בפאקולטה לרפואה שליד האוניברסיטה בלבוב. על אף שיבושי המלחמה הצליח להשתלם במקצועו בדיסלדורף שבגרמניה, חזר לעיר הולדתו, נכנס לעבודה כרופא ורוכש מיד את אהבתם ואמונם של כל אשר באו עמו במגע ובמיוחד של אלה שנהנו מטיפולו המסור. הוא התחבב עד כדי כך, שאחדים מתושבי הכפרים לקחוהו עם משפחתו תחת חסותם, החביאום וכלכלום על חשבונם בכל תקופת שהות הגרמנים בעיירה על אף הסכנה שבדבר. כשנכבשו מקומות אלה על ידי ברית המועצות עקר עם משפחתו לשלזיה התחתית שסופחה לפולין ועם הגל הראשון של העולים האקדמאים עלה עם משפחתו (גם בתו היחידה רופאה וחתנו כלכלן נודע) לארץ ב־1958, התיישב בראשון־לציון ועבד באחת המרפאות של קופ״ח הכללית עד שעבר לפני זמן־מה לגור בחולון.

על אף גילו תיכנן להמשיך בעבודתו (ולו חלקית). והנה בא המות וחטפו לאחר מחלה קצרה, ב־3 באוגוסט בבית החולים „אסף הרופא״. בהלווייתו השתתפו רבים מחוליו ובני־עירו מכל הארץ.

שרה אביטוב (בירנבוים) ז״ל
נפטרה ביום כ״ה אלול תשכ״ד

שרה אביטוב־בירנבוים

ילידת פרובוזנה העיירה שע״י הגבול רוסיה גליציה, גדלה וחונכה ברוח המסורת החרדית. בית הוריה ר׳ פייבל רינגל הי״ד היה פתוח לרווחה לכל נצרך, ובמיוחד לתלמידי הישיבה של הרב הגאון הורוביץ הי״ד. אמה, חיה ז״ל, היתה מפורסמת בפקחותה וחוש מסחרי מפותח, ולא במקרה שמשה בורר יחידי בסכסוכי סחר. אביה ר׳ פיבל היה גבאי נצחי בבית המדרש, 42 שנה רצופות ללא כל ערעור. מאמה ירשה שרה ז״ל את חכמת החיים ותבונת השכל, שרה היתה מחוננת עוד מילדותה חן ושכל טוב. העיירה בדומה לעיירות הסביבה רובה דרובה מאוכלסת חסידים. ברבות הימים התפתחה כאן תנועה ציונית ובראשה תנועת צעירי ציון גורדוניה — וגם שרה ז״ל נמנתה עם חבריה. היא חברה בעבריה, והעברית שגורה בפיה עוד מבית אבא. כאשר נישאה לאברהם יצחק אביטוב (בירנבוים) יבדל לחיים, הוחלט ביניהם להגשים את מטרת חייהם ע״י עליה לארץ ישראל — הלכה למעשה, ואחר החתונה עולה בעלה ע״מ לאחר זמן קצר וסדור ראשון להעלות גם את שרה. עקב המשבר בארץ, חוסר עבודה וכו׳ נדחתה העליה ושרה נפגשה עם בעלה רק לאחר 3 שנות פרידה, בשנת 1927.

שרה הסתגלה מיד לחייה הקשים של צמצום ועבודה קשה שאינה מכניסה די צרכה לפרנסת הבית, עם זאת בית בירנבוים פתוח לרווחה וחברים רבים מוצאים בבית זה פנים צוחקות, סעד ותמיכה. חברי ההגנה זוכרים אותה לטובה כאשר בלילות הארוכים הופיעה היא כמלאך עם קומקום וכוסות וככרות לחם מנה לכל חבר. היא שומרת על הנשק המעט שהיה בסליק.

ומעשה בנשק שהוסתר במטתה בחוליה, והבולשת האנגלית לא העיזה לחפש במיטת אשה חולה. בשנת 1929 נשארה משפחת בירנבוים בין היחידים שלא יצאו את נוה צדק. בגאון נשאה שרה בעול כל משימה שהוטלה עליה.

שרה אינה יודעת בטלה. רוב ימיה עסוקה; כאן תופרת, כאן מטליאה וכאן מיניקה בנה של אשה חברה אשר חלבה נמלט משדיה, שרה אינה יודעת לדחות. תמיד מוכנה לעזרת הזולת.

זכתה ושתי הבנות נישאו ונולדו נכדים נחמדים, והנה גם הבן נשא אשה והתבסס, נחת מכל הצדדים, ופתאום נעקרה באכזריות על סף האושר של סבא וסבתא. זכתה, והשתתפה במסיבה נאה לכב׳ בעלה שיצא לפנסיה במעמד מרובה והערכה כללית, אך הגורל המר לה יומיים לפני יום הולדתה ה־61, נפחה נשמתה ועצמה את עיניהָ לנצח; לצער כל מכיריה מיודעיה והמשפחה הענפה שהקימה במו ידיה ועמלה.

חצר הרבי

האדמו״ר מהוסיאטין ר׳ ישראל פרידמן זצ״ל

האדמו״ר הישיש מהוסיאטין ר׳ ישראל פרידמאן, זקן אדמו״רי הדור נפטר בגיל 92.

האדמו״ר היה בנו של האדמו״ר ר׳ מרדכי שרגא, בנו הצעיר של האדמו״ר המהולל ר׳ ישראל מריז׳ין. נכד אחרון, בן אחרי בן, לריז׳ינאי.

חתנו הוא האדמו״ר ר׳ יעקב מבאהוש.

הלווייה תצא הבוקר ב־9 מרחוב ביאליק 19, לצפת בהתאם לצוואת המנוח מלפני למעלה מעשר שנים שאם לא תהיה אפשרות להביאו למנוחות לירושלים — יובילוהו לצפת.

✶

נסתלקה הדמות התמימה והמופלאה שבין אדמו״רי הדור. במידותיו הגדולות, בפשטותו הטבעית, בבקשת האמת לאין שיעור, באהבת השם, ישראל וארץ־ישראל, — כאחד התמימים הקדמונים. לפני עשרות שנים, בהיותו צעיר לימים, ראו בו אלפי חסידים, הממשיך הנאמן של מורשת תפארת־שבמלכות לבית־ריז׳ין חכם ואציל. גינוני הוד בהליכותיו היומיומיות,

ושואף למלכות בארץ־הקודש. ממריץ אלפי יהודים לעלות לארץ ושמח לכל בשורה טובה הבאה מארצנו. בהשפעתו נעשו חסידי ריז'ין, הפזורים בכל תפוצות הגולה, נאמנים לברית ציון ולבניינה.

עלה לארץ בשנת תרצ"ז מווינה העיר, שם עשה מראשית מלחמת־העולם הראשונה. ואל ביתו אשר בתל־אביב היו באים כל המבקשים את עצתו הצלולה וכל הרוצים ליהנות מזיוו של הצדיק התמים, היה ער מאוד לכל המתרחש בארץ בכלל וביהדות הנאמנה לתורה ולציון בפרט. הרבה להשפיע למען אחדות ישראל ולמען בניין הארץ. שמח שמחה גדולה ועמוקה עם הקמת המדינה. הודה לשם שזכה ליום נשגב זה. בנפלו למשכב וחש כאבים אמר למקורביו: „מכאובי אינם פוגעים בי — העיקר שיהיה טוב לישראל".

אלפי חסידיו ומעריציו בארץ ובגולה יבכו את הסתלקו של הנכד האחרון לבית ריז'ין.

*

כמה צהלה נפשו עם הבשורה על הקמת המדינה. ער היה לכל המתרחש ביישוב ולמרות זיקנתו המופלגת וחולשתו הגופנית ביקש לדעת את הכול ושמח בשמחת היישוב. הרי בשורת הגאולה חלה ביום הולדתו ממש. והנר דעך — ואין מרגוע לנפש. שוב אינו נראה כפוף על ספריו עד שעה מאוחרת בלילה. שוב אין זיו דיוקנו נראה בעד חלון חדרו.

אשרי תמימי דרך. פשטות — זו היתה דרכו. וידועה אימרתו של הצ'ורטקובי השני ביחס אליו:

— האיך מגיעים לפשטותו שלזה!... כמעט במשך ארבעה דורות התהלך עלי אדמות: אבי־סבא, סבא, אב ובנו זכו לחזות מאור פניו ולקבל את ברכתו והדרכתו. רבים חסידיו ומעריציו בכל הארצות ואין זה שום סוד כי מעבר ל„מסך הברזל" רבים חסידיו גם כיום ובסכנת נפשות שומרים הם על הקשר החי לבל ינותק. עצתו — פרי הסתכלות נפשית — מרפא לנפש. כל היוצא מפתח חדרו מנוחם היה יוצא. כי כנים דבריו, מעומק הנפש ואהבת האדם יצאו. כך ראינוהו: חן וחסד לפניו, יראה מתוך אהבת נפש לאין קץ.

בני הדורות ראו בו סמל להתנהגות, כי זו הדרך: אהבה לא"י, לירושלים עיר הקודש. ולא מקרה הוא כי שנותיו האחרונות עשה בא"י: חלק כחלק — בירושלים עיה"ק ובתל־אביב עיר מגוריו.

וכמה מוכתר בנימוסין היה! מבטו חודר ונוח והבעת פניו עדינה, כובש אמרותיו, שקוע כל היום בחדרו ומתיחד עם ספריו, וכשם שלא נראה רבב על בגדו כך שמר על ספריו, בכריכות מהודרות, כל ספר במקומו. דרש סלחנות לכול ואפילו הטרידוהו סלח וחיוך על שפתיו. מורגל בפיו:

— לעולם אל ישכב אדם כל עוד לא עשה חשבון נפשו.

וסלח לכול וביקש מחילה מכול.

בימי מחלתו הקשה והאחרונה עם כל סבלו לא רצה להיות לטורח יתר על המידה באמרו כמעט ביומו האחרון לסועדיו:

— כ'בין דאָך אַ פשוטער קראנקער יוד. זייט מיר מוחל (הלא אני יהודי חולה פשוט. סילחו לי!).

זו דרכו עד הסוף. לאור הנר החמישי של חנוכה תש"ט כבה נרו של הצדיק ומסר נשמתו במלמלו את הפסוק „מלכותך מלכות כל עולמים".

מתוך צוואתו: „אני מחזיק טובה לכם ואני נותן לכם את ברכתי בעבור שהייתם עימי בצוותא שנים רבות ומהונכם אצלתם לי ונתתם לי היכולת להתפרנס בכבוד אני ובני ביתי היקרים יחי׳ ואני מברך את כולכם על החסד שעשיתם עמדי והייתם כרוכים אלי בעבותות אהבה ובע״ה לא הייתי חסר כלום ואני מכיר לכם טובה וה׳ הטוב ישלם לכם בפעלכם ותחי׳ חיים טובים של ברכה ושלום ותשבעו עונג ונחת עם כל יוצאי חלציכם לאורך ימים ושנים תראו במהרה בימינו בשוב ה׳ את שבות עמו ובביאת הגואל משיח צדקנו אמן״.

זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

ספיח

לפני עשרה ימים נסתלק בתל־אביב האדמו״ר מהוסיאטין, ר׳ ישראל פרידמן, שהיה, כידוע, נכדו של ר׳ ישראל מרוז׳ין. זקן מופלג היה, בן תשעים ושתים. ראשיתו בהיות עדיין החסידות בגבורתה וסופו בימי דעיכתה. שלושה דורות היה עונק את גלגלה של החסידות ושמר את משמרתה. — — —

ובקראי בבקרו של יום ששי את הידיעה על פטירתו, זע בי זכר מימי הילדות הרחוקים והתחיל להתנוצץ בצבעים שונים. הוא היה, אם הורשיתי לומר כך, רבה של המשפחה. בפעם הראשונה ננעץ בלבי שם־הקסמים „הרבי מהוסיאטין״ בהיותי בן שבע, כשהביא לי אבא „שמירה״ דמות כתר־כסף אוסטרי, שהרבי אצל את ברכתו עליו. אולם את ארמונו בהוסיאטין, שהיה לשעבר מבצרו של גראף פולני, ואת סדרי „חצרו״, ראיתי זמן־מה

האדמו״ר ר׳ ישראל פרידמן ז״ל בדרכו לכותל המערבי

אחר כך. רבבות מעריצים היו נוהרים אליו לקחת את ברכתו והיו חוזרים לבתיהם שיכורים מהלך־נפש וממראה עינים. השפעה עצומה, שאין לתארה בדברים, היתה קורנת ויוצאת מהוסיאטין על פני קהילות ישראל בפולין עד מלחמת העולם הראשונה, ומביתו בוינה — אחרי אותה מלחמה. ר׳ ישראל פרידמן היה נאמן השושלת הרוז׳ינאית, ושאיפתו של סבו למלכות ישראל עברה אליו ויקדה בו והוא נתן לה, כדרכו, צורה מוחשית יותר. מכאן באה נטיתו „הציונית״, יחסו החיובי לשיבת ציון בימינו. סבורני, שיחס זה היה חם יותר משאפשר היה לו לבוא לידי ביטוי גלוי בתנאים ששררו בזמן ההוא. הגושפנקה של בית הוסיאטין היתה ממשות, הגשמת אורח־חיים. ההפשטה לא נגרסה כאן, אם כי רבים מחסידיו היו בעלי־עיון ובעלי־מוחין. כמדומה לי, ש„אמירת תורה״ לא היתה נהוגה על שולחנו, ועל כל פנים לא היתה עיקר. אבל הליכות הבית היו מסוגננות ומהודרות. פשטות והידור במקום אחד. הן ידועה תשובתו של הריז׳ינאי לאחד שנתפקר. הלה שאל אותו למה הוא מהדר בלבושו כמו ה„דייטשען״; והוא השיב לו: לאמיתו של דבר ההידור הוא מידה ישראלית, אלא שה„דייטשען״ גזלו אותה מאתנו...

מסיבה אחת של חסידים בביתנו נחרתה בזכרוני בכתב אשר לא יימחק.

אזכור: בשנת תרע״ד, היא השנה שבה פרצה מלחמת העולם הראשונה, ואני אז נער כבן תשע. לרגל „הילולא״ אחת נתכנסו בבית אבא חסידי הוסיאטין ועסקו בדברי תורה ובסיפורי נפלאות, כנהוג. פתח הזקן שבהם ואמר:

כשנפטר רבי מרדכי (מוטיל), הוא אביו של רבנו ר׳ ישראל, נתייתמו החסידים ונבוכו הלבבות וצריך היה למצוא רעיא מהימנא; אז הופנו כל העינים אל בנו, שהיה באמת ראוי לכך. ועוד בערכו „שולחן״ ראשון נתכנסו ובאו חסידים בעלי זקנים מכסיפים עם צעירים בלא חתימת זקן. והיו הללו בוכין והללו שמחין. ממש כפי שהיה בימי תחילת הבית השני. הזקנים המופלגים שבדור, שעדיין זכרו את הבית הראשון ואת עבודת הכוהנים והלויים והשכינה שהיתה שרויה בכותל המערבי, משעלו מבבל לארץ־ישראל הרגישו שהוסר הפאר ופנה הזיו, שהיו ממלאים כל פינות הבית הראשון — נשתקעו בעצבות גדולה והחרישו מחמת הכבוד. אולם הצעירים שבדור, שגדלו בין הקוצים של גלות בבל ובתוך הגזירות והרדיפות של מלכות הרשעה, כשבאו לירושלים וראו את העבודה ואת הקרבנות, נהנו מאוד מן החופש ומחידוש בית המקדש ויצאו בתופים ובמחולות ולשמחתם לא היה שיעור. אותה שעה חשדו בהם בזקנים, שטעמם נמר ודעתם נפגמה...

ממש כך אירע כאן. הזקנים, שזכרו את ה„שולחן״ שלו ז״ל ואת התפארת שבקדושה, שהיתה מרחפת על כל הליכותיו — נתמלאו יגון. אולם האברכים, שזה־עתה באו מן הפלפולים ומלימוד ההלכות היבשות בבית המדרש, משטעמו בקצה המזלג את המתיקות ואת הדבקות בצדיק ואת האמונה בו, מיד נצמדו איש אל רעהו ונשתלבו ידיהם ויצאו בריקוד משולהב עד כדי התפשטות הגשמיות, וחששו שמא עצבותם של הזקנים היא סימן לרפיון האמונה והדעת.

באותו מעמד היה חסיד נלהב, זקן מופלג, שחכמתו הבהיקה מעל מצחו והיה רגיל להתעמק בדברים. זה היה בסוכות, בשמחת בית השואבה. לאחר שה„עולם״ נתבסם קצת מן היין האדום האדום, פתח הזקן וסיפר:

הביטו וראו, המצוות המפוארות ביותר הן אלו, שלא הנשמה בלבד אלא אף הגוף מתלבש בהן. לפיכך גבוהה מצות טלית ממצות תפילין, שכן היא מעטפת את רובו של

הגוף. הוא הדין בקיטל, העוטה את עיקר האיברים. אולם מצוות סוכה עולה על כולן, מפני שאל תוכה נכנס היהודי כולו, בכל גופו ונשמתו. הוא נושא, כביכול, את ריחה וצבעה של המצווה והיא מתדבקת בו לגמרי. וכך גם מעלתה של תפילה. לא המלים עיקר, הואיל ואלו אינן אלא כלים גשמיים, בחינת נרתיקים, אלא העיקר הן האנחות, הצעקות, היסורים, שכל מתפלל מכניס אל תוכן מדורי־דורות. אלה מקדשים את המלים הפשוטות ומעלים אותן למדרגת תפילה. האנחה מצמיחה כנפים לתפילה, משמשת לה תריס בפני הכוחות המקטרגים ומבקיעה לה דרך לכסא־הכבוד. מהאי טעמא עולה „כל נדרי", שמליה חילוניות ואינן חודרות לב וכליות, על תפילת „ידיד נפש", שהיא כולה התחטאות לפני הקדוש ברוך הוא והתרפקות על השכינה. היא כאילו חצובה מכסא הכבוד, טהורה כבדולח ורוטטת כמיתרי כינורו של דוד המלך, בעוד ש„כל נדרי" חשובה בזכות ניגונה המרעיד לבבות, שקליפה דקה של מלים ואותיות קורמת עליו. ובחכמה רבה עשו מאורי הגולה, שהקדישו ל„ידיד נפש" מקום מכובד פחות בתפילות מאשר ל„כל נדרי".

הוא הדבר ביחס לצדיקים ורביים. אין הם קרואים מבטן ומלידה להיות מליצי יושר בין ישראל וקודשא ברוך הוא; אולם החסידים מקדשים את ה' בנסיעותיהם, באמונתם, במסירות נפשם ובפתקאותיהם, שבהם הם מגלים את עצמם ומערטלים את עצמם עד הסוף, בדמעות בעיניהם, בהכנותיהם בפרישותם ובטהרת עצמם...

ואני הריני כבר למעלה מבן שמונים — הוסיף החסיד הישיש — הרבה נסעתי בחיי אל הרבי, שפע שמחות ראיתי בין חסידים ואנשי מעשה, אך מעודי לא הרגשתי מין שמחה שכזאת, התלהבות כזאת, אהבת־ישראל שכזאת, טהרת־לבבות שכזאת, כשם שהרגשתי היום. לפיכך אני אומר לכם — הרים הזקן את קולו — התדבקו ברבי הקדוש, צעירים וקשישים, שכן הוא נתקדש בשמחתכם ובזוך התלהבותכם.

חלק גדול מן המסובים פרץ בבכי מתוך לב מלא גיל ורננה.

או־אז קרא הזקן:

הרבי נתקדש גם בדמעות הזולגות מעיניכם!...

ואני, שהייתי כבן תשע, נער חרד וצמא רשמים, בלעתי לא רק את הדברים, אלא גם את להט האוירה שנשתררה ובלבי נקבע מדור מיוחד של הערצה לרבי מהוסיאטין. וכשראיתיו לעתים קרובות באחד מרחובות תל־אביב מטייל מעדנות ואפוף שלוה בלווית מקורב אחד או שנים, מביט הייתי אחריו עד העלמו מן העין. משהו ריתקני אליו. יפי תארו, אצילותו, תמימות אמונתו, אהבת ישראל ואהבת ציון נתמזגו בו מזיגה נאה.

חטיבה של הוי יהודי נסתלקה עמו.

ישראל כהן

אור מופלא

זכורני לפני כמה שנים, בזאת חנוכה, והצדיק יושב בראש השולחן נשען על ידו, מוקף עדת מקורביו, חסידים וסתם יהודים, שבאו להנות מאור פניו ולהסתופף במחיצתו שעה קלה. שרים „מזמור שיר חנוכה" בניגון מסורתי. הצדיק יושב כשפניו משולהבים ואישוני עיניו מאירים באור מזהיר. הפסוקים לובשים צורה מוחשית. הכל אומרים שירה לרבות כתלי הבית. וכשה„בעל מנגן" מגיע לפסוק „ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם" וחוזר

בניגונו העצוב והמרטיט את נימי הלב: „ואני אמרתי בשלווי בל אמוט לעולם" — באותה שעה נדמה שהעולם לא יתמוטט לעולם.

זוכרני את העיירה הוסיאטין על הנהר זברוץ ואת „חצרו" המפואר של הרבי, כשהמוני חסידיו נוהרים אליו. חסידי הוסיאטין ידועים היו במסירותם לרבם. חסיד הוסיאטין רגלו לא תדרוך על מפתן של רבי אחר. לא איכפת להם שרבם אינו אומר „תורה" כדרך שאר הצדיקים, הוא בעצמו תורה. כי אין לך תנועה ודיבור שאינו מורה על יחוד שמו.

לכל חג ומועד היו באים חסידים ואנשי מעשה, רבנים ואדמורים מכל הסביבה הקרובה והרחוקה של גליציה המזרחית. כן באו הרבה חסידים מרוסיה — פודוליה ובסרביה שחרפו את נפשם ועברו את הגבול בלי רשיון בכדי לזכות ב„שלום עליכם". בכל פנה ישבו חבורות, בתוכן „בני עליה", שתו „לחיים" וספרו סיפורים החל „מהבעש"ט", המגיד זי"ע וגומר בתפארת ישראל מרוזין ו„הזקן" זי"ע. המילים היו ספורות, נאמרו בשם אומרם בלי חסיר ויתיר ואפילו בלי שנוי במבטא. זה היה בהוסיאטין שלפני מלחמת העולם הראשונה. בפרוץ המלחמה העתיק הרבי את מושבו לעבר עיר המלוכה, וינה, ברחוב צדדי ושקט, בטורנגסה, שם קבע מושבו. בשבתות ויומא דפגרא נהרו אליו פליטי המלחמה חסידי הצדיק, ביניהם חסידים ותיקים, שישבו בצוותא אצל „הזקן" זי"ע. בסעודה שלישית שעת רעווה דרעוין, אפלולית שוררת בחדר. אינם רואים את הצדיק; רק שומעין כשהוא פוזם את נגונו הידוע של זקנו הריזיני. והניגון המלא דביקות וכיסופין מתפשט ומתמזג עם הצללים, צללי שבת המלכה ההולכים ונעלמים. וכאילו הוא מושך בניגונו ומתאמץ לספוג לתוכו ולהציל מה שאפשר יותר מקדושת השבת. וכבר התפללת והבדלת ופנית לעסקיך והניגון הנפלא אינו מרפה ממך ואינו מש מזכרונך גם במשך ימי החול...

בית הוסיאטין השתתף תמיד באופן פעיל בעבודתה של תנועת המזרחי, הרבי זצ"ל בעצמו היה אוהד של תנועת המזרחי וער לכל המתרחש סביב לישוב א"י ובנינה. בארץ המשיך בשיטה זו וזכה לראות בהקמת מדינת ישראל. זצוק"ל.

י. ת.

ארחות חיים

א. פשטות

בני עלייה מעטים הם שיש להם הבנה לפשוט ולפשטות, להבין את העומק ואת המרומם שבפשטות. המבין ומתבשם מן הפשטות סימן יפה לו: סימן הוא לו שהוא אדם לא פשוט.

מרן האדמו"ר ר' ישראל זצ"ל מהוסיאטין היה כולל פשטות במהותו. פשטות בארחות חייו, בהבעה שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו, בדיבור, בתפלה, בלימוד, בשיחה ובסיפור עם הנמלכים בו והשואלים בעצתו. וכך היתה באמת דרכו של אחד הגדולים מממשיכי ארחות חייו של הבעש"ט ז"ל.

מספרים על הר"ן מברסלב, נכדו של הבעש"ט ז"ל, ...„שהיה אוהב מאוד את העבודות הפשוטות של סתם בני אדם האנשים הפשוטים, הכשרים... והיה מקפיד וכועס מאוד על מי שהוא חכם בעיניו ואינו מתאמץ לזמר זמירות בשבת ובמוצאי שבת ושאר עבודות פשוטות, כי עיקר היהדות הוא בפשיטות ובתמימות גמורה, בלי חכמות"... (ליקוטי מהר"ן, תנינא, ס' ק"ד — דפוס ירושלים תרצ"ו).

ומתוך התבוננות לאורחות חייו של מרן הרה"צ ס"ק זצ"ל מבפנים ומבחוץ, לפשטותם

ולהצנע לכתם, אנו מבינים את הדברים הדקים מן הדקים... „לפעמים צדיק האמת איש פשוט ממש, שמתנהג עצמו בדרכי הפשטות ואינו מגלה שום תורה ועוסק בשיחת חולין וכיוצא בו... ומוכרח הצדיק הגדול לירד וליפול לתוך פשיטות ולהיות איש פשוט ממש איזה עת, כי על ידי זה הוא מחיה את כל הפשוטים״... (ליקוטי מהר״ן, תנינא, סימן ע״ח).

אבל הדבקים במרן אדמו״ר זצ״ל לא היו אנשים פשוטים כלל וכלל. חסידי הוסיאטין הם מן המובחרים של חסידי בית רוז׳ין. דוקא בין חסידי הוסיאטין, שמעטו להגיד שם תורה בפומבי, היו הרבה גדולי תורה, בעלי מוחות ומדרגה, בקיאים גדולים שבצינעא עמלו ויגעו הרבה בהשתלמות בתורה ויראה, במדות ומעשים. ובין ותיקי חסידי הוסיאטין היו לא מעטים שהיו בקיאים בעל פה בכל פירוש אור החיים על התורה, העמוק והרחב בנגלה ונסתר, בהלכה ואגדה.

הפשטות והצנע לכת של מרן הרה״צ זצ״ל שנחל מאביו האדמו״ר הזקן ר׳ מרדכי שרגא זצ״ל, לקחו את לבם של מלאים וגדושים בתורה ויראה, משכו גדולים בתורה ובמעשים. הן הביאו אותם להוסיאטין, עיירה שעל הגבול הקודם שבין אוסטריה ורוסיה, כדי ללמוד ולשאוב שם תורה ועבודת ה׳ תמימה ואורחות חיים צנועים ושלמים.

ב. השולחנות

מנהגו של מרן סבא קדישא זצ״ל, שנחל מאביו האדמו״ר הזקן זצ״ל, היה שלא לומר דברי תורה בשלחנות שערך לפני קהל עדתו שבאו להסתופף בצילו לחזות בנועם קדשו בשבתות, מועדים וימי הילולא. אך שתיקה וקול דממה דקה יישמע.

את דברי ר׳ שמעון באבות פ״ג „שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משולחנו של מקום״ קיימו שם על ידי שירה וזמרה בסעודה. וסמך לזה שהתורה נקראת זמירות יש למצוא בפסיקתא רבתי, פרשת החודש, פי״א: ...„עת הזמיר הגיע, הגיע זמנה של תורה שתינתן, עזי וזמרת יה, אמר רב ביבי זמירות היו לי חוקיך״...

מימות הבעש״ט ז״ל ותלמידיו ותלמידי תלמידיו בהנהגת עדת ה׳ נהגו לשיר ניגון בכל סעודה שסעדו עם הדבקים בהם. ועד היום נשתמרו כמה מן הניגונים של זמירות לשבת של המגיד הגדול ר׳ דובער ז״ל ממזריטש, בנו ר׳ אברהם המלאך ונכדו הרה״צ ר״י מרוזין ז״ל. את הניגון הזה נהגו לשיר בשולחן בנו אדמו״ר הזקן זצ״ל מהוסיאטין ואחריו בנו מרן אדמו״ר זצ״ל.

ג. בלשון המדוברת

מרן סבא קדישא אדמו״ר זצ״ל המעיט עד כמה שאפשר להשתמש בדבריו ושיחותיו בביטויים הלקוחים מלשון הקודש. ובזה הלך בעקבות אביו אדמו״ר הזקן זצ״ל. לכאורה יש לומר שמפני קדושת לשון הקודש המעיט להשתמש בפתגמיה ובביטוייה השזורים באידיש המדוברת. אולם אין הדבר מסתבר כך. הרי דברים של חול מותר לאמרן בלשון הקודש אפילו בבית המרחץ (ע׳ שבת מ׳), ומלבד זה המדבר בלשון הקודש, ובזה כלולים פתגמים וביטויים עבריים השזורים בלשונות אחרות, מובטח לו שהוא בן עולם הבא (ירושלמי שבת).

אלא גם הנוהג הזה מקורו בנימוק של פשטות והתחבאות אל הכלים. וכן אתה מוצא בליקוטי מהר״ן, סימן קי״ח, הוא מיעץ... „כשלומד איזה דבר טוב לפרש הדבר בלשון אשכנז שמבין״... יתר על כן הוא אומר שם „עיקר התפילה היא דבקות להש״י והיה

טוב יותר להתפלל בלשון לעז שמדברים בו, כי כשמתפללים בלשון שמדברים בו, אזי הלב סמוך ודבוק מאוד בדברי התפילה, ויכול לדבק עצמו ביותר להש״י, אך כבר תיקנו לנו אנשי כנסת הגדולה סדר התפילה, ע״כ אנו חייבים להתפלל בלשון הקודש״...

ר׳ לוי יצחק, רבה של ברדיטשב, ז״ל, סניגורן של ישראל לפני אבינו שבשמים, היה נוהג לשיר כמה שירים מופלאים באידיש. בהם הביע השתפכות נפשו והגות לבו. ידועים כמה משיריו של ר׳ לוי יצחק ז״ל ששר אותם באידיש כגון: ההקדמה שלו לקדיש לפני נעילה של יום הכיפורים המזעזעת את הלב ואת הנשמה, „א דוד׳לה״ ועוד.

אפילו היודעים והלומדים בלשון הקודש הרגישו בכח ההבעה הנפשית בלשון אידיש הרגילה והשגורה בפיהם. הם הרגישו כי בה יוכלו לבטא את כל רגשות לבם, לשפוך שיח ולהביע לפני אבינו שבשמים את כל משאלותיהם ותחנוניהם; ומפני זה חיברו כמה תפלות ותחנונים באידיש. ויש יסוד ומקור לדבר בהלכה. אמרו כי תפלה נאמרת בכל לשון, דתפלה רחמי היא, כל היכא דבעי מצלו (סוטה ל״ג, ע״א וע׳ טוש״ע או״ח ס׳ ק״ב, ס״ד).

חמשים ושלש שנים ניהג מרן אדמו״ר זצ״ל את עדת צאן מרעיתו. נתקיים בו הכתוב: למען יאריכון ימיך על האדמה. כחצי שנה לפני הסתלקותו זכה לראות את הפלא הגדול של תקומת מלכות ישראל המחודשת. ימי חייו, המקפלים תקופה שלימה של תורה, יראה ומדות של חסידות הוסיאטין שיצרה גוון מיוחד בחסידות בית רוזין, עברו את גבול התשעים.

הרב מרדכי פוגלמאן

לבית ריז׳ין

במורד רחוב אלנבי, הפונה לעבר הים, היו רואים ישיש נמוך־קומה לבוש בפשטות ובנקיון רב, פוסע מעדנות לרוח היום. נותן עיניו בעוברים ושבים, מציץ בחלונות ראווה, וחוזר אל רחובו, כשאגב הליכה מוציא עיתון־ערב מכיסו וקורא בו קריאה מרפרפת. מועטים מבין המון הזורם בקטע־עיר סואן זה ידעו, שהיהודי המתנהג בנוהג כאחד האזרחים, ללא כל חייץ בינו לבין אחרים, הוא נסיך מפואר

אלה שידעוהו היו מלווים אותו במבטי־חיבה, ובקורת־רוח רבה, שבתוכנו, בעיר ישראל הזוהרת, מתהלך שריד לפרק גדול בחסידות — פרק של רחבות, של המשכת שושלת־מלכות בגלות; מתהלך איש אשר באורח־חייו הטבעי ביטא את שאיפת השאיפות: קידוש היומיום על מעשיו השכיחים. הוא היה מדבר כאחד האנשים, ללא רמזים וסודות וייחודים; היה מתלבש כאחד האנשים, ללא הבלטה יתירה של האיצטלה, ורק הקפיד שלא יהיה רבב על כלי העטיפה; היה אוכל ושותה, ומתעניין בכל צרור העניינים שמעסיק אדם מהיישוב; בכל ארחותיו לא היה מהמיוחד בשטח החיצוני, ובאי־הבלטה זו גדולתו האישית. שכן חותם־האמת המוחלט, שהיה חתום על כל תנועה ותנועה משלו, היא שמרתו מפני אבק מלאכותיות, מפני כל מה שעלול להתפרש כפוזה. ואין קשה יותר מלחיות חיי־אמת. אם אדם מדבר דבר אמת אף בענייני חולין־שבחולין — הוא חי חיי־קדושה. אם אדם עושה מעשים גדולים וקטנים, מתוך כוונה תמה וישרה, ללא פנייה כלשהי, — הוא חי חיי־קדושה. אל מדרגה זו הגיע האדמו״ר מהוסיאטין, שנסתלק בשיבה עמוקה לפני ימים ספורים.

הוא היה מאותם האדמו״רים שלא אמרו תורה ולא כתבו תורה. בשעת עריכת השולחן שררה דממה. זו הדממה הטהורה־העמוקה, שעליה דרש סבו, ר׳ ישראל מריז׳ין, את הכתוב: „מזבח אדמה תעשה לי? — הקדוש ברוך הוא מבקש מזבח של דממה, מלשון „אדמה״; „ואם מזבח אדמה תעשה לי״ — הקדוש ברוך הוא מזבח מאותיות הנקראות אבנים, מדיבורים — „לא תבנה אותו גזית״: אל תיפה ותסתת ותקציע אותם, כי בדיבור יפה יש מהתהדרות והתנאות. דיבור אמת הוא טבעי, ללא דפוסים מלאכותיים. ולכן בשעת עריכת השולחן — הדממה, שבה משיחה את הנפש כמות שהיא, ללא חציצות עשויות בידי אדם. „מה הפירוש אומרים תורה? חייב אדם לטרוח שכל מעשיו יהיו תורה״, — מימרה זו של רבי מאפיינת את אלה שראו את נקודת הכובד בההנהגה היומיומית. בהליכות של האדמו״ר, הליכות רגילות ובו בזמן מזוקקות מכל העמדת פנים וזיוף וכדומה. אמירת תורה, כתיבת ספרים, — מוח טוב ושקידה עושים את המלאכה; ואילו לנשום, לחשוב, לדבר ולעשות על פי מידת האמת, — כל אלה דורשים מתיחות מוסרית בלתי פוסקת.

הוא השפיע בחייו היומיומיים הרגילים, בזה שלא עשה חייץ בינו לבין העולם, והגביה את מעשיו בטהרתם הפנימית והחיצונית. „הוא השפיע" — לסבר את האוזן, אך לא כיוון להשפיע, אלא עשה מה שעשה מתוך תמימות טבעית. וההשפעה באה מאליה. מסתבר שגדלות אישית מתוך דממה, ללא קול בדיבור ובכתב, אינה ניכרת להמונות־עם. ההמון רואה את הבליטה, את הצבעים הקורעים עין, ואינו רואה את הטוהר הנפשי הצנוע לפנים־ולפנים, בתוך מעשים רגילים שברגילים. אך המרגישים נדבקו בו, ישבו ליד שולחנו, הסתכלו בתנועותיו, שמעו את שתיקתו, וראו את דיבוריו המעטים והצלולים.

אהבת השם, אהבת ישראל וארץ ישראל — בגבורת בראשית. לא כאידיאולוגיה, לא כהתלקחות רגשית, אלא כמציאות יומיומית. כאוויר לנשימה. מכאן התביעה הבלתי פוסקת לאחדות ישראל ולבניין הארץ. ומכאן השאיפה לקוממיות ישראלית בארצנו. ספירת תפארת־שבמלכות — בה היתה שרוייה ריז׳ין — קירבה ממילא את בניה לגאולת ישראל ולבניין ארץ הקודש. בכיפת הזהב שבמרכבת־הזהב של הריז׳ינאי דלקו הכיסופים לחיים יהודיים ממלכתיים. בהדגשת שושלת היוחסין הרתוקה לכסא בן־ישי — אותה המגמה. בקבלת תעודת אזרח טורקית על ידי הריז׳ינאי — כדי להיות אזרח ירושלים — החתירה לגאולה טבעית. מורשה זו עברה מדור לדור. והאדמו״רים לבית ריז׳ין היו תמיד קרובים קירבה נפשית לארץ ישראל, ההוסיאטיני חי את הצמיחה הכללית של הארץ. התעניין בערנות במדיניות ובחקלאות ובתחומי־עשייה אחרים. ראה בארציות גילוי השם. ראה חתירה למלכות בכל מעשה טוב הנעשה בארץ־הקודש. וכל זה הביע בפשטות רבה, ללא טויית רעיונות וללא התרגשות יתירה. כי הוא היה נתון למעשה כל הימים בספירה עילאה זו.

אדם ארוג מאריג משובח הוא יקר המציאות. ובתקופה של סטאנדארטיות, כשאדם אחד דומה למשנהו, וודאי שאישים אלה, בני־עלייה, מכניסים חגיגיות בחיינו. אינך חייב לשמוע מהם חידושים. אינך חייב לקרוא דברים מבריקים מפרי עטם. דמויותיהם השלימות, ללא קרעים וללא אבק רחוב, כובשות ומרעננות. הישיש הנפלא הזה היה מאותו סוג בני־עלייה, שקשה למצוא אותם בדורנו. אצלו הגיע צלם־אלוקים שבאדם לידי שליטה גמורה. ודווקא במעשים היומיומיים הרגילים ביותר.

ובליל ההסתלקות, כשגופו היה מוטל על הרצפה עטוף טלית, שמעת בביתו בכי חרישי של חסידים וותיקים, שהכירו את הישיש וחשו בתפארת האדם שנגנזה.

שי״ן

אמרות האדמו״ר מהוסיאטין

(—) סיג לחכמה שתיקה — נשאלת השאלה: החכמה עצמה מה היא? — ס׳זאָל גאָר נישט ארן. לקבל הכל מתוך אהבה. כל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

(—) אַז ס׳איז נישט ווי מ׳וויל, דאַרף מען וועלן ווי ס׳איז. אם אין הענין מסתדר בהתאם לרצונך, השלם עם העובדה.

(—) שירת הים כתובה אריח על גבי לבנה בריבוי החֵלק מן הכתוב, שכן אבותינו ז״ל ראו על הים יותר מן הנביאים, ככתוב: „זה אלי ואנוהו", שהראו עליו כביכול באצבע והגיעו להשגה גבוהה מאוד, כי המקומות החלקים עלו על הכתוב (זיי זענען געקומען צו אַזאַ השגה, אַז דאָס נישט דערזאָגטע איז געוועזן גרעסער ווי דאָס געזאָגטע).

האדמו"ר בלוית
ר' יחזקאל בירנבוים
בטיול ברחובות ת"א

(—) השיבנו אבינו לתורתך — לכלל כל התורה כולה ואיך? ובמה? וקרבנו מלכנו לעבודתך — עבודה זו תפלה, והכוונה, שנזכה להתפלל בכל כוחנו וכוונותינו ואז ממילא יתקיים — והחזירנו בתשובה שלימה לפניך — שלימות קיום כל התורה בכוח הבטחת המאמר „הבא ליטהר מסייעין אותו". ועתה נתיישבו כל הדקדוקים ונתאחדו שני הכתובים „שובה אלי אלי ואשובה אליכם" וגם „השיבנו ד' אליך ונשובה" — **אב הרחמים יעזרנו** על דבר כבוד שמו ותתברך לשוב אליו בלבב שלם.

(—) „קרח שפיקח היה מה ראה לשטות זו? עינו הטעתו". הרי יש לאדם שתי עינים ולמה כתוב עינו לשון יחיד? אלא עיקר הטעם שאדם נברא בשתי עינים, הוא כדי שיראה בעין אחת את גדלות הבורא ית' ובשניה יראה את שפלות עצמו, קרח שמנושאי הארון היה ורואה ברוח הקדש בודאי שאדם גדול היה, ועינו האחת היטיבה לראות גדלות הבורא ית' אלא שעינו השניה הטעתו, שמתוך שראה שלשלת גדולה יוצאת הימנו לא ראה שפלות בעצמו כלל. ולפי שהיתה רוחו גבוהה, מתיישב היטב לשון משה רבנו בתפילתו „אלקי הרוחות"...

(—) אהיה מרוצה, אם ביאת המשיח תחול בדור שכולו חייב. תימה: הייתכן? אלא בדרך משל: שני ידידים שלא נפגשו זה בזה עידן ועידנים, שואל אחד בשלום חברו. ובכן אם מצבו החמרי של אחד בטוב, הרי הוא עונה: ב"ה איני ראוי לניסיו של

השי״ת. אבל אם חלילה להיפך, תשובתו היא: מה חטאי ומה פשעי שלוקיתי כל כך. הרי מי שטוב לו, מוצא את עצמו חייב וזה שרע לו, מוצא את עצמו זכאי. לכן רצוני שיהי זה דור שכולו חייב, שמצב כלל ישראל יהיה בטוב, כי מצבנו כיום מחוסר פרנסה ודאגת הכלל הרי זה דור שכולו זכאי. מוטב איפוא שיהיה טוב בשפע רב לכלל ישראל הן בחומר והן ברוח.

(—) איתא בספרים שבימי חנוכה, מאיר בכל יום מידה אחת מן שלוש עשרה מדות הרחמים, כסדרן, עד שביום השמיני שנקרא זאת חנוכה מאיר מידת „נוצר חסד״, שהוא השמינית. נוצר חסד משמע איתערותא דלעילא בחינת וחנותי את אשר אחון, אף על פי שאינו הוגן וכדאי בברכה זאת, וזהו נוצר חסד, נוצר בהיפוך האותיות רצון כדאיתא בספרים — סובל ומתייחד עם הסוררים ומעלים עין מחטאם ונותן בה רוח חיים ולב טהור לשוב אליו באמת. ובזה תיקנו בתפילה, וידע כל פעול כי אתה פעלתו וכו׳ ויאמר כל אשר נשמה באפו, ככתוב ויפח באפו נשמת חיים... ופירוש הרמב״ן ז״ל כל הנופח — מתוכו ומעצמותו נופח, שזהו ענין חלק אלוקי ממעל — ד׳ אלוקי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה. וזה כל תקוותנו שיתקיים במהרה בימינו, והיתה לד׳ המלוכה ויהיה ד׳ אחד ושמו אחד.

האדמו״ר מהוסיאטין ר׳ יעקב פרידמן זצ״ל

ר׳ ישראל מריז׳ין שגור היה בפיו: משאעלה לארץ ישראל ישאלוני מדוע באת הנה בלי היהודים שלך. כיוון שלא איכשר דורו לעלייה אף הוא נשאר בגלות. אך מימרה זו היתה צוואה לבניו ולבני בניו להכשיר יהודים לעלות לארץ ולהתנחל בה. נכדו, ר׳ יצחק מבוהוש, השפיע על חסידיו לעלות ומהם שהקימו מושבות בגליל העליון. בנו ונינו של הריז׳ינאי, ר׳ יעקב, האדמו״ר מבוהוש והוסיאטין, היה כל ימיו צופה לישועה ומשתתף בפועל ממש בתנועת־ציון. בשבתו בגולה היה פעיל בהסתדרות המזרחי, השתתף באסיפות ופירסם מאמרים ומכתבים בשבחה של הציונות הדתית המגשימה. ומשהיהודים שלו עלו בהמוניהם אף הוא עלה עמהם, התיישב במרכז היישוב החדש ותמך תמיכה רבת ההשראה בכל עשייה של בניין הארץ וביסוס המדינה, כבוד השם ותורתו, כבודם ואחדותם של ישראל. הוא ראה במזרחי תנועה המעלה יהודים לארץ ומכשירה את הארץ לקליטתם. תנועה של תורה, ישראל וארץ ישראל. הילכך היה נאמן לה כל ימיו. בחברותו במזרחי קיים גדול אדמו״רי ריז׳ין בדור צוואת הסב. העלו יהודים ועלו עמהם יחד.

הריז׳ינאי אמר, שיחסן אמיתי הוא בשל אבותיו הקדושים ובשל בניו הקדושים. בו דולקים אורותיהם של אבות סגוליים והוא מוצא לו מחסה באור החוזר של בניו ובני־בניו. מכאן שנכדי ריז׳ין הם בו בזמן גם בחינת אבות. האדמו״ר מהוסיאטין היה שומר מורשת השליחות של הבית, פסע במסילת אבות, איתני עולם, ובו בפרק היה בעל חותם של אישיות עצמאית. גדול בתורה. בקי בכל חדרי תורת הנגלה והנסתר. ידע לשונות ונהירים היו לו שטחים נרחבים בהוויות העולם. לן בארבע אמות של הלכה, חסידות ועבודה ואופקו הרחב הקיף עניינים מרובים. למד מחותנו, הרבי הזקן מהוסיאטין, שבצילו חסה חמישים שנה ומעלה, דרכי עבודת השם והנהגת ישראל. הוסיף משלו בינה לעתים, הסתכלות בעומק מאורעות ההווה בישראל ועירנות לעולם ומלואו. מפעם לפעם אמר „תורות״, גם כתב מאמרים ואגרות. הדברים מובעים בשלווה נפשית, במשפטים מהוקצעים, בהבאת

מימרה בשם „הסבא מריז׳ין״, ותוכנם רצוף כיסופי גאולה ומעשי ישועה: יתגדל ויתקדש שמו של הקדוש־ברוך־הוא, יורם כבודם של ישראל וארצו ויהיו מחשבותינו ומעשינו תפארת למקום ולבריות.

אהבת השם, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל היו אצלו בחינת אוויר נשימה. לכן חי בכל מהותו עלילות הימים, ברוח ובחומר, של כלל ישראל ושל ר׳ ישראל. והכול באמונה ובתפיסה עניינית, בתמימות וברוחב דעה. כחותנו וכאבותיו קידש מחשבתו מקודש העשייה היומיומית. היה משוחח שיחות ענייניות, צלולות ללא רמזים וסודות וייחודים; היה נותן דעתו לכל העניינים המעסיקים אדם מהיישוב; היה מייעץ בעניינים ברוב ידיעה וחכמה, כעומד בתוך החיים, ועם זה היה מיוחד במידת האמת שהיתה טבועה בכל דיבוריו ואורחותיו. מידת האמת במעשים היומיומיים הרגילים ביותר, אין קשה ממנה ואין גדולה ממנה. ביושר זה הנשקף מכל תנועת אצבע וקמט מצח, ניד עפעף וברק מבט, כל שכן מכל דיבור והנהגה, הוא צלם־אלוקים באדם במלוא ארשתו.

כאבותיו הצדיקים לבית ריז׳ין אף צדקתו היתה מכונסת לפני ולפנים, כשמלבר מיעוט תנועה, מיעוט רעש, גם מיעוט דיבור והוא בחינת רק שפתיו נעות. כל מלה מדודה ושקולה. כל משפט כולל תוכן רב. בימי הילולא של אבותיו, בחגים ובהזדמנויות מיוחדות היה אומר תורה לפני השולחן. דברי הלכה וחסידות כרוכים יחד. בשיחותיו התגלתה בקיאותו המופלאה בתלמוד בבלי וירושלמי, זוהר וספרי קבלה וחסידות ומחקר. התגלו הגיוני והסברתו הצחה, כאחד מגדולי התורה והחסידות בדורנו. הוא ידע בעל פה ש״ס ופוסקים ואוצרות קבלה וחסידות. והדברים היו סדורים, ברורים ועמוקים. אך אורו העיקרי כשל מלכות בית ריז׳ין — הדוגמה האישית. מופת של הנהגה. הליכותיו של המגיד

ממזריטש, ראש המשפחה, עוברות מדור דור לכל פרטיהן ודיקדוקיהן. זוהי החסידות החיה מהמבוע הראשון. האדמו"ר מהוסיאטין הגשים אותה במחשבתו, בדיבורו, בכל מעשה ממעשיו בקודש ובחול.

השלווה החיצונית נשתמרה בכל המצבים. שיווי המשקל בתכונה, מידת הבית, כיוון כל הליכותיו. בשעת שמחה כבשעת צער. ואילו מבפנים כולו דבקות בבורא עולם ובמידותיו, כולו טהרה וקדושה שניבטו מדמות דיוקנו הקורנת, מנועם שיחו והילוכו, מההידור והפשטות, מהזדהותו המוחלטת עם המדינה והתפתחותה בחומר וברוח, מתפילותיו, שקידתו והנהגותיו בימות החול ובשבתות ומועדות. הוא היה ציוני במפורש, ברעיון ובמעשה. אמיתו שקנה אותה במחשבה טבולה בתמצית אהבת ישראל וארץ ישראל, אמרה לו ליתן את ידו לתנועת הציונות הדתית.

נסתלקה דמות סגולה יחידה במינה בתורתה וצדקתה, טוהרה וקדושתה, שכל חייה הגשמה של החסידות בשיאה, החסידות באישיה המופלאים ביותר. בן מלכות בית ריז'ין וגדולה של תורה וחסידות. תנצב"ה.

ביום החמשה עשר בשבט תרצ"ו צהלה ושמחה עדת החסידים לכל גווניה, עת קבלו את פניו של הסבא קדישא ר' ישראל זצוק"ל מהוסיאטין וחתנו הגאון ר' יעקב, המסור לציון בכל לב ונפש, ראש המזרחי בווינה. שנים רבות התהלך ר' ישראל זצ"ל, בתל־אביב ונסך בטחון ואמונה בלב מעריציו וחסידיו, ואף הרחוקים מתנועת החסידות ראו בו נצר ושרש לגזע גדול ומיוחס בישראל. מי בתל־אביב לא ידע את מקום משכנם של השנים, הזקן וחתנו? שאחד מאציל מכבודו וזהרו למשנהו. תורת הנגלה והנסתר חברו יחד, 54 שנים היו השנים דבוקים ואף ליום אחד לא נפרדו. אחד משלים את השני.

ביום כ"ח כסלו תש"ט לאור הנר החמישי כבה האור ברחוב ביאליק 19 מקום משכן הרבי, עם הסתלקותו של זקן האדמורי"ם בעולם ר' ישראל זצ"ל מהוסיאטין, ראש משפחת האדמו"רים לבית ריז'ין, אשר כולם היו כפופים לו מתוך רצון וכבוד לזקן המשפחה הדגול, הטוב והמיטיב, אשר דרכו פשטות ותמימות. המשפחה ועדת החסידים התאוששו עם הסכמת חתנו הגאון הגדול רבי יעקב להמשיך ולכהן כאדמו"ר לבית הוסיאטין. האיר האור מחדש, התורה חזרה לאכסניתה שלה, גדולי תורה הם מבאי ביתו, וחסידים אף לא מבית ריז'ין באו לשמוע תורותיו־הברקותיו, שבהן נתגלתה בקיאותו בש"ס ופוסקים על כל נושאי כליהם. מרכז שיחותיו נסב תמיד על חיבת ציון ונאמנות למדינה. הוא היה נאמן בית המזרחי לפי מקור נתינתו. הפרוגרמה שלו — בנין ארץ ישראל על יסוד מדיני ומעשי, ידיעת העברית, למוד התורה וקיומה, עבודת האדמה ויגיעת כפיים. אצלו היתה שלמות בכל ולא היה רבב על בגדו. כלפי חוץ נראה שלוו, אולם פעם התבטא: „גם עלי עברה כוס היגונים, הרבה נרדפתי על ידי המקנאים וחמתם שתיתי לרויה...".

עם ראשית השתקעותו בארץ הביע את רחשי לבו לאחר סיור קצר בארץ: „עינינו רואות כי במשך זמן קצר ולמרות כל הנסיונות הקשים עלה בידי אחינו היקרים, העובדים על הררי ציון ועמקיה להפוך ארץ ציה ושממה למטעי כרם ולגני עדנים, והדברים גלויים וידועים. רעיון ישוב ארץ ישראל הוא רעיון קדוש לנו ועל כל איש מישראל להשתדל בהרחבתו".

בכל ענין שנכנס בו היה כמעין המתגבר. מימיו לא מש מאהלה של תורה. עתותיו קבועות לכל ותמיד חס על זמנו שמא לא השלים פרק יומו, אף בין מנחה למעריב היה משלים פרק למוד, מקדים לקום ומאחר לשכב.

בית הוסיאטין עם כל השלווה החיצונית, היתה ספוגת צער, אסונות על גבי אסונות פקדו את הבית הזה — במשך 43 השנים האחרונות. חרבן ביתם בהוסיאטין, העקירה לווינה בימי המלחמה, המעצר כנתין זר וצרות המשפחה לרוב; גם עם קבלת עול האדמו״רות עברו עליו לבטים קשים תוך שבעת ימי האבל, להיות למנהיגם של עדה גדולה. היו חששות שמא ינתק מאהלה של תורה אשר כל הגיגו בה. מותו של חתנו גדול התורה, הרב בוימנגר ז״ל שבר אותו לגמרי, והנה נתבקש גם הוא לישיבה של מעלה, לאחר מחלה קצרה אשר כלנו ציפינו והתפללנו להבראתו, נלקח ארון הקודש ביום מר ונמהר, י״ח בחשון תשי״ז. נשברנו ושוכלנו כולנו כל רואי פניו, חסידיו ומעריציו, עם הסתלקותו של אדמו״ר הרב הצדיק ר׳ יעקב פרידמן, בנו של האדמו״ר הצדיק רבי יצחק זצ״ל חובב ציון הנודע מבאהוש.

שלושה הם האדמורי״ם המפורסמים לבית ריז׳ין, אשר העלו את ציון בראש שמחתם ועשו זאת בריש גלי; האדמו״ר מדרוהוביץ׳ אשר מקום מנוחתו בירושלים, רבנו הקדוש, הנפטר הגדול ויבדל לחיים ארוכים ר׳ שלמניו פרידמאן מסדיגורה. כולם נרדפו בשל ציוניותם וחבתם לישראל ולציון. וידועה אמרתו של ר׳ ישראלניו זצוק״ל מצ׳ורטקוב: למה אתם רודפים אותם? ביחוסי אבות אינם נופלים מכם, בתורה ודאי עולים עליכם ונוסף לכך המה חובבים גדולים של ארץ הבחירה. הניחו להם, אדרבא יעשו ויפעלו למען ישוב ארץ ישראל! רבנו ידע גם להשיב מלחמה שערה בהגנה על ציון ובניה ואף לחם את מלחמת הציונות בשפות לועז, ידועים מאמריו הציוניים הנלהבים שפרסם ב„מורגן־צייטונג״ הווינאי, בוועידת קרן היסוד הראשונה שנתקיימה בלונדון בשנת 1920 השתתף בה כציר המזרחי ובא במגע עם גדולי מנהיגי הציונות.

„השלחן״ — בחמשה עשר בשבט תרצ״ז — שנת עליתו של האדמו״ר

עם הסתלקותו נגדעה חסידות הוסיאטין. פאר־ענף לחסידי בית ריז׳ין. מסורת תפארת של למעלה מ־105 שנה חסידות כזו, אשר גנזה בתוכה תמימות ואמונת אמת, דרך של הליכות נועם ופשטות. הרוצה לדעת ולהבין דרכו בחיים של אדמו״ר זצוק״ל יקרא בעיון רב פסקא אחת שבצוואתו:

„ולבני יצחק אני מיעץ לקרא את המשנה בעדויות פרק ה׳ משנה ו׳ — עקביא בן מהללאל״.

נשארה גנזה יקרת ערך בכתובים, בנגלה ובנסתר ואשרי האדם והחבורה אשר יקחו עליה את הטורח הגדול להביאה לידיעת הרבים.

גאולה נסית וגאולה טבעית

פסח, שנת תרפ״ד. ליל־„סדר״ בקבוצת שותלי־הטאבאק של אנשי תורה ועבודה על הר כנען. מנורת־נפט מאירה בצניעות את הצריף. אמירת „הגדה״ ושירה, סעודה וריקוד, ומימרות שונות וסיפור עלייתם לארץ ישראל. שנתיים ימים הם נמצאים בארץ, אבל בליל עמוק זה מן הראוי לתאר את מסעם מאוקריינה עקובת־הדמים עד מרומי הר כנען. קם אחד מהם ומתחיל לספר איך הם, פרחי חסידים, עמדו במוצאי מלחמת־עולם הראשונה בתוך הסערה שהתחוללה ברוסיה. סיסמאות קומוניסטיות כובשות המונות. הנוער היהודי חלקו נגרף בזרם הקומוניזם וחלקו כרת ברית עם חזון ציון. אלו ואלו פרשו מחיי תורה. הנאמנים המועטים נשארו הם, בנים לחסידי ריז׳ין, שקלטו בלבם את מאור התורה והחסידות והוא שהציל אותם מהזרמים החילוניים השוטפים־קוצפים ברחוב. אבל התסיסה העצומה לשינויים חברותיים עשתה את שלה. היא עוררה בקרבם את הרצון להגשים את הערכים הדתיים־חברותיים של היהדות ולעשותם יסוד לחייהם המשותפים בארץ ישראל. אחרי מסע גדוש־הרפתקאות הגיעו לחופי הארץ ועלו על רכס מרוכסי הר כנען אשר בגליל העליון.

חסידי ריז׳ין דרכם להעלות מימרות רבותיהם מעניין היום. חזר אחד מהם על דברי הריז׳ינאי בליל־ה„סדר״, כשהגיע לכתוב בהגדה: „שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו״: יבוא זמן ועמי־עולם, לרבות הטובים שבהם, ישטמו אותנו וירצו להפטר מישראל, ויגרשו אותם מארצותיהם. משונה הדבר, מפליא ומוזר, אמר הרבי: עם מפוזר ונדכה, ובכל זאת אינו רוצה להשתחרר מרצונו הטוב, אלא מוכרחים לגרשו מגלויותיו. אנו יושבים ומצפים לגאולה ניסית, לביאת משיח צדקנו, אבל גאולה טבעית עולה על גאולה ניסית. שבעת ימים היה מסרב משה לילך בשליחות המקום כדי לגאול את ישראל ממצרים, מה טעמו של דבר? משום שגאולת מצרים היתה עתידה להיות בדרך הנס, ומשה רצה בגאולה טבעית. אם מתרחשים אצלנו מעשי נסים מנכים לנו מזכויותינו; אם אנו נגאלים בכוחות עצמנו, בעליית גוף־ונשמה, שום תקלה אין בכוחה לעצור בעדנו. ישראל עם קדושים חייבים לגאול את עצמם ממעצורים פנימיים, להתקרב אל הגאולה, בחינת „קרבה אל נפשי גאלה״; יש לרצות במלוא הרצייה והגאולה בוא־תבוא.

משסיים החבר את המימרה, יד חיבקה כתף, זרוע נשתלבה בזרוע, עינים נעצמו וריקוד־דבקות של חלוצים הרעיד את אדמת הר כנען, כששירם חוזר ונשנה בקצב בלתי פוסק: „שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו... שלא אחד בלבד... אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם״.

מלכות בית ריז׳ין

רבי ישראל מריז׳ין, נכדו של המגיד ממזריטש, הוא אב שושלת מפוארת בחסידות, שהסתעפה לבתים הרבה וממשיכה עד היום את האצולה הרוחנית בישראל. בחוצות ירושלים ותל־אביב פוגשים את האדמו״רים לבית ריז׳ין, יהודים זיוותניים ומעודנים, שנקיון חיצוני־פנימי עולה מכל דיבור מדיבוריהם, פסיעה מפסיעותיהם ותנועה מתנועותיהם. עם שהותו בעיירה גלותית קטנה קומתו של ר׳ ישראל היתה זקופה כנסיך וראשו היה מורם לעטרת בית דוד. בין אם נכונה הגירסה, שביקש להקים את הסמכות של נשיא וראש־גולה במזרח אירופה; בין אם נכונה הגירסה, שמשוכנע היה, שלביתו רב־היוחסין נועד הייעוד של „ויצא חוטר מגזע ישי״, -- בטחון של נוצר לגדולה היה בו, הכרה בשליחות שמסרו לו אבותיו ונאמנות לה בארחות חיים. יחסן מהו? — הוא שאל והשיב: כשאדם מזכך את עצמו נדלקים בו כל האורות של אבותיו הסגוליים. הוא ראה את עצמו ממשיך גדלותו של סבו, המגיד ר׳ דב בר ממזריטש, ולמעלה בקודש עד מלכי בית דוד. בין האדמו״רים הראשונים היה הוא אולי היחיד שתפס בכל עמקו את המושג של מלך. שלב עליון, שהכל כפופים לו ואימתו על כולם. אם בגלות אינה קיימת מלכות ישראל, הרי סמכותה הטבעית לא חדלה מלהתקיים. הראוי לה בזכות יחוסו וסגולותיו הוא בחינת „מלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו״. מכאן גינוני־מלכות של הריז׳ינאי. מצנפת זהב ואבנט כסף משובץ אבני־חן וגלימת משי צחורה ומרכבה רתומה לארבעה סוסים ומקהלת כלי זמר בארמונו. גילויים חיצוניים לרחבות פנימית, שפורצת לה דרך משלה, בלתי מובנת כל כך, אך ביסודה רצופים כיסופים להחזיר עטרה ליושנה: מלכות ישראל, ירושלים עיר הקודש, בית הבחירה.

אביו, האדמו״ר, ר׳ שלום־שכנא, כבר החל לסלול דרך זו. נתן דעתו לדירה נאה, לכלים נאים ולשאר דברים המרחיבים את הדעת. כשאחד מרבותיו הזהירו ואמר: אתה צועד על חודה של חרב! — השיב במשל התרנגולת שדגרה ביצים של ברווזה והיא מסתכלת ברעדה איך אפרוחיה שטים במים, והם משיבים לקריאותיה: אל תבהלי, אמא, אנו במקום חיותנו. ברחבות זו ביטא שאיפותיו הטבעיות. ו„צדיק באמונתו יחיה״, — באמונתו בכוחותיו העצמיים. והוא האמין ביכולתו. הבן, ר׳ ישראל, הניף את השאיפה וקנה לה היקף ורום. על אדמת־נכר, ללא צל־שלטון, התחיל למלוך והטיל אימתו, אימת מלך, על יהודים פשוטים כעל גדולי־הדור. כולם עמדו לפניו בכבוד רב ולא העיזו לערער על התנהגותו, בחינת: „כל המעיז פניו במלך כאילו מעיז פניו בשכינה״. משנשאל על־שום־מה בחר בדרך של תפארת חיצונית, תשובתו היתה: חכמה וענווה תואמות הן, כידוע, ואם־כן נשאלת השאלה: מדוע נשתכח משה בעניוותו ולא בחכמתו ואילו שלמה נשתכח בחכמתו ולא בעניוותו? אלא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, בעוד שרב שמחל על כבודו — כבודו מחול. משה, רבן־של־ישראל, רשאי למחול על כבודו; ואילו שלמה, מלך־של־ישראל, אינו רשאי למחול על כבודו. כבוד הבית המיוחס, החשוב כבית מלכות, מחייב הליכות של הוד והדר. הליכות מלך. מעשה וגזרו גזירות קשות על ישראל. ציווה הרבי מאפטא, בעל „אוהב ישראל״, על יהודי דורו, שירבו בבכי ובצום כדי להעביר את רוע הגזירה. בו בזמן ציווה ר׳ ישראל למנגניו לנגן מדי ערב בערב מנגינות עריבות. ויהודים מדוכדכים, רועדים מפחד, היו מצטופפים לפני ביתו ומאזינים לנגינה ויוצאים בריקוד של שמחה. הגיע הדבר לאזני בעל „אוהב ישראל״, אמר: הריז׳ינאי מחייב פסוק מפורש

בתורה: „וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני השם אלוקיכם". עיני שניהם היו מכוונות כלפי מעלה: אחד בצום והשני, בן־חורין אף בגלות, באמצעות מלחמה כנגד האויב בתרועת חצוצרה. וכשאדמו"ר נודע בא ואמר, שהוא נצר למלכות בית דוד ו„קמט" בראשו שבו מתיישב הכתר, העיר לו הריז'ינאי: כל המסוגל לשים את הספודיק למראשותיו ולישון על הספסל אינו מיוצאי בן ישי. תורשת מלכות ניכרת בתנועה הקלה ביותר.

ר' ששת סגי־נהור, מחכמי הגמרא, יצא להקביל פני מלך והכיר את בוראו לפני הדממה שהשתררה אחרי הרעש. כי לא ברעש־המלך, לא באש־המלך, בקול דממה דקה־המלך. ר' ישראל ביכר את הדממה על הדיבור. זו הדממה ליד ה„שולחן", המדברת בשפתה, שפת־אצילים, ודקי־האזנה מקשיבים לה בקשב רב. „מזבח אדמה תעשו לי" — המזבח הרצוי ביותר הוא מזבח דממה". מימרה ריז'ינאית זו אומרת, שדממה עמוקה המאפשרת פגישה פנימית בין הרבי לחסידיו ליד ה„שולחן", השפעתה רבה לאין שיעור מדיבור מלוא חריפות ובקיאות, שסותם לפעמים את צינורות־ההשפעה. משל לאדם שהוריד גרזן לבקע עץ והגרזן נתקע באדמה. הצדיק מכוון בדיבורו ללב ולנפש שומעיו ובסופו־של־דבר הם מקבלים את ברק החריפות בלבד ולא את המהות. לכן עדיפה הדממה, שעל ידה, מתקשרים חסידים לרבם קשר של מהות. הוא הדין בתפילה. עבודה של אש־להבה־משדועכת האש הריהי משאירה אפר קר בלבד, בעוד שעבודה ללא התלהבות פורצת, ללא צעקות ותנועות גוף, אלא שליווה, מלבר ולהוטה מלגוו, חומה משתמר כל הימים. אימת מלכות מטילה דממה. זהו היחס הנאצל בין אדם לקונו ובין אזרח למלכו.

אימת מלכות מחייבת הידור רב. בבגד, בתשמישי מצווה, בכלי־בית, בהליכות, בחינת „זה אלי ואנווהו". הריז'ינאי היה מצווה על חסידיו לשלוח אליו את בניהם, שילמדו בחצרו איך להתלבש ואיך לדבר ואיך לפסוע ואיך להתייחס לעצמם ולזולת. רצה לראות דור נאה בהליכותיו ובנימוסיו. דור בני־מלכים.

אך מבעד הברק החיצוני, שהיה מכוון להרבות כבוד ישראל, להטה הקרבתו עד כלות־הנפש לעבודת השם. „אדם כי יקריב מכם קרבן", — פירש הריז'ינאי: ראוי להקרא אדם רק ההוא המקריב עצמו כליל להשם. ההקרבה נעשתה על ידו בלא המהפכנות של קוצק, בלא „הפקרות של קדושה", אבל בתמצית דם הנפש, באצילות דקה שבדקה. השאיפה היתה זיכוך־אחרי־זיכוך, החדרת אור גם במחשך החומר. הוא המשיל עבודת השם מתוך מסירות נפש למהלך על פני חבל מתוח על פני תהום ומטה את גופו לכל עבר כדי לשמור על שיווי משקל. עטוף כלי עטיפה יקרים, מוקף עושר ופאר, משופע כלי זהב וכסף, ויוצא בדרך במרכבה הדורה, — לא פסק מלהתהלך על פני חבל מתוח על פני תהום. מחשבתו המבהיקה מגלה הסתכלותו המעמיקה בחיות הבריאה, כיסופיו להתפשט מגשמיות וליהפך כולו רוח ונפש. הרב מאפטא, בעל „אוהב ישראל", הזקן בין צדיקי דורו, התכופף פעם אחת, הרים את אבנטו של הריז'ינאי, חגרו למתניו ואמר: הנני מגולל ספר תורה חי. הוא ראה בהפכיו, בפאר החיצוני ובלהט הפנימי, חזון מושלם אחד: מסירות על כבוד השם וכבוד ישראל. מצנפת הזהב אינה סותרת עבודה בכל הישות, אלא משלימה אותה: ממלאית שליחותה לכבוד מלך הכבוד.

השואף למלכות מחובר ממילא לכנסת ישראל ולארץ ישראל. משטר־הצארים ברוסיה רדפו, חבשו בכלא, מפני שחש באי־השלמתו של הריז'נאי עם גלות ושעבוד מלכויות, פניו היו מכוונות לנגד ירושלים. הקים בית כנסת מפואר בעיר שבין החומות וקיבל

בשעתו תעודת אזרח טורקית, — להיות אזרח ירושלים. היה טוען שהגאולה קרובה, וככל שיתרבו יסורים היא תחיש את בואה. אף אמר: אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים והגאולה תבוא בעזרת ממלכות עולם. כאיש מלכות במהות כאב יסורי ישראל בגולה וצערה של שכינה בגולה וציפה יום יום לגאולה ולישועה.

מאה שנה ושנתיים עברו מיום פטירתו. מלכות ישראל קמה. ובה מתהלכים צאצאיו, האצילים לבית ריז׳ין, שמתוך דממתם בוקעת התפילה לגאולת ישראל השלימה.

הרבי הזקן מהוסיאטין זצ״ל

לפני חמש עשרה שנה בערך עלה לארץ האדמו״ר ר׳ ישראל מהוסיאטין, שאביו ר׳ מרדכי־שרגא היה בן זקוניו של הריז׳ינאי. תושבי תל־אביב היו רואים לפרקים את הזקן המופלא פוסע מעדנות לרוח היום, מתערב בעוברים ושבים, וכולו שופע שמחה שזכה להתיישב בארץ הקודש. האדמו״ר, נכד ישר, בן אחרי בן, לר׳ ישראל מריז׳ין, ביטא באורח חייו את קידוש העשייה היומיומית. היה משוחח כאחד האנשים, ללא רמזים וסודות וייחודים; היה מתלבש כאחד האנשים, ללא הבלטה יתירה של האיצטלה, ורק הקפיד שלא יהיה רבב על בגדו; היה מתעניין בכל צרור הענינים שמעסיקים אדם מהיישוב. בפשטות זו היתה גנוזה גדולתו האישית. אמת מוחלטת, חתומה בכל תנועה מתנועותיו, היא שייחדה את מקומו בין תמימים קדמונים. אין קשה יותר מלחיות חיים של אמת. כשאדם נאמן לאמיתו אף בעסקי חולין — הוא חי חיי־קודש; כשאדם עושה מעשים גדולים וקטנים, מתוך כוונה תמה וישרה, ללא פנייה כלשהי, — הוא חי חיי־קודש. אל מדרגה זו הגיע האדמו״ר מהוסיאטין.

האדמו״ר ר׳ ישראל בלוויית בן־אחיו ר׳ משה׳ניו בתחנת הרכבת בעיר קרקוב

הוא לא היה מגיד תורה לפני „השולחן" ולא כתב חידושים בהלכה ובחסידות. דממה טהורה עמוקה בקעה ממנו בכל עוזה. היא היתה משיחה מנפש אל נפש, מלהיבה ומלמדת דרכי התנהגות. „מה הפירוש אומרים תורה? חייב אדם לטרוח שכל מעשיו יהיו תורה", — מימרה זו של רבי נודע מאפיינת את דעת אלה הרואים את העיקר בהליכותיו של האדמו"ר. לכאורה הליכות רגילות ובו בזמן בלתי רגילות כל עיקר. אמירת תורה, כתיבת ספרים, מוח חריף ושקידה עושים את המלאכה. ואילו לנשום, לחשוב, לדבר ולעשות במידת האמת, זוהי מדרגה שיחידי־סגולה בלבד זוכים לה. הרבי מהוסיאטין השפיע בחייו היומיומיים הרגילים, בהעלאת מעשיו לטוהר חיצוני פנימי גבוה. „הוא השפיע" — לסבר את האוזן, שהרי לא כיוון להשפיע, אלא עשה הכול בתמימות טבעית. ההשפעה באה מאליה. גדלות אישית טבולה בדממה, ללא קול בדיבור וללא אות בכתב, אינה נתפסת על ידי פשוטי־אדם. אך חסידים בעלי מדרגה דבקו בו, הסבו אל שולחנו, הסתכלו בהליכותיו, שמעו את שתיקתו וראו את דיבוריו המעטים, הברורים והעמוקים. התנהגותו היתה תורה: כל ניע־זיע בקמטי מצחו, הביעו הרגשה פנימית; עמידתו שעות שלימות ללא תנועה קלה בתפילת שמונה עשרה של ימים נוראים — עמידת הוד בפני מלכי־המלכים; ישיבתו בסוכה, היסבו בליל הסדר, כשכולו התפשטות־גשמיות מרוב שמחה ובו בזמן כבוש מלבר; אמירתו „סבא, זכרונו לברכה", היתה אמירה של דביקות רוח ברוח, של יניקה מהשרשים עד התום; ההידור והנקיון, בכול, מפני „שבנים למקום ראויים להיות נאים", כדברי קדמונים; הגשמה תמימה ושלימה של תורת אבותיו הקדושים, אבות לתנועת החסידות.

אהבת השם, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל בגבורת בראשית. לא כאידיאולוגיה, לא כהתלקחות רגשות, אלא כאוויר לנשימה. מכאן תביעתו התמידית לאחדות ישראל ולבניין הארץ; מכאן השאיפה לשיבת ישראל אל נווהו. „יעשה הקדוש ברוך הוא למען שמו; אין זה לכבוד המקום שישראל נמצאים בשפל המדרגה", — היה רגיל לומר מפעם לפעם. הוא חי בכל הווייתו את הצמיחה וההתפתחות של היישוב. התעניין במדיניות, בתעשייה ובחקלאות, בכל מעשה בניין. כל־שכן שחי את הגילויים הרוחניים וטרח לראות את האור בכל תופעה. והכול בפשטות שאין לה דוגמה. צלם־אלוקים באדם הגיע אצלו לידי הבעה מלאה, ובמעשים היומיומיים הרגילים ביותר. סמוך לפטירתו, כשגברו כאביה, אמר: „מכאובי אינם פוגעים בי, העיקר שיהיה טוב ליהודים". הלך לעולמו בכסליו תש"ט.

השושלת נמשכת

הרב ר' יעקב־פרידמן, אדמו"ר בוהוש־הוסיאטין, ממלא מקום חותנו, הוא נכדו של ר' שלום יוסף, בנו הבכור של הריז'ינאי. אביו היה מגדולי האדמו"רים בדורו, הריהו ר' יצחק מבוהוש, שבהשפעתו עלו יהודים לארץ והקימו מושבות בגליל העליון. אהבת ארץ־ישראל, מורשת הבית, הגיעה לשיאה בדמותו של הרבי ר' יעקב, שכל ימיו צופה לישועת ישראל ומשתתף בפועל בתנועת ציון. בשבתו בגולת ווינה, בירת אוסטריה, היה פעיל בהסתדרות המזרחי, פירסם מכתבים למען הציונות הדתית והקרנות הציוניות; ומיום עלותו ארצה ממשיך את תמיכתו רבת ההשראה בכל עשייה של כבוד השם, כבודם ואחדותם של ישראל ובניין המדינה.

גדול בתורה, בנגלה ונסתר. עוסק כל ימיו בלימוד ובעבודת השם. בקי בהוויות־עולם ושומע כמה לשונות. חכם ויועץ. שומר מורשת השליחות של הבית, פוסע במסילתם

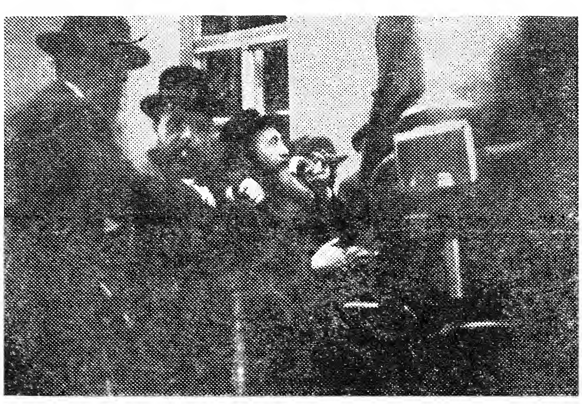
של אבותיו. איתני־עולם, ובו בזמן הוא כולו עצמאי בדעה ובהנהגה, מתוך גדלות בתורה ובמידות. למד מחותנו, האדמו"ר ר' ישראל מהוסיאטין, שבצילו חסה חמישים שנה ומעלה, דרכי עבודת השם והנהגת ישראל. הוסיף משלו אמירת „תורות" מפרק לפרק, שבהן משתקפים טוהר המחשבה וזוך הניב. השיחות מובעות בשלווה, בחריזת משפטים מהוקצעים, בהבאת מימרה בשם „הסבא מריז'ין", ותוכנן רצוף כיסופים לתכלית הגאולה: יתגדל ויתקדש שמו של הקדוש ברוך הוא בעולם, יורם כבוד ישראל ויהיו מעשינו תפארת למקום ולאדם.

חותנו לא היה משמיע שיחות לפני ה„שולחן" — אורו הגנוז היה מתבטא בניד עפעף, בקמט צח, בתנועת אצבע, בגווני עור פנים, שחסידים ותיקים היו יורדים לעומק כוונותיהם וקובעים לפיהם את הנהגותיהם. ואילו הוא משמיע דברי חסידות, שצד נגלה בהם וצד נסתר בהם: חסידים וותיקים תופסים את הרמזים, שכוללים דעות והוראות בעסקי הפרט ועסקי הכלל. ההשפעה העיקרית היא הדוגמה. אחד מאבות החסידות אמר: הייתי נוסע אל הרבי לא לשמוע דברי תורה אלא לראות איך הוא מקשר שרוכי נעליו. ריז'ין היא בעיקרה מופת של הנהגה. הליכותיו של המגיד ממזריטש, ראש המשפחה, גדול תלמידיו של הבעש"ט ומפרשו, עוברות מדור לדור בכל פרטיהן ודיקדוקיהן. זוהי החסידות החיה ממקורה הראשון. הרבי מגשים אותה במחשבתו, בדיבורו, בכל מעשה ממעשיו בקודש ובחול.

השלווה החיצונית, נחלת אישי־היחס, נשמרת בכל המצבים. שיווי־משקל המאוזן בתכונה הוא מידת הבית המפואר. כל תנועה שקולה ומדודה. איש המעלה שולט בעצמו, מכוון ומדריך כל רציותיו ומידותיו. בשעת שמחה כבשעת צער המסגרת נשארת במקומה. אך הבוחנים בהליכות רואים משהו מהדביקות הפנימית בבורא־עולם. זו המבוטאת במבט עין, בדרך הליכה וישיבה, בחגיגיות הנסוכה בכל שרטוטי הפנים. ההווייה היומיומית, בחינת חולין על טהרת הקודש; התפילות וההנהגות בשבתות ובמועדות; האור הקורן בפנים ביום ההילולא של הריז'ינאי, כאילו נפגש עם הסבא החי ומשוחח עמו על דרכים בתורה ובחסידות; הגדולה הטבעית ותוך כדי כך הענווה הטבעית; הנימוסים המלוטשים, ההידור החיצוני ועם זה הפשטות הגדולה בהליכות, — כל אלו הן מידות הנקנות בזכות אבות, בהכרת הייעוד של הנהגה, בעבודה מתמדת בתורה וחסידות.

בליל הסדר הריהו מיסב הסבה של מלכות בראש שולחן. גלימת משי צחורה, שטריימל, כרי קטיפה מרפדים את כסאו, כס תפארת, פניו מאירים ומבטיו מפיקים כיסופי גאולה. בני־הבית, גם אורחים, מקיפים את השולחן, ומאזינים לאמירתו את ההגדה בניגון הריז'ינאי, שהוא כולו כלות הנפש לגאולת הגוף והנפש של הפרט ושל כלל ישראל.

דונ"ש

ממדותיו של ר׳ יעקב פרידמן

כשאדם גדול נפטר והולך מאתנו עלינו לשאול את עצמנו: במה היה כוחו גדול, באיזו מידה מיוחדת הצטיין ומה עלינו לעשות כדי למלאות עד כמה שאפשר את אשר יחסר לנו בהעדרו. כי אם לא נעשה זאת הרי כל הבכיות וההספדים הם לשוא וללא תועלת והם רק כמין הדרן לסיום מסכתא, שאחריו עוברים לסדר היום מבלי התרשמות מיוחדת הדורשת מעשים מיוחדים.

לדובב שפתותיו של איש גדול בהלכו מאתנו הוא מתפקידם של הנשארים והפעולה התועלתית לזה היא לתרגם את אשר ראינו ואת אשר למדנו ממנו לשפת המעשים.

לא אספר על מעלותיו הטבעיות הגדולות והבלתי שכיחות שנתחונן בהן. נודע למכביר הזכרון הבלתי שכיח שלו, מה שקרא ולמד פעם אחת ידע כבר בעל פה. אבל זאת היא מתנת אלקים, שלא כל אחד ואחד זוכה לה. במה שכל אחד ואחד יכול לזכות הן המדות טובות והנעלות של הנפטר הגדול, שעל אחת מהן, כאמור, אשוחח קצת.

בתורת משה אנו מוצאים את הדרך איך להיות ליהודי תמים ושלם. בתהלים אנו מוצאים אותו כבר בשלימותו ותמימותו ובמידות מיוחדות שמצטיין בהן.

הנפטר הגדול התאים למתואר בפרק ק״א בתהלים.

במשך למעלה מארבעים שנה היינו קרובים גם קירבה נפשית והיו לי הזדמנויות רבות מאוד לראותו בהתקוממותו נגד השקר, הצביעות ועושה סטים ורמיה.

נפשו הזדעזעה בהרגישו ברגש דק מן הדק בתיאום בלתי מדוייק במקצת של הלב והפה. אם רצו לדעת הפירוש המדוייק של „עשה סטים שנאתי אותו״ היו צריכים לראות אותו כשנדמה היה לו, שמי שהוא סוטה במקצת במעשיו מן הדרך הנכונה שהאמינו שהוא הולך בה.

בדרך הארוכה של למעלה מארבעים שנה, שהלכנו יחד בעבודה משותפת, מקודם בהסתדרות ישוב ארץ ישראל מיסודו של האדמו״ר מדרוהוביץ זצ״ל, שהתמזגה אחר כך במזרחי, היתה לי הזדמנות מספיקה להתבונן בו ולראותו בגדולתו ותפארתו, בטוהר נפשו וההתאמה המלאה של מחשבה, לב ופה.

„סור מרע ועשה טוב״ — בהסרת הרע ראה תנאי מוקדם לעשיית הטוב. אין טוב ורע יכולים לשמש בערבוביה. כשם שאי אפשר לבנות בנין על יסוד רעוע כך אי אפשר לעשות את הטוב בשלימותו שמתחתיו יסוד רעוע של צביעות ומחשבות מקולקלות.

כשם שמאכל רע ומקולקל מעורר בחילה וגועל נפש, כך עורר אצלו התנגדות ובחילה נפשית גבה עיניים, רחב לבב, עושה רמיה ודובר שקרים.

אישיותו הנהדרה התבטאה בשמירה מדוייקת על האמת, הצדק והיושר והשתוות המלאה של המחשבה, הדיבור והמעשה כשעל הכל מרחפת חכמה יתירה, השכל ודעת.

אישיות גדולה, רחבת האופקים, סורה באהלה של תורה וחודרת במבטה החד לתוך שאלות החיים השוטפים ומתמצא בהן עד כדי למצוא פתרון לרבות מהן.

אכן הלך ואיננו ואין לנו תמורתו.

זכר צדיק לברכה.

הרב שלמה פרידמאן מסאדיגורה

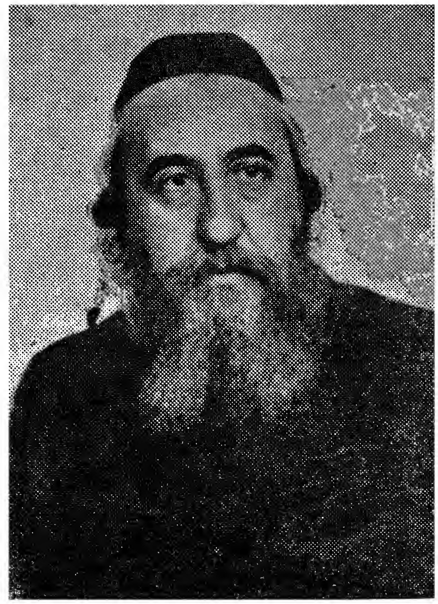
ר׳ נחומני׳ זצ״ל

נולד בהוסיאטין ביום ח״י טבת לשנת תר״מ לאביו הרה״צ מוה״ר שלום יוסף זצוק״ל, אחיו הצעיר של הסבא קדישא מהוסיאטין ר׳ ישראל זצוק״ל.

בשנת תרנ״ח נשא לאשה את בת דודו מרת חוה ע״ה בתו של הצדיק ר׳ ישראל מהוסיאטין.

בשנת תרצ״ז כאשר עלה חותנו האדמו״ר ר׳ ישראל מהוסיאטין לארץ ישראל נשאר הוא בוינה. ובאותה שנה בכ״ה אייר נפטרה עליו אשתו הרבנית מרת חוה ע״ה ולא הניחה לו שום זש״ק ונשאר לבדו גלמוד. ובכדי לחזק את רוחו החליטו מעריציו הרבים להעבירו למקור חיותו למברג. שם נשאר גם בימי שלטון הנאצים. הרופא הנודע ד״ר טריף אשר היה במחנה אחד עם ר׳ נחומני׳ בנו של החסיד הנודע ר׳ הניך טריף מטרנופול פרסם את הדברים הבאים על ימיו האחרונים של ר׳ נחומני׳. כאשר נתפס בלמברג בפעולות ההשמדה ר׳ נחומוני׳ חתנו של האדמו״ר מהוסיאטין זצוק״ל, ובימים ההם אפשר היה להצילו, אך הוא באחת: גורלי כגורל העדה כולה, אין אני רוצה להציל את עצמי, נראה אשר גזרה היא ואף זאת אמר: נשמת אחים במותנו נכפר על אחינו הפזורים בכל העולם ויזכו הם בחיים ובאושר. אח״כ אמר הלל בקול זמרה ובתוך דומית הקבר אמר ר׳ נחומוני׳ ודוי בקול רם ואחריו חזר כל הקהל בלחש.

היכן נעלמו עקבותיו פעמיו ויום מותו טרם נודע.

האדמו"ר מבויאן
ונשיא ישיבת חכמי לובלין
ר' משה'ניו

ר' משה'ניו

מקום לידתו בהוסיאטין, פורים תרמ"א, לאביו הרה"צ שלום יוסף זצ"ל, אחיו הצעיר של האדמו"ר מהוסיאטין ר' ישראל זצק"ל.

בשנת תרמ"ג ביום ז' טבת נפטר עליו אביו והוא רק בן שנתיים, וחונך ע"י זקנו האדמו"ר ר' מרדכי שרגא זצוק"ל מהוסיאטין.

בחורף תרנ"ג בגיל 12 נאלץ מסבת מחלה להתרפא בקרקוי והתאכסן בבית ר' אהרן מרקוס, חוקר החסידות הידוע.

לחג הבר מצוה חזר להוסיאטין למרות פקודת הרופא לא להניח את רפויו היות ורצונו חזק שזקנו הקדוש יניח לו תפליו, נשאר בהוסיאטין עד לאחר חג הפסח ורק לאחר החגים חזר לקרקוי מקום שם נעשה לו נתוח, וביום ל"ז בעומר חזר לדאבונו רק להלויה של סבו זקנו זצוק"ל. נשאר בהוסיאטין עד יום חתונתו ע"י דודו הרבי מהוסיאטין.

בשנת תרס"ה נשא לאשה את נכדתו של האדמו"ר הראשון מבויאן בתו של רבי מנחם נחום מטשרנוביץ מרת חוה הי"ד.

בשנת תרע"ז נפטר עליו חותנו הזקן הרבי מבויאן, והוא נערץ ע"י רבים הועמד ברשות עצמו.

בסוף קיץ תרפ"ה הועבר ע"י מעריציו לקראקוי וכאן נתפרסם שמו לתהלה וגדולה כגדול בתורת הנסתר והנגלה, ורבים מגדולי התורה שבקרקוי חוסים בצל קורתו ועסקו בפלפולא דאוריתא.

בשנת תרצ"ז אחר פטירת מיסד ישיבת לובלין ר' מאיר שפירא זצוק"ל נתמנה הוא ר' משהני' למנהיגה הרוחני ופעמים בשנה היה מבקר בישיבה לבחינת לומדיה ושוחריה.

בשנת ת"ש מחמת המצוק עבר מקראקוי לטארנאב ואנשי טארנא קבלוהו בכבוד גדול.

ביום ב' אלול תשי"ג נלקח בידי הפושעים י"ש יחד עם כל אנשי העיר למקום בלתי ידוע עד היום.

מקום קבורתו ויום הריגתו לא ידוע, אך חסידיו מעריציו קבעו את יום ט' אלול כיום ההילולא שלו.

הרב בוימינגר

הרב בוימינגר ז״ל היה בנו של ר׳ יצחק בוימינגר, פרנס הצבור הידוע וראש הקהל בקראקא. בבית זה התרכזו תורה וגדולה במקום אחד, לאחר שנשא לאשה את בתו היחידה של הרה״צ מהוסיאטין מצא בבית חותנו שליט״א רוח של חיבת ציון. כמעורב בין הבריות וביחוד בין חסידי הוסיאטין עשה רבות לקרבם לרעיון חיבת ציון והרבה מתלמידיו שומעי לקחו עלו לארץ. זכורה יפה סדרת הרצאותיו בבית הכנסת הגדול שבתל־אביב על משנת הרב קוק זצ״ל ובין שומעי לקחו, גדולי הרבנים וקהל צמא לדבר תורה. הרצאותיו הצטיינו בלשונו העברית הצחה ובתוכן הדברים העשיר. במסירות יוצאת מהכלל צבר פרוטה לפרוטה ליסוד קופת גמילות חסדים לזכר האדמו״ר מריז׳ין ז״ל, „קרן ישראל״. היה מנהלה ומיסדה עד ליומו האחרון, והיא כיום אחת הקופות המסודרות והמבוססות ביותר.

היה מופת ודוגמה לעובדיה הרבים של הקהילה. מקדים לבוא ומאחר לצאת. דיקן בעבודה. ספרית הרמב״ם מצאה בו תומך נלהב וראשוני הספרים היו מתרומתו מאוצר הספרים הגדול אשר לו. ישיבת הרב עמיאל מצאה בו עוזר תורם לטובתה; מרן הגרי״א הרצוג ראש הרבנים לישראל, הביע בהזדמנויות שונות את הערצתו לכוח העבודה וההתמדה — הגנוז בהרב בוימינגר ז״ל.

ההופעה הפומבית האחרונה שלו בין חסידי הוסיאטין היתה בשבת פרשא וארא. לאחר מחלה של שבועיים שעשה בבית החולים, דבריו היו כאש להבה על נגע החזיר במדינה.

בלוויתו השתתפו האדמו״רים מתל־אביב והסביבה ובמיוחד האדמו״רים לבית ריז׳ין הם ובני ביתם ומקורביהם, כל רבני העיר ותלמידי חכמים. קהל חסידים נשא את ארונו על כפים מרחק רב עד לבית הקהלה.

לחותנו הרה״צ מהוסיאטין זצוק״ל אבד במותו רע נאמן ומסור, איש השיחה הערה והעומד על משמר המשפחה.

השוכן בציון ינחמו וינחמנו לאבדה הגדולה.

ר׳ יצחק מאיר השל
האדמו״ר מקופיצ׳יניץ זצוק״ל

הרב מרדכי שרגא השיל

סמוך למותו ציוה לא להספידו. כמנהג בית ריז׳ין אין מספידים. וכי אפשר לאמר את האמת ורק את האמת, וכל המוסיף גורע, ובית ריז׳ין בנוי על האמת והצדק. וכיצד להעריך ולהספיד אדם אשר רגיל הייתי לראותו מלמטה למעלה. כל שאיפתו בחיים חן וחסד לפניו, לרדת לעם ובתוך העם, וכי פלא הדבר הרי זו הדרך עוד מבית זקן סבו בעל אוהב ישראל הרב מאפטא. מצד אביו הצדיק ר׳ יצחק מאיר מקופיצ׳יניץ זצ״ל, ומצד אמו שלשלת של יוחסין עד הרמ״א ורש״י ר׳ ישראל מריזין ולמעלה בקדושים המגיד הגדול ממזריץ ונכד לזקן ראשון אשר בשמו נקרא, האדמו״ר מהוסיאטין. להערכה מיוחדת זכה בפשטותו ואש הקדש ומסירות לעבודתו, באשר היה בין היחידים לבית ריז׳ין, פרט לבית האדמו״ר מדרוהוביץ, אשר קדשו את עצמם בעבודת כפיים (ראה זכרונותיו של הסופר והמשורר ש. שלום אף הוא מיוצאי משפחת בית ריזין). עם צעדיו הראשונים בארץ רצה בעבודה ורק בעבודה. וכך זכה לפרנס את עצמו מיגיע כפיו. קשים היו חבלי הלידה של בן הזקונים ואהוב המשפחה, חבלי כניסה לסוד הפקידות של מחלקת המסים בעת״א. בחשד הביטו על עבודותיו הראשונות שמא עשה זאת לא בלב שלם. עד מהרה נקלט בחברה והפך לאהוב העובדים כשם שהיה אהוב המשפחה. הרב השיל לא פונק בעבודתו, נדרש לתת תוצרת, ואמנם נתן תוצרת משובחת ע״י עבודה קשה ומפרכת, והוציא עבודה ללא פגם, שפע אהבה תמימה לזולתו ורצון לעזרה, אם בהדרכת פקיד צעיר או גם בגמ״ח אם כי חלקו לא שפר עליו. ככהן המשרת על גבי המזבח, כך הוא שרת את עבודתו, — כל אות כל תג בדיקנות מופלאה. מרדכי שרגא ז״ל או כפי שהורגלנו לקרוא לו בלשון פנוק טונאלי חרות על לוח לבי עוד מימי ילדותי, ילד פלא בהיותו בן 8 ידע קריאה בתורה בטעמים, ועד לימי זקנה קרא בכל יומא דפגרא קריאה בכל דקדוקי הטעמים בבית דודו האדמו״ר הזקן מהוסיאטין זצ״ל. כתיבה תמה ככתב סת״ם. ראיתי מגילה כתובה בבית זליג לבון מתנתו לאביהם ר׳ יוסי לוביאניקר, אשר היה מורו ומחנכו לתורה ולדעת — והיא כתובה בהיותו בן י״ג לבר מצוה.

בהיותו על ערש דוי והדבור אסור עליו דחף אותו כוח הזכרון לספר ולספר על בית אביו ועוד ועוד, דברים אשר טרם הגיעה השעה לגלותם בשער בת רבים.

בעת הלוויה ספר לי אחד קרוב, פקיד בעת״א, אמרה קצרה אשר כדאי לספר עליה. כאשר אמו הרבנית מקופיציניץ ראתה כי ימיה ספורים, קננה דאגה בלבה, הכיצד היא תשאיר את בן זקונה מוטילי ומי יטפל בו. על כך השיבה אחותו ריזילי אשת הרבי מסדיגורה: אנכי אערבנו, דאגתו עלי, וכך היה.

וכאשר נסתלקה היא לפני שלוש החדשים אמר הוא: עם הסתלקותה של אחותי ריזילי נדמה לי כי אין לי כאן מה לעשות יותר. אמרת כנף אשר אומרה נדרש למלאה בדיקנות. שבעה שבועות שכב והתאבק עם מר המוות ונוצח. לבי לבי לך ידידי וריעי היקר מילדות עד זקנה. אחד, אחד הולכים ונעלמים. אהובים ונערצים ע״י המוני עם, משפחה רבת פאר, שלשלת של יוחסין אשר האירו בית ישראל בחשכת הגולה אוקראינה, גליציה ובוקובינה. בית ריזין שרידים מתהלכים, קרני שמש עודם מאירים אי פה אי שם, אך השקיעה מטילה פחד פחדים. אימה לראות את המציאות, רק לפני דור דורותיים מלכות לבית ישראל ועתה... דועך כאותו נר המעלה להבה וחוזר לדעוך.

תוך מספר שנים ראה בית זה מספד על גבי מספד ועם זאת, וזו גדולת המשפחה הענפה לבית ריזין, כאשר הצר הגדול עמד להציף את בית ישראל קמו כולם כאחד ועלו לארץ, הפכו מחשבה למעשה; וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור; זכותה של המשפחה לבית ריז׳ין, עליתם וחבתם לארץ — עוד מימי ניסן בק בירושלים אשר הקים בכספם את בית הכנסת תפארת ישראל ע״י ר׳ ישראל מריז׳ין, בתי הורנשטין, מחסידי בית ריז׳ין אשר הקימו שכונה לתפארת בירושלים, התישבות ראש פנה ויסוד המעלה וישוב צפת אשר קבלו עדוד ותמיכה מר׳ יצחק הצדיק מבוהוש נכד הריז׳ינאי ואביו של ר׳ יעקב פרידמן חתנא דבי הוסיאטין, ששיפץ בנין בית הכנסת ע״י קברו של ר׳ שמעון בר יוחאי ועוד מעש״ט — זכותם של צדיקים גדולי הדור תעמוד לעד.

א. י. אביטוב

ר' אליעזר ליפא שוגר

אחרון למשפחת השוגרים הידועה בגליציה ובאוקראינה. סבו היה ר' דוד שוגר, שהיה ידוע בלמדנותו ובחריפותו. שימש גבאי ראשון אצל האדמו"ר הראשון מהוסיאטין והמשיך גם אצל הסבא־קדישא ר' ישראל זצוק"ל מהוסיאטין. ר' אליעזר ליפא ירש מסבו את חריפותו ולמדנותו ואף עלה עליו בבקיאותו בכל מכמני הספרות העתיקה, תלמוד ופוסקים, נגלה ונסתר. זקן מופלג היה, אך זכרונו היה גדול ולכל דבר מוקשה שימש כתובת: „זה נמצא בספר פלוני שנדפס בהוצאה זאת בשנת כך ותשובתך תמצא בדף זה וזה"...

היה פינומן במלוא מובנה של המלה ובאי ביתו היו פרופסורים, שופטים, סופרים ומדענים. עם זאת תמים דרך ועניו היה, טוב לב, פורס מלחמו לעניים והצדקה היתה אצלו צו ראשון במצוות. אף עונה לזקן ולנער באותה מידה של סבלנות. היה איש האמת השלימה, וכשביקשו ממנו לעבור לפני התיבה ביום הזכרון לאביו מיאן, באמרו: „איני בעל קול ואיני ראוי להיות שליח ציבור. לאחר התפילה יצא אליו האדמו"ר ואמר לו: „אומרים עליך שהנך איש אמת, עתה נוכחתי שנכונים הדברים".

הוא ייסד עם גיסו הרב דוד פרנקל מהוסיאטין את הוצאת הספרים, אוצר שהיה מפורסם בעולם עוד לפני המלחמה הראשונה, ושניהם עמדו בקשרים עם כל האוניברסיטאות בעולם. כאשר הצורר היטלר השתלט על וינה נשדד אוצר ספרים זה אשר אין למדוד את ערכו בכסף ושבו היו ספרים עתיקים וכתבי יד יקרים.

מת בכ"ג שבט תשכ"א, רבים המבכים את מותו, כי היה ידיד וחבר לכל אדם. בימי חייו האחרונים, כאשר שכב על ערש דוי שאלוהו מה בקשתו, והוא השיב בתמימות: „שתו לחיים וזכרו את ליפא שוגר". ואמנם זכור נזכור את זה הטוב שבטובים.

הגבאים: ר' יוסף ור' ליפא שוגר ז"ל

ר׳ יחזקאל בירנבוים ז״ל

הרב מ. ש. באומינגר, נכדו של האדמו״ר מהוסיאטין, שלח למשפחת ר׳ יחזקאל בירנבוים, שנפטר בכ״ה מנחם אב, דברים אלה שאנו מביאים אותם כאן לזכרו של המנוח.

„הידיעה על פטירת אביכם ע״ה, השרתה עלי תוגה, הן עקב היותו מכרי וידידי במשך עשרות שנים, והן בגין העובדה שחסידיו הוותיקים של הבית ההוסיאטיני הולכים אט אט לעולמם ואין להם אנשים — על משקל — „בחר לנו אנשים״ (שמות י״ז, ט׳) שיבואו במקומם, כך שמתהווה מציאות של „ויפן כה וכה וירא כי אין איש״.

ואמנם ציינה את המנוח האמונה האבסלוטית בחסידות ללא פקפוק, ללא הרהור ללא פניה. כן ציינה אותו האהבה, המסירות, והנאמנות לשושלת ההוסיאטינית, ותכונות אלה היו בשבילו מובנות מאליהן, כפי שהיו מובנות מאליהן בשביל כל בני הדור ההוא, שקבלו את חינוכם וגדלו בסביבה שבה גדל.

נוסף לכך היו במנוח גילויים מסוימים שבאו לביטוי רק בחסידי רוז׳ין, ויש להצטער ולדאוב על כך, שהתכונות והגילויים הללו הולכים ונעלמים, עם הליכתם לעולם של אדמו״רי הדורות הקודמים וחסידיהם. ולא רק הם הולכים, אלא גם המסורת הספציפית והאינדיבידואלית שייחדה אותם והבדילתם מאחרים — אף היא הולכת ונעלמת עמהם.

מפי הורים ומורים

ספורי חסידים

מפי אבא ז״ל

(ליום הולדתו של האדמו״ר מהוסיאטין ר׳ ישראל פרידמאן ט״ז כסלו)

בעת שהריז׳ינאי זצ״ל היה כלוא במבצר הקיובי הידוע, הופקדו שומרים משומרים שונים על מבואי בית־הסוהר לבל יוודע מקום היאסרו למעריציו הרבים. והוא ישב בפנים הכלא תחת משמר חזק מבודד בתאו. כל ההשתדלויות להקל על מאסרו ובידודו לא הועילו. והנה נמצא אחד החסידים אשר סיכן את עצמו והגיע לתא־הרבי.

לאחר שיחה פה אל פה על דא ועל הא ותנאי המאסר, ושעת הפרידה הגיעה שאלו החסיד לריז׳ינאי מה למסור לאמו הצדקת חוה׳לה ובמה להרגיעה בצערה ובגעגועיה הגדולים אליו. ומה האות שימסור לה, כי אמנם ראה את הצדיק למען תתן אמון בדבריו. ענה לו הצדיק: תמסור לאמי, כי היא חייבת במאסרי ובגללה בא לי כל זה.

בהופיע החסיד בבית הריז׳ינאי כדי למסור לאם הצדיק דרישת שלום מתא־המאסר, כמעט פרחה נשמתו מרוב פחד, איך ימסור לאמו כי היא החייבת במאסרו? הצדקת בראותה את החסיד נרגעה מיד ודרשה בתוקף שימסור לה הכל מפיו של הקדוש, הריז׳ינאי.

אמר לה החסיד: הרבי בקשני למסור לך כי בגללך ובגינך הוא במאסר. על זאת השיבה לו הצדקת: כנים דבריו ודברי אמת נזרקו מפיו הקדוש. ומעשה שהיה כך היה: קודם שהוליד את בנו האחרון (הוא ר׳ מרדכי שרגא זצ״ל מהוסיאטין) בא לפני ואמר בזה הלשון: „בכוחי עתה להוליד נשמה זה אלפיים שנה לא היתה בעולם הזה, נשמה גבוהה וגדולה מאוד, אך חייב אני לקבל עול גלות וסבל רב, מה דעתך אמי? על זה השיבותי לו: וואָס טהוט מען דען ניט פאַר קינדער (וכי מה לא עושים למען בנים). וכך נולד בקדושה ובטהרה הרבי הזקן זצ״ל מהוסיאטין.

✶

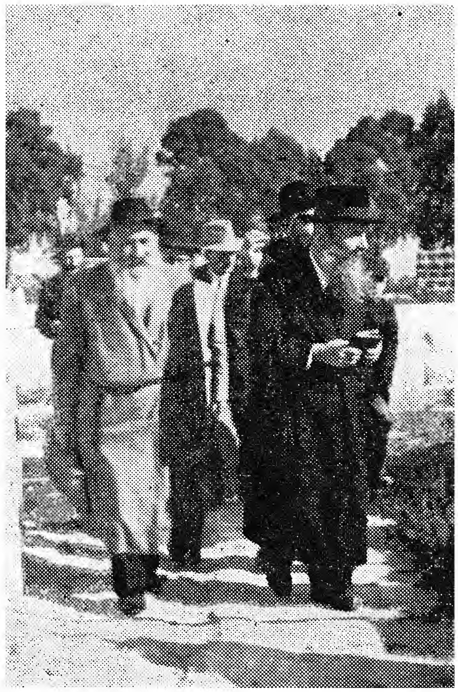
כאשר ר׳ ישראל שליט״א הגיע למצוות, נכנס אביו זצ״ל להניח עמו בפעם הראשונה את התפילין. בהגיעו לכריכה האחרונה „וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי ברחמים״, סיפר לבנו את הסיפור הבא:

פעם אחת באו חסידי רייסין לפני זקני, הוא המגיד הגדול ממזריטש והתאוננו לפניו, כי מחמת ריחוק המקום קשה להם לבוא אליו בכל עת רצון, וגם קשה להם להיות זמן רב ללא מורה ורב. בזה הרגע הוציא המגיד אחד ממלבושיו, הוריד את אבנטו ומקלו ומסר כל זה להזקן בחבורה: „קחו זאת, לכו לעיר וויטבסק ושם תמצאו אברך בשם מנדלי, לו תמסרו את אבנטי, מלבושי ומקלי״. החסידים לא שהו עוד זמן רב במזריטש. יצאו מיד לדרך ובהגיעם לוויטבסק העיר שאלו למקום מגורו של מנדלי. וכי מנדלי אחד בעיר? השיבו הנשאלים. לבסוף פגשו באשה אחת ושאלו למנדלי, וגם היא השיבה: וכי מנדלי אחד בעיר? אולם אם רצונכם בכך חתני שמו מנדלי, היכנסו לביתי אולי הוא המבוקש. משנכנסו לבית מסרו הכל למנדלי ור׳ מנדלי בלא שהיות לבש את המלבוש, האבנט ולקח את המקל ומיד נשתנו פניו ולא הכירוהו אם זה האיש ראוהו רק לפני רגעים אחדים ופחדו נפל עליהם. „ובזה — סיים ר׳ מרדכי שרגא זצ״ל את סיפורו — אנו רואים ,ערשט אַזוי און שוין אַזוי׳ (פושט צורה ולובש צורה). ברכתי שתאיר עיני הדור כשם שר׳ מנדלי האיר את דורו״.

הרבי הזקן מהוסיאטין

בשעות בין הערביים ביום חורף גשום וקר יושבים צפופים חסידים אנשי מעשה, אודים מוצלים מאש ההשמדה, אבות חלוצים בוני מולדת, יושבים ולוגמים כוסית לחיים, מגביהים עיניהם כלפי שמים ומספרים על נפלאות גדולי־ישראל צדיקיה וגאוניה. דור דור ודורשיו. הכהן הזקן מטה אוזן ושומע ומעיר דרך־אגב הערה על נושא השיחה, הרי הוא האיש אשר זכה לחזות במאור עיני הקדושים של הנורא וקדוש הוא הצדיק ר׳ מוטילי מהוסיאטין זצק״ל זי״ע.

וזו דמות דיוקנו המתוארת בפי הזקן. עדין ואציל רוח, אין רבב על בגדו, נקי ומצוחצח, מבט חודר, מונע שיחה ושקוע כל היום בחדרו, פרוש גם מבני משפחתו, חדר התבודדותו מלא ספרים נתונים בכריכות מהודרות בארונות מפוארים, ועל שולחנו ערמת ספרים זה בצד זה לכל שעות היום, אין שעה בטלה, ועם זאת מוצא לו שעה לטייל בגנו המטופח, הנאה והמפואר. פלא הוא במיעוט דבוריו וכבישת אמריו, תמיד הוגה ותמיד חושב, ההסתכ־לות בפניו, מציאותו בתוך חסידיו מעוררת התלהבות אין קץ, חיותם יונקת מראיה זאת.

בטבריה ע"י הציון
של הסבא קדישא

יש ועין חדה של חסיד מרגישה ברפרוף שבעין או בנדנוד שביד של הצדיק, והוא החסיד קופץ ממקומו ומתחיל מזמר מתלכד עם חבריו החסידים וכולם מתמזגים לגוף אחד ורוקדים, רוקדים בלי הרף עד כלות הכוחות, עד אפיסת ההרגשה, מסתכלים שוב בפני האציל ושואפים משנה מרץ אויר לנשימה, מרחפים בעולם עליון ונאצל, מוסיף כוח לחסידיו מעריציו להמשיך בעול החיים האפורים והקשים. ותוך כדי תיאור דיוקנו של הצדיק משלב ספורים על מעשיו שהיו.

1) מעשה שהיה בין ר׳ נחום בירינין זצ"ל, חתנו אהובו של הצדיק ר׳ אברהם יעקב מסדגורה זצ"ל בחתונה, הנקראת בקרב חסידי הדור, וחסידי ריזין בעיקר ובכללם, בשם החתונה הגדולה. נזדמנו גדולי הדור, חכמיה וצדיקיה, וכל המשפחה הגדולה של צאצאי ריזין הבנים הנכדים וכו׳ ור׳ מוטילי צעיר בניו ביניהם. רעש והמולה סביבם וצר המקום מהכיל את כולם על חסידיהם ומעריציהם, וכאן בא הצדיק מסדיגורה ר׳ אברהם יעקב במצוקה, מצוה עליו לאכסן את צעיר אחיו בצל קורתו, וללא כל שהות הורה לחתנו חביבו ר׳ נחום בירינין לפנות את דירתו — והיא תשמש דירה — אכסניא לר׳ מוטילי. ונמוקו עמו — עם השאר אסתדר ומפני אחי מוטילי יראתי (פאר איהם האָבּ איך מורא). עם מסירת המפתח לדירתו המסודרת של ר׳ נחום בירינין לידי ר׳ מוטילי נעל הוא את הדלת מבפנים התעטף בטלית, ספר הזהר הקדוש פתוח לפניו והתבודד שעות ארוכות, אין יוצא ואין בא. חשב ר׳ נחום בירינין לתהות על קנקנו של ר׳ מוטילי, מה הם מעשיו, ובשל מה מטיל מוראו על רואיו, ולא עלה בידיו, כי ההתבודדות הוציאתו מכלל חיות ודברים שבין אדם לחברו. לאחר החופה וכיבודים מכיבודים שונים כנהוג במשפחת

הריזינאי, ישבו לשולחן איש לפי מעלת כבודו ור׳ מוטילי בתוכם, ללא הגה ורפרוף עין, שעות על גבי שעות. כשנשאל ר׳ נחום בירינין ליחסו למעשיו של ר׳ מוטילי גמר בשתי מלים קדוש ונורא. ילוד אשה היושב שעות ללא ניע וללא רפרוף עין וכולו מעולף שלא מעלמא הדין יראתי שוב להתחיל.

2) אברך בן טובים בא לקבל ברכת פרידה. הפתק בידו (הוא כתב הבקשה הנקרא קויטל) מרוב בהילות יראה וחולשת הדעת נשאר האברך עומד ופניו חוורים כמת קפוא ודומם, אינו מביע את משאלותיו וכל הגה לא נשמע מפיו, קם הזקן הקדוש מכסאו, ניגש ולקח בעצם ידו הקדושה את הקויטל מידיו של האברך ובזה הרגע יצא האברך נבוך ומוכה דעת, לאחר שעה קלה נשלח הגבאי לבקש את היהודי הנבוך — בקשהו ומצאהו למען תברכהו נפשי, יהודי גדוש יסורים — יסורי נפש וברצוני לעודדו ולנחמו במצוקתו, ובאותו מעמד אחז בציציות ראשו ואמר כהאי לישנא — פחד בפני ילוד אשה על אחת כמה וכמה מפני הקב״ה ופרץ בבכי.

בן 60 היה בהסתלקותו בשנת תרנ״ד ל״ז בעומר. ביום ההסתלקות התקדרו השמים וירדו גשמי עז, ובצאת מסע ההלויה לפני עלות השחר התבהרו השמים וכוכבים נוצצים לוותו לבית דין של מעלה, רבבות עליונים ותחתונים בוכים על האי׳ צדיקא גברא שנסתלק לפני התגלותו.

60 שנה עברו מאז ועדיין לב חסידים מאמינים שומרים על יום ההלולא הוא יום ל״ז בעומר, מתאספים ומספרים זכרונות קדושתו.

ר׳ דוד׳ל מטלנא

כאשר ר׳ דוד׳ל מטלנא בן הזקונים של גדול האדמו״רים מן הדור השני, המגיד ר׳ מרדכי מצ׳רנוביל עבר מואסילקוב לטאלנא, באו להקביל את פניו כל אנשי טאלנא מנער ועד זקן, פרט לאדם אחד אשר קראו לו בשם ר׳ ישעיה׳לי, מבלי לדעת שורש התוספת לשמו הפרטי, התואר רבי. ר׳ דודל שהיה כידוע חכם האדמ״ורים בשעתו והרבה בדיחות של חסידות מיחסים לו, החליט לתהות על שורש הדבר של אי בואו של ר׳ ישעיה׳לי להקביל את פניו. החלטה למעשה, התאבנט, חבש את כובע הצובל שלו ועמו משמשו ומקלו. חייב הוא לראות את ר׳ ישעיה׳לי. כאשר הגיעו קרוב לדירתו של ר׳ ישעיה׳לי ראוהו מרחוק גם הוא לבוש בגדי חג וממתין להקביל את פני ר׳ דוד ליד ביתו — יושב הוא על הפריספה שע״י ביתו (מין ספסל עשוי חמר הדבוק לקיר הבית ליד ביתו, עליו נחים בשעות ערב ובימי חום מציקים). ר׳ ישעיה׳לי קם, הושיט יד לשלום לר׳ דוד ומשמשו. תוך כדי שיחה על דא והא, סיפר להם ר׳ ישעיה׳לי לתומו, כי את ביתו זה בנו הוא ורעיתו במו ידיהם, לבנו לבנים, יבשו, וגם חרושת העץ היא מעשי ידיהם, התקנת הגג וכו׳, ממש מן המסד עד הטפחות. עם גמר הבניה כאשר עמדו להעביר את מטלטליהם לדירה החדשה, מיאנה רעיתו לעבור וטענתה עמה, סגולה לבריאות ואושר בחנוכת בית האומרת שדוב חייב לפסוע את פסיעותיו הראשונות לפני דיירי הבית, וכאשר אשה מסרבת היא נשארת סרבנית. גם כפיה אינה מועילה. לאשרי נזדמן לעיירה צוענֵי ודובו עמו, פרנסתו על דובו. באתי לידי הסכם עם הצוענֵי להרקיד את דובו בביתי החדש.

וכך היה. הצוענֵי הרקיד את הדוב והבית הוכשר לדור בו. אך דא עקא, רעיתו שוב מסרבת טרם ידעה באם הדוב הוא דוב בפועל. נתתי לה סימן מובהק להבדיל בין הצוענֵי והדוב. מקבל הכסף הוא הצוענֵי והרוקד הוא הדוב. רמז סטירי דק המובן מאליו.

שכר נסיעה

שני אדמו״רים מפורסמים נוסעים בצוותא לפקוד קבר אבותם. נוסעים ברכבת, בהגיעם למקום קבורת אבותם, פוגשים בעגלון וכרכרתו. באים לידי הסכם להסיעם העירה. עם הפרידה מן העגלון משלם ראשון האדמו״רים, זה שחסידיו הם לומדים מופלגים בעלי יחוס רבנים וכו׳, רובל אחד דמי נסיעה ואילו השני אשר חסידיו הם עמי הארצות, עגלונים ודלת העם, משלשל לכיסו של העגלון תשלום כפול. היינו 2 רובלים ושואל את חברו: מה ראית לקמץ את ידך בתשלום שכר הנסיעה, והוא משיב לו ע״כ: אתה שחסידיך מדלת העם, כולל עגלונים וכו׳ הרי מיד שאתה מופיע בעירה צובאים על דלתותיך ובתוכם גם העגלון ומשיב לך את שכר הנסיעה בתוספת ריבית דריבית ע״מ שתבטיח לו בן זכר או שידוך הגון. ואילו אני עד שרב העיר והשוחטים יתכוננו לבוא אלי יעבור רוב היום ופדיונם דל, ואילו אתה עד השעה הזאת אספת ממון כדי נסיעה לשם וחזרה, גם כסף לפיזור לאביונים.

מידת הענוה

נכדו של אדמו״ר מפורסם זכה לשבת על כסא סבו ונהג עדת חסידים בפני עצמו. בין חסידי סבו היה אחד זקן מופלג וגם עשיר. אך במחילה מכבודם תלמיד חכם גדול לא היה. הזקן החליט בנפשו, כיון שזכה והאריך ימים, אם כי זקן הוא לא יסטה מדרכו וימשיך להסתופף גם בצלו של הרבי הצעיר (הצוציק בלע״ז). הכין את עצמו לדרך ולקח עמו כסף פדיון מנה הגונה דמי מעמדות לרבי. ביקש ממשמשו של הרבי להכניסו לפני ולפנים של חדר יחידתו של הרבי הצעיר. „רבי מכבד עשירים״ מובן שמשאלתו נתנה לו. בהיות שניהם לבדם פנה החסיד לרבי כהאי לישנא: „כידוע לכב׳ קדושתו הייתי מחסידי סבך הותיקים, נסעתי לאביך, אם כי לא דמה לסבך, והריני רוצה להמשיך גם אצלך״.

ביום הזכרון לסבא קדישא כ״ט כסלו

הרבי הצניע לכת ועניו בדרכו, השיב לו גם הוא: — מי אני ומה אני, מה ערכי ביחס לקדוש עליון כסבי הקדוש ואבי שר התורה וחכם בהויות העולם, גדול בנסתר וגם מן הנגלה לא טמן ידו — איני ראוי וכדאי... החסיד גם הוא לא היה מן החסידים השוטים, הבין במה הענין והשיב גם הוא: נדמה לי שטעיתי בך, חשבתי להמשיך במסורת אך לא כך... אסף את כספו והלך לו. — כיון שכך נוכח הרבי שטעה בהערכת האדם. חשב הוא להגדיל ע״י ענותנותו את שמו, והנה זה יצא בחרי אף. קרא למשמשו וסיפר לו כל השתלשלות הענין. וגמר את דבריו: נראה לי שגם בענוה אין להפריז, אלא יש לנהוג בה מידה קמוצה. הרמז הדק הובן.

הרבי מסאנדז

לפירסומים הרבים שמתפרסמים על עליתו של האדמו״ר מקלויזנבורג ברצוני להוסיף סיפור קצר אשר שמעתי זה מקרוב על אבי השושלת הזאת, אבי סבו של האדמו״ר מקלויזנבורג — ר׳ חיים הצדיק מסאנדז. כידוע היה ר׳ חיים מסאנדז גדול הדור גם בנגלה וגם בתורת הח״נ בתוספת ת״ק קבין של חכמה. והרבה פתגמי חכמה צורפו לשמו. ויהי באשר ר׳ חיים התאלמן בשלישית, עמד לשאת אשה ברביעית והוא זקן מופלג. ר׳ יצחק מגורליץ, בנו בכורו, לא ראה את הנשואין הללו בעין יפה ופנה לאביו בדברי תרעומת ותוך כדי כך אמר: הנה האדמו״ר צבי מזידטשוב לאחר שנתאלמן, החליט להישאר בגפו ומאז התמסר לתורה ולעבודה, ולא מש ממנה יומם ולילה, — לשאלת אחד מתלמידיו של ר׳ צבי מזידטשוב הלמאי אינו נושא אשה? השיב: נשאתי לי את התורה בשטר אירוסין וכתובה ואשתי זאת תשאר אתי עד לנשימתי האחרונה. ר׳ חיים מסאנדז הבין את הרמז, והשיב לו כהאי לישנא: ובכן יש בדעתך להציע לי אשת איש, הרי הירשל זידטשובר כבר ארס לו אותה... ועוד התורה ניתנה לכלל ישראל, ומה אני כי ארצה לרשתה בכלליותה...

ועוד מספרים: האשה שעמד ר׳ חיים לשאת היתה צעירה ממנו בהרבה שנים ולא הלכה אחריו בנפש חפצה. לפני כניסתה לחופה הביעה ספקותיה ביחס לצאצאיו מאותן הנשואין, ונימוקיה עמה. הוא זקן ואני צעירה ממנו. ביקש מאוד להודיע לה, כי כל שהיא מתמהמהת להיכנסה לחופה גורם להזדקנותו. כל רגע הוא הולך ומזדקן וגם היא מזדקנת. לאחר ששמעה את התשובה הפקחית נכנסה מיד לחופה.

מעשים שהיו

חסידות אוקראינה מיחסת כל דברי בדיחה ושובבות לר׳ הירשלי מאוסטרופולי, ולעומת זאת היה ידוע בין חסידי הוסיאטין ר׳ הירשל מרובה, ומיחסים לו מעשים של אכילה גסה ודברי בדיחה. אביא בזה דוגמאות לתאות האכילה אשר לא ידעה שבעה אצל ר׳ הירשל מרובה.

נזדמן ר׳ הירשל מרובה לאחת העיירות באחד מערבי שבת. כנוהג מתאכסן בבית ידידו וחברו, גם הוא מחסידי הוסיאטין. בעל הבית מקבלו בסבר פנים יפות ובהרחבת הדעת, הכיצד ר׳ הירשל מרובה שוכן בצל קורתו. בשיחה על דא והא, משמיע ידידנו ר׳ הירשל משאלה צנועה לקיים מצות „וטועמיה חיים זכו״, כלומר לטעום ממאכלי שבת הערבים.

עקרת הבית עורכת כמצות בעלה את השולחן וידידינו השניים מתיישבים, פותחים צלוחית י"ש, מברכים איש את רעהו בחיים טובים ארוכים ובין לגימה ללגימה ממלאים את פיהם בדברי מאכל אשר אינם מחייבים נטילת ידים, כגון: עוגת ביצים וסתם כעכים, לביבות מטוגנות בביצים ושומן אווזים הנקראים בלע"ז קנישעס. בעלת הבית מזומנת להגיש עוד ועוד והשניים מכלים את הכל ולא נודע כי באו אל קרבם, כשרפים ממש. ותוך כדי אכילה נוטלים ידים לאכילה ממש. בעל הבית כטוב לבו ושמחתו על האורח היקר כר' הירשלי מזמין לשולחן מאכלי השבת ממש. הכל נאכל ולא נשאר סימן של תבשיל לקבלת פני שבת מלכתא. בעלת הבית נאנחת אולם איזו אשה כשרה תמרה פי בעלה? „כאמור איזו אשה כשרה העושה רצון בעלה". עם קבלת השבת הולכים ידידינו השניים בצותא שמחים וטובי לב, שלובים אחד באבנטו של חברו ומאריכים בשיחה עד לביטול היש. כתום התפילה ממשיכים בשיחה על נפלאותיהם של צדיקים גדולי הדור ורבי היחש, פונים אנה ואנה ואין איש בבית הכנסת, וברחוב חושך ואפלה, בוץ עד הברכים, כתועים במדבר אין בפניהם מפלט לקבלת סעודת שבת — והנה נראה מרחוק ניצוץ אור. אומר ר' הרשל לחברו: הטרח עצמך ופנה לשם ומובטחני שהיהודי הלז לא ישלחך בקיבה ריקה. ואילו אני סומך אני על הרבש"ע שלא יעזבנו כשם שלא עזבני מאז ועד עתה — ויזמין לי נס. ר' הירשלי חוזר על עקביו בדרך לבית הכנסת ותוגה בלבו על אשר יצטרך ח"ו לעשות את שבתו חול. והנה נשמעו פעמוני הכנסיה הנוצרית. משמיעים הם צלצולי קריאה לעזרה. שרפה פרצה בעיר והקהל נזעק להצלה. מילא גומר הירשל מרובה את סיפורו. באין ברירה השתתפתי גם אני בפעולות ההצלה, אני מציל וקיבתי בולעת צ'ולנטים אחר צ'ולנטים לשבת. שפע כזה של צ'ולנטים וגם אני הירשל מרובה לא ידעתי (חמים לשבת), פשטידות מפשטידות שונות, צלי ומרק ומיד אספתי סביבי מספר יהודים כדי מנין וישבנו בסעודת מלכים עד אור הבוקר בשירה, הלל וזמרה, מלאנו את פינו והודינו לרבש"ע על נס השרפה, ולולא שבת חנוכה המתקרבת ובאה הייתי מצווה להודות בתפלת על הנסים והלל.

✶

ר' הירשל מוזמן לסעודת שבת בבית אחד העשירים. כנהוג בבתי העשירים משרתים ומשרתות, בעל הבית מצוה להגיש לסעודת שבת ממיטב המאכלים של שבת. ר' הירשל שלנו מתישב בהרחבה ועושה כליה במאכלים עוד לפני שהספיקו לזמר זמירות שבת „אתקיני סעודתה דמהימנותא שלמותא בחדוה דמלכתא — מוגשת מנה אחר מנה עד שהמשרתות עיפו מהגשת המנות, וכאן בא ר' הירשל על ענשו. כמנהג בעלי הבתים העשירים אשר רוח ההשכלה נודף מכיסיהם ותלבשתם, הגישו עם המנה האחרונה גם כסמי עץ לנקוי שיניים. ר' הירשל לא חשב הרבה והתחיל ללעוס גם את אלה, — לועס ולועס והללו מתעקשים ואינם ניתנים לאכול מהם. ברוב יגיעה התגבר עליהם ובלעם. לאחר הסעודה שאל בעל הבית: נו ר' הירשל, כיצד טעמה לך סעודת השבת שלי — השיבו ר' הירשל: הכל שפיר וטוב, רק אלה האטריות הקשות שנתת במנה האחרונה קשים לעכול ושברתי את השיניים בהם עד שהתגברתי עליהם. כאן פרץ בעל הבית בצחוק והסביר להירשלי שלנו את המטרה של האטריות הקשות לפי לשונו שלו. ר' הירשלי לא הספיק מרוב בושה לברך ברכת המזון ונמלט לנפשו מחמת צחוק.

✶

באחד מלילות מוצאי שבת נכנס ר׳ הירשלי לבית ידידו ע״מ לקיים מצות מלווה מלכה. כנהוג טעמו לגימה של יי״ש ועוד לגימה ובין לגימה ללגימה התנהלה שיחה על מעשים שהיו, עד שהתבסמו במקצת. יושבים ומתנועעים. כיון שעקרת הבית אחרה להגיש את מנת האוכל החליטו לשרת את עצמם בשרות עצמי — והנה נמצאה במטבח קערת מי מדמנה משטיפת הכלים. החליטו ידידינו כי זה הוא המרק. נטלו את הקערה וגמעוה. כאשר בעלת הבית נכנסה גמרו את הגמיעה עד גמירא — הגישה את מנת הבשר. והם כבדי תנועה גם להושיט יד לקבלת הבשר. ריח הבשר הגיע לחתולים. שניים עלו על השולחן וזנבותיהם לפני המשוחחים ואוכלים להם בשלוה את הבשר, והם השניים עיני זכוכית להם מביטים רואים ואינם רואים והחתולים אוכלים להם בשקט את שארית הבשר. מרים אחד משני ידידינו את היד לגרש את החתולים והיא אינה נענית לו ואינו מספיק לאמר אפילו את המלה „אקוטה״ והנה נכנסת עקרת הבית ורואה את הנעשה — סופקת בכפיה ופורצת בזעקת שבר ובחמת זעם מרביצה בחתולים ואלה אינם בורחים על נפשם. סיר הבשר לפניהם וכיצד ימלטו את נפשם ממכות בעלת הבית... והשנים נרדמו ליד השולחן עד שהגיעה לאזניהם הקריאה בדפיקות השמש: צאן קדשים, קומו לעבודת הבורא...

תקיעת שופר בצפת

ר׳ דודל, אחד מאנשי המח שבחסידי ריזין, הקשה פעם ושאל לו לריזינאי לסיבת החיפזון בבית ריזין בעת תקיעת השופר. מקובלני אמר מבית אבות לעורר רחמים לפני התקיעה, לחזור על תפלות מקובלות המעוררות את האדם מישראל לבקשת רחמים, וכך מקובל גם אצל האדמו״רים האחרים, פרט לבית ריזין. מאי טעמא? הריזינאי קמט קמעא את מצחו הרחב, הפנה את פניו האציליים כלפי השואל והשיב לו בהאי לישנא: הטעם הוא בכך, — כי כוונתנו לבלבל את המקטרגים ולהסיח את דעת השטן מעדת ישראל, כי עד שהשטן הס״מ י״ש יתפנה לקטרוג ח״ו עלינו ועל בית ישראל — סיימנו אנחנו את התקיעות, והקולות של תקיעה, שברים ותרועה הגיעו לכסא כבודו ועוררו רחמים וסליחה.

ומעשה שהיה כך היה: בימי ר׳ לוי יצחק מברדיצ׳ב נהג הוא, סניגורו של כלל ישראל, לסובב בכל בית ישראל ולעוררם לתפלות ובקשת רחמים. כך עשה כל ימי חודש אלול, לא פסח אף על הפחות שבפחותים — בימי ראש השנה הפך ממש עולמות בתפלותיו, וכאשר הגיעו לתקיעת שופר, הקדים בתפילה רבה בבכי רב, בוקע רקיעים ותחנונים לאבינו שבשמים, אנא סלח נא, כפר נא לנו. התעורר השטן אף הוא י״ש והחל בקטרוגו הגדול בפני כסא כבודו של הרבונו של עולם. מה הצעקה שם למטה? — אמר — כל השנה נתונים בעסקי זימה, שקר ורמאות, ואילו עתה בימי דין מרעישים עולמות באנא סלח נא, כפר נא, קטרוג גדול על כלל ישראל. וסניגורם האוהב הגדול של ישראל הטוען: ישראל אף שחטא, ישראל הוא וראוי לרחמים וסליחה. — וכך מנע השטן מקולות התרועה להגיע לכסא שמים. ויהי לאחר כל ההכנות לתקיעה היו עכובים והתקיעות, כלומר הקולות לא יצאו והשופר לא נשמע.

בעל התוקע הוחלף באחר וללא הועיל. הקולות יצאו מקוטעים. ללא שהיות יתרות פשט הוא הברדיצ׳באי את הקיטל והטלית ורץ כאילה שלוחה למקוה טהורה, וטבל שבע טבילות ע״מ לנצח את השטן י״ש. חזר לקהל עדתו והודיע למקורביו כי הצליח לשבור קיר ברזל ע״מ ליצור נקב דרכו יעברו קולות התרועה לכסא כבודו.

רמז לצאן מרעיתו העדה הקדושה שהיו בקלויז להתכונן ביתר התעוררות והתלהבות לתקיעת שופר ושוב חל עיכוב והקולות לא יצאו. הענין נמשך זמן רב, בעל תוקע אחד הוחלף בשני וללא הועיל — השטן עמד בדרך ללא נטיה ימינה או שמאלה ע״מ למנוע מקולות התרועה להגיע לכסא כבודו. לאחר כל הנסיונות שלא עלו יפה ציוה הברדיצ׳באי להמתין במקצת ולאחר זה לברך ללא כל שהיות על תקיעת שופר ולתקוע מיד. ואמנם הקולות יצאו זכים וטהורים, וזו היתה שנת שובע וברכה ובוטלו כל מיני גזרות קשות.

מאז ועד עתה אומר הריזינאי זיע״א ואני מקוה בעה״ש עד לביאת הגואל — הגואל האמיתי, בו ישמע קול שופר גדול — מנהג בידי ובידי בני ונכדי לתקוע מיד, ללא השהיות מיד לאחר אמירת למנצח והברכה, ובזכותם ישמעו תפילות ישראל לישועה ולברכה ונזכה כולנו לביאת הגואל וגאולה שלמה במהרה בימינו ונאמר אמן.

ר׳ מנשה מרישטוביץ

ר׳ מנשה מרישטוביץ היה משמשו של הרבי, ר׳ צבי מרימנוב עד ליום הסתלקותו של הרבי. ממנו למד מידת הצדקה והכנסת אורחים, אף כי היה עני ואביון, שמר על שתי מצוות אלו במסירות נפש. בסביבה כולה היה מפורסם כבעל צדקה, עוסק בפדיון שבויים, ובעיקר מכניס אורחים. בדרכו לגביית דמי צדקה לא פסח ר׳ מנשה על שום בית. בעניני צדקה, היה אומר, אין להבדיל בין עני לעשיר. אחד הממעיט ואחד המרבה. גם עני שבעניים חייב לפרוש מצרכיו לצרכי צדקה. לכל אשר פנה נענה בעין יפה ובנפש חפצה.

לדאבון לבו של ר׳ מנשה קרה, כי בעל האחוזה שבסביבה העביר את חכירת נכסיו לאחר, איש לא נודע; ור׳ מנשה פנה אליו להפריש מספר עגלות עצים להסקת בית המדרש לימי החורף הקשים. האיש סירב למלא את בקשתו, ותוך כדי ויכוח על מכסת הצדקה של החוכר החדש, העליב החוכר את ר׳ מנשה וחשד בו כאילו לחפצו עומד אתו בויכוח. ובעידנא דריתחא הרים החוכר קולו וצעק לעבר ר׳ מנשה: „כלך ולך מביתי קבצן שכמותך״. ותוך כדי כך דחף את ר׳ מנשה מביתו, כובעו נשמט מעליו ונפל לארץ. התכופף ר׳ מנשה הרים כובעו, ישרו על ראשו, ופנה שוב לבעל האחוזה: „מילא מכה זו שקבלתי ודאי הנני ראוי לה לי ולכבודי, ברם אתה מה הנך נותן לעניי עירך? אברכי בית המדרש העושים לילות כימים. בלימוד התורה, ולאורם אנחנו מתחממים ואולי גם אתה נהנה מאורם״. כאן נתרכך בעל האחוזה, ונתן מכספו ומהונו כל אשר דרש ממנו ר׳ מנשה. אף להכנסת כלה הפריש מכספו ורק תנאי התנה שכל נתינה תחשב כמתן בסתר ולא יודע לאיש על תרומותיו.

ביתו של ר׳ מנשה היה פתוח לכל נצרך. כל עובר דרך מצא אצלו אכסניא להניח ראשו מטלטולי דרך. מפתו אכל ואף זכה לסעד במידת האפשר ובעיקר היה מעודד

בדברי נחומים כל נכי נפש. פעם באחד מלילות החורף הקר בא אורח לביתו. כיון שהבית היה צר מהכיל את כל האורחים, הציע ר' מנשה לאורח את מטתו הוא, וכסה אותו באדרתו למען יחם לאורח. בבוקר והנה נעלמו האורח וגם האדרת ולא נודעו עקבותיו. הגיעה שעת התפילה, ר' מנשה התעטף באיזה מלבוש ישן וקרוע ויצא לבית הכנסת. בבית הכנסת כבר ידעו כולם את אשר קרה הלילה בבית ר' מנשה. והנה נזכרו כמה מחובשי בית המדרש, כי ראו לפני זמן מה זקן לבוש בגד דומה לבגדו של ר' מנשה, ואז גמרו אומר לרדוף אחר הזקן ולהשיב את הגזלה לר' מנשה. אך ר' מנשה עיכב בעדם, ושאל: „האם היתה האדרת לפי מידת הזקן"? ענו הבחורים: — „מה שייך, ממש כאילו נולד באדרת, הכל במידתו". — נענה ר' מנשה ואמר: — ברוך יהיה, עני האדם, זקן וחלוש, יהי לו אשר לקח. טוב שהאדרת כמידת האדם, — האדרת תשמור על המסכן בנדודיו הרבים מפני הצטננות בלילות החורף הקשים".

ר' מנשה האריך ימים ובמותו היה בן 105. בלוויתו השתתפו קהילות ישראל. אף נוצרים ספדו לו לאיש הישר, הצדיק ותמים הדרך.

הבעש"ט הפסיד וזכה מחדש בעולם הבא

לפני מאתים ועשרים שנה, ביום י"ח אלול ה'תצ"ח נתגלה ר' ישראל בעל שם טוב כצדיק ובעל מופת, ובעיקר כמנהיג עממי ועוזר לבריות. באותו זמן טיפל הבעש"ט בעיקר בפדיון שבויים...

✶

באותם ימים חשוכים, היתה השררה בידי ה„פריצים" אנשי ה„שליאכטה", הם היו המושלים בכיפה בערים ובכפרים, העבידו את האכרים בעבודת פרך, ואם האכר לא יכול היה או לא רצה לעבוד, היה ה„פריץ" בעצמו פוסק לו מלקות. העונש הקל ביותר היה עשרים וחמש מלקות, והאכר צריך היה להיות בריא וחזק בכדי לעמוד בעשרים וחמש הללו...

גם היהודים היו „קנינו" של „הפריץ", ועל החוכר היה למכור את היי"ש הפשוט שה„פריץ" היה מבשל עבור האכרים בבית בישול השיכר שהיה לו.

תמורת זה היה היהודי ה„מושק" של ה„פריץ", מוכרח לשלם כל רבע שנה את דמי החכירה, ואם היהודי־החוכר היה מטופל בילדים, ולזאת היה עליו עוד להשיא את בתו שהגיעה לפרקה, ובעקב זה היה מפגר בתשלומים, מרה היתה מנת חלקו. רק „פריצים" מועטים היו מחסידי אומות העולם, אשר היטיבו עם הזולת, ריחמו על ה„מושק" שלהם וחיכו עד לכשירווח. רובם היו אכזריים ואף סאדיסטים, ואם חוכר היה חייב כמה שעורין, שלח ה„פריץ" את משרתיו ולאחר התראה קצרה הוא כלא את החוכר יחד עם אשתו וילדיו בבית־כלאו הפרטי — מרתף אפל שהיה עפ"י רוב תחת אורוות הסוסים או תחת מלונות כלבי הציד של ה„פריץ". שם נתיסר החוכר עם בני משפחתו על פת לחם קיבר ומים לחץ עד שריחם השם ונכמרו רחמיו של מישהו ופדה את נפשו ע"י תשלום החוב ל„פריץ" במזומן ובמטבעות זהב או ע"י שטר חוב עם זמן פדיון קבוע.

✶

הבעש״ט, בעת נדודיו ביערות, בערים ובכפרים, לכשנודע לו על חוכר שבוי, היה חש לפדותו ולשחררו, ואם לא היה לו כסף במזומנים, היה נותן ל„פריצים״ פתקאות כתובות בלשון הקודש וחתומות „ישראל בן אליעזר בעש״ט״, וה„פריצים״ התרגלו לפתקאות עד כדי כך, שמעולם לא סרבו לקבלן, כי הבעש״ט היה תמיד פורע אותן במועד. פתקה מ„רבין סרול״ היתה בשבילם בטוחה יותר מהשטר הטוב ביותר, מ„מלוה ברבית״ עשיר. מנין לקח הבעש״ט לשלם, לאלהים פתרונים; מן הסתם היה מרפא חולים ומראה נסים ונפלאות...

✶

ואירע המעשה בעצם הימים לפני התגלותו של הבעל־שם. היה זה ימים אחדים לפני ראש השנה והבעל שם צריך היה לפדות פתקה על כמה מאות מטבעות זהב אצל „פריץ״ אכזרי — ובכיסו אין פרוטה. בחדשים האחרונים היה עליו להציל יהודים רבים, ושקיקי הבד שבהם החזיק כספו נתרוקנו. וכאן צפויה היתה הסכנה, שאם חלילה לא יסלק את החוב ל„פריץ״, לא רק שיהא בזה משום חילול השם ואיבוד האשראי אצל ה„פריצים״, אלא עוד גרוע מזה. דוקא לפני ה„ימים הנוראים״ ישלח ה„פריץ״ את משרתו ויצווה לכלוא את החוכר, אשתו וילדיו בתוך המרתף האפל והטחוב.
ומה יעשה וכל מקורות ההכנסה נסתתמו לפתע, ואולי היה בזה מעשה שטן... אך הבעש״ט, בבטחונו ללא סייג בהשם יתברך, לא אמר נואש.

✶

בזמן ההוא חי בטלוסט, או כפי שקראוה היהודים „טולסט״, יהודי מלוה ברבית עשיר מופלג, אך ידו קמוצה היתה, עניני צדקה וגמילות חסדים זרים היו לקמצן הלזה, אך יחד עם זאת היה יהודי אדוק ושומר מצוות.

✶

הבעש״ט צווה על עגלונו, הגוי אלקס, לרתום את הסוסים, וצווה לתת חופש לסוסים לדהור כאות נפשם, ואלה עשו ממש „קפיצת הדרך״, ועד ל„טולסט״ הגיעו ונעצרו עד לפני ביתו של הקמצן...
מנסה הבעש״ט לבקש מהקמצן גמילת חסד, אך לבו קשה כאבן ולא אבה אף לשמוע. אך בידעו היטב, כי נפשו של הקמצן משתוקקת דוקא למצוות ה„שמנת״, בצנץ רעיון במוחו של הבעש״ט, ברוב יאושו, והוא הציע לו, לקמצן, את חלקו בעולם הבא.
„כמה אתה מבקש, רבי?״ שואלו הקמצן. „ארבע מאות מטבעות זהב״ — עונה לו הבעש״ט, בידעו כי בחול המועד סוכות יהא עליו לשלם עוד חוב של מאתים מטבעות.
הקמצן נפל מיד על ה„מציאה״, הוציא מאחורי התנור שק של מטבעות זהב ושקל לידו של הבעש״ט ארבע מאות מטבעות נוצצות, ערכו כתב ושתו „לחיים״ לכבוד העיסקה שבוצעה...

לפתע אורו עיניו של הבעש"ט, הוא נעשה שמח ועליז, כה מאושר שהוא סחב את הקמצן, את הגוי אלקס ואת תלמידו ר' יעקב ויצא אתם ל„ריקודל", ואולי היה זה הריקוד החסידי הראשון, רקד ושר ברוב התלהבות וכוונה „וטהר לבנו לעבדך באמת".

מילא, הגוי אלקס לא הבין כל כך את כל העסק, אם יוצאים לרקוד אחרי כוסית יי"ש. אך הקמצן מטלוסט נבעת ונרגש: „אטו מילתא זוטרתא היא, יהודי מאבד את עולם הבא והוא שר ושמח, אולי בכלל רימה אותו והוליכהו שולל, ואולי ניתנה לו בכלל תמורה שאין לה כל ערך?"

הקמצן הרהיב עוז ושאל את הבעש"ט: „לשמחה מה זו עושה, ר' ישראל? הפסדת את עולם הבא, ואתה עוד עליז ושמח?"

ענה לו הבעש"ט: „כל ימי חיי בקשתי מהשם יתברך, שעוד אזכה פעם לעבוד את בוראי שלא על מנת לקבל פרס, והנה כעת נתקבלה תחינתי, אפילו עולם הבא אינני רוצה לקבל מאת אבינו שבשמים, ולמה שלא אשמח?" ובתפסו את החברותא במעיליהם, המשיך לרקוד ולשיר בדביקות. „וטהר לבנו לעבדך באמת"...

✶

נתחולל רעש בכל העולמות, בכל שבעת הרקיעים נעשה שמח, מסירות נפש כזו וכוח לקיים את הפסוק „ואהבת את השם אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך" עוד לא נשמע מאז רבי עקיבא בן יוסף.

עוד באותו לילה היה לבעש"ט גילוי אליהו. אליהו הנביא בא לו בחלום לבשר לו בזו הלשון: „ומה שלא יעשה ישראל בן שרה, וכמה פעמים שימכור את חלקו בעולב הבא, עומדים לרשותו כל ש"י עולמות, גן עדן התחתון וגן עדן העליון, פתוחים לרווחה, מתנת חינם לבעל שם טוב הקדוש. ומאותו יום נתגלה הבעש"ט בין דרי מטה ודרי מעלה כמנהיג החלשים והחלכאים, הנדכאים והמשועבדים, ובכל מקום שבו הופיע וכל דבר שבו נגעה ידו, הביא עמו אורה ושמחה, זכותו יגן עלינו.

מחוייב אדם לבסומי בפורים

קיימת מסורת למנות רב לפורים, רב לחד יומא. מסורת זו היתה מקובלת ביחוד בישיבות. מנהלי הישיבה היו נותנים עין טובה בתלמיד מפולפל וממולח חריף ושנון מלבישים לו „איצטלא" של ראש ישיבה, חוגרים לו אבנט וחובשים לו מצנפת שער (שטרימל), מושיבים אותו בראש וקוראים לו רב, והוא רב לפורים. הכל חייבין להשמע לו ולקבל תורתו. יושב ודורש מעניני דיומא בבדיחות הדעת מעקם את הכתוב ועוקר הרים בפלפול של הבל וקלות ראש. פותח בכד ומסיים בחבית. שואל קושיות ומפרקם בחריפות רבה ובקיאות להנאת השומעים — היו גם מקומות אשר נוסף לרב דפורים מנו גם ראש קהל וחברי הנהלה — ראש קהל לחד יומא. והנה אשר קרה באחד מימי פורים לאבות אבותי לפי שנמסר לי ע"י אבי, גם הוא במצב של בדיחות הדעת בשעת סעודת פורים. בעיירה אוליאנוב הסמוכה לעיר רודניק כיהן ר' אברהם, בנו של ר' יצחק חריף מסמבור כרב העיירה, בעיר רודניק התגורר בימים

ההם ר׳ חיים הגאון מצנז — והנה עלה בדעת למדניה וחכמיה של העיר רודניק לחקות אחר מנהג אחרים בפורים ולמנות עליהם רב לפורים וכן ראש קהל וחברי הנהלה. בין האברכים נבחר גם ר׳ חיים מצנז לחבר הנהלת הקהל לפורים. ויהי כטוב המסובים ביין החליטו לבדח את עצמם ע״י שיגור מכתב מנוי לאברהם מאוליאנוב להתמנות כרבה של רודניק. אמרו ועשו: כתבו מנוי כדת וכדין בחתימת ראש הקהל וחברי ההנהלה. ר׳ אברהם, ללא שהיות מיותרות העמיס את כל רכושו, ספרים, רהיטים וכלי בית על מספר עגלות ובעגלה מיוחדת — ר׳ אברהם רבה של אוליאנוב וב״ב. היות ובכתב המנוי היה כתוב כי על הרב להופיע ברודניק ביומא דפורים י״ד אדר. אנשי העיירה התפלאו לשיירה הגדולה שהגיעה לרודניק בעצם היום של פורים ובראשה רבה של אוליאנוב ר׳ אברהם וב״ב, והתפלאו שר׳ אברהם שם לב ברצינות לכתב מנוי אשר נכתב בבדיחות הדעת, ע״כ השיב להם ר׳ אברהם, כי לאחר שעל מכתב המנוי הופיעו חתימות של נכבדים ובני תורה וביניהם חתימת ר׳ חיים מצנז ומחוייב היה למלא אחר מצוותם כדי לקיים דברי חז״ל „מצוה לשמוע דברי חכמים״. בין כה וכה התאספו בני העיירה לקבל פני הרב החדש והחליטו לערוך סעודת פורים כדבעי לכבוד הרב לפורים. ר׳ אברהם הגאון מאוליאנוב, סעודה ברב עם ע״ח ראש הקהל של פורים ואת פיו לא שאלו. מאחר וגם ראש הקהל השתתף בסעודה, הוגש החשבון לראש הקהל ע״מ שישלם מכיסו עבור כל הכבוד. ראש הקהל מחה ע״כ שישלם מכיסו עבור כל הכבוד. ומכיון שהיה במקצת מבוסם, כפי שנאמר, מחויב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, סרב לשלם ובקש מר׳ חיים מסנדז, אשר שמו יצא לתהלה בפסקי דין אם לפי ההלכה הוא חייב לשלם, ר׳ חיים נענה לו, כתוב במשנה במפורש: כל משקה שסופו לרצון אעפ״י שאין התחלתו ברצון הרי זה בכי יותן. וכך בא ראש הקהל של פורים על ענשו בשל הקלת ראש, אפילו בפורים.

הרבי ממוגילניץ

הסופר שטיינמן בספרו „באר החסידות״ מספר בפרוטרוט על הכמיהה והשאיפה של האדמו״ר המפורסם ר׳ צבי מרימנוב (הנקרא גם ר׳ הירש משרת) לבוא בקשרי חתון עם בית ריזין, אשר לפי שנמסר מדור לדור, הרי מקור שרשו מזרע דוד המלך ע״ה, עמוד היחס לפי שמכונה בפי החסידים.

ברצוני לספר בזה על שאיפתו כמיהתו גם של המגיד — המפורסם בכל רחבי פולין — המגיד ממוגילניץ לחסות בצל בית ריז׳ין ולבוא עמהם בקשרי חתון, — אולם כיצד עושים זאת ואיך מעיזים להכנס לשיחה על נושא זה עם האציל לבית דוד ר׳ ישראלצ׳ מריז׳ין? לאחר עמל רב והשתדלויות זכה לשוחח עמו, עם כבוד קדושתו בעצמו וביחידות, אך מרוב בהילות לא הגיעו לשיחה של ממש, ברם אין דבר העומד בפני הרצון. חיפש תחבולות והזדמנויות שונות להיפגש שנית והחלטתו נחושה שלא להרפות הפעם ולהגיע לשיחה של ממש על רצונו של המגיד ממוגלינייץ לבוא בקשרי חתון עם בית ריזין.

ההזדמנות באה, ומיד הביע המגיד בפני הריזינאי את רצונו העז לשדך את בתו הענוגה רבת החן והשכל עם אחד מנכדיו של הריז׳ינאי, כלומר בנו של הסדגורי ר׳

אברהם יעקב. ע"כ השיב לו הריזינאי כמעט בקפידה למגיד. מה ביני לבינך ומה הקשר שיקשור אותי אליך, — המגיד בא במבוכה אולם לא אבד עשתונותיו והשיב לו לריזינאי: קשר יש ויש בינינו. זכותי גדולה, כי בקטנותי ידעתי את זקן אבי ריזין, הרי הוא המגיד ממזריץ — תמיהתו של הריזינאי גדלה וביקש לדעת פשר הדבר. — היתכן? יתכן ויתכן השיב המגיד ממוגלינייץ, ומעשה שהיה כך היה: בהיותי קטן גדלתי וחנכתי לתורה, תפלה ומצוות בבית סבי, ר' ישראל מקוזניץ, והסכנתי שם לראות מדי לילה בלילה יהודי בעל סבר פנים יפות הדרת פנים, זקן לבן יורד לו רב מדות ובעל מצח גבוה מתישב מיד ע"י זקני ר' ישראל מקוזיניץ ושניהם מתחילים ללמוד. תחילה בלחש ולאט לאט בקול רם יותר פרקים נבחרים מן הזוהר הקדוש ומתוך ספרי קבלה אחרים לילה לילה כ־4—3 שעות וכשם שהופעתו פתאומית כך הסתלקותו פתאומית. העזתי ושאלתי לסבי על הזקן שמופיע מדי לילה בלילה ושאלתיו אם אין זה גלוי אליהו זכור לטוב, והוא השיבני, לאו דוקא — הזקן שמופיע הוא רבי ומורי המגיד הגדול ממזריץ, גלוי המגיד עדיף לדעתי מגלוי אליהו — ומאז כל שאיפותי להצטרף לזרעי זרעו ולהוות משפחה אחת, — שתק הריזינאי מספר רגעים, מתוך התבודדות נפשית ומיד הושיט את ידו לקראת המגיד ממוגלינייץ. אם כך הריני מסכים בהסכמה גמורה לשידוך ויהיה רצון שיהיה זה קשר של קימא ובנין עדי עד.

תחיית המתים בימי הבעש"ט

כשנקלע הרבי מריזין לאחת הערים, שבה שהה הבעש"ט בימי נדודיו, — רצה הרבי לדעת אם עדין נמצא בחיים אדם אשר זכה לראות באור זיוו של הבעש"ט; תוך כדי שיחה נודע לו, כי לא רחוק מן העיירה נמצא אחד זקן אשר תש כוחו ונס ליחו, והוא יוכל לספר את אשר ראו עיניו בימי הבעש"ט — ביקש הריזינאי להביא לפניו את הזקן — והזקן לא נענה לבקשת הריזינאי, חזר הריזינאי לבקשו שנית להופיע לפניו והזקן עמד בסירובו ובשלישית שוב לא נענה — נתמלא הריזינאי חימה — הכיצד, אני ר' ישראל מריזין, נכדו של המגיד, אשר רוזני ארץ באים להקביל את פניו וכאן נתעקש זקן אחד ועומד בעקשנותו, דברים בגו — נטרד הריזינאי בכבודו ובעצמו לבקש את הזקן להופיע לפניו ולספר אשר ידוע לו על הבעש"ט. נרעד ונפחד מהופעת הריזינאי אצלו בבית התודה, כי מאז ראה מעשי הבעש"ט אינו מסוגל יותר להאמין בזולתו של הבעש"ט, ומעשה שהיה — באשת הטוחן, אשר חלתה במחלת העלפון, ונשמתה פרחה הימנה טרם שהגיע הבעש"ט, לפי בקשת בעלה, לרפאה מחליה — והבעש"ט החיה אותה באמרותיו — וכך היה: — האשה חלתה והזעיקה את הבעש"ט ובדרך לבית הטוחן נתבשר הטוחן כי ברגע שהבעש"ט הגיע לבית פרחה נשמתה של אותה אשה — ובכ"ז לא אמר הבעש"ט נואש ובקש לה כניסו לחדר הגוססת המתה, ואמר לה כהאי לישנא: קומי, חושי, הכיני ארוחת ערב, כי באו אורחים נכבדים לביתך. הדברים חזרו פעם ונשנו ע"י לחישה באוזן ומיד קמה, רחצה ידיה, נגבה עיניה והכינה ארוחת ערב כמצות הבעש"ט. זאת ראיתי וכיצד אאמין באחרים? ע"ז ענה הריזינאי: ואני אספר לך סיפור, כיצד סבי המגיד ממזריץ החיה מתים:

היה חסיד מחסידי מזריץ׳, עשיר בכספים וגדול בתורה, מכובד על הבריות והיה מרואי פני המגיד והראשונים בין הקרואים. הגלגל התגלגל — העשיר ירד מנכסיו וכוח זכרונו חלש והאיש לקה בשכרות — כאשר החילות לנפול נפול תיפול. ברצותו לראות את פני המגיד לא ניתן לו הדבר ע״י פלטיאל הגבאי, עבר זמן רב ובשום אופן לא ניתן לו מבוקשו — בסופו של הדבר נודע לו כי המגיד הוזמן לסנדקאות בברית מילה, ופלטיאל הגבאי ילוה את המגיד.

איך שהוא עלה בידי החסיד היורד לחדור לחדרו של המגיד ובשוב המגיד לחדרו מצא אותו עומד ומתחנן: אנא המגיד הקדוש יעזרני לצאת ממצוקתי — ע״כ השיב לו המגיד: לך וחכור את בית המרזח העומד בפרשת הדרכים. נדהם החסיד, הכיצד אעשה זאת באין פרוטה בכיסי וגם כתובת מדויקת אין אתי ובכ״ז ברוב אמונתו במגיד, יצא לדרכו — עם מטבע אחד בידו, אשר המגיד נתן לו כקמע, צידה לדרך. בדרך והנה עולה עגלה ועל דוכנה יושב אכר, החליט לשים נפשו בכפו, אולי ירחם. — שאל את האכר לאן פניו מועדות, והאכר ענה מה שענה. התברר כי הדרך די רחוקה ובכ״ז, בקש אולי ילוה אליו בדרכו, האכר הסכים בחפץ לב — לקחו חנם ללא כל תשלום. ראה החסיד כי נכונה לפניו דרכו. בעברם כברת דרך ראה המון עגלות ואכרים צעירים ע״י בית, התברר כי הבית עומד בפרשת דרכים סואנת ואין איש דורך על סף הבית, משום דאמרין הבריות — כי בני האשמדי שולטים בבית, וכל העובד שם ניזוק. אמר החסיד לעומדים סביבו: יש ברצוני לקחת את הבית בחכירה — כולם פרצו בצחוק לשמע הדבר, ונסו להניעו ממחשבתו ובכ״ז התנדב אחד האכרים להביא את החסיד לפני בעל האחוזה ולנסות לקחת דברים עמו.

וכך הוה. היהודי הופיע בפני הפריץ ויהי בשמעו את בקשת היהודי פרץ בצחוק וכשזה הפציר בו הסכים למסור לו את הבית ללא כל תשלום ונוסף לכך התיר לו לקחת מאורוותו שני זוגות סוסים ועגלות להעברת מטלטליו לבית וגם צידה לדרך נתן לו. — מיום שהיהודי דרך על סף הבית, האירה לו ההצלחה פנים — החסיד מצא חן בעיני בעל האחוזה ושם אותו על משק אחוזותיו — וישמן ישורון ויבעט, ושכח את נבואותיו של המגיד. והנה קרא בעל האחוזה לחסיד והפקיד בידיו סכום עצום ע״מ שיסע לעיר רחוקה לקנות שורים לריבוי — בדרך נזכר במגיד ואמר לסור אליו. הדבר נודע למגיד כי הנה החסיד עומד לבקרו, אחר מספר שנים שלא דרך על סף ביתו — המגיד נתן צו שלא לתת להאי חסיד לעבור על סף ביתו.

שהה החסיד מספר ימים ולכל הפצרותיו לא נענה, לאחר מספר ימים ניתן לו מבוקשו והחסיד זכה לראות פניו של המגיד — כאשר החסיד עמד להיפרד, מיאן המגיד להיפרד ממנו באמרו: תשאר לעוד מספר ימים — ויהי בהפצירו למגיד, הרי עלי לצאת לדרך למלא את בקשת בעל האחוזה לקנות השוורים; על כך השיב לו המגיד: לא תפסיד בכך כלום באם לא תצא בעוד מועד. בסופו של הדבר הצליח לקנות שוורים מן המשובחים ביותר ובחצי המחיר. בעל האחוזה נהנה מן הקניה המוצלחת והשוורים המשובחים — הזמין את ידידיו ופיו מלא תהילות לטביעת עינו של היהודי שלו — וכאן התפרץ אחד המשרתים של בעל האחוזה וסיפר כהאי לישנא: — כאשר מנהל האחוזה נוכח בעינו הטובה של החסיד, פחד המשרת מפני אבדן משרתו וירא כי בעל האחוזה נתן סכום גדול לחסיד, מצא תחבולה עם מספר אנשים למזימת רצח וחלוקת הכסף ביניהם, ולולא עיכב המגיד את החסיד לעוד ימים בביתו בודאי

היה כעת בין שוכני עפר ולא ידעו קבורתו, סיים הריזינאי. כך החיה סבי המגיד ממזריץ וקיים תחית המתים בימיו — זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל ויבלע המות לנצח.

פסק־דינו הראשון של רבי לוי יצחק

כידוע נרדף ר׳ לוי יצחק ע״י כת המתנגדים, וכך גורש שלוש פעמים בערב שבת ממקום כהונתו כרב. ברביעית נתמנה לרב בברדיצ׳ב וע״כ רמז לו המגיד, מורו ומדריכו של ר׳ לוי יצחק: כאן בקרתא דברדיצ׳ב תנוח מזעפך.

והנה הופיעו לפניו שני מתדיינים, מתווכחים בשוקא דברדיצ׳ב. אחד הדג הגדול הנקרא בפינו מתווך ראשון והשני מדגי רקק מתווך ללא שם.

טוען השני: מצאתי סחורה עוברת לסוחר ולא מצאתי דרך אחרת לפני מאשר להודיע למתווך הראשון הידוע והמפורסם על הסחורה. ההוא תיווך ונמצא כי קיבל תמורה 500 רובל. לפי הדין מגיעה לי המחצית והוא נותן לי בקצה המזלג. — אמנם כן, טוען מתווך ראשון — הוא הראה לי את הסחורה ודי לו באשר אני נותן. טוען השני: את המגיע לי אתה חייב לתת. פוסק הרב לדעת השני, כי אמנם מגיע לו החצי. נתכעס הראשון כדרך התקיפים — „הכיצד אברך, אם כי רב הוא יפסוק לגזול מכספי. ע״כ ענהו הרב: במטותא ממך גם אני מתווך בין הקב״ה וישראל. ישראל אומרין חטאתי, עויתי ופשעתי, ועונה להם הכביכול בסליחה, מחילה וכפרה. בא אני לוי יצחק בן שרה ומוסיף: לא די בכך ותובע „חיין ארוכין ומזונא רויחי ופורקנא מן קדם״: גוזרני עליך לקיים פסק דיני, ולאו אני מוותר על חייך.

כעבור זמן חלה המתווך במחלה נואשת. באו שליחים לר׳ לוי יצחק לבקש על חייו, כאן אמר ר׳ לוי יצחק: עליו לקיים את פסק דיני וישוב לאיתנו. פסק הדין קויים במלואו ע״י המתווך, לשמחת כל העיר. ומאז נתקבל ר׳ לוי יצחק כרב מקובל על כל שכבות העם בברדיצ׳ב הקריה ותמורת זאת זכתה ברדיצ׳ב לשם עולם בקרב עדות ישראל ע״י השתקעותו לצמיתות של ר׳ לוי יצחק בתוכה.

אגדות צפת

בתחתית הר הקברות הצופה אל קברו של התנא פנחס בן יאיר מצד אחד ואל קברו של ר׳ יהושע בן חנניה (או הושע בן בארי לפי גירסא אחרת) מצד שני נמצאים בשטח צר, קברות המקובלים הצופים אל מול בית המקוה של האר״י הקדוש כעלומי שם, מצבות מאבן גלמית ללא סתות, חרותים השמות ר׳ יצחק לוריא אשכנזי — האר״י; שלמה אלקביץ; ר׳ משה מטרני, ולצדם ר׳ משה קורדובירו, כאמור מצבות ללא הבלטה מיוחדת ולולא הסיד והבקשות הרבות המכסות את פני המצבות, כמעט ונבלעו בין יתר המצבות אשר סביבן, גם הן של גדולי הדור בשעתם וצדיקים יסודי עולם. בפינה ליד מצבת האר״י הקדוש אנו קוראים את החרות על המצבה: רבי משה בן האר״י זצ״ל.

והנה אשר סיפר לי אחד מזקני צפת על תוכן מצבה זאת: ר׳ יוסף קארו בעל המחבר של בית יוסף — השולחן ערוך, רבה של צפת בימים ההם, עמד להשיא את

בתו לבנו של האר״י. נזדמנו המחותנים למסיבה בבית רבי יוסף קארו והתוכחו ביניהם מה קודם לברכה: מזונות או שהכל. האר״י, אם כי היה צעיר מן הבית יוסף בהרבה שנים, וזאת לדעת כי האר״י בהסתלקותו היה בס״ה בן 38 שנה ואילו הבית יוסף היה זקן מופלג, בן תשעים בערך, האר״י ברך תחילה שהכל נהיה בדברו על המשקה, והדבר חרה לבית יוסף: הכיצד ממרה האברך פי רבה של צפת? ע״כ השיב לו האר״י: לא טעמתי מעוגתך משום שהיא מלאה תולעים. הדבר עורר תמיהה, שהרי העוגה נאפתה במיוחד בקמח סולת ובאותו יום לכבוד האר״י. רצה ה„בית יוסף" להיווכח בדבר והנה אמת: העוגה מלאה תולעים, — התמיהה גדלה והנה יצאה בת קול והכריזה: אין דבר אשר בני יצחק המכונה האר״י לא יזכה בו. צדק האר״י ברכת שהכל קודמת למזונות. המחותנים נסתכסכו והשידוך בוטל לצערו הרב של הבית־יוסף, והעלבון הגדול שצעיר נצח את הזקן — ובאותו יום אשר נקבע לעריכת החופה מת ר׳ משה בן האר״י החתן...

זקן המקובלים ר׳ משה קורדבירו, שמש דרשן הקהילה, לצדו של ר׳ יוסף קארו שהיה רבה של צפת, נשאל ע״י מעריציו מי לדעתו ראוי למלא מקומו. ע״כ השיב: ביום הסתלקותי יופיע אברך ממצרים והוא ישמש ממלא מקומי; וכך הוה. ביום הסתלקותו של ר׳ משה קורדובירו עם צאת נושאי המטה, הופיע אברך ובקש להמתין במקצת, כי ברצונו להספיד את רבו והתחיל את הספדו במלים: „משה עלה למרום". הקהל הרב נדהם להופעת האברך שכולו זוהר ואור זורח. לאחר הלויה שאלו לשמו והוא סיפר להם בתומו, כי רק היום הגיע ממצרים ושמו יצחק לוריה אשכנזי, מיד הבינו את הנרמז מפי ר׳ משה מקורדובירו ומנוהו לממלא מקומו של הזקן.

בשיפולי הר הקברות לא הרחק מקברות המקובלים הקדושים נתקלנו במצבה אשר תכנה מעורר פליאה.

פ. נ. הרה״צ הקדוש שלשלת היוחסין בעל יסורין רבנו ר׳ משה זצוק״ל בן הרב הקדוש ר׳ יוסף אלתר זצ״ל בהרה״ק רשכבה״ג ר׳ חיים מקוסוב זצ״ל ונכד הרב הקדוש מסאווראן זצ״ל.

כסלו תרס״ב תנצב״ה.

שאלנו את ר׳ ברוך דוד הזקן, השומר על גחלת בית המדרש האר״י הישן, לפרוש המצבה הזאת — וקיבלנו את הסברו במלים דלהלן: בעל יסורין גדול היה ר׳ משה׳לי, צדיק ונורא, פיו אש ואשר מברך מבורך ואשר ח״ו יאור גזרתו מתקיימת. נרדף הצדיק ע״י רב המקום בשל מחלוקת בגלל פסק דין של מה בכך, והעיר צפת נתפלגה לשנים. מצדדי הרב ומצדדי ר׳ משה׳לי; זה מטריף וזה מכשיר, ובימים ההם צפת במלוא זהרה על 57 בתי הכנסת ו־15 אלף תושביה, חכמיה וזקניה היכלי מקדש מלומדי תורתה — בא השטן וקטרג, חדר העש בכלים והכניס אנדרלמוסיה. בוטלו שידוכים ונפסלו שוחטים, חורבן רוחני וגם חמרי. האנשים זנחו עסקיהם וכולם ידם במחלוקת, אשר ביסודה כאילו ר׳ משה׳לי הלבין פני רבה של צפת בפסקי הלכות.

ור׳ משה׳לי, כאמור נרדף על צוארו, בעברו ברחובות צעקו אחריו וידו בו אבנים. נתמלא ר׳ משה׳לי חימה והכריז במרירותו! היד אשר ידתה בי אבן תיבש. ומיד יבשה היד; האשה המוציאה אבן מן הקיר תמט הקיר ותפל, מיד נפל הקיר והאשה נהרגה במקום.

ובתוספת פורענות, באו ימי הגשמים ובניו השנים של הרב בעל המחלוקת לר׳ משה׳לי, שני בנים כאריות בגבורה ובתורה, טבעו בלכתם לבית המדרש בשטפון הגדול שפקד את צפת.

כאן עברו היסורין על גדותיהם, ורבה של צפת בא בטלית וקיטל ללא סנדלים לרגליו לבקש סליחה ומחילה מאת ר׳ משה׳לי. אולם נגזרה הגזרה, כי צפת תרד מגדולתה בשל המחלוקת ובאותה שנה נסתלקו שניהם מן העולם הזה, רבה של צפת ור׳ משה׳לי, וקברותיהם רחוקים זה מזה ורכסי הרים מבדילים ביניהם. לא השלימו בחייהם וגם אחר מותם.

ר׳ ברוך דוד מתפלל ומחכה, מצפה לישועה, כי ישלימו שני הגדולים בעולם האמת, ואז רק אז תשוב צפת לקדמותה. התורה תטה את אהליה שוב בצפת וצפת תשוב להיות אשר היתה בימי האר״י, ר. משה אלשי״ך והמקובלים קורדובירו, אלקביץ ואחרים. אנו שותפים לתפילתו של ר׳ ברוך ומצפים לגאולת צפת במהרה ובימינו.

ר׳ מנדלי מקוצק

כאשר פרש מן החוזה מלובלין ללא קבלת פרידה שאלו לו חבריו מה ראה לברוח מן המקום אשר כל יהודי הגליל באים אליו. השיב בפשטות — אני חותר לקראת רבי אשר הנו יהודי טוב והוא יהודי פשוט, ליתר פירוש — יהודי שנשמתו משי, וגופו לבוש בלאות הוא כלי יקר ומראהו ככלי חרס, רוחו מרחפת בעולמות העליונים ונפשו נתונה לעפר, בעל גדלות דמוחין אך עניו ושפל רוח. רבי לפי תפיסת ר׳ מנדל — אינו לובש איצטלה של רבנן ואינו נוהג נמוסי שררה. שאלו ממנו מדוע נוהג תמיד בקיצוניות חד צדדית ואינו בוחר דרך אמצעית. השיב מניה וביה: סוסים הולכים באמצע הדרך ואילו בני אדם הולכים תמיד בצדי דרכים.

ולמה לא חיבר ר׳ מנדל ספר?

על שאלה זו השיב כך:

נניח שכבר חברתי ספר — כלום מי יקנה אותו? מסתמא אנשי שלומנו... ואימתי אנשי שלומנו, העוסקים תמיד בדאגות הפרנסה, נפנים לקריאה בספר? הוי אומר: בשבת; אבל יהודי בשבת חייב לעשות הרבה דברים, לילך אל המקוה, להתפלל, לעבור על הסדרה, לאכול משמנים, לשיר זמירות, לקיים שינה בשבת תענוג. ובכן אימתי תגיע שעתו של ספרי לעיין בו? הוי אומר: שעה קלה לפני התנומה לאחר סעודת השבת בצהרים. לאחר שהיהודי מלא כרסו בדגים ובבשר ובכל מיני מטעמים והוא עייף ומשתוקק לשינה: עד שהוא מציץ בספר חוטפתו השינה וספרי נופל מידו ונחבט בקרקע, הגיעו עצמכם, כלום לשם כך כדאי היה לי לחבר ספר, שישמש לאותו נמנמן סגולה לתרדמה?

משנכנס אדר מרבין בשמחה

מפני מה עני מטופל בבנים ובנות והעשיר מטופל בממון? — שניהם זוכים מן השמים. — עני הדואג לפרנסה בכל יום ויום כיון שמגיע מוצאי שבת הריהו מזדרז לגמור את הזמירות, כדי להקדים ולהתחיל במלאכה ובעבודה של חול, וכשהוא מגיעה לבקשה של „זרענו וכספנו ירבה כחול" הוא מקבל תשובה מן השמים, בפמליה של מעלה מאחרים לצאת מן השבת ועדין אין לנו כסף, זרע יכולים לתת לך בכמות מרובה, ברם העשיר שאינו דואג לפרנסת יום יום הוא מאריך לצאת מן השבת, מאריך בזמירות של מוצאי שבת וכשהוא מבקש, זרענו וכספנו ירבה כחול הוא מקבל תשובה משמי מרום: זרע כבר אין לנו כיון שאחיך העני בא והקדימך — אבל כסף כמה שאתה רוצה.

נכנס לץ העיר לבית המדרש, שמע כי הרב דמתא התוכח עם השוחט בשאלה אחת של סירכא והשוחט ניצח את הרב. הדבר נודע לקהלה והפחיתו את משכרתו של הרב. אמר הלץ אל הרב: מכאן צריך כבוד תורתו ללמוד, כי במקום שיש שוחט אסור לרב להיות בהמה.

מספרים על יהודי אחד שישב זמן רב במוסקוה שלא ברשות, והנה קפץ עליו רוגזה של המשטרה, ולילה לילה היה אנוס לבקש לו מקום לינה חדש. כשבאו מים עד נפש, הלך והתנצר, ולעת זקנה אמר, זה שלושים שנה שיצאתי מכלל ישראל וכבר שכחתי כל מנהגי היהודים חוץ ממנהג אחד שאי אפשר לי לשכוח. שאלו אותו, אותו מנהג יהודי מה־הוא, החזיר המומר הזקן, לעבור על פני בית יראה שלהם ולא לאמר „שקץ תשקצנו" אינו יכול.

מצוות אכילה

ר' יצחק הידוע מדרוהוביץ הוזמן לסעודת שבת לבעש"ט. תחילה סירב ר' יצחק באומרו, כי גם אשתו יודעת להכין עבורו סעודת שבת; אולם לאחר הפצרות הבעש"ט להסב אתו יחד לסעודת שבת — הסכים ורק בתנאי שיספק כל דרישותיו לצרכי אכילה, באומרו כי אצלו מצות אכילה בשבת היא כתוצאה של צבירת תיאבון כל השבוע לשבת וזה למען ספק את הנשמה היתרה של שבת בכל: בגשמיות וברוחניות הבעש"ט הסכים לתנאי ר' יצחק והבטיח למלא כל צרכיו. כאשר הסבו לשולחן אמר ר' יצחק למשמשו לשים את שתי חלות השבת שלו לתוך המגש אשר חרותים עליו הפסוקים „שויתי ד' לנגדי תמיד". כילה את חלותיו וכל אשר הוכן ע"י הבעש"ט מדברי מאכל לשבת לצרכי כל המשפחה. ביקש הבעש"ט להביא צרכי מאכל משכני הבית ור' יצחק אכל הכל. שרף ממש בפיו כל מאכל שהיה בתוך הקערה. וכאשר הבעש"ט נלאה מלהביא דברי מאכל פנה ר' יצחק בתרעומת לבעש"ט — מר והיכן הבטחתך למלא את צרכי? על כך השיב לו הבעש"ט: כל הכנות השבת שלי הן לקבלת פני מלאכי שלום, מלאכי שרת, מלאכי עליון, ברם לשרפים לא התכוננתי.

יראת שמים

שני הריעים הקדושים ר' יעקב יצחק — הידוע בשם „היהודי הקדוש" ור' דוד'ל מללוב זצק"ל, שניהם מראשי תלמידיו של החוזה מלובלין היו. הם הקימו זרם חדש בחסידות — חסידות התבונה, בנבדל מדרך החב"ד.

הלכו השנים להורות דרכם, כתתו רגליהם מישוב לישוב. ויהי היום בצאתם לדרך — תעו ביער גדול ויצר להם, כי לא יתפללו בצבור, השמש שקעה והחושך כסה את הארץ, ואין דרך — פתאום ראו ניצוץ אור לפניהם, בהתקרבם לקראת האור והנה בית מוכסן שהיה ידוע ברשעותו — קמצן המונע מיהודי לדרוך על סף ביתו, שעת מעריב הגיעה ואין מים לנטילת ידים. אובדי עצות — מחליט ר' דוד'ל לנסות ולבוא בדברים עם המוכסן, אולי ייהפך לב נידח זה לטובה, ר' יעקב יצחק הסס ובכ"ז הסכים לריעו. נכנס ר' דוד'ל לבית המוכסן, תחילה לא נתרצה המוכסן ורק לאחר דברי־פיוס נתרצה ונתן לו מים כדי נטילת ידים ועמד להתפלל. ור' יעקב יצחק ממתין לו. לאחר שהייה מרובה, גמר את התפילה ויצא לקראת רעהו שמח וטוב־לב, שאלו ר' יצחק־יעקב: מה לשמחה זו עושה?

והנה הספור: נכנסתי לבית, ריח הגיהנום נדף ממנו, הבן עמד וחטב עצים — והנה פרצה מריבה בין המוכסן לבנו — כלאחר יד הרים הבן את הגרזן על אביו ופרץ בצעקה:

לולא יראת שמים והרגתיך!

כיון שראיתי זאת אמרתי לנפשי, במקום שיש יראת־שמים כדאי וראוי להתפלל בהרחבת הדעת.

על חסידי ריז'ין

ר' יוסילי מברודי היה איש בעל שכל חריף ושיחה נמלצת. פעם, נשאל ע"י רבי ישראל מריזין זצוק"ל „מה לדעתו בין חסידי ריזין לבין חסידי אדמו"רים אחרים" על כך השיב ר' יוסילי: „חסיד ריזין סובל מיסורי גיהנום בעולם הזה ואף בעולם האמת אינו נח מזעמו", „וכל כך למה?" „חסיד ריזין בקבלת שלום, אינו זוכה לכף ידו הקדושה של הרבי אלא לקצה אצבעותיו בלבד. בחצר הרבי וסביבו תמיד דוחק וצפיפות ואינו זוכה לראותו אף בקצה השטריימל; ואם כבר זכה להתקבל ע"י הרבי לאחר שהות של ימים ושבועות בריזין, הרי בטרם יפתח פיו במרי שיח, נדחק ע"י אחרים החוצה. בקושי משיג מקום להניח ראשו בכל האכסניות הרבות הנמצאות בעיר ולבסוף חוזר הביתה ולא הספיק אפילו לקבל ברכת הרבי. חסידי אדמו"רים אחרים וכן „מתנגדים" יורדים לחייו. כי הרי מצוה היא להציק לחסיד ריזינאי. ובהגיע חסיד ריזינאי לעולם האמת, עוד בטרם יוציא הגה מפיו להצדקתו, נשלח ישר לגיהנום... מה שייך?... אתה קל שבקלים. שם כולם בעלי מוח הם... ושבעי מעש, ואתה... כמה קטנת מחסדי... ומלאך רע פותח את פיו בצחוק ובדברי כיבושין לאמור:... אתה... במחיצתו של הריזינאי רוצה אתה להיות?...

לעומת זאת, קלים חיי החסיד של רבי לא ידוע והוא נהנה מעלמא דהא ובבא. מושיט הוא יד לשלום ומיד חוזרת ידו המלאה של הרבי — עליכם שלום. ומיד

הגבאי,
ר' ליפא שוגר ז"ל

מתקשרת שיחה על שלום אשתו, בניו ובני בניו. הקיצור, משוחח עם הרבי כדבר איש אל רעהו ללא מחיצה וחציצה ביניהם. הוא זוכה אפילו בטפיחה על הגב ומשתף אותו בסעודה של צוותא ודרך אגב מתנה צרות הבית וזוכה מיד בברכה. ובעולם האמת, הריהו הולך ישר לגן עדן. תמיד נמצאים לו סניגורים... מה שייך? מכספו נתן לאביונים, פרש כפיו לעני, ובעיקר הרי היה מחסידי פלוני בן פלוני, יהודי שפל ברך הראוי לרחמים. בקיצור יהודי מפשוטי העם המוצא דרכו לרבי — ראוי לרחמים והולך ישר לגן עדן.

עם תום השיחה שאלו שוב הרבי מריזין לר' יוסילי, „נו, ומה דעתך על כך יוסילי"! על כך השיב ר' יוסילי ללא היסוס: „מקבל אני ברצון את הגיהנום של ריזין מאשר הגן עדן של אחרים..."

ליל הסדר אצל ר' לוי יצחק

ר' לוי יצחק מברדיצ'ב הידוע מדורי דורות כאוהב ישראל וסניגורם בפני בית דין של מעלה ובמיוחד כסניגורם של פשוטי עם, נהג להסב לסדר של פסח לאחר הכנות מרובות, ודאגה לצרכי כלל ישראל, ומתוך דאגה מיוחדת לצרכי החג לעניים, לבל יופר ח"ו חגם חג החרות; כי מרובים הם צרכי עם ישראל.

ומעשה שהיה בליל סדר אחד שלאחר כל ההכנות המרובות הטרידו את ר' לוי יצחק מחשבות זרות ובשום אופן לא יכול היה להסב לסדר מתוך שלות נפש, אהבה ושמחה כמנהגו מימים ימימה. עצבות מוזרה עטפה את כל ישותו וחרדה העיקה על לבו, שמא מעשיו אינם רצויים ח"ו לאדון כל. התחיל לפשפש במעשיו, הרהר בחשבון נפשו, ובלבו התגנב חשש שמא ח"ו מקרה לא טהור קרה בביתו בסביבתו... חשש... של חמץ. התחילו הוא ומקורביו לדקדק בכל פינות הבית וסביבו ומצאו שהכל כשר

וישר וכי אין פינה שיד הרבנית החרוצה אשת ר' לוי יצחק לא עברה בו שבע פעמים ועוד אחת; היא ועוזרותיה שפשפו, גרדו, ניקו בכל פינה והכל משובח ומצוחצח. היין לארבע כוסות הוא מן המין המשובח וממקור נאמן, ללא כל חשש של נסך; מצה שמורה, המרור, החרסת, והזרוע, כל מין במקומו. ההגדה המיוחסת לבעש"ט גם היא במקומה. ובכ"ז החליטו הוא ומקורביו לצאת לרחוב. וכמנהגו של ר' לוי יצחק, רגליו הוליכו אותו ישר לסמטאות העוני של ק"ק ברדיצ'ב. כל חלונות הבתים מוארים היו ומכל פינה ובית נשמעו שבח והודיה להשי"ת, על הנסים והנפלאות שעשה עמנו הקב"ה בהוציאנו משעבוד מצרים, שירת הים מתפשטת בכל מקום, ור' לוי יצחק לבו נעשה ער וחם באהבת ישראל לוהטת ופורץ בקריאת אהבה ורחמים. — נו, רבש"ע! ומה תאמר עתה לעמך ישראל? אפילו הקל שבקלים שר לך תהילות ומודה כי אתה הוא האלוהים. אכן כדאית היתה הטרחה של הבקעת ים־סוף עבורם. לא לשוא הענקת להם עמוד ענן ועמוד אש להראותם את דרך היציאה משעבוד לחרות. „שירה חדשה שבחו גאולים לשמך הגדול על שפת הים, יחד כולם הודו ואמרו" — פרצה מפי קהל מלויו ההולך ורב ששאיפתו להסב ביחד בליל הסדר עם צדיק הדור ר' לוי יצחק.

והנה נקרה לפניהם בסמטא אפלה בית קטן, אשר גג הקש שלו נוטה ארצה, בית הסבל דק"ק ברדיצ'ב, עני מרוד ומטופל בילדים. פנים הבית גם הוא זרח בנקיונו, הכל מוכן ומשופץ, ההסבה מוכנה והכל מבריק. לאחר עמל רב שהשקיעה בו עקרת הבית, אשת הסבל, ולמרות השעה המאוחרת, טרם התחיל הסבל באמירת ההגדה ועריכת הסדר. כי ישן הוא שינה עמוקה, שנת עמלים ישרה לאחר יום עבודה קשה ומפרך אצל בעלי הבתים המכובדים בהורדת כלי פסח לבתיהם מעלית הגג ובהעלאת כלי חמץ במקומם.

אשת הסבל עמלה להעיר את בעלה משנתו ואנחה פרצה מלבה על קשיי החיים ועמל בעלה לצרכי המחיה לבני הבית. כולה רחמים לבעלה העייף, מבקשת ומתחננת לפניו: אנא, משה יקירי, השעה מאוחרת, הילדים מנמנמים מתוך כליון עינים לערב זה, להנעים את החג בזמירותיהם. יעקב הקטן מחכה לשאול את ארבעת הקושיות. אנא, קום נא, כמה עבודה ומרץ השקעתי להשגת כל זה לקראת חג החרות. בקושי רב עלה בידה להקים את הסבל על רגליו. הסבל נטל את ידיו ופנה לאשתו: יקירתי, בני הנחמדים, ידעתי בהכרה מלאה כי הנני גורם לכם צער על כי איני נוהג מנהג גוברין יהודאין. הכל מוכן להסב לסדר ולספר ביציאת מצרים, אם כי עייף אנוכי עד מות, אספר לכם בכ"ז בקצרה על נס יציאת מצרים:

— את הצוענים החונים על יד עירנו ודאי ראיתם והכרתם. רובם לקויים במידות רעות ובכלל הם אנשים רעים. אצל אבות העם הזה שהו אבותינו בגלות. והם שעבדו את אבותינו בכל עבודה קשה בחמר ובלבנים, בבנין ערים ומצודות, ככתוב בחומש. עד שהשי"ת ריחם עלינו ושלח לנו את שליחו הנאמן משה רבנו ע"ה ובעהשי"ת נגאלנו ע"י נסים ונפלאות. הבקיע עבורנו את ים סוף. אנחנו עברנו את הים בחרבה והם המצרים הצוענים טבעו וכל אשר להם על רכבם ופרשיהם. האכילנו את המן ושתינו מבארה של מרים הנביאה אחות משה רבנו ע"ה. הכניסנו לארץ־ישראל, קרבנו להר סיני ונתן לנו את התורה. ובעבור זה אנו מודים לרבון כל העולמים ואומרים שירה והלל על כל הנסים שעשה עמנו ועתיד עוד לעשות עמנו בכל דור ודור ועל אשר הוציאנו ממצרים, זו הגלות המרה. ואנו מתפללים ומבקשים שיוסיף נס על נסים

ויגאלנו בקרוב גם מגלות אדום, הגלות דהאידנא, שהיא הקשה מהגלויות ונזכה במהרה בימינו לדרוך על אדמת ארצנו הקדושה ויביאנו לירושלים עיר דוד לנצח נצחים מתוך שלום, שקט ושלוה ותקום סוכת דוד הנופלת. ועתה אשתי, לאחר שקיימתי מצות סיפור יציאת מצרים, הבה נערוך את השולחן לקידוש ואכילת סעודת פסח.

פני ר׳ לוי יצחק אורו ובלב מלא שמחה חזרו הוא ומלויו ומקורביו להסב לסדר ולספר ביציאת מצרים. כתום הסדר פנה ר׳ לוי יצחק למסוביו: „הראיתם את הסדר של הסבל? זו הפשטות והתמימות. זו האמונה הגדולה והשלמה בביאת הגואל. אלה קרעו את רוע הגזרה... וזאת עלי להודיעכם: ענגה שחורה רחפה מעל בית ישראל וצרות רבות וגזרות קשות עמדו להתרחש — בא הסבל ובסידור הסדר כפי שראיתם ביטל כל הגזרות בחינת צדיק גוזר והקב״ה מקיים. תפילתו, צורת ההסבר על נסיו של הקב״ה ותשוקתו לארץ ישראל, עוררו רעש ושמחה בפמליה של מעלה. כל שערי שמים נפתחו ותפילתו חדרה עד לכסא הכבוד של השוכן במרומים.

...ור׳ לוי יצחק סיים: „בזכות הצדיקים שבכל דור ודור נגאלנו״.

אהבת ישראל

האש התלקחה ומחלוקת ריב ומדנים פרצה בישראל בין חסידים למתנגדים. האש בוערת — והשלהבת הגיעה גם לארזים ואין אומר הרף. כל תקיף מכריע את הצד שכנגד. ובלמברג העיר התגברה כת המתנגדים, ויצא צו, וזה בהסכמת השלטונות, שאין לרבי של חסידים רשות לשהות בעיר למעלה מ־24 שעות, ולאחר זה דינו להגרש מחוץ לתחומי העיר. ויהי היום ונזדמנו שני האחים האדמו״רים ר׳ ולולי מזברש ור׳ יצחק׳ל מרדזיביל ונאלצו מסיבות שונות לשבות בלמברג גם לאחר 24 שעות. בשבת כנהוג, אצל חסידים, הצטופפו מעריצים למאות לשולחנות כדי לחזות בזיו פניהם ולשמוע דברי תורתם. ר׳ ולוולי כידוע אהבת ישראל לוהטת בקרבו וכל יהודי הוא אצלו בבחינת צדיק, וכך מכנה כל הנפגש בדרכו: „ובכן צדיק׳ל מה שלומך? וכו׳, והנה הופיע שוטר מטעם הרשות והוא מומר להכעיס, ותבע בתוקף רב ובשם החוק את תעודותיהם, לא הועילו כל בקשות והשתדלויות למנוע חלול שבת. ר׳ ולוולי נאנח מעומק לבו ונענה לתביעות השוטר, אולם ר׳ יצחק הקפיד הקפדה רבה למנוע חלול שם האדם ושבת קודשו. התערב בדבר ר׳ ולוולי פנה לאחיו בזו הלשון: „אחי יקירי, הענה לו לשוטר ואל תצער את הצדיק׳ל גונטר״ — זה היה השוטר ממוצא יהודי. על כך התקצף ר׳ יצחק׳ל והשיב לו לר׳ ולוולי „ענוותך עוברת כבר כל גבול ומדריכה את מנוחתי. כלום רשע זה גם הוא צדיק בעיניך?״ על כך השיב לו ר׳ ולוולי: „יקירי, וכי מה אוכל לתקן משנה מפורשת בה כתוב ,ועמך כולם צדיקים׳, משמע ישראל אף שחטא ישראל הוא, וגונטר זה הרי יהודי הנהו, מוטב לי איפוא שיהודי יקלקל קצת את מעשיו מאשר כפירה במשנה מפורשת״, כיוון ששמע זאת ר׳ יצחק׳ל נתרצה גם הוא ונענה לתביעת השוטר. ובראות השוטר מעשיו של ר׳ ולוולי הפך את עורו ומאז לא עבר יום שלא יראה את פניו של ר׳ ולוולי, ור׳ ולוולי קרבו מאוד עד סוף ימיו, ומספרים שהוא מת על קדוש השם בטהרה וקדושה.

ר׳ ישראל מריז׳ין זצוק״ל

רבים הם הסיפורים על לידתו וחייו הקצרים. אגדה אחת מספרת שכאילו הבעש״ט אמר: ארבעים שנה אחרי מותי תרד נשמתי מחדש לארץ והיא, נשמת ר׳ ישראל מריזין. מחסידי בית ריזין מאמינים שמבית זה עתיד לבוא מלך המשיח. ואמנם הם מתיחסים לבית דוד. זו מסורת הנמסרת מדור לדור. בית ריזין דרך מיוחדת להם בחסידות, וסולל הדרך היה ר׳ ישראל. מנהגי פאר והדר היו נהוגים בחצרו. אלפי חסידים היו צובאים על דלתות ביתו. מרחוק ומקרוב באו אליו ואת כולם הדריך בעצה טובה מתוך חכמת חיים רבה. היה לו בטחון עצמי ואומץ לב לקבל כל מצב בגבורה. בשעת צרה היה קורא לעזרת אבותיו הקדושים. כאשר נשאל אם אינו מתכונן לעלות לא״י, כשם שעלו ר׳ מנדלי מוויטבסק ור׳ נחמן מברסלב השיב: „איך אעשה זאת וישראל טרם יצא את הגולה; כל מקום שתמצא יהודי כשר הרי הוא משלי והם פזורים בכל ארצות תבל״.

אברך אחד הגיש פתק בקשה אל הריזינאי ובו היה כתוב שיעזור לו ד׳ למען יוכל לשבור את מידותיו הרעות. הציץ בו הרבי ואמר: — רצונך לשבור מידות? את גבך וחלציך תשבור ומידות לא תשבור. אבל זו העצה: התפלל, למד, עבוד מתוך כובד ראש ואז ייעלם הרע מאליו.

כשיצאה הגזירה על יהודי רוסיה לשנות את מלבושיהם התאספו גדולי הדור ובתוכם בעל ה„צמח צדק״, ר׳ מנחם־מנדל מליובאוויטש, לדון ולבחון אם מחוייבים כאן במסירות נפש. שאלו לדעתו של הריזינאי ואחרי שיקול ממושך ענה:

— יעקב אבינו קיבל את ברכת אביו בבגדי עשיו. יהי רצון שנתקיים גם באופן כזה.

בהיותו בלמברג פנו אליו קנאי הדת וקבלו על הדור הירוד במוסר ובתורה ובמידות. מתוך תשובתו ניכרת אהבתו הגדולה לישראל. אמר:

— יכולנו למצוא שישים ריבוא יהודים כשרים — כמנין יוצאי מצרים בעמדם על הר סיני. שאר בני ישראל הם ריבית וריבית דריבית. הווי אומר: הקרן שולמה על כל פנים. ומה בכך אם בזמנים קשים אין הריבית גבוהה ביותר? מפשיטת רגל אנו רחוקים מאוד.

מספורי ר׳ יודל מצפת

שמעתי מפי ר׳ יודל, האחרון לחסידי בית בוהוש בצפת, זצ״ל.

בפרוס מלחמת העולם הראשונה בשנת תרע״ד, נזדמנתי לשטיפינשט. והימים ימי טירוף ותוהו ובוהו, תנועת האניות נפסקה ורצוני עז לחזור למקומי ולארצי ארץ־ישראל. התאזרתי עוז ונכנסתי להרבי משטיפינשט זצ״ל לקבל ברכתו. „יהי ה׳ בעזרך״ — היתה ברכת הרבי. על זה השיבותי: ירשה לי הרבי לספר סיפור קצר בשם ה„אוהב־ישראל״ הרב מאפטא: פעם נכנס אליו יהודי מר נפש לבקש עזרה והדרכה בצר לו. בירכהו הרבי מאפטא ואמר לו: „ה׳ יהא בעזרך״. משיצא מלפני הרב פגשו בנו של הרבי ר׳ יצחק מאיר, ושאלו „מה ברכת אבא בפיך?״ „ה׳ יהא בעזרך״, השיב היהודי. אמר לו ר׳ יצחק מאיר „חזור על עקבותיך ושאל לאבא? אימתי?״ חזר היהודי ושאל את הרב הקדוש מאפטא „אימתי?״ השיב לו הרבי מאפטא: „מה שייך?

— תיכף ומיד!". והברכה נתקיימה. אף אני, רבי משטיפינשט רוצה שברכתך תתקיים מיד. השארתי אשה וילדים בלי סעד ואני נע ונד, וארץ ישראל מה היא בעיני הרב... העלה הרב חיוך על שפתיו וענה: ברכתי תתקיים אם ירצה השם מיד. למחר קבלתי הודעה, כי ספינת מפרשים מפליגה לארץ־ישראל ועלי לצאת לדרך. וכך הגעתי למחוז חפצי.

ערב צאתי בקשני הרבי להילוות אליו ולספר לו מסיפורי גדולים וקדושים. אמרתי: אספר סיפור ששמעתי מפי קדשו של אדמו"ר ר' יצחק הצדיק מבוהוש, נכד הריזינאי זצ"ל, ששמע מפי קדשו של אדמו"ר הריזינאי בליל שמורים של אחד הנכדים". אם מפי קדשו של איצ'ניו שמעת, הריהם דברי אמת — היתה הערת הרבי משטיפינשט ודחק עלי לספר לו מיד. וזה הסיפור:

— באחת העיירות שבבסראביה היה רב אחד ואשתו עקרה. וגם אשת הבלן באותה העיירה עקרה. סחו זו לזו את צרתן ומר לבן על העררירות. פעם אמרה אשת הבלן לרבנית: ומה אם נתעבר ונלד אני בן ואת בת, התסכימי להיות לי למחותנת? השיבה הרבנית ואמרה „הן" ותקעה כף לאשת הבלן לאות הסכמה, וכך היה. שתיהן נתעברו בעת ובעונה אחת. ומשהרגישה הרבנית את הוולד בקרבה התחילה מצירה ודואגת. האיך הסכילה לעשות להשתדך עם הבלן, ומה יאמר על כך בעלה הרב. פניה נפלו מיום ליום וצערה גדול. ויהי היום והרב הציק מאד לרבנית שתספר לו על אודות מצוקת נפשה ותספר לו את אשר קרה בינה לבין אשת הבלן ועל דבר תקיעת הכף. ויצר מאוד ללבו של הרב ומחשבות ממחשבות שונות ניקרו במוחו איך להפטר מהשידוך עם הבלן.

כתום ירחי לידה ילדה הרבנית בת ואשת הבלן בן. קרא הרב למיילדת וציווה עליה להרחיק באיזה אופן את ילדו של הבלן. המיילדת התנגדה למחשבתו הרעה של הרב אולם לאחר שעמד על כך בתוקף הסכימה להוציא את הילד בתחבולות שונות בליל השמורים, ערב יום הברית. שתה בנפשה עצות מעצות שונות ובסוף החליטה לחלל דלעת גדולה (קאלאבסה בלעז) ולהטמין את התינוק בתוכה. אף לקחה סכין של מוהל ושמה לתוך הדלעת לסימן, שאם ימצא על־ידי יהודי ידע שהילד הוא יהודי וצריך למולו. את הדלעת והתינוק הכניסה לנהר דניסטר וה„תיבה" שטה עד שהגיעה לשפת הנהר בעיירה אחרת. הלך רב העיירה לטבול בנהר ומצא את התיבה־הדלעת ובתוכה ילד חי וסכין של מוהל לידו. מיד הבין כי הילד מבני ישראל וטרם נימול. והרב חשוך־ילדים היה ואימץ את הילד לבן. גידלו וחינכו לתורה ומעשים טובים, והילד היה לעילוי ושמו הלך לפניו בכל הסביבה. ויהי כאשר הגיע ליום הבר־מצווה, הכין הרב סעודת מצווה גדולה והוזמנו אליה כל רבני הסביבה ובתוכם גם הרב אשר ציווה בשעתו להרחיק את התינוק הזה, שכינוהו בשם „דלעת" על שום שמצאוהו בתוך הדלעת. הנער דרש בפלפולי תורה וכל המסובים התפלאו על רוב בקיאותו וחריפותו. כטוב לב המסובים, הביע הרב הנזכר את גודל הערצתו את העילוי ואת רצונו לקחתו לחתן לבתו, שגדלה לתפארת ודמתה לתמר. נתרצו שני הצדדים והסכימו ביניהם ונקבע זמן החתונה. כשנודע למיילדת אשר שכבה על ערשה מחמת זקנה מופלגת על כלולות בת הרב עם חתן שיש לו כינוי „דלעת" נזכרה בכל אותו מעשה. לבשה הזקנה עוז, התאמצה והלכה לבית הרב וביקשה לשוחח שיחה קצרה עם החתן. החתן נאות לה והמיילדת סיפרה לו כל אותו מעשה. מיד פנה החתן להמחותן וביקש

ממנו תשובה מפורשת על שום מה הוא רוצה לתת לו את בתו יחידתו — על שום יפיו, יחוסו או תורתו? השיב לו הרב: על שום תורתך. מיד צווה להביא את הבלן ואשתו וכשבאו נפל על צוארם ופרץ בבכי גדול. אלה הם הורי החתן האמיתיים, להם הכבוד והתהילה תמורת כל אשר עבר עליהם.

ומרן הריזינאי סיים את הסיפור; הרוצה שבניו יאריכו ימים, ראוי לו בליל שמורים לחזור על סיפור זה.

ועוד שמעתי מפי ר' יודל מצפת:

בנסיעותיו סר הריזינאי לבית הרב הקדוש מאפטא ונתארח אצלו בשבת ראש־חודש. הרב מאפטא, כידוע, היתה אכילתו מרובה והריזינאי אכילתו מועטת. בשבתם לסעודת השבת ראה הריזינאי השתדלות מרובה מצד הרב מאפטא למעט באכילה ושאלו מה ראה לשנות מדרכו. על כך השיב לו הרב מאפטא: משל למה הדבר דומה? — הנה היום שבת קודש וגם ראש חודש. ראש החודש אורח הוא אצל השבת והשבת מכבדת את האורח במוסף ואומרים „אתה יצרת"; כשחל יום־טוב בשבת, מוותרת לו השבת על כל התפילות. וכשמזדמן אורח ביום הכפורים, השבת אומרת: אף־על־פי שמצווה היא לאכול ולהתענג בשבת, הריני מוותרת ואצום כל היום... אתה אורח יקר לי מכל ולמענך הריני ממעט באכילה כדי להידמות לך...

פעם נקלע הריזינאי לעיר ידועה של „מתנגדים". רצו המתנגדים לתהות על קנקנו והתוכחו על דרכי חסידים ומתנגדים; דרך המתנגדים לקבוע שעה לתפילה ואחר התפילה שוהים בבית הכנסת לבושים בטלית ותפילין ולומדים משניות. מה שאין כן החסידים, שאין קבע בתפילתם ומיד אחרי התפילה מתישבים לשתות יי"ש. על שום מה איפוא, אתם כנויים חסידים ואנו מתנגדים? השיב להם הגבאי של הריזינאי דרך בדיחה: „מתנגדים תפילתם בקרירות ואין בהם כל חמימות כמת ואחר המת לומדים משניות, מה שאין כן חסידים שעבודתם בחמימות ולבם בוער כאש מרוב חיות — „והחי יתן אל לבו"... על כן — הם צריכים לשתיית יי"ש. התערב הריזינאי ואמר: אתה אמרת דברי בדיחה, אבל האמת היא, שמיום שחרב בית המקדש אין לנו לא זבח ולא קרבן והתפילה היא במקום קרבן. וכשם שהקרבן נפסל על ידי מחשבת פגול, כך התפילה נפסלת על ידי מחשבה זרה. מצאו החסידים תחבולה נגד היצר־הרע; מיד אחרי התפילה יושבים לשתות יי"ש ומברכים זה לזה בשתיית „לחיים" וכל אחד מפרט את בקשתו ואיש לרעהו משיב ימלא ה' משאלותיך ומשאלות כל ישראל לטובה, זוהי התפילה שאין ליצר־הרע כל שליטה עליה והיא נעשית אגב שתייה ואכילה מתוך ריעות ובלב שלם, ובעזרת השם יתברך הברכות מתקיימות כי אין בלבול־מחשבות ופיגול.

אשר סיפר לי אבי

רבי חיים מסאנדז נוהג היה בכל יום חמישי לחלק צדקה לעניים הנסתרים שבעירו, ממעשי צדקתו של ר' חיים ידעו רק משמשו ואשתו. בערב שבת אחת באה אשתו של ר' חיים לקנות דגים. אמר לה החנווני שהשבוע אין דגים, היה רק דג אחד יקר וקנהו פלוני. הרבנית ידעה, שפלוני נמנה בין מקבלי הצדקה של בעלה ר' חיים. בשובה הביתה בכתה בפני ר' חיים במרות נפש כי לא הצליחה לקנות דגים לשבת היות ופלוני הנמנה

בין מקבלי הצדקה קנה את הדג האחד שהיה בעיר ובממון רב. ולדעת הרבנית אין פלוני הקונה דגים יקרים ראוי לצדקה מקופת ר׳ חיים — ר׳ חיים שמע את דברי הרבנית והשיב לה כהאי לישנא: מכאן אני למד שיש להוסיף לפלוני על קצבתו השבועית למען יוכל לקנות דגים יקרים אשר בודאי קונם משום הוקרת שבת.

ביתו של ר׳ חיים התנהל בדחקות ובצמצום, גם ספרים לא קנה לעצמו, את קופסת הטבק אשר קיבל מאת חסיד עשיר גם אותה מישכן למתן צדקה. את פמוטי הכסף מישכן והיה מחזירם לביתו מערב שבת לערב שבת, וכל פרוטה שנמצאה בידו חילק לפדיון שבויים ומתן בסתר. כאשר שאלוהו בניו למה מפזר את כספו ואילו הוא ומשפחתו חיים בצמצום רב, ענה: בני היקרים, מה תבקשו ממני, אין בי לא תורה ולא עבודה רק מקצת גמילות חסדים, הרוצים אתם גם זאת לקחת ממני?

בת בנו הגיעה לפרקה ובבית אין פרוטה לנדוניה, פנה הבן לאביו ר׳ חיים בבקשת עזרה, ובו בזמן הופיע עשיר גדול אשר הניח לר׳ חיים פדיון גדול. ור׳ חיים נתן מיד את כל הכסף לעני אחד אשר גם הוא חכה לעזרת ר׳ חיים בבקשת נדוניה לבתו. במעמד זה פנה בנו של ר׳ חיים לאביו: אבא, במה בתי גרועה מבתו של פלוני אשר לו נתת את כל כספך? השיב ר׳ חיים: אתה בני תוכל לנסוע למקומות שמכירים אותך ותוכל לאסוף את הסכום להוצאות נשואי בתך, ברם העני מי ידאג לו אם לא אני?

מספרים בשם אומרו, כי ר׳ זושא מהאנופולי, אחיו של ר׳ אלימלך מליזנסק, אמר פעם לזכות הענוה ובגנות הגאוה — על כל השאלות שישאלוני בבית־דין של מעלה אדע להשיב. ישאלוני — למדת תורה? אגיד — הייתי עם הארץ, נתת מכספך לעניים? — הייתי חסר אמצעים, עסקת במצוות? — הייתי טרוד בצרכי פרנסה. לכל תמצא תשובה. והיה כי ישאלוני מדוע התגאית? לא אדע מה להשיב.

ועוד מספרים על ר׳ זושא שבהיותו עורך גלות ונד מעיר לעיר, נקלע פעמים רבות גם לברדיצב והתאכסן בבית אחד המלמדים דרדקי העניים שבעיר. לאחר התגלותו, כאשר חסידיו רבו וביניהם עשירים וגדולים, מהם בני ברדיצ׳ב. ויהי בעוברו בדרך לברדיצ׳ב, קבלו את פניו רחוק מן העיר והביאוהו העירה במרכבה רתומה לארבעה סוסים. בהתקרבו לעיר ניגש גביר העיר והזמינו לר׳ זושא לביתו. ר׳ זושא השיב בשלילה, ואמר: גם קודם לכן באתי לברדיצב, ומדוע לא הוזמנתי על ידך לביתך, אז בהיותי בעלומי, אלא נתתם לי לאכול מפתו הדלה של האי קבצן מלמד דרדקי. הרי אין בי גופי כל שינוי מאז ועד עתה מחוץ לסוסים אשר בהם הביאוני.

הריני לומד מכך שלא אותי אתם מכבדים אלא את הסוסים, — תזמין על כן את הסוסים לביתך ואילו אני אפנה לאכסניתי הישנה, ביתו של המלמד, הוא ערב לי ובצלו אנוח.

שאלו לר׳ חיים מסאנדז, הלמדן המופלג, כיצד הגיע לדרכי חסידות אשר רוב גאוני הדור רואים בה סטיה מן המקובל, והפך לחסיד רוזין. ומה רואים שם ברוזין, על כך השיב ר׳ חיים, שנים הם, הרי בחירה: הר סיני שניתנה עליו התורה והר המוריה שנעקד עליו יצחק אבינו. ומשום מה נבנה בית המקדש דוקא על הר המוריה ולא על הר סיני? ללמדך שיהודי פושט את צווארו על קידוש השם חשוב ומקובל יותר ממקום מתן התורה. — בתורה ובמלמדות כוחם של הלומדים גדול מכוחה של רוזין ואילו ברוזין רואים מסירות נפש יותר.

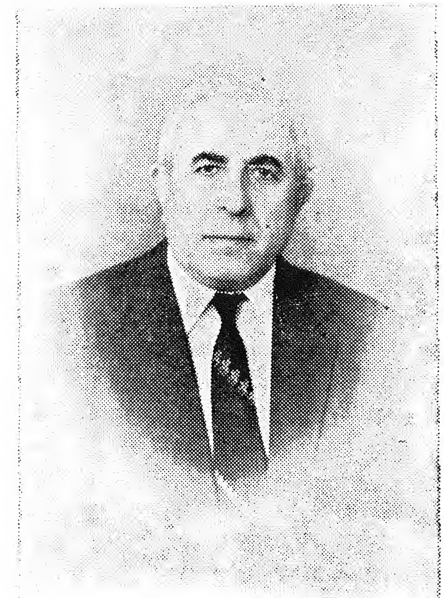
מנהג בחצרות הרביים במסיבות אירושין להקריא כתב היחוסין וכך מספרים כאשר ר׳ ישראל מרוזין עמד לארוש נכדו, בנו של הרבי מסדיגורא, לבתו של ר׳ צבי הירש משרת מרימנוב, ולמד בנעוריו בהיותו יתום מאביו ואמו מלאכת החייטות, התחיל ר׳ ישראל מרוזין למנות כתב היחוסין:

אבי היה הצדיק ר׳ שלום שכנא מפראהאבישץ, אביו היה ר׳ אברהם המלאך, אבי זקני ר׳ דוב ממזריץ ויחוסנו מגיע עד לדוד המלך — ועתה פנה ר׳ ישראל מרוזין לר׳ צבי הירש, יספר נא לנו מר על יחוסו.

פתח הצדיק מרימנוב ואמר, אבי ואמי נפטרו בהיותי ילד בן עשר וכמעט שלא הכרתי אותם. הם היו ישרים ותמימים. לאחר מותם מסרוני קרובי לחייט ללמד מלאכת החייטות, למדתי את המלאכה בשלמות והייתי פועל צדק, נזהרתי לתקן את הישן ושלא לקלקל את החדש.

קם הצדיק מרוזין והכריז: די, יחוסך טוב וישר לשני הצדדים וכך קם השידוך בין רוזין לר׳ צבי הירש מרימנוב.

אלה תולדות

אברהם יצחק בן־יחזקאל
אביטוב (בירנבוים)

תולדות חיי

נולדתי להורי, בחודש חשון תרנ״ט, בעיירת הספר הוסיאטין, השוכנת על נהר זברוץ התוחם גבול טבעי בין פודוליה הרוסית וגליציה האוסטרית. הורי מתיחסים לצאצאי היהודי הקדוש ור׳ אייזיקל חריף מסטנוב. ביתנו שמש בית ועד לחסידים, עם יניקת שד אמי ינקתי חסידות עד לגיל הבחרות כמעט, ולא ידעתי את העיירה, מבואיה ורחובותיה, פרט לדרך מן הבית לחצר הרבי והקלויז. בני הבית, קרובי המשפחה דודים ודודות, אבות הורי משני הצדדים כולם חסידי הוסיאטין, ודבקים לכל היוצא מפיו הקדוש, ואף מקורבים לרבי. כך שלא ידעתי מנעורי מלחמת דעות וויכוחים. בני המשפחה סוחרים מן המעמד הבינוני שו״ב ורבנים, — כל הויתם, השקפת עולמם אם אפשר לכנות זאת בשפתנו — עבודת אלהים תפילה ולימוד בספרי חסידות ויראת שמים. הספר „מסלת ישרים״ מורה דרך בחיים „נעם אבימלך״, „תולדות״ וספרים חסידיים אחרים — שנות ילדותי הראשונות, בהיותי בכור הנכדים ובכור להורי, עברו בפנוק רב מצד שני אבות הורי, התחרות על רכישת אהבתי, נטיתי, מי יזכה לחנוכי וקביעת אפיי. לבסוף החליטו הורי שאת חינוכי חייבים הם לקבוע עבורי, ואני אז בן 5, בחור אשר יש להכניסו לעול של למודים ממש. בן חמש למקרא. וכך נכנסתי לעולה של תורה, בבית המלמד אשר הנו במקצת בן משפחה, מרדכי בן הירש בר. אצלו למדתי שני זמנים דהיינו שנה אחת. תלמיד חכם לא יצאתי ממנו, אולם יש לציין, כי כל אשר היה ביכולתו להקנות לי, נקלט יפה במחי, ממנו עברתי לחדרו של איצי הליטבק, אם כי היה יליד טרנופול שבגליציה ועם זאת קראו לו ליטבק, אם משום שעשה את זקנו ופיאותיו בדרך סלסול, ואף משרק עבר בין שערותיו — אם משום שהיה מקֻבל כבקי בתנ״ך ואף רננו כי יודע הוא גרמנית ופולנית ובקי בספרות יון. אצלו למדנו גם כתיבה תמה נוסח של מכתב, כמובן שלמוד הגמרא תפס את עיקרא דיומא וקריאת דף בפני עצמו (למוד זה נקרא ליינען) או בצותא עם בני גילו שבכתה, ובסוף היום היינו חוזרים בפני הרבי. אצל איצי ליטבק למדו גם פסוק תנ״ך, נביאים ראשונים וכתובים. לאחרונים

אף פעם לא הגענו. ימי חמישי מוקדשים ללמוד הפרשה עם פירוש אור החיים. יום חמישי נחשב ליומא אריכתא משום שהמשכנו לשבת ללא הפסקה כמעט עד השעה המאוחרת ויש גם שישבנו עד חצות (את הארוחה הביאו האמהות לחדר). צאו וחשבו משעה 7 בוקר עד חצות, ואנחנו ילדים בני 8—9. למורי איצי ליטבק גם פרנסה צדדית והיא גידול אווזים לשומן, ואנחנו התלמידים עזרנו ברצון בתלישת התירס אשר גרעיניו שמשו מאכל מזין לאווזים. יש גם והרבנית בקשה לשים עין על התינוקת שלא תפול מעריסתה התלויה בנוים מן התקרה ולמטה. זו מין סלסלה עמוקה, נדנדה. מחדרו של איצי ליטבק עברתי לראש המלמדים אשר תלמידיו מיט גיטע קעפלעך, כלומר תלמידים בעלי תפיסה טובה, ובני טובים, כ־12 מספרם. מהם הורכבו 3 כתות — 4 תלמידים לכל כתה. ר׳ אליהו משרוגרד, והוא היה אומר אני תורתי אינה קרדום לחפור בה — השכר שאני מקבל הנו תמורת שמירה. שתית מימי, העולים לי בדמים — תרתי משמע. — יהודי תלמיד חכם חריף מוח ופדגוג מעולה. — המעט שנשאר לי מגירסא דינקותא ממנו רכשתי. אצלו המשכתי עד לגיל הבר מצוה.

עלי לציין מאורע משנות חיי ילדותי, והיא מלחמת יאפאן רוסיה. גל פליטי חרב עברו את גבול רוסיה לגאציליה על מנת להמלט מאימי המלחמה. רבים מהם עריקים של צבא ניקולאי הרשע. העיירה הוצפה בין יום בפליטים מהגרים. וגם ביתנו נתמלא קרובים ובני קרובים מעבר ההוא. המצוקה היתה גדולה והדלות איומה. נדרשה עזרה מהירה. ואז הגיעה משלחת מלמברג מורכבת מפרופ׳ מרתין בובר וד״ר נתן בירנבוים, העילוי בימיו שהתפקר והפך לד״ר וחובב ציון. שניהם הופיעו בבית סבא ר׳ שלמה זלמן ע״מ להדבר עמו בקשר לצורת העזרה לפליטים. — איש מבני הבית לא האמין כי סבא יושיט ידו לשלום, לשני הד״ר האפיקורסים וביחוד לד״ר נתן בירנבוים ש״ב הקרוב. וזו היתה לנו הפתעה נעימה והפכה לשיחת רבים, כאשר סבי הזמין אותם לארוחת צהרים, ואף כיבד את ד״ר בירנבוים בברכת המסובים, וכאשר נשאל אחר זמן השיב, מקובלני מהצדיק מריזין, כי התרחקות ממי שסר מדרך הישר רק מזיקה ויש לקרב, ואף לדבר עמו בשלום, — כידוע חזר ד״ר בירנבוים בתשובה ובסוף ימיו אף הצטרף לאגודת ישראל ונמנה לאחד ממנהיגיה.

פליטי רוסיה השפיעו בהרבה על חיי התרבות בעיירה, בהשפעתם נפתח ע״י קומץ משכילים חדר מתוקן ואף בית ספר עברי ממש. בשנת תרע״ד פרצה מלחמת העולם הראשונה ובזה נפסקה תקופת הילדות.

עלי לציין מאורע כניסתי לבית ספר עממי פולני. אבי בהשפעת סבי מיאן להכניסני לבית ספר, על אף העונש אשר חוקת אוסטריה מטילה על הורים אשר אינם מקנים לבניהם ראשית חינוך יסודי וידיעת שפת המדינה. דודתי אחות אמי לאה הי״ד נצלה חודש העדרות אבי מהבית לרגלי מסחרו, וכך נרשמתי בהיותי כבר כבן 8 לבית ספר פולני. חריצותי עברה את הרגיל, והייתי בין המצטיינים בכתה, ואף דלגתי שתי כתות בשנה אחת. אולם קרה לי מקרה אשר נחרת עמוק בנפשי עד עתה. בהיותי בכתה השלישית נפלתי לידי מחנך בנו של חוטב עצים אוקראיני בשם מרק דובר יידיש, ושונא ישראל מובהק. אני התקשיתי לבטא את האות הפולנית L ויהי כאשר קראתי את הניתן לקריאה, בפני הכתה, נתקלתי פעמים רבות באות זו ובטויי לא היה על טהרת המבטא הפולני. המורה ברב כעסו טלטלני טלטלה חזקה בפאותי אשר היו רחבות וארוכות, נפלתי לארץ ונשברו לי שתי שיניים קדמיות. הדבר נודע לער״ד ד״ר גרבשיד לוחם ותיק לזכויות

יהודים! והוא הגיש קובלנא לבית משפט בשם אבי, ואם היום מדברים בארץ על סולחא כאילו מקור ערבי הנו, הרי כתוצאה מהגשת הקובלנא נערכה סולחה, אמנם לא על כבש ואורז בין המורה למשפחה. ומאז ידעתי חיים טובים בבית הספר, איש לא נגע בי לרעה עד שגמרתי את בית הספר, והציונים הלואי לצאצאי...

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, תשעה באב תרע״ד, פרצו הרוסים לעבר גבול גליציה, ועיירת מולדתי היתה הראשונה לחורבן. קוזקים וצ׳רקסים בעזרת הגויים המקו־מיים החריבו את העיר כליל — הצתה, השמדה ושוד. היו גם שני קרבנות מהיריות הראשונות של מלחמת העולם הראשונה, מיכל הבלן וטויבה המשותקת. קמה בהלה וריצה מבוהלת, נשים וטף ברחו מאימת הקוזקים, אשר אנסו והרגו. הבריחה היתה לעיירות הקרובות, קופיצינצה, חורוסטקוב, פרובוזנה. מעניין שתוך בהלת הריצה הופיעה אשה טרופת דעה וניסתה להרגיע את קהל הבורחים והכריזה בשפה גרמנית, יודען זייט רוהיג, ורשה גענאמען, כלומר יהודים הרגעו כבשנו את ורשה. מובן שאיש לא שמע לדבריה, וכל אשר נמצאה פרוטה בכיסו שכר עגלה והמשיך לנוד. הסופר אנסקי בספרו חורבן גליציה מתאר את הזוועה של הרס והרג, אשר הרוסים בעזרת האוקראינים המקומיים גרמו. הפכו ערים פורחות לחורבן, לאבק פורח. עשירים הפכו בן יום לחסרי אמצעים דלים וריקים מכל והפכו לפליטים מהגרים, ומקל הנדודים בידיהם. יש אשר הגיעו עד לצ׳כיה ווינה עיר הבירה. משפחתנו הגיעה בנדודיה עד לויזניץ שבבוקבינה, אבי החליט להישאר במקום, בקופיצינצה בקרבת הוסיאטין, לצפות לנס אולי נשאר לפליטה דבר מה מהרכוש אשר הוסתר במקום סתר, ואנחנו, אמנו ז״ל ו־5 ילדים ואני

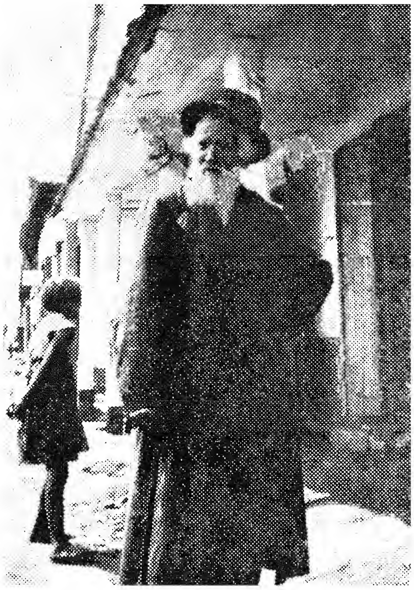
הבכור בתוכם, היה עלינו לכלכל את הבית, והימים ימי בריחה כללית ונסיגת הצבא האוסטרי, תוהו ובוהו בכל, במשטר ובסדר, וכל דאלים גבר. האוסטרים נסוגים והרוסים כובשים. העיר ויזניץ אליה נמלטנו נמצאת במצב של ערב נסיגה, הדרכים מלאות פליטים, פליטי חרב, מאימת הצ׳רקסים והקוזקים. לחם משיגים בקושי וכל עזרה ציבורית אינה. נשכרתי במקרה לחנות לעזרת בעל מכלת סיטונית, ע״מ להשקיט את הרעב במקצת, ואני רק בן 14 שנה קטן קומה וצנום, לצערי ולצער המשפחה פוטרתי כעבור מספר ימים באשר כוחי לא סיפק את תאבונו של המנצל החנוני רע הלב. פרצתי לחיק אמי בבכי מר, מה נאכל ומה נשתה? — אמי ע״ה כבשה בצער רב את בכיי ונחמה אותנו בימים יותר טובים — ואמנם לאמונתה היה על מה לסמוך, הגואל הופיע. ר׳ אליעזר, בנו הדגול של הרבי מויז׳ניץ וחתנו של הרבי מקופיציונצה זצ״ל, הוא שהביא תמורה בחיי. ר׳ אליעזר נרתם בכל מרצו וישותו לעזרת הפליטים וכמובן הגיע גם אלינו. אמי סיפרה לו כל אשר עבר עלינו, והוא ברחמיו כי רבים עשה כל שביכולתו להקל על סבלנו, ביחוד כאשר נודע לו, כי אבינו איננו עמנו, ועל אמי לכלכל את המשפחה לבדה. ר׳ אליעזר כידיד המשפחה וביחוד ידיד קרוב לסבי ואבי עשה למעננו במיוחד, ר׳ אליעזר היה לאבי פטרוני.

בראשית שנת תרע״ו חזרנו לגליציה וקבלנו דירה מרווחת בחצר הרבי מקופיציניץ, לאחר זמן עברנו להוסיאטין ונסינו לעשות לבדק הבית ולהתחיל חיי קבע מחדש. הפרנסה היתה בשפע. המסחר בעיירה רחב וקשרנו קשרים עם העיירות הקרובות שבפודוליה. ירמיליניץ, צמרוביץ, סמוטריץ, ואף לפרוסקורוב וקמיניץ הגענו. המסחר היה מכל הבא ליד, קמח, מלח, טבק וסיגריות. אולם לצערנו לא ניתנה לנו מנוחה שלמה ומרגוע לזמן ממושך. עם מפלת הרוסים בחזית הרי הטטרים התחילה הנסיגה, וגזירה יצאה מאת מפקד החילות אחיו של הקיסר לגרש את כל יהודי הספר לסיביריה. כרעם ביום בהיר נפלה המהלומה. יש וניסו להמלט, וללא הצלחה. כל המבואים נסתמו ע״י משמרות קוזקים ומגלבים בידיהם וצ׳רקסים צמאי דם יהודי. הועמסנו כצאן לטבח, נשים וטף בעגלות רתומות לשוורים, וגברים בשיירה גדולה צועדים ברגל לאחר העגלות. מסע ארוך של שלש ערים בגליציה: הוסיאטין, סקאלא ופודבולצ׳יסק. הגירוש החל לפי כל כללי האכזריות, משפחות נפרדו, צעקה ובהלה, ועיקר פחד ליום המחר. וכך הגענו עד לעיר ליפוביץ שבפלך קיוב. משך כל הדרך אשר נמשך לערך חדשיים, לא ראינו ישוב של בני אדם. השיירה נשארה לנוח ללינת לילה תמיד הרחק מן העיר — ביער, רעבנו ללחם וצמאנו למים. יהודי רוסיה בערים אשר עברנו בקרבתם, ניסו להקל על מצוקתנו, ובחרוף נפש המציאו מעט לחם ומים בעגלות מובלות ע״י סוסים. כמעט עם פרוץ הרבולוציה הגיעה משפחתנו לפרוסקורוב. קרובי המשפחה, ביניהם ר׳ לייבילו דיין שהנו דודו של אבי אכסנו אותנו מספר שבועות בביתם עד אשר חזרנו לאיתננו. רבים מתו בדרך ויש גם אשר הצליחו להמלט מן המחנה והגיעו לישוב קרוב. בפרוסקורוב קמה אז תנועת צעירי ציון, לחשים הגיעו על הצהרה כאילו עומדים להכריז על מדינת יהודים בארץ ישראל, הצהרה אנגלית וגם הצהרה אוסטרית גרמנית, דבר ברור איש לא ידע. עם פרוץ המהפכה חזרתי לגליציה, מקום מגורנו קופיציניץ, כאן הצטרפתי לתנועת צעירי ציון ואני בן 16½ שנה. מאז אני קשור לתנועת ארץ ישראל העובדת ופעיל בשטחי צבור שונים, מותר לי להצהיר כי משנת 1917 ועד עתה לא עבר עלי יום ללא עבודה ציבורית, הסתדרותית וציונית. בשנה זו נוסד החלוץ, הקבוצה הראשונה להכשרה

לעליה. נבחרתי או יותר נכון נתמניתי לראש הקבוצה והפכתי בן יום למורה לעברית, נוסדו קורסים, העבריה הראשונה ואני הרוח החיה בשטח הקנית השפה למתעתדים לעליה והכשרה, שומעים הרצאות בגיאוגרפיה של ארץ ישראל והמזרח הקרוב בכללו. הקבוצה עסקה בחטיבת עצים ושואבי מים — מלאכת הגבעונים, אמון רב לא היה לעבודתנו אולם עד מהרה כבשנו את השוק. נטשנו את בתינו ועברנו לחדר משותף לחיי קומונה, מנין בחורים ובת אחת, חברנו זליג לבון אשר הועמד בראש צעירי ציון קיבל על עצמו את הדאגה להכשרת ועלית הקבוצה הראשונה לא״י. נשכרנו לעבודה עונתית לבעל אחוזה פולני ברישקוביץ היושבת על פרשת דרכים בין צ׳ורטקוב לקופיצ׳ניץ. קציר, זריעה ודישה, ואח״כ עברנו לעבודה בכפר קוציבינצה, אחוזה גדולה בבעלות אורי רייך והאלמנה ריזמן, אנשים נדיבים, אשר השתדלו כמיטב היכולת להקל על עבודתנו, עבודה ללא נוגשים. וזכורני פרט: מצאתי חן בעיני בנות החוכר, והן דרשו במפגיע מאת אביהם לסדר אותי בעבודה ע״י הבית בגנה ולא בשדה, עבודתי נכוש העשבים הרעים מהגנה, לקחתי כלי העבודה ביד ,והתחלתי לבער את העשבים, וללא הבחנה נעקרה ע״י חלקה די ניכרת של הגנה, על הירק שבחלקות, הקרחת שבגנה נתגלתה מיד וכשלוני היה גדול — ועוד פרט אחד, למקום מגורנו נקבעה אורווה — אסם גדול, וסידרנו דרגשים לשינה, לא יכולתי להרדם אם מחמת הכשלון של עבודתי בגנה או עיפות, ירדתי ונתקלתי בדלת והנה אין מזוזה קבועה בה, סרבתי לישון בחדר שאין לו מזוזה... ואני נחשב בעיירה לבחור אשר הקדיח את התבשיל ויצא לתרבות רעה, — בכפר הנחשב כמעט לעיירה שלושה מנינים יהודיים ובעל אחוזה יהודי — אנחנו במרכז חיי הכפר, ערב ערב שירה בציבור ובלוי אחר, גם מן העיר באו אלינו מדי פעם בפעם אברכי משי אשר הציצו ונפגעו, לינוק חיי רוח על ידינו — כאן בכפר טעמתי טעם אהבתי הראשונה... וכשלוני הראשון, אציב בזה מצבת זכרון, לבחורה טמירה בעלת השכלה, קולה נעים ושירתה קוסמת, אידה שור. עליתנו נועדה לשנת תר״פ 1920, אולם כאן באה תקלה: מגפת הטיפוס פרצה ומשפחתנו כולה נדבקה במחלה ואני בתוכם. טפוס המעיים אשר נמשך כמעט למעלה מחצי שנה. בא התור של הקבוצה לעליה, ומאין ברירה נתתי הסכמתי לעלית חברי והוחלט שאני אצטרף אליהם אח״כ. הם עלו ואני נשארתי, נשאר חלל ברוחי, אכזבה אשר לא התגברתי עליה, ובינתיים עברו בני משפחתנו להוסיאטין, ע״מ לבנות את ביתנו מחדש. עפ״י הוראה מן המרכז של צעירי ציון הוטלה עלי כל הפעולה הציונית כמרכז המחוז, הומלצתי ע״כ במכתב מיוחד חתום ע״י ד״ר ליאון רייך, ראש הסתדרות ציוני גליציה, בימים ההם. לא היו נגודים גדולים בין צעירי ציון להסתדרות הציונית הכללית. וזה נוסח המכתב אשר נכתב אלי ע״י ד״ר ליאון רייך: בזה אני ממנה אותך חבר יקר כמרכז המחוז להוסיאטין ובנותיה, הנך מורשה לאסוף כספים למען המטרה הציונית וקבלתך־אשורך מחייב את ההסתדרות הציונית בגליציה. התעודה נמצאת אתי ונשמרה דרך כל נדודי. בימים ההם התמזגה תנועת צעירי ציון עם מפלגת הפועל הצעיר בא״י והתנועה בחו״ל קבלה את השם התאחדות הפועל הצעיר צעירי ציון. בועידת האחוד שימשתי כציר ואף נבחרתי למועצה הארצית. בועידה השנייה אשר התקיימה לאחר חצי שנה התפתח ויכוח חריף על הפרוגרמה מה עדיף בפעולות המפלגה, כבוש הקהלות ועבודות ההווה (געגנוואַרטס אַרבייט בלע״ז) לעומת פלג צעירים חברי החלוץ אשר דרש כסעיף ראשון עבודה למען ארץ ישראל, הכשרה ועליה. הפרובינציה ובתוכם אני בשם אנשי הוסיאטין ב״כ קופיצינצה וצ׳ורטקוב, בראשות חברנו זליג לבון־לוביאניקר. הויכוח נמשך

כל הלילה ללא מוצא והוחלט לקרוא את צירי־הועידה למושב שני, ניגשו לסעיף בחירות. כל סיעה דרשה את חלקה, ובינתיים הסתכסכו אנשי המרכז כולם מן הצמרת של הנוער הציוני בלמברג מי ומי יכנס למרכז. כולם עייפים עד מות — ואז פרצתי לבמת הנואמים ללא נטילת רשות ואמרתי כהאי לישנא: תקבלו את הפרוגרמה שלנו האומרת עליה והכשרה בסעיף ראשון וחדלו לכם מויכוח סרק על מי ילך בראש. ולא — אנחנו נכריז על העברת המרכז מלמברג לאחת מערי הפרובינציה ויהא זה הוסיאטין. המהלומה פעלה ומיד הוקם השלום והורכב המרכז עם רוב גדול של הסיעה החלוצית. מתוך שטף הזכרונות עברתי על פרק חשוב בחיי והוא כבוש גליציה ע״י הבולשביקים. נוצר מצב שבחורים יהודים בני טובים חברים לחדר וגם למפלגה, הפכו תוך לילה את עורם והצטרפו לבולשביקים. כל מוסדות השלטון עברו לידיהם. וכמובן אלה שנשארו נאמנים לציון היו לצנינים בעיניהם. תוך אלה היו שניים, יוצאי דופן, אחד בן קופיצינייץ, בנו של יודל קליין ונכדו של אבל״י מהורודניצה, האחרון משומד להכעיס, כמעט עלוי ובן גילי לחדר וקרוב משפחה, התנקש בי במיוחד ורדף אותי בחרוף נפש. לכל עבודה מאוסה הייתי מן הראשונים בתור. כאשר הפולנים התחילו בהתקפת נגד ונסיגת הבולשביקים החלה, תפס הוא, קלמן פרידמן, אותי וחבר נוסף, דבר אלינו אוקראינית, ואיים כל הדרך שכאן מאחורי בית הקברות ע״י הגדר יירה בגבינו וכאן תהא קבורתנו. אני מתחנן לפניו: קלמן מה אתך, בשל מה ומדוע? הרי חברי אתה לחדר, בן בית בביתנו והורינו קרובים בדעה וידידים ותיקים. והוא שומע ואינו שומע. הידיעה הגיעה לאמי, ואבי בא במבוכה וצעקה כאחת — קלמן ההשתגעת? מה בדעתך לעשות לחברך אברהם איצ׳י? קלמן זה נבוך כנראה ממבטו הזועם של אבי וכך שוחררתי. וכמובן שגם חברי השני ביחד אתי.

עם שיבת הפולנים לגליציה חזרו החיים לסדרם. הציונים הרימו ראש. בבחירות לסיים הפולני הראשון נבחרו מההתאחדות ד״ר קופל שורץ, ד״ר צבי הלר ובריסטיגר. אני השתתפתי בקלחת הבחירות וחלקי היה גדול בבחירתו של ד״ר צבי הלר. עברתי ערים ועיירות כתעמלן לטובת הרשימה הציונית. ובימים ההם הופיעה בלמברגר טאגבלט רשימתי־כתבתי הראשונה על ההוי בעיירה, ומאז המשכתי מדי פעם בפעם בכתיבה על הנעשה בפרובינציה. בסוף שנת העשרים נפתח פתח לנעשה מעבר לגבול הרוסי. בשם החלוץ הבלתי ליגלי עברו את הגבול לשם ארגון הברחה — עלית חלוצים — הח׳ רזניק־ארז ובידיו יפוי כח להתקשר עמנו בפעולה למען העליה. בראש הסניף נתמניתי אני לארגון פעולת ההברחה בעזרת האחיות מינה ברנדס־אברמוב ז״ל ואחותה ויטה דרור. העבודה אורגנה במיטב הכשרון, אהבת ישראל ובמסירות נפש. מסירות ללא גבול ועמידה על המשמר יומם ולילה. כתחנת משמר נקבעה דירתו של ר׳ נחמיה גינזבורג ז״ל. משם יכולנו להשקיף על הנעשה ע״י הגבול ומעבר לגבול. הגבול נתון למשמרות חזקים של ז׳נדרמים פולניים מעבר מזה, וחיילים סובייטיים מעבר ההוא, ועם זאת התחיל זרם הפליטים לזרום ובתוך זרם זה זרם יותר חזק של קבוצות חלוצים, עולים לארץ ישראל. כך הוברחו על ידינו משפחות שלמות. המשפחות טיבר, אהרונוביץ, משה קליינמן ואחרים. קבוצות חלוצים מיוצאי קמיניץ, פרוסקורוב, ויניצה, זינקוב, באר, דויאנוביץ ואחרים. העבודה נעשתה תוך סכנת נפשות ממש. על אף הרדיפות המשכנו בעבודה אם כי היינו נתונים למאסר בכל הזדמנות. ואמנם, בפעולה אחת, בה הפלתי ז׳נדרם, ע״מ למַלט אשה מידיו, נאסרתי, ובכך נסתיימה למעשה עסקנותי בהוסיאטין. שחרורי בא לי הודות לידיד משפחה בעיירה, אשר השתדל בערמה אצל מפקד הז׳נדרמריה והוציאני לחופש.

ר׳ פיבל רינגל ז״ל
מפרוביזנה
אביה של שרה
אביטוב ז״ל

חיש מהר הגיעה השמועה על שחרורי לאזני הורי ומרוב הפתעה התעלפו. ועוד באותו יום עברתי בעילום שם ללמברג. המפלגה דאגה לסדורי ועבדתי זמן מה במחיצתם של ד״ר ביקלס האורולוג הידוע וד״ר בריסטיגר ושפינדלר, בעזרה לחלוצים. בשנה זו הוחלט להקים סמינריון עברי להדרכת מורים לבתי ספר עבריים. כחות פדגוגיים מעולים הוזמנו כמורים למוסד בהנהלת ד״ר ליליאן, פרופ׳ איגרא פורמן והפרופסור הנודע לספרות פולין ביגלאייזן. נרשמתי לסמינר ועמדתי בבחינות הכניסה, וכתום שנתיים לימוד הוכתרתי כמורה מוסמך. קבלתי מיד משרה של מורה בבית ספר עממי בלמברג עם משכורת קבועה, אך למרות המשרה הטובה והמשכורת הטובה לא היה לי ספוק בעבודתי, באשר חששתי כי משרה זו תשים לאַל את מחשבתי לעליה והצטרפותי לקבוצתי. עם חופש הפסח לא חזרתי לעבודה והתחלתי להתכונן לנסיעה.

בדרך עבודתי בעיירות למען מפלגתי שהיתי גם בפרובוזנה, עיירה קרובה להוסיאטין. שם הכרתי בעזרת ידידים את מי שעתידה היתה להיות רעיתי בחיים, שרה רינגל, בתם הצעירה של פיבל וחיה, אנשים אמידים ובעלי יכולת למימון תכניותי לבנין בית בארץ ישראל. כעבור זמן באנו בברית נשואין כדת וכדין בישראל בימים ההם, בתנאי שלאחר שלשת חדשי נשואין עולים לא״י. מחמת תנאים כלכליים ומשפחתיים החלטנו כי עלי לנסות לעלות בגפי ואחר שאצליח להסתדר תעלה גם היא, רעיתי. החתונה נתקיימה ברוב פאר בעיירה פרובוזנה בהשתתפות ב״כ מרכז המפלגה, ביום כ׳ מנ״א תרפ״ד, ולאחר שלושה חדשים דרכו רגלי על אדמת ארץ ישראל מתוך תקוה כי במהרה תצטרף אלי גם רעיתי. מסיבות הזמן נדחתה עליתה. בינתיים מתה עליה אמה ז״ל וכך שהיתי בארץ שלוש שנים כרווק, והמשפחה נשלמה רק בשנת תרפ״ז.

כאמור הגעתי בסוף שנת תרפ״ד לארץ מתוך מטרה להשתקע בארץ כחקלאי. „רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום״. ראשית דרכי היתה לירושלים. ומשם לתל־אביב, ע״מ להודיע למרכז המפלגה על בואי והצטרפותי הרשמית למפלגת הפועל הצעיר. כאן קבלו את פני בראש וראשונה חברי זליג לוביאניקר אשר הקדים את בואו לארץ במספר חדשים ואף הצליח להסתדר כפועל בבית החרושת סיליקט, ד״ר מרדכי ויזל ואינז׳ינר

יעקב ריזר. לאחר התיעצות קצרה הוחלט שעלי לע״ע להשאר בתל־אביב ע״מ לעזור למפלגה בקליטת עולים חלוצים. לאחר חדש ימים התארגנה קבוצה לכבוש העבודה בהרצליה, אשר נוסדה בימים ההם ע״י חברת קהלת ציון, ואנחנו עומדים כבר בראשית שנת תרפ״ה. עם התארגנות הקבוצה באתי בדברים עם חיים ארלוזורוב, שהיה בימים ההם עורק החיים של המפלגה, אישיות רבת רשם המשפיעה על זולתה. לארלוזורוב נקשרתי מיד עם הכרתי הראשונה בעבותות אהבה ומסירות. כל דבריו קודש לי ממש כרבי לתלמידו. עפ״י בקשתו הצטרפתי לקבוצה ע״מ לעמוד בראשה. שני מנינים בחורים, רובם עולים, חלוצים גליצאים, ומעטים מיוצאי פודוליה, ופנינו להרצליה. שום ציוד לא ניתן לנו ואף לא צידה לדרך. הקבוצה קבלה את השם „בנתיב״ ועליה היה להתחרות עם קבוצה יותר חזקה בשם „מסלול״ שנוסדה ע״י אחדות העבודה. עבודתנו הראשונה היתה עבודה קבלנית לנקוי מנהרה עתיקה מימי הרומאים ע״מ להעביר דרכה תעול שדה. העבודה נתקבלה במחירים מתחרים של כבוש עבודה, עבודה קשה ומפרכת. אדמת ברזל ממש. מצבה של חברת קהלת ציון היה קשה מאד מבחינה כספית, והם חדלו לשלם שכר עבודה. בקשיים רבים הוצאנו שטר חוב אשר תמורתו שלמנו לחנוני תמורת מספר ככרות לחם ע״מ להשתיק את הרעבון. הכחות הפיזיים דלו וכמובן גם המורל. התחילה נשירה.

משני מנינים נשארנו מתי מספר. הלכתי לתל־אביב להתיעץ כיצד לעבור את המשבר. לצערי פרט לעצה לא קבלתי כל עזרה. והעצה — החזיקו מעמד עד יעבור זעם. לאחר שבועות של גסיסה התפזרנו כל אחד לעברו, ופרוטה בכיסי אין והרעב מציק. המקום היחידי להשקטת הרעבון הוא מטבחה של חנה מיזל, אשר בתמורת חצי גרוש אפשר לקבל בו מרק חם, ולחם כדי ארוחה. מזה יש להתקיים יממה שלמה. היו בינינו גם כאלה אשר נתנו בכליהם מן הלחם הנמצא על השלחן כהכנה לארוחת ערב. אודה ולא אבוש — גם אני נתתי לפעמים את ידי לגנבת פרוסת לחם, אשר בעזרת ספל מים שמשה לארוחת ערב. ארוחת בקר לא אכלנו. עד השעה 12 התרחצנו בים ובשעה 12 חכינו כבר לארוחה הגואלת במטבחה של חנה מיזל. יש ומצאתי חן בעיני בחורה עובדת המטבח והיא נתנה מנה נוספת. תמורת זאת שלמתי לה בהזמנה ליום ששי בצריפי גדוד העבודה, או בטיול לחולות שפת הים ורקודי הורה משותפת... כנראה שהגוף לא עמד בחיי רווחה אלה וחליתי בדיזנטריה קשה אשר גם היא הוסיפה שמות בגופי. לאחר שעזבתי את בית החולים לא הייתי מוכשר לכל עבודה פיזית. באתי בדברים עם ידידי, ביניהם זליג, והוחלט לחפש עבורי משרה של מורה היות ואני מורה מוסמך. והימים ימי חוסר עבודה מוחלט, עד כדי כך שאחד ממורי הציונות, רוברט ולטש, עורך ה„יודישע רונדשאו״, פרסם מספר מאמרים ליציאה מאורגנת של מחוסרי עבודה מן הארץ. וכאן עלי לספר קוריוז מעניין: בימים ההם בא פרופ׳ חיים וייצמן לארץ ישראל ע״מ לשית עצה כיצד להתגבר על חוסר העבודה. תוך זה בקר גם במועצת פועלי יפו, וחכינו מחוסרי עבודה לבואו. ביניהם גם קומוניסטים מופסים אשר לעגו לציונות, ואנחנו עמדנו איתנים ברוחנו. תוך כדי וכוח הגיעה לוייצמן ידיעה על התקהלות של מחוסרי עבודה ורצה לשמוע ממקור ראשון על הנעשה. נבחרתי אני לבוא אתו בדברים וזו היתה בשבילי חויה בלתי נשכחת לדבר עם פרופסור וייצמן פה אל פה. ועם צאתי הושיט לי את ידו לשלום, ואמר משפט אשר לא נשכח מלבי עד עתה. על חלוצים כמוך אפשר לסמוך, ואני מקווה כי בעזרת השם נעבור את המשבר. אמרתו של וייצמן נפוצה והייתי גבור היום.

משפחתי בחו״ל קבלה ידיעות מעציבות על מצבי, ואשתי דאגה מאד למצוא דרך

ללבי ע״מ לחזור לחו״ל. גם במפלגה היתה אוזן קשבת להחזירנו לחו״ל ללמברג, ע״מ לעבוד במשרד הא״י. וכאשר אשוב לאיתני אחזור לארץ, ואולי עד אז יוטב המצב ויוקל על חוסר העבודה. אך אני לא נתתי את לבי לכל שכנוע. בדרך טלגרפית קבלתי כסף משני מקורות להוצאות הדרך: 1) מאשתי, 2) מדודי באמריקה. בכסף לא נגעתי. לאחר התיעצות עם חברי במפלגה החלטתי להפקיד את הסך 30 דולר בקפת האדמיניסטרציה של הפועל הצעיר, ע״י שיתנו לי שבוע שבוע כדי הוצאה מינימלית, ובינתיים קרה נס: לבית ספר מעורב אשר נוסד אז, עמדו לקבל אדם לשרות והעבודה הוצעה לי עד יעבור זעם. קבלתי את ההצעה בשמחה ונכנסתי לעבודה בשנת תרפ״ז בשכר של 4.500 לא״י לחודש. שכרתי לי חדר וקניתי מטה, ולעתים קרובות ארחתי חברים לארוחה. הפכתי כמעט לעשיר, אדם בעל משרה. אם כי העבודה לא היתה מן הקלות נאחזתי בה בצפרניים ממש. והעזתי לחשוב על עלית אשתי. אולם כיצד עושים זאת? — להביא את אשתי, בת האמידים הענוגה, לחיים אלה. התיעצתי עם חברי ודעתם היתה כי יש לחכות, אולי אחליף את המשרה באחרת, מכניסה יותר, ואולי גם אקבל משרה של מורה. לפי חוסר העבודה בין המורים ובכלל, לא היה כל יסוד למחשבתם כי תוך זמן קצר ישונה המצב. מערכת הפועל הצעיר תחת הנהלתו של אהרן פולונסקי, עבדה מתוך גרעונות וכספי הונח על קרן הצבי. הגשתי בקשה להעלות את אשתי ותוך זמן קצר קבלתי את הסרטיפיקט, וכעבור זמן עלתה, בשנת תרפ״ז, בסופה של השנה. עם החלטה נחושה להשתקע, ויהי מה, נכנסה לעול של סדור הבית ולעתים גם עזרה לי בעבודתי, אם כי חברי נבאו כי לא תחזיק מעמד בתנאים אלה. יש לציין לשבחה, כי עמדה איתנה בכל המצבים והמצבים היו לעתים די קשים. עלי לציין כי רק הודות לאמץ לבנו שלי ושל רעיתי בנינו את ביתנו והעלינו קרובי משפחה, את הורי ואת אחי ואחיותי. לצערי לא עלה בידי להעלות גם את אבי אשתי ואת משפחתה ומצפוני בשטח זה לגמרי לא נקי...

עם כניסתי לעבודה בשרות בתי הספר הוטלה עלי משימה ארגונית יסודית של כל העובדים בבתי״ס וגני ילדים בכל הארץ. הארגון הועמד כמובן תחת השפעת הפועל הצעיר. והימים ימים של האבקות קשים בין מפלגות הפועלים אחדות העבודה והפועל הצעיר. מצד אחדות העבודה נעשו מאמצים כבירים ע״מ לזכות בהשפעת האגודה החזקה הזאת, ארגון ארצי שני אחר הסתדרות המורים בארץ. ואנוכי כמזכיר המרכז, שמרתי מאד שהשפעת מפלגתי לא תוחלש. פטרוני היו יעקב אפטר מזכיר ההסתדרות בימים ההם, ואליעזר קפלן ז״ל. מובן שגם ארלוזורוב לא טמן ידו ע״מ לעזור בהשפעתו. אחר אחוד המפלגות באתי במגע מתמיד עם דוד בן גוריון ודוד רמז ז״ל, מרדכי נמיר ואחרים. בשנת תרפ״ח הכרזנו שביתה ארצית בשרות בתי הספר. שביתה על קבלת שכר במועדה. הלנת שכר היתה מקובלת 6—8 חדשים. בעזרת ארלוזורוב שהיה אז בהנהלת הסוכנות נפסקה השביתה עם קבלת שטרות הסוכנות לגובינא. בקשר לשביתה זאת באתי במגע קרוב עם דיזנגוף ז״ל, שושנה פרסיץ, הנריטה סולד, ד״ר ברגסון והסופר מרדכי בן הלל הכהן אשר הציל את המצב באשר נתן לנו מעט כסף תמורת השטרות.

בימים ההם שמשתי כמקשר בהגנה. בחדרי ובחדר המורים הוטמן מעט הנשק שהיה בידי ההגנה ואשתי שמשה שומרת נאמנה לנשק. מעוני וביה״ס לבנות נוה צדק שמשו מרכז האמונים בנשק.

הקשרים ביני לצמרת המפלגה היו קרובים מאד, ודעתי נשמעה לעתים קרובות.

נבחרתי לחבר הועד המקומי של הפועל הצעיר וחבר המועצה הארצית. לועידת האחוד עם אחדות העבודה נבחרתי כציר, והייתי בין המתנגדים לאיחוד.

בשנת תר״ץ נולדה בתי הבכורה שלומית, ונעשיתי לאדם בעמיו. קבלתי חדר מגורים בבנין בית הספר המעורב נוה צדק ברח׳ שלוש. החדר ללא כל נוחיות, בנוי על באר ושמש בזמנו כחדר להנעת מכונות המים. עם זאת קבלנו אני ורעיתי את החדר כמציאה ממש — על מקלחת לא חשבנו ואמבטיה מאן דכר שמיה. בתנאים אלה גדלתי את בתי שלומית, והיא כבר בת 4 בהיוולד בתי השניה תחיה בשנת תרצ״ד. בשנת תרפ״ט, לאחר המאורעות, הגיע אחי ישראל עם קבוצת גורדוניה א׳. בביתי, בחדרי, היתה ההתארגנות הראשונה של הקבוצה, בטרם עברו לחדרה. חדרי שמש להם לחברי הקבוצה אכסניה, מקום לינה. ועד עתה יש לי קשרים עם רבים מותיקי הקבוצה, היושבים עתה בחולדה והקימו קבוצה מבוססת במובן החברתי והחמרי. אולם יש לזכור את שנות הרעה והמחסור אשר עברו על הקבוצה עד להתבססותם, מחלות, מחסור ומאסרים, בשל נשק הגנה, משפט חברי חולדה בשנות המנדט הבריטי.

מיד לאחר הולדת בתי תחיה חליתי קשה בדלקת ריאות מסובכת אשר כתוצאה ממנה חליתי במחלת הקצרת, הפוקדת אותי גם עתה לעתים קרובות. המשכתי לסרוגין עוד כשנתיים בעבודת השרות ובשנת תרצ״ו, בימי המאורעות הקשים, הועברתי לעבודה בפקידות העיריה. גם כאן עברתי שלבים שלבים בהתקדמות ושום דבר לא קבלתי על טס של כסף. ונכון התבטא אחד מחברי הטובים: יש ואדם נוסע מרח׳ נוה צדק לרח׳ ריינס, בו הנני מתגורר כיום, מספר דקות, ויש מי שהולך ברגל ונושא על גבו שק כבד, טעון משא. אני הלכתי ברגל מנוה צדק לרח׳ ריינס ומשא כבד על שכמי...

תחילה עבדתי בגבית דמי חנוך ואח״כ בגבית מסים כלליים. שמשתי גם תקופה כמעריך לצרכי שומא של מסי העיריה, נכויים מעובדי העיריה, וכיום הנני משמש כמזכיר במחלקת הבצוע שע״י מחלקת ההנדסה.

היה נסיון על־ידי, בעזרת אשתי־רעיתי, לארגן חוג של עובדי העיריה לטיפוח אחוה ורעות בשם „רעות״, ומשך קיום החוג הצליח לעמוד במרכז החיים החברתיים של עובדי העיריה, ע״י סדור מסיבות חג, מסיבות משפחה, טיולים, הרצאות על נושאים שונים וכו׳. לצערי, עם מלחמת העצמאות והגיוסים הרבים, נתפזרה הקבוצה ושוב לא חזרה לתחיה, אם כי היו מספר נסיונות מצדי להחיות את החוג מחדש וללא הצלחה.

בשטח העבודה הצבורית וההסתדרותית, נדמה לי שלא עבר עלי יום מיום שדרכתי על אדמת ארץ ישראל ללא פעולה. בארגון עובדי העיריה אני פעיל בכל השטחים התרבותיים והארגוניים. אין כמעט ועדה שאינני חבר בה, החל מהמזכירות הפעילה, דרך מערכת „שערים״, ועדת התרבות ופקידי הנדסה שהנני משמש כיו״ר הועדה שלהם.

ואם ברצוני לסכם את מאזן חיי כעסקן בחו״ל, ובעיקר שנות חיי בארץ, על סף שנת העשור למדינת ישראל ועל סף יובל הששים שלי, הרי הוא לדעתי חיובי ויש מקום להביט על עברי בשמינית שבשמינית של גאוה.

מסבת הפרישה לגמלאות

ביום ראשון, 29.12.63, התקיימה ב„בית תבורי" מסיבה רבת משתתפים לרגל פרישתו של אביטוב מהעבודה. פתח וניהל את המסיבה בשם ועד פקידי ומנהלי עבודה במחלקת ההנדסה הח' וינפלד.

את ברכת הנהלת העיריה הביא סגן ראש העיריה י. רבינוביץ, שציין בדבריו את פעילותו של חתן המסיבה בארגון העובדים ומסירותו לעניני העובדים. את ברכת ארגון העובדים הביא יו"ר הארגון הח' מ. זילברמן (דבריו מובאים בחוברת זו). בשם ועד הפקי־דים בירך הח' קאופמן. ברכות השמיעו עוד הח"ח מליניאק, מרחבי, מהנדס העיר מ. עמיעז, א. גילת, חיון בשם מח' הביצוע, וחקלאי בשם ועד הפנסיונרים.

ברכות רבות נתקבלו בכתב, ביניהן מא. שכטר, סגן ראש העיר, פנחס לבון, זליג לבון, ישראל כהן, זרובבל מאיר, קרדונסקי וכו'.

בשם עובדי מח' ההנדסה הגיש הח' ברקוביץ תעודת הרשמה בספר הזהב של הקהק"ל, והח' פורטוגלי הגישה זר פרחים לח' שרה אביטוב. עובדי המדור לתביעות בנין הגישו מדליון ראשונים לחתן המסיבה. נכדו הצעיר של אביטוב הגיש בשם כל המשפחה ברכתו ע"י ציור שצייר לכבוד הסבא. בדברים נרגשים השיב חתן המסיבה למברכיו.

תכנית אמנותית מוצלחת הגישה הזמרת שרה יערי בלוית אקורדיוניסטית.

דברי פתיחה של הח' וינפלד

ברגשות מעורבים אנו מקבלים את פרישתו לפנסיה של ידידנו אביטוב. מצד אחד מעיקה על הלב פרישתו של חבר וידיד טוב שמאחוריו שנים רבות של שליחות ציבורית נאמנה ומסורה, אשר אתו עבדנו ביחד. מצד שני אנו שמחים שאביטוב עוד כוחו אתו ואינו פורש לקרן זווית. עוד הרבה שנים יתרום מנסיונו ויפעל ביחד עמנו.

בפרישה לפנסיה נוהגים לערוך מסיבה, להשמיע דברי הערכה, ברכות וכו'. אבל מי שמכיר את חתן המסיבה יודע כמה הוא סולד מלשמוע תהילות ותשבחות ובקושי שכנענו אותו לתת הסכמתו לקיום המסיבה. כי אביטוב הוא ענו וצנוע בכל הליכותיו.

אברהם יצחק הוא ידיד נאמן המשמש דוגמה לעסקנים במסירותו לכלל ולפרט ואינו נרתע מכל קושי כדי לבוא לעזרת הזולת. בו התמזגו שלוש תכונות יקרות: תורה, עבודה וגמילות חסדים.

דבק באמונתו ובצדקתו, וחזק ברוחו פורש מאתנו ואנו תקוה שכשרונו ונסיונו יעמדו לו בדרכו בעתיד.

ברכת יו"ר ארגון העובדים הח' מ. זילברמן

ידידי — אברהם יצחק ורעיתו שרה, מורי ורבותי, חברות וחברים!

בשנתיים האחרונות, אנו עדים לפרישתם מהעבודה לגימלאות, של ראשוני ומייסדי בוני המנגנון העירוני ושירותיו, מניחי יסוד לארגון העובדים ומוסדותיו, ויציאתם מן העבודה ומפעילות משאירה חלל ריק, במקומות מהם הם פורשים.

מבחינת העבודה המעשית אין, אולי, לחשוש מפני הבאים אחריהם בתפקידים במחל־קות. עוד יש לצבור העובדים בעיריה מלאי של כוחות עבודה בלתי מנוצלים התופסים מקומות היוצאים ולהמשך.

אולם יש ותוקפת אותנו החרדה, מפני התרוקנות ערכי הרוח והחברה אשר אנשי ברית הראשונים נשאו בלבם בעבודה, בארגון העובדים, ביחסי עבודה במחלקות, במגע ומשא עם חברים, בהתנדבות אישית, בהקרנת השפעתם על החברה. ואין אנו מסתירים את דאגתנו האחרת, החמרנית, „על תנאי", החודרת מבעד לסדקי החדשנות, והבאה במקום התום והלבביות הזכה.

ותפילה בלבנו, כי המעטים שנשארו עוד בתוכנו, הנושאים עוד בלבם את ערכי היסוד — יעמוד בהם הכוח להדביק את הדור החדש בשאר רוח וברוח התנדבות שהחדשים והצעירים לא יביישו את הראשונים ויקויים בעיר העברית הראשונה ובעיריה — דור המשך של משרתי צבור נאמנים וכחברים בעלי תודעה פועלית בחברתנו התרבותית, המקצועית, הארגונית והחברית.

כבר אמרנו את דברינו בהזדמנות ברכות פרידה מחברים טובים ויקרים אחרים, ועוד הרשימה ארוכה של חברים ממיטב החברה שתור פרישתם מתקרב בשל חוקי החיים הביולוגיים — המשכימים לפתחו של כל עובד בעיצומה של פעילות ומזכירים לו כי אכן הגיעה העת לפרוש. לא נמרוד בחוקי החיים של הטבע ונתייחס לאקט הפרישה כאל שלב מבשר טובות לפורש — המתחיל בחיים חדשים כשהוא חפשי מכללי הירכיה וקבלת הוראות — לעיסוק חפשי ולמנוחה יוצרת זכה.

הנה נתכנסנו הערב — בהזמנת ועד עובדי מחלקת ההנדסה והנהלת מחלקת משנה לביצוע, בה שירת חברנו היקר אברהם יצחק אביטוב, כדי לעודדו ולברכו למען הקל עליו את חבלי הפרישה — לאחר 38 שנות עבודה כפועל, כעובד, כפקיד בעיריית העיר העברית הראשונה, לה נתן חיי נעוריו ובה גידל משפחה עם בנות ובן לתהילה ולתפארת.

אברהם יצחק אביטוב, יליד העיירה היהודית העסיסית, אשר תמימים ופקחים צמחו ברחובותיה וסימטאותיה, יליד צרות היהודים, מבלה ימי בגרותו בתקופת מלחמת העולם הראשונה — על מוראותיה ההיסטוריים וחיי הנדודים של היהודי הנצחי.

מעולם לא ביקרתי באותם המקומות ולא הכרתי את העיירה בה עמדה עריסתו של אביטוב, אך מדמה אני את העיירה שלי על גלגוליה השונים ואת ימי ילדותי אני שלא חסרו לחם עוני, תלאות, צרות רבים, רדיפות יהודים ושאיפה לציון ולמולדת.

לא אני הוא האיש שאוכל לספר על חיי הילדות של אביטוב בעיירתו בגליציה היהו־דית, על בגרותו ועל עלייתו ארצה. הוא הקדים את בואו ארצה לפני בכמה שנים. אולם זה עשרים וחמש שנים שאני עוקב אחר דרך חייו של אביטוב כיהודי חסיד מפוכח (להבדיל מחסיד שוטה) באהלו וכעסקן צבורי חילוני מסור ונאמן בחברת העבודה, בהסתדרות, בועד העובדים, בשרות בתי הספר, בועד עובדי מחלקת הנדסה, במזכירות הארגון, במער־כת העתון, בועדת הותיקים ועוד.

ולא רק זאת. מכיר אני את אביטוב כבעל מסור לרעיתו, כאב מסור לבנותיו ולבנו, שחינכם ברוח מעמד העובדים והפיח בהם את תרבות האדם העובד והנחיל להם ערכי מוסר, חיי עבודה ונאמנות למשפחה.

בכל דרכו בחיים נאבק אביטוב עם המצוקים, נלחם בשיגרה ובציונות קלה, והעז לצאת נגד מוסכמות, כנביא מוכיח בשער. אביטוב מחפש תמיד את הצדק והאמת בחברה כולה, כפי שהיה רגיל להם בביתו ובמשפחתו. וכזה נשאר אברהם יצחק עד היום הזה. אביטוב כחלוץ בעל תודעה פועלית עמוקה, שימש ומשמש מורה הלכה לצעירים ולממשיכים ובכל מקום הוא התבלט בעקביות הטפתו, גם כאשר נאלץ לשחות נגד הזרם האדיר של המציאות

היום־יומית. רק החוק מרחיק אותו מעבודתו במחלקה שכל כך אהב, כי מבחינת כושרו ויכולתו עוד לא נס ליחו ועוד כוחו במתניו להמשיך ולהאבק עם עקלקלות החיים ועוד יכולתו עמו לפעול בחברה ובמסגרותיה.

אברהם יצחק אביטוב גם נתברך בבת־זוג — רעייתו בחיים, גם היא נצר מגזע יהדות גליציה המושרשת בקרקע הציונית הלאומית והיא שמשה לו עזר כנגדו — במובן הטוב של פירוש זה. יחד עשו דרכם בחיים, תוך שותפות אמת, ושותפות זו עודדה אותו בפעולתו הצבורית העניפה. נאחל להם המשך שותפות עד מאה ועשרים.

גם עם צאתו לגימלאות לא יברח איש כמוהו מפעילות עסקנית, במסגרות שהוא יבחר בהן, ועזה תקוותנו שפעילותו המבורכת לא תיעדר ממסגרת צבור עובדי העיריה — לו הקדיש אביטוב מיטב חייו.

נברך את חברנו הטוב אברהם יצחק אביטוב בשם ובמלכות ונאחל לו בריאות טובה, שיבה רעננה ונהורא מעליא. ימשיך בחיי טוב ותמלאנה כל משאלות לבו ולב רעיתו בחיים לטובה — וכה לחי!

דברי ברכה של הח' תיאודור קאופמן

שרה ואברהם היקרים, חברות וחברים יקרים!

אין צורך לפנות בתארים לאורחינו, כי כל אלה אשר התאספו כאן הערב במסיבת רעים זאת הם ידידי אביטוב.

זכות היתה לנו ליזום מפגש זה לארגן אותו וזכות לנו להשתתף הערב בשבת אחים יחד לכבוד חבר יקר וחביב על כולנו. זכות גדולה לי לברכו בשם ועד פקידי מחלקת ההנדסה ועל דעת ציבור הפקידים המיוצג ע"י הועד שלנו.

בהגיעו לפני 5 שנים לגיל 60, רצינו גם אז לארגן מסיבה לכבודו. אך הוא דחה את הרעיון בכל תוקף ורק עכשיו, עם יציאתו בימים הקרובים לפנסיה, ניתנה לנו אפשרות לכבדו בחגיגה זאת.

מסיבה זאת לא רגילה היא לנו, כי לא רגיל וסטנדרטי האיש אשר אנו מדברים עליו היום — זה אחד מאחרוני המוהיקנים של ראשוני בניה ובוניה של העיר תל־אביב. והעיקר כי זכות ראשונים לו לאביטוב שהוא ממניחי היסוד של ארגון העובדים בעת"א.

לב יהודי חם, התלהבות חסידית, חכמה מאהלה של תורת ישראל, נאמנות ציונית, מחשבה ורעיון של תנועת הפועלים הציונית וקודם כל ומעל לכל אהבת אדם. חבר, איש עובד — כל מטען זה הביא אתו אביטוב לשדה העסקנות שלו בארגון העובדים.

חבר מזכירות הארגון במשך שנים רבות ופעיל בעשרות ועדות שלה — ובמחלקת ההנדסה. יו"ר ועד הפקידים קרוב ל־10 שנים. לראשונה כיו"ר של ועד הפקידים בלבד, ובשלוש השנים האחרונות כיו"ר הועד המשותף של פקידים ומנהלי העבודה במחלקת ההנדסה, המאחד ומייצג כ־300 חבר.

בכל פעולותיו הדריכה את אביטוב תחושת שליחות נאמנה, הכרת שליחות אשר לא נתנה לו מנוחה וציוותה עליו להגיב מיד על כל פנייה של חבר, על כל קיפוח וסבל, על כל אי־צדק וכאב.

ארלוזורוב בדבריו על ציוני ארצות הברית אמר כי זאת ציונות של שעות העבודה, ציונות של מ־9—4.

התקופה שלנו מביאה לנו יותר ויותר עסקנים של שעות העבודה — מ־7.30 עד 2.30.

לא כזה הוא אביטוב — איש אשר עבד, עסק בעסקי ציבור, רק כתב, דיבר, פעל והפעיל על חשבון זמנו, מנוחתו, בריאותו, משפחתו וכל זה תמיד שלא על מנת לקבל פרס.

כל שנות עבודתו של אביטוב בעיריה ופעולותיו במוסדות הארגון המקצועי של עובדי העיריה היו קודש לתנועתנו ולרעיונו בעסקנותו הציבורית.

יודעים אנו שעם יציאתו לגימלאות הוא ימשיך לשרת את אותן המטרות בכל מאודו, פעילותו, בעטו, ובדברו החי.

היית ותשאר נאמן ללא גבול לגורל עמך וערכים הנצחיים של תנועת הפועלים והסתדרות העובדים, הכללית.

בשם ציבור העובדים במח׳ ההנדסה ברכותינו לך שעוד שנים רבות תוסיף להמשיך אתנו כעסקן ציבורי.

קבל נא איחולינו לחיים ארוכים וטובים.

אמנם אתה פורש בימים אלה לפנסיה אבל לא תוכל לפרוש מכל אלה אשר עבדו אתך, פעלו אתך, וצעדו אתך יחד קילומטרים ארוכים של חיים ציבוריים ובאו לכאן הערב לכבדך בנוכחותם.

ברכותינו לך, לשרה ולכל בית אביטוב שנזכה כולנו יחד לחיות עוד שנים רבות במדינת ישראל העצמאית, לראות את גדולתה ופריחתה של ארצנו ושל עירנו תל־אביב.

שנזכה בימינו אנו להגשמת חלומך־חלומנו — אחדות עם ואיחוד תנועת הפועלים.

הח׳ אברהם יצחק אביטוב משיב למברכיו:

חברות וחברים:

שמעתי הערב דברים נעימים לאוזן, כנהוג במסיבות כאלה יש והגזימו בדברי שבח, ולא אתרעם על כך: הפרישה מהעבודה וקבלת גימלאות, יש בה מן הטוב של „אל תשליכני לעת זקנה" ויש בה גם גלולה מרה, עצם העקירה מחיי יום יום. עשרות בשנים ידעת לקום בבוקר „ויצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב". והנה ביום מסוים אתה גומר את העבודה כרגיל, ולמחרתו של אותו יום אתה מוצא את עצמך מובטל ללא סדר יום קבוע, וזה בשעה שכל הכרתך וחושיך אומרים לך שאתה עודך מוכשר לשרת את הציבור ולעשות דברים מועילים. במדינה יש כבר נוהג מסוים במקרים דומים (הודעת שר הכספים „דבר" מיום 21.11.63) אך בעיריה טרם באה תזוזה. החוק קובע לפשט צורה וללבוש צורה. אין זה מן הדברים הקלים. נשאלתי ע"י חבר, מה העצבות, התוגה האופפת אותך ומעיקה על רוחך? והשיבותי לו — עצם החיים הם לילה ארוך, והלילה כידוע נחלק לשלוש משמרות. המשמרת השלישית סימנה הוא: תינוק יונק משדי אמו והאשה מספרת עם בעלה". המשמרת השלישית שאני נכנס אליה, היא משמרת שלאחר השיחה שלאחר הסיפור. וזה מחייב לחשבון נפש. מה פעלת? מה עשית? האם קיימת בנפשך „סור מרע ועשה טוב". סוד החיים וכל היוצא מזה מבחינת „דע מאין באת ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון". מספרים בשם ר׳ זושא מהאניפולי, כאשר היה מודאג מאד שאלוהו מקורביו מה לו לדאגה? והוא השיב כהאי לשנא: „אשרי מפחד תמיד". במיוחד אני מפחד, שמא בבואי לעולם האמת ויתחילו בחקירה מה פעלת? מה עשית בעלמא דשקרא? האם למדת תורה, האם קיימת בכל נפשך ובכל מאודך וכו׳. לכל שאלה יש לי תשובה אך מה אעשה והיה כי ישאלו: זושא, האם קיימת כל אשר זושא פשוט כבשר ודם חייב לקיים, הכלל הגדול של ר׳ עקיבא „ואהבת לרעך כמוך"? לכך אין לי תשובה, אני נמצא למעשה

ביום דין והשאלה המטרידה אותי „אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה". אני מאושר כאשר כל אשר אחלתי לעצמי נתקיים בי. אני חי במדינת ישראל, נטעתי עץ והוא היכה שרשים וענפיו מרובים. באם אחזור בזכרונותי ליום כ' בתמוז תרפ"ד שנת עליתי ארצה, חלוץ בודד בלתי נודע, אם כי מאחורי היתה כבר קופה של עסקנות ציבורית ענפה, ועשיתי גם הכרה עם בית הסוהר כתוצאה מפעולה ציבורית מסוימת, שם גם השארתי מספר שיניים... וכיום תודה לאל זכיתי ונתקיים בי הכתוב „אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך, בניך כשתולי זיתים סביב לשולחנך, וראה בנים לבניך, שלום על ישראל". הרי זה יסוד מספיק להיות מאושר ולהתפלל להמשך. לא אכחד, לבי עובר על גדותיו, נרגש אנכי מכל אשר שמעתי הערב ולא אצניע לכת, לא אתפאר גם בענותנות, לבשתי גיאות, בראותי את כולכם, בני משפחה, חברים וידידים כולל חברות וידידות ממקום העבודה וחברי נעורים עמהם עברתי כברת דרך די נכבדה בעבודה ובחברה מסובים לכבודי ועם זאת „קטונתי מכל החסדים". מספרים על בעל התניא ר' שניאור זלמן זצ"ל, כאשר דרש בפני קהל חסידיו בקלויז הגדול, לא נשמע רשרוש של זבוב, ועם זאת השמיע מדי פעם בפעם שא, שא, הסתבר שהיה עמוס מחשבות לגלוי סודות התורה עד שנדמה היה לו שסביבתו רועשת.

גם אני הערב נרעש ונפחד כאותו ילד שמוליכים אותו הפעם הראשונה לחדר גן הילדים והוא נצמד לסינר אמו, והמבין יבין לרוחי... יש רצון לשוחח עם ידידים ולהזכיר נשכחות על מפגשים, על פעולות על השביתה הארצית של השירותים בבתי ספר וגני הילדים בשנת 1928 עוד לפני קום האיגוד המקצועי, על מטבחה של חנה מייזל ברח' נחלת בנימין, על מטבח הפועלים הכללי שברח' אלנבי, על גורביץ הרוקד ומרקיד, על איציקל הטבח, על מחנה האהלים שעל שפת הים ורחוב בלפור, על הצריף הגדול והארוך של גדוד העבודה, הבית האדום בראשית בנינו, על מועצת פועלי יפו ברח' נחלת בנימין (בית מנגל) שלטון קיציס ולוביאניקר, שפת הסיוע של 25 גר"מ לשבוע לרוק ו־30 גר"מ לבעל משפחה ללא ילדים, ועל תל־אביב בכללה אשר „ראשיתה מצער ואחריתך ישגה מאד". יש לדבר ולספר וכל המרבה לספר הרי זה משובח. למען ידעו בנינו ובני בנינו, למען ידע הדור הבא אחרינו לחש זקנים. לא ארבה בסיפור, יתכן מאוד באם אזכה ואלהים יתן לי חיים ובריאות, אמשיך לכתוב מעל דפי שערים, בהסכמת העורך, ובתנאי שלא יקפיד עמי, פרקי זכרונות, פרקי חיים והוי שהיו ונעלמו, על ההמשך שאינו יוצא בעקבותינו, ואינו מכין בערב שבת למען יאכל בשבת. יתכן מאוד ואנחנו האבות לא פעלנו די בשטח החינוך לעבודה ולחלוציות אמת ועלינו להכות על חטא ולאמור „אבל אשמים אנחנו". מסופר על ר' מאיר מתלמידיו החשובים של ר' עקיבא בעל האמרה „אלהא דרבי מאיר ענינו", אשר יש לחזור עליה בעתות סכנה בדבקות רבה. הוא היה גדול הדרשנים בימים ההם, ובית המדרש לא הכיל את הבאים. בין מעריצי ר' מאיר ושומעי דרשותיו היתה אשה אחת אשר הזניחה את ביתה, לא נלאתה משמוע דרשותיו. פעם בשובה הביתה סגר בעלה בפניה את הדלת ואמר לה: שובי לאותו מאיר וירקי לו בפניו. מאין ברירה חזרה האשה לבית המדרש וספרה לר' מאיר אשר בעלה דורש ממנה. השיב לה ר' מאיר: עליך לקיים מצוות בעלך, אלא במקום יריקה אחת תירקי שבע פעמים וזה לחש נגד עינא בישא, מכיון שיש לירוק 7 פעמים בלחישה נגד עין הרע. מה ששמעתי הערב לזכותי נותן לי יסוד לחשוש לעינא בישא, ועתה תרשו ל לומר מספר משפטים על דברים שביני לבינה, רעיתי אשר לעתים קרובות סעדה אותי בעצה ותושיה, בראותי את הכבוד שחלקתם

לי, בשמעי אשר השמעתם הערב לאזני המסובים המכובדים, בעצם בואכם למסיבה מפוארת זו, הרי עלי לאמור במפורשות וגלויות: לולא עזרתה הנאמנה בקחתה עליה מרצון כל עול, לא הייתי מסוגל להגיע עד הלום. כל אשר לי בעזרתה הנאמנה קבלתי, כעקרת הבית, כאם המשפחה. „ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם, והם לא ידעו דרכי". היא רעיתי ידעה את דרכי ובתום לב קבלה עליה את העול של חיים משותפים עמי זה 40 שנה. שנות סבל ועמל, צער גדול בנים ובדידות באשר לא תמיד הייתי על ידה בעזרה בניהול הבית עקב עסקנותי הציבורית, הרי זה חלקה של כל אשת עסקן ביחוד בימים ההם, ימים אשר כל פעולה ציבורית במפלגה ובהסתדרות נעשתה בהתנדבות שלא ע"מ לקבל פרס. היו לי גם תחביבים מיוחדים מהם לא נגמלתי עוד מבית אבא, של עזרה למעונים אשר אניתם נטרפה בדרך ואף הם נטרפו, תחביבים אשר נעלמו גם מעיני המשפחה כי טבעו הוא עשיה בצנעה. היו ימים של רח' שלוש ורח' רוקח ו„סליקי" הנשק שנמשכו מדירתי שברח' שלוש לבי"ס נוה צדק ומשם לסליק הגדול אשר בבי"ס תחכמוני. החוט המשולש זילברשטיין, בירנבוים ומרקובסקי. ימי ההגנה ויסורי משפחה. נדמה לי שכל חבלי הלידה של המדינה עברו על משפחתנו. התישבות קבוצתית, בריגדה עברית, אסירי ההגנה, עליה ב', מלחמת העצמאות ומבצע סיני. מאורעות תרפ"ט ותרצ"ו ולכן אמרתי: סיפוק נפשי מלא נתתם לי היום בסידור מסיבה זו, באשר זו הפעם הראשונה שניתנה לי האפשרות לדובב את עצמי, באשר רעיתי נוכחה עין בעין כי לא כל המעינות הציבוריים הם מעינות אכזב, כי יש שכר לפעולה, ולא בכדי עמלתי בצרכי ציבור, ובאם ראיתם ברכה בעסקנותי ארשה לי לאמור לרעיתי: לך התודה והברכה, זכרתי חסד נעוריך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר...

ערב זה נותן לי אומץ להמשיך ולפעול כל עוד לא נס ליחי ולא כהתה עיני, ואני בטוח שהיא תמשיך לעמוד לימיני בכל אשר אפנה ,ונצעד ביחד כך אל העם לאותה המשימה־השליחות הגדולה של בנין עם וארץ. ותחזינה עינינו בשובך לציון עירך, ולכם כולכם חברים וידידים תודה רבה.

ברכתי לועד פקידי ההנדסה אשר פעלו רבות להצלחת המסיבה. תודה מיוחדת לחברי ורעי הטובים והמסורים קאופמן, וינפלד וברקוביץ אשר טרחו ועמלו בהכנת כל אשר ראינו.

הוסיאַטין, מיין שטעדטעלע

דער שמאָלער טייך זברוטש טיילט אָפּ צוויי שטעטלעך מיט׳ן זעלבען נאָמען הוסיאַטין. צוויי מדינות האָבען זיך באַגעגענט דאָ, דאָס צאַרישע רוסלאַנד און קייזערלעכע עסטרייך.

אידען פון ביידע זייטען זברוטש זענען געווען פאַרבונדען משפחה׳וויז און מסחר׳וויז. די באַוועגונג איבער׳ן גרעניץ איז געווען אַ פרייע. אַ שטאַרקער מסחר איז געגאַנגען איבער דער בריק. די אידישע קהילה, אַן אַלטע, פאַרפונדעוועטע, האָט געהאַט איר שפּיטאָל, מושב זקנים, צדקה אנשטאַלטן און הכנסת־אורחים הייזער.

די אָרטיגע שול, איינע פון די עלטסטע און באַרימטסטע אין פוילין, האָט געדינט ווי אַ פעסטונג אין ת״ח ות״ט מלחמות קעגן כמעלניצקי ימ״ש. אַ גרויס בילד פון דער שול־פעסטונג געפינט זיך איצט אין דעם בצלאל מוזעאום אין ירושלים. לויט באַלאַבאַן, האָט די שטאָט — פאַר דער צעטיילונג פון פוילען — געהערט צו פּאָדאָליע, קרייז טשערנאָ־גרודעק. די באַציאונג פון די אייגענטימער פון דער שטאָט צו די אָרטיגע אידען איז געווען פאַרשיידן — אין פאַרשיידענע צייטען פון אין געשיכטע, וואָס ציט זיך אַזש פון 15־טען יאָרהונדערט.

אין יאָר 1623 האָט הוסיאַטין פאַרזוכט דעם טעם פון עלילת דם. די פּריצה קלאָנאָווסקא און איר זון מאַרטין האָבען באַשולדיגט די אידען אין אַריינגנאַרען און דערמאָרדען קריסט־לעכע קינדער. די אידען זענען פאַראורטיילט געוואָרן אָן אַן עפענטליכען משפט. עדות האָבען דערציילט, אַז מ׳האָט די אידען שרעקליך געפּייניגט און נאָכדעם פאַרברענט אויף אַ שייטערהויפען. אַזוי זענען הוסיאַטינער אידען געגאַנגען על קידוש השם.

אין יאָר 1672 איז די שטאָט פאַרנומען געוואָרן דורך די טערקן. ביז היינט געפינען זיך סימנים פון יענער עפּאָכע — די קיילעכדיגע באַשטע און די פיר טויערן. 30 יאָר האָט געדויערט די טערקישע הערשאַפט און שפּעטער איז די שטאָט אַריבער צו פוילען.

אין אָנהויב 17־טן יאָרהונדערט — די תקופה פון בעל־שם־טוב — האָט די שטאָט געציילט 1435 נפשות (אידישע), וואָס האָבען געצאָלט קאָפּ־שטייער צום וועד ארבע הארצות. אין אָנהויב 18־טן יאָרהונדערט האָט גראַף פּאָטאָצקי איבערגענומען די שטאָט און די געגנט. אַ אידען־פריינט, האָט ער באַנייט די שול, געבויט אַ מויער אַרום בית־הקברות און געבויט אַ שעכט־הויז, וואָס ער האָט איבערגעגעבען צו דער אידישער קהילה.

ווען עס איז באַשטימט געוואָרן אַ נייער גובערנאַטאָר אין קאַמיעניעץ פּאָדאָלסקי מיטן נאָמען טשאָרטקאָווסקי, האָט ער געהייסן צעשטערן דעם בית עולם (לויט זיינע רייד איז עס געשטאַנען אויף די רעשטלעך פון אַ קירך), געהייסן פאַרשליסען די שול און אַרויפ־געלייגט אַ שטראָף פון 100 דוקאַטן אויף די הוסיאַטינער אידען.

פּאָטאָצקי האָט זיך געגענגעשטעלט דער גזירה און די זאַך איז געבראַכט געוואָרן צום געריכט אין לובלין.

דער וואָיעוואָדא האָט געוונען. דאָך, אַדאַנק פּאָטאָצקי׳ס אינטערווענץ, איז דאָס בית־הקברות פאַרבליבען אין אידישען רשות.

ווען עסטרייך האָט פאַרנומען גאַליציע איז הוסיאַטין געוואָרן אַ גרויסער צענטער פאַר האַנדעל מיט פּאָדאָליע. אין יאָר 1900 ציילט די שטאָט 3573 אידען, און 1914 — קרוב 8000.

דער אידישער שרייבער האָראָדעצקי אין זיין ספר וועגן ר׳ נחמן בראַצלאַווער דעמאָנט הוסיאַטין ווי זיין וווּינאָרט.

ר׳ נחמן האָט גענומען איינע פון די היגע אידישע טעכטער פאַר אַ ווייב און נאָכדעם אַרומגעוואַנדערט אין דער אומגעגענט, אין די וועלדער און בערג, געפאָרן אין אַ שיפעל אויפן טייך זברוטש. דאָ אין הוסיאַטין האָט ר׳ נחמן אַנטוויקעלט זיינע נייע געדאַנקען וועגן חסידיזם — וואָס האָבען אָפּגענויגט פון׳ם אָנגענומענעם דרך.

דער מלבי״ם, ר׳ שלמה בובער און אַנדערע גאונים — פאָרזאָגער פון השכלה — האָבען דאָ געוואַנדערט אין דער געגענט פון הוסיאַטין.

ר׳ מרדכי שרגא, אַ זון פון רוזשינער צדיק, האָט זיך דאָ באַזעצט און געשאַפען די דינאַסטיע פון די הוסיאַטינער רביים. ר׳ ישראל, דער לעצטער הוסיאַטינער צדיק, האָט זוכה געווען אויסצולעבן זיינע לעצטע יאָרן אין ארץ־ישראל, און איז נפטר געוואָרן אַ זקן ושבע ימים באַלד נאָך דער פראָקלאַמירונג פון מדינת ישראל.

אין צייט פון די רוסישע פאָגראָמען אין די אַכציגער יאָרען פון לעצטען יאָרהונדערט האָבען פיל אידען געפינען אַ מקום מקלט אין הוסיאַטין. די שטאָט איז געוואָרען די ערשטע סטאַנציע אויפן וועג קיין ארץ־ישראל. הוסיאַטין האָט געהאַט די זכיה צו זען די גרינדער פון דער חובבי ציון באַוועגונג; און איז געוואָרען אַ פאַרבינדונג־צענטער פאַר׳ן ציוניזם און השכלה פאַר די אַרומיגע שטעטלעך.

דער אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט איבערגעריסען די אַנטוויקלונג פון דער שטאָט. דער קריג האָט פאַרוואַנדעלט די שטאָט אין איין הויפען פון ציגעל און שטיינער. אין 1915 האָבען זיך ווייניג אידען אומגעקערט אין שטאָט. אַ קורצע צייט שפּעטער האָט דער ברודער פון רוסישן צאַר אַרויסגעגעבען אַ באַפעל, אַז אידישע לומדים זאָלן פאַרטריבען ווערן קיין סיביר. אויך די הוסיאַטינער אידען האָבן מיטגעמאַכט די גזרה.

ווען נישט די רוסישע אידען און באַזונדערס דע באַרימטער שרייבער ש. אַנסקי, וועלכער האָט אינטערוועגירט ביים צאַר, וואָלט פון די אידען קיין שריד ופליט פאַרבליבען.

די מלחמה האָט איבערגעלאָזט די שטאָט אין רואינען. די אָרטיגע נישט־אידען האָבן געקענט זער גוט די מלאכה פון גזילה און גניבה נאָך פאַר דעניקין, פּעטלורא און היטלער, זיי האָבען אַלץ אויסגערייניגט וואָס האָט אַמאָל געהערט צו אידישע איינוווינער פון שטאָט.

ווען דער ערשטער וועלט־קריג האָט זיך פאַרענדיגט האָבען זיך ווידער ווייניגע אידען אומגעקערט צו בויען אויף די חורבות. עס איז איינגעשטעלט געוואָרן דאָ אַ פאַרבינדונגס־פונקט מיטן אוקראַינישען החלוץ. פון באַר, וויניצע, פּראָסקוראָוו, זינקאָוו א. אַז. וו. זענען די חלוצים געגאַנגען דורך הוסיאַטין און קאַפּיטשינצע אויפן וועג קיין ארץ־ישראל.

ווי אַלע אַנדערע ישובים אין דערגעגענט האָט אויך הוסיאַטין געהאַט אירע פאָלקס־טיפּען און צונעמען.

לויטן צונאָמען וועט איר אָפט דערקענען — דעם לאַנדסמאַנ׳ס באַשעפטיגונג, אָפּ־שטאַם, אָדער אַנדערע כאַראַקטעריסטישע פיזישע אָדער גייסטיגע אייגענשאַפטען. זער ווייניגע ווערן אָנגערופן ביי זייער ריכטיגן פאַמיליע נאָמען. דאָס זענען די, וואָס האָבען פאַרבינדונגען מיט אויסלאַנד, אָדער די אָנגעשטעלטע אין די קאַנצעלאַריעס פון געריכט און פּאָוויאָט. די מערסטע אידען — אויב איר וועט פרעגען פאַר זיי ביים פאַמיליע־נאָמען וועט מען אייך נישט ענטפערן. איר מוזט צוגעבען דעם ביי־נאָמען — וועט איר קאָנען

אים געפונען. די צונעמען זענען פאַרשיידענאַרטיגע, און זיכער אַ קוואַל פאַר פאָרשונג פאַר די אידישע פאָלקלאָריסטען.

זאָל מען אָנרופען אַ אידען, למשל: אברהם איטשע חאַסקעל זלמן דעם שרייבער׳ס, ברוך בייניש זלמן־שימע׳ס, יוסף משה חיים הערשיל׳ס — וועט איר פאַרשטיין, אַז דער יעניגער אי אַ חשוב פון דורות. אויב מ׳רופט איינעם ביים ווייב׳ס נאָמען, למשל: חיים נפתלי ביילה׳ס, שמחה באָזיע׳ס, אָדער משה׳ניו באַסיע׳ס, איז אַ בולט׳ער סימן, אַז די אידענע גייט אין די הויזען, און דער מאַן איז ל״ע אַ לא יוצלח, אָדער אַ צוגעקומענער אין שטעטל און האָט אָנגענומען דעם ווייב׳ס נאָמען.

פאַראַן אויך פאַרקערט, למשל: ביילה הענזיל׳ס אָדער ביילה יאַנק׳עלס — דאָ פאַרשטייט זיך, איז שוין ער דער באַלעבאָס אין הויז. פאַראַן אויך ביינעמען לויטן אָרט פון אָפּשטאַם, ווי: לוי אָדעסער, אלי׳ שאראגראָדער, אברהם באַרער, פייוויש ביזינעוו׳ער, יאָסעי טאַרנאָפּאָל׳ער, חיים יאָלס פּראָסקורעוו׳ער א. אַז. וו. אויך פאַראַן צונעמען, וואָס קיינער ווייסט ניט זייער אָפּשטאַם, און זיי זענען צוגעטשעפּעט געוואָרען בירושה אָדער פון קינדווייז אָן. אַנדערע ווידער זאָגען וועגען דער באַשעפטיגונג פון זייערע טרעגער:

ביילה די נאַפּטיניטשקע, זלמן שרייבער, משה קויליטש, וואָלף בולקע, יאַנקעל גאָנער, וואָלף קאַטשקע, משה פויק, בעריש טרוביטש, שרה פונם מעהל, יאַנקעל טרעגער, מאָטקעלע שיכור, מיטיע די קימפּעטאָרין א. אַז. וו.

די שטאָטישע אידען האָבען זיך אויסגעצייכענט ווי גרויסע בעלי־אכילה... „הוסיאַטינער פּרעסער״ איז געווען אַ שם דבר אין דער געגענט. דאָס האָט זיך גענומען פון דער גרויסער שפע פון פּרנסה. פאַרשטייט זיך, אַז ס׳האָט נישט געפעלט אויך קיין קבצנים און אביונים. געווען אין שטאָט משכילים און חסידים, לומדים און ל״ע עם־הארצים.

די יאָרען האָט מען דאָ געציילט לויט די גרויסע פּאַסירונגען אין שטאָט. אַזויפיל יאָרען פון דער כאָליערע עפּידעמיע, כמה וכמה נאָך דער גרויסער שריפה א. אַז. וו.

איינער פון די אינטערעסאַנטסטע פאָלקס־טיפּען איז געווען אַ רב, אַן איש תמים. מ׳דערציילט וועגן אים, אַז ער האָט קיין צורת מטבע נישט געוווסט, און קיינמאָל אין גאָס נישט געגאַנגען אויסער אין שול אַריין. האָט אַמאָל אַ דאָרפס־איד איינגעלאַדען דעם רב צו זיין אַ סנדק אויף זיין אייניקעל׳ס ברית. דער רב האָט מסכים געווען, איז אַרויסגעפאָרען מיט׳ן איד אין וועג אַריין. צוויי שעה האָט געדויערט די רייזע. דער דרויסען איז געווען אַ פראָסטיגער, אַ שנייאיגער, און דער שליטען האָט זיך געגליטשט לאַנגזאַם איבער׳ן צעקלאַפּטען שאָסיי. פרעגט דער רב דעם דאָרפס־איד:

— זאָגט מיר, כ׳בעט דיך, די פעלדער און וועלדער וואָס מיר פאָרען דורך געהערן נאָך אַלץ צום קייסער?

ענטפערט אים דער איד:

— יאָ, רבי, נישט נאָר דאָס, נאָר אַ סך ווייטער און ווייטער...

— פלאה פלאים, — זאָגט דער רב, — אַ גרויסער מלך אונזער קייסער, אַ שטאַרקער און רייכער!

ווען דער אַלטער צדיק האָט זיך באַזעצט אין שטאָט האָבען זיך אויך באַזעצט אַ צאָל חסידים, וועמען מ׳האָט גערופען יושבים. מאַכט זיך איינער פון די יושבים איז געשטאָרבען. ווי דער שטייגער איז געווען, האָט דער שמש פון דער חברה קדישא אויסגערופען: „מת מצוה״... פרעגט אַ אידענע ביים שמש: ווער איז געשטאָרבען? ענטפערט ער: אַ יושב.

די אידענע האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס מיינט (ווייל אין יענע צייטען איז חסידיזם און חסידישע מנהגים נאָך נישט געווען פּאָפּולער), און געבעטן אָן אויפקלערונג... „דאָס איז אַ בריאה, וואָס פלוסקעט זיך אין מקווה און פרעסט יושקע", האָט איר דער שמש ווייטער אויפגעקלערט.

משה פויק, אַ טאַטע פון זיבען קינדער (צווישען זיי איינער, וואָס איז אַרויס לתרבות רעה לויט די באַגריפען פון יענער צייט: ער האָט זיך אָפּגעשוירען די פּיאות), האָט געהאַלטען ביים שטאַרבען, האָט ער אַריינגערופען זלמן שרייבער און אים געבעטען צו פאַרצייכענען זיין צוואה אין דער אָנוועזענהייט פון עטלעכע שכנים־עדות.

הויבט ער אָן אַזוי... קיין פאַרמעגען האָב איך נישט, מיין אייגענס גאָרנישט, אָבער איך וואוין אין אַ גאַס פון שיינע, רייכע הייזער. לאָז איך איבער דאָס הויז פון משה יאָסל — צו מיין זון ראובן דעם בכור, משה מרדכי'ס הויז — פאַר מיין צווייטען זון א. אַז. וו. א. אַז. וו. רעכענט ער אויס די הייזער און די זין, ביז ער איז צוגעקומען צום הויז פון איינעם פון די עדות. דערהערט זיין נאָמען שפּרינגט דער שכן אויף מיט אַ גוואַלד און שרייט: משה'ניו טאַטעניו, רחמים איך בעט דיך... מיין הויז גיסטו אַוועק צו דיין אינגסטען זון דעם רשע — ער וועט דאָך מיך אַרויסוואַרפען מיט די בעבעכעס פון הויז, און איך האָב דאָך אַ ווייב מיט קינדער... רחמים!!!

איידעלע — אַ אידענע אַ שלאַק, האָט שוין דעם פערטן מאַן. דעם ערשטן האָט זי אָפּגעגט, דער צווייטער און דריטער זענען געשטאָרבען, און דער פערטער פאַרלאַנגט פון איר אַ גט. ענטפערט איידעלע מיט אַ קרעכץ... זי וועט מסכים זיין צו שיידען זיך פון אים אונטער איין באַדינג: אַז ער זאָל זי צוריק איבערלאָזען, ווי זי איז געווען... (זי איז געווען אַן אלמנה ווען ער האָט מיט איר חתונה געהאַט)...

נישטאָ מער די אידישע שטאָט הוסיאַטין מיט אירע טיפען און זכרונות. צוזאַמען מיט די לעצטע אידען וואָס זענען אומגעקומען דעם צווייטען יולי 1942 פון די רוצח'ישע, נאַצישע הענט, איז אומגעקומען אַן אַלטע אידישע קהילה.

איבערזעצט פון העברעאיש: **צ. הערשקאָוויט**